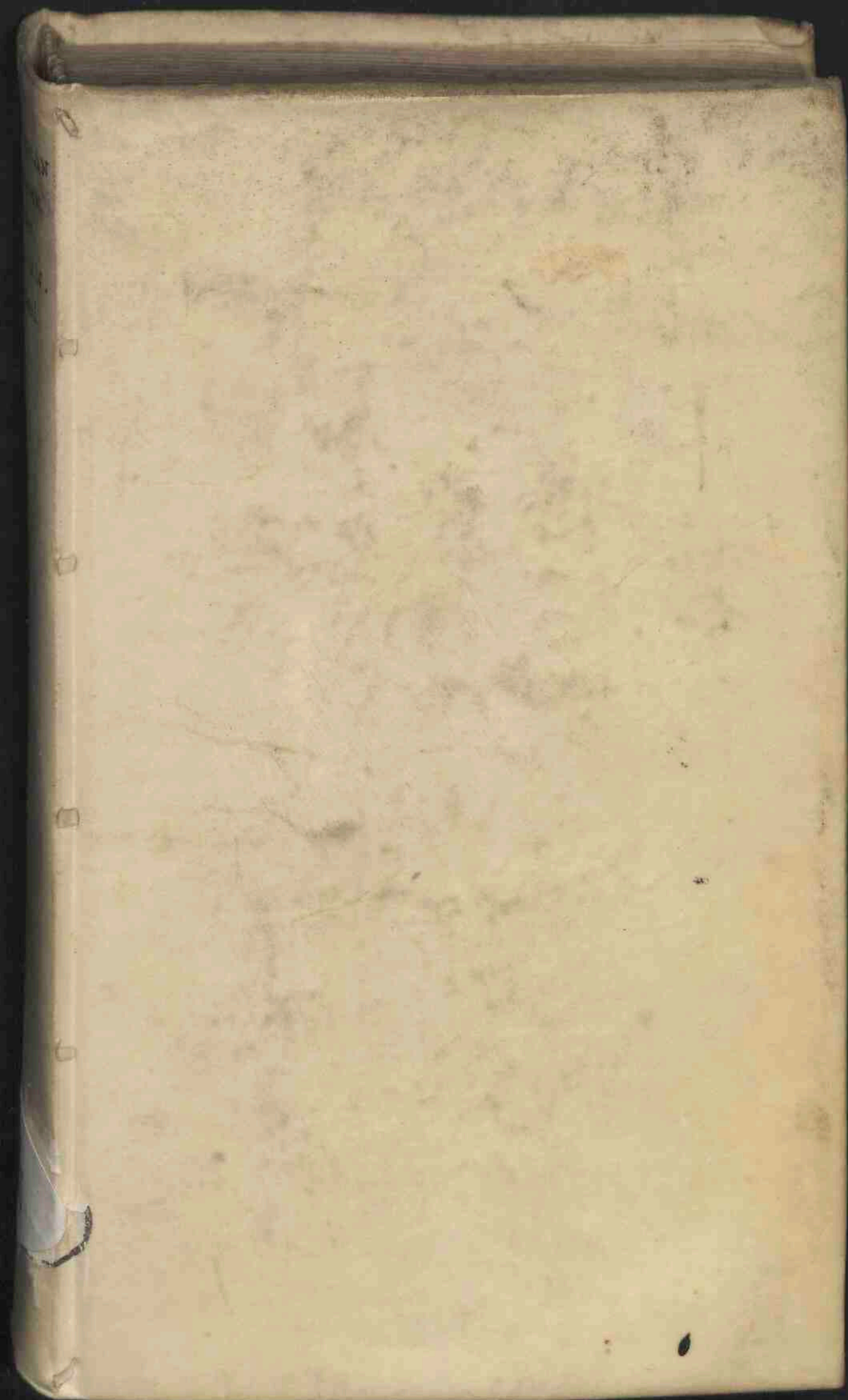
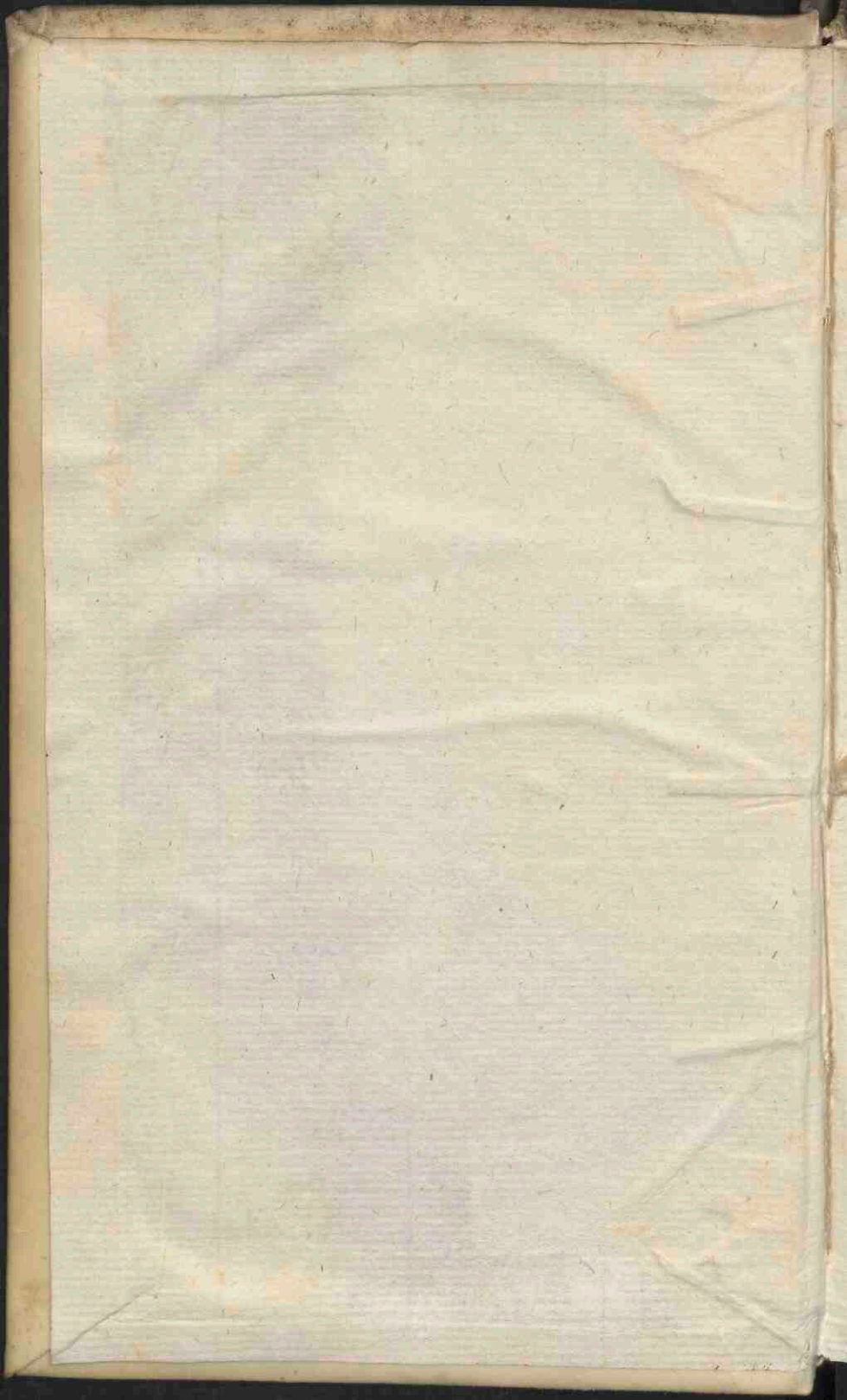

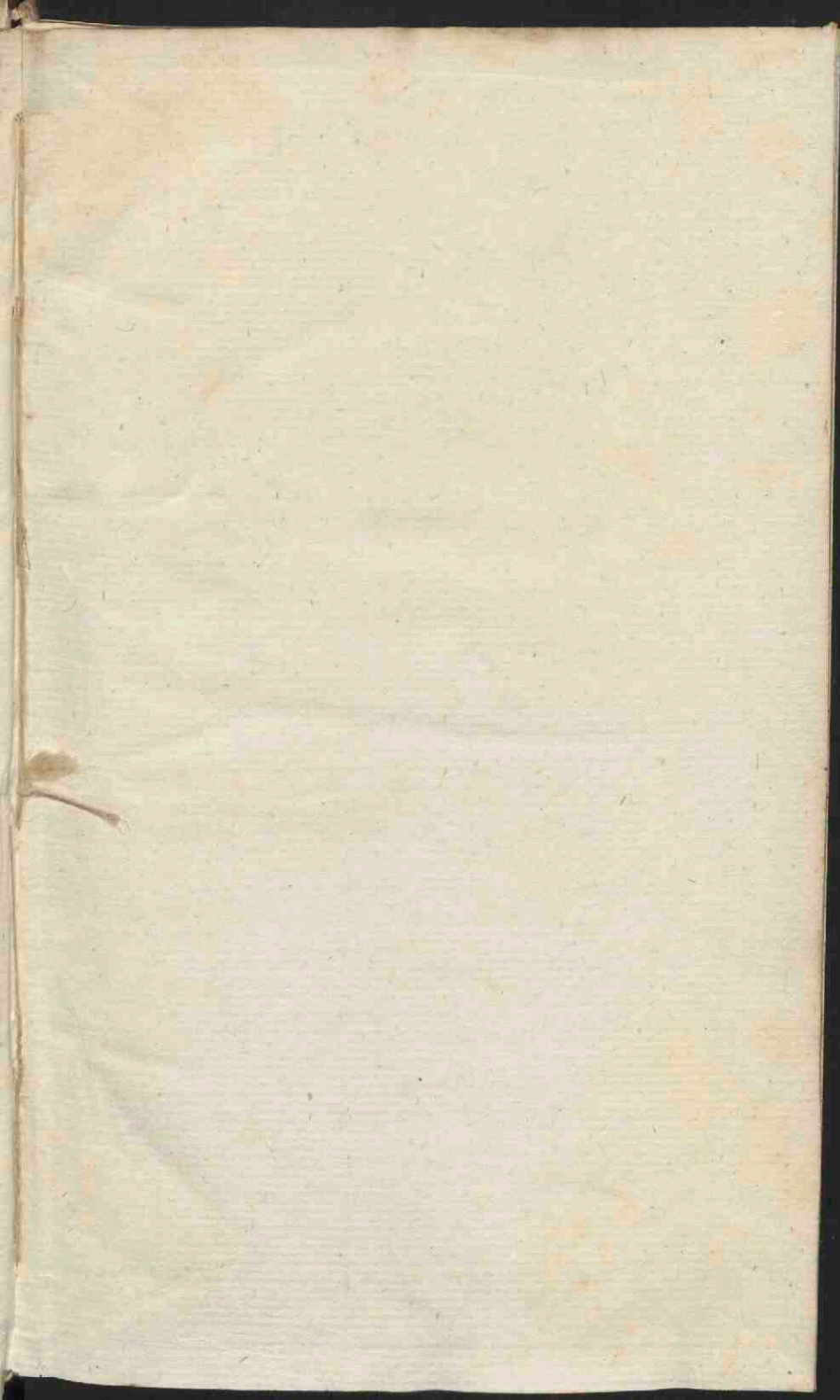

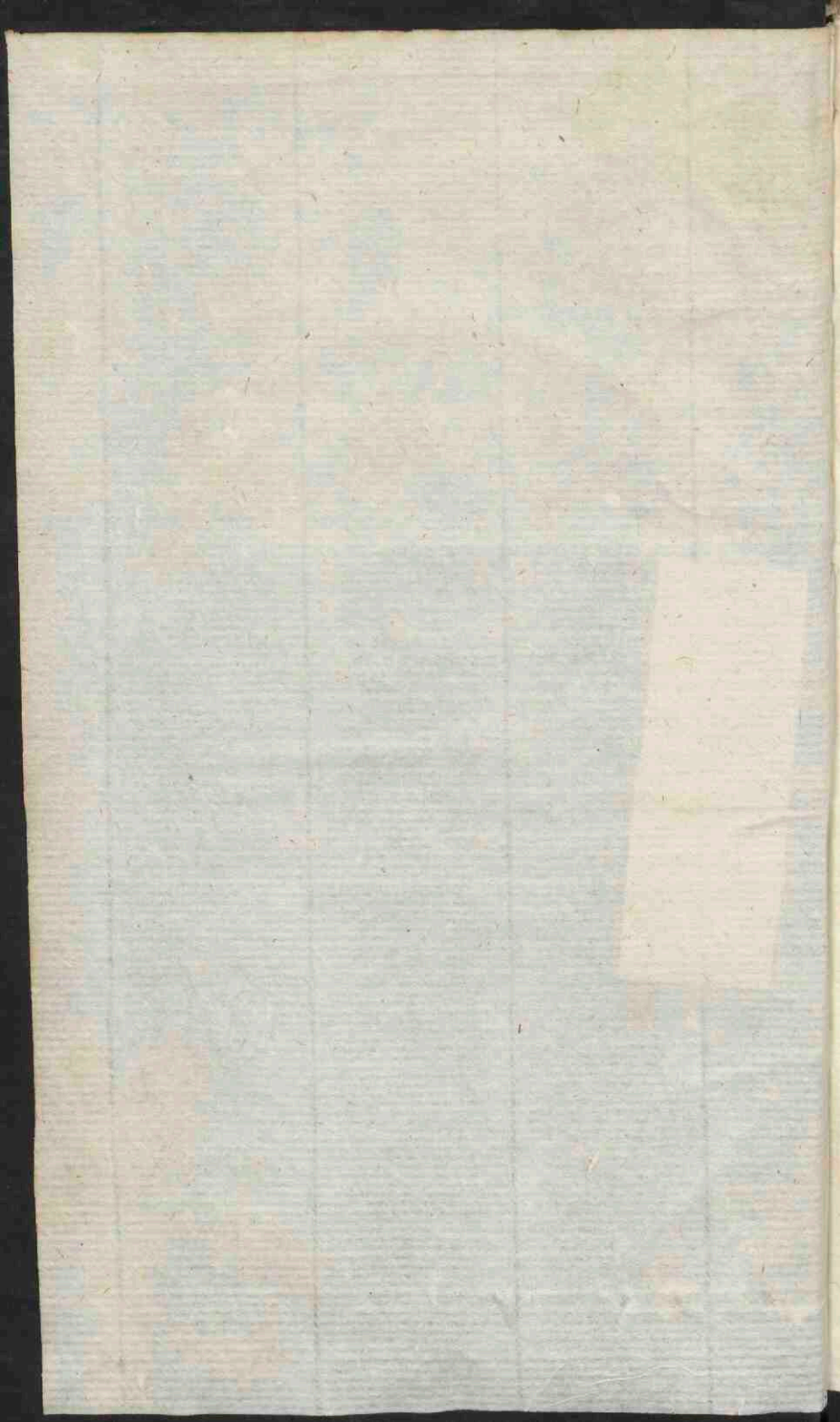
Reis-boek door Italiën, vervattende eene naauwkeurige beschryving zoo van het land zelve, desselfs zeden en gebruiken, regeerings-wyze, handel, huishoudelyk wezen, oudheden, enz. als byzonder van den tegenwoordigen staat der weetenschappen, voornamentlyk der schoone konsten

<https://hdl.handle.net/1874/363592>

ВЪВЕДЕНІЕ

ОБЪЯВЛЕНІЕ

Въведеніе въ жизнь
нѣкоторыхъ изъ
заключеній, сдѣланныхъ
въ 1864 году, въ
отношеніи къ
земельному налогу.

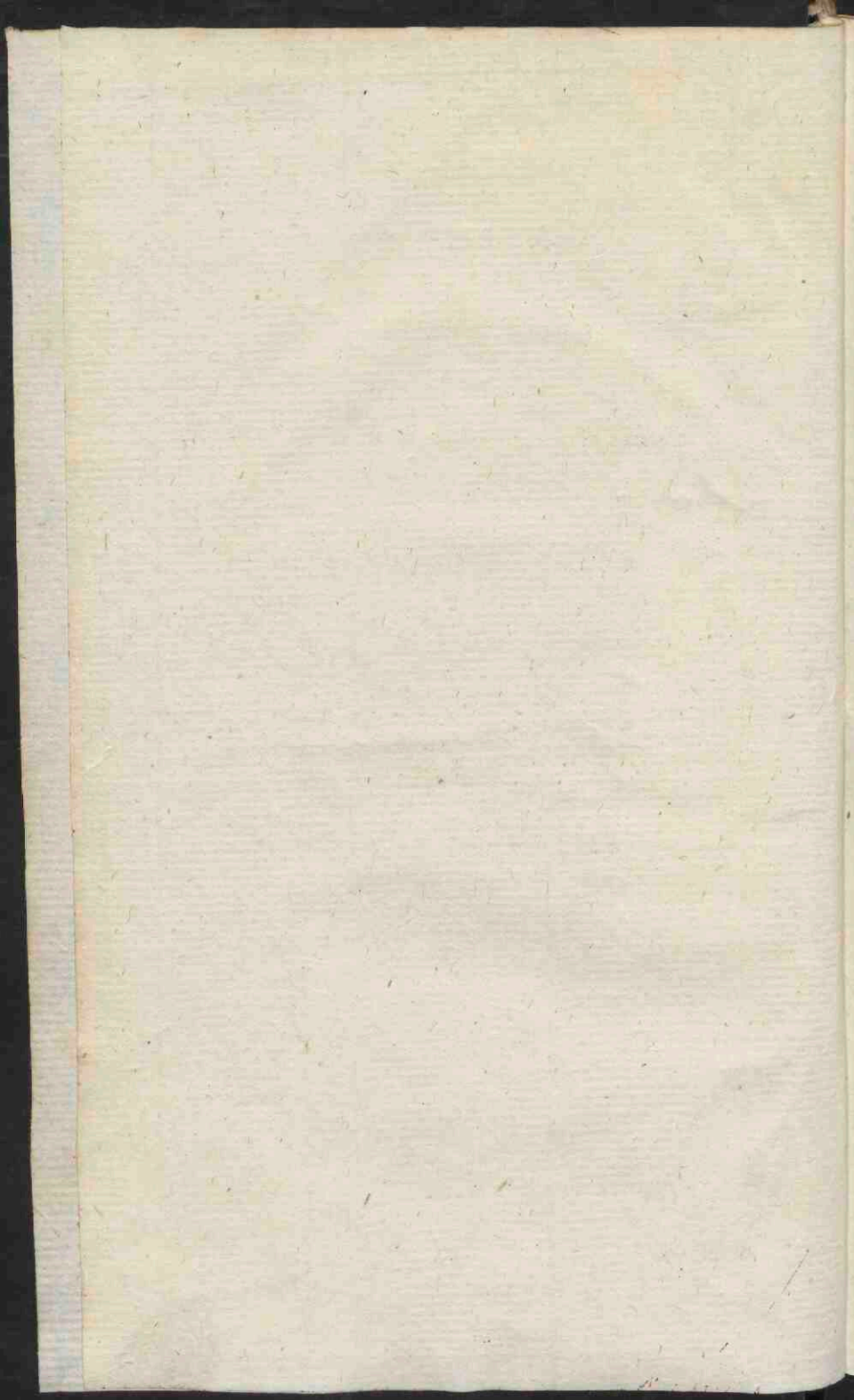
ПРЕДЪЛЪ

ОБЪЯВЛЕНІЕ

ОБЪЯВЛЕНІЕ

ОБЪЯВЛЕНІЕ

ОБЪЯВЛЕНІЕ
ОБЪЯВЛЕНІЕ
ОБЪЯВЛЕНІЕ

REIS-BOEK

DOOR

ITALIEN,

vervattende eene naauwkeurige beschryving
zoo van het land zelve, desselfs zeden en
gebruiken, regeerings-wyze, handel, huis-
houdelyk wezen, oudheden, enz. als by-
zonder van den tegenwoordigen staat

DER

WEETENSCHAPPEN

Voornamentlyk

DER

SCHOONE KONSTEN.

*Uit de nieuwste Reis-Beschryvingen en eigene
aanmerkingen t'zamen gesteld*

DOOR

D. J. VOLKMAN.

*Nu ten dienste der Hollanderen uit het Hoogduitsch
vertaald.*

VIERDE DEEL.

Te U T R E C H T,

By J. VAN SCHOONHOVEN, & Comp.

MDCCLXXIV.

REIS-BOEK

DOOR

J. T. A. L. I. E. N.

vervaardt door de heer J. T. A. L. I. E. N.
van het land reys, deels te zee en
deels te land, op een reis van
honderd dagen, en is nu
aan het licht gekomen.

DEEL

WETENSCHAPPEN

Wetenschappen

DEEL

SCHONE KUNSTEN

En de kunst van te tekenen en te
schilderen, en de kunst van te
tekenen en te schilderen.

DOOR

D. J. V. O. L. K. M. A. N.

Van de kunst van te tekenen en te
schilderen, en de kunst van te
tekenen en te schilderen.

VIJFDE DEEL

DEEL V
J. VAN SCHOOVEN, & Comp.
MDCCCLXIV

I N H O U D.

DES

VIERDEN DEELS.

<i>Negende Wyk van Romen.</i>	RIONE	
	DELLA PIGNA.	
<i>S. Ignazio. Collegio Romano. Maria</i>		
<i>Sopra Minerva. Tempel van Minerva.</i>		
<i>Palazzo Strozzi. S. Francesco delle</i>		
<i>Stimate</i>		Bladz. 1
<i>Il Gesu. Palazzo Altieri. S. Marco</i>		13
<i>Tiende Wyk van Romen.</i>	RIONE DI	
	CAMPITELLI	20
<i>Oude Kapitoel. Het nieuwe. Palazzo</i>		
<i>de' Conservatori</i>		21
<i>Verzameling van standbeelden en schil-</i>		
<i>deryen op 't Kapitoel</i>		36
<i>S. Maria Ara Coeli. Palazzo Caffarelli.</i>		
<i>Maria in Campitelli. Piazza Mon-</i>		
<i>tanara. Kolommen op 't Campo Vac-</i>		
<i>cino. Pietro in carcere. Forum Cæ-</i>		
<i>saris & Augusti. S. Martina. Aca-</i>		
<i>demia di S. Luca. Campo Vaccino</i>		54
	* 2	Tem-

IV I N H O U D.

- Tempel van Vesta. Boog van Severus.
 Meer van Curtius. S. Adriano in
 Campo Vaccino. S. Lorenzo in Mi-
 randa. S. Cosimo e Damiano. Tem-
 pel der Vrede. Via Sacra 64
 Elfde Wyk van Rome. RIONE DI
 S. ANGELO.
 Renbaan van Flaminius. Columna mi-
 litaris. Catarina de' Funari. Palaz-
 zo Mattei, en Costaguti. S. Am-
 brogio della Massima. Pescaria. Il
 Ghetto. Maria in Publicolis. S. Va-
 lentius. Palazzo Boccapaduli 72
 Twaalfde Wyk van Rome. RIONE
 DI RIPA,
 S. Bartolomeo. S. Giovanni Colabita.
 Ara maxima. Forum Boarium. Pon-
 te rotto. Maria Egiziaca. Madonna
 del Sole. Maria in Cosmedin. Bocca
 della Verita. Tempel van Juno, en
 andere oudheden 79
 Aventynsche Berg. S. Sabina. S. Ales-
 sio. Priorato. Monte Testaccio. Pi-
 ramide van Cestius 87
 Porta S. Paolo. S. Paolo fuor delle
 Mura. S. Paolo alle tre fontane.

Scala

Scala del Cielo. S. Sebastiano alle Catacombe. De Katakomben. Circus Caracalle. Capo di bove. S. Urbano alla Cafferella. Maria delle Palme. Porta S. Sebastiano	94
Berg Celio. Porta Latina. S. Giovanni a Porta Latina. S. Cesareo. S. Nereo & Achilleo. Terme Antoniane. S. Gregorio Magno	108
Palatynsche Berg. Paleis der Keizers. Villa Farnese. Villa Spada. S. Maria Liberatrice. Tempel van Jupiter Stator. Zuilen voor den zelven, en op 't Campo Vaccino. S. Teodoro. S. Anastasia. Circus Maximus. Velabrum. Boog van Janus. Boog der Goudsmeden. S. Georgio in Velabro. Fontainen. Cloaca maxima. S. Giovanni Battista decollato. S. Galla. S. Nicolo in carcere. Theater van Marcellus. Palazzo Orsini	116
Dertiende Wyk van Romen. RIONE DI TRASTEVERE	134
Porta di S. Spirito. S. Onofrio. Palazzo Salviati. La Farnesina. Palazzo Corsini. Ponte Sisto	135
	Piazza

VI I N H O U D.

<i>Piazza delle Fornaci. Bosco Parrasio.</i>	
<i>S. Pietro in Montorio. De Verbeer- lyking van Raphaël. Acqua Paola.</i>	
<i>Kruidentuin. S. Pancrazio</i>	149
<i>S. Cecilia in Trastevere. S. Maria del Orto. S. Michele a Ripa grande.</i>	
<i>Porta Portese. S. Francesco a Ripa.</i>	
<i>S. Maria in Trastevere. Maria della Scala</i>	154
<i>Veertiende Wyk van Romen. RIONE DI BORGO</i>	161
<i>Pons triumphalis. Ponte S. Angelo.</i>	
<i>Engelenburgt. Maria Transportina</i>	162
<i>Prata Quinctia. Maria della Pieta.</i>	
<i>Paleis der Inquisitie. Giardino Bar- berino. Ospizio di S. Spirito. S. An- na in Borgo pio. La Zecca</i>	167
<i>Het Mozaiesch en Stukadoorwerk</i>	171
<i>De Paus, de Kardinaalen, enz.</i>	184
<i>Kongregaties. Consistorium. Advokaa- ten. La Consulta. Inquisitie</i>	193
<i>Geregtshoven en Apostolische Kamer.</i>	
<i>Ruota. Segnatura. Governatore.</i>	
<i>Senatore. Conservatori di Roma.</i>	
<i>Pauslyke troepen</i>	200

Plegtigheden van 't Conclave, 't verkiezen en kroonen van den Paus	208
Andere Kerkgebruiken te Romē. Sakramentsdag. De Teile. Stille week. Afschdag. Witte donderdag. Goede vrydag. Paaschen. enz.	227
Zeeden en gebruiken der Romeinen. Levenswys des adels. Cicisbei. Confer- vazioni. Romeinsche vrouwen. Levenswys van 't gemeen. Trastevere- nen. Wandelingen. Fooitjes	234
Schouwspelen, Carneval, en Paardenrennen	253
Inkomsten van den Paus. Luoghi de' Monti. Koornbandel. Aanmerkingen over eenige laatste Pauzen	263
Handel van Romē. Gebrek aan geld. Handel in oudheden en schilderyen. Maaten en gewigten. Muntspecien. Soorten van marmer, en bouwsteenen.	
Puzzolana	280
Weetenschappen en Konsten te Romē	296
Landstreek en lugtgesteldheid te Romē	314
Villa Pamfili. Corsini. Giraud. Villa Madama. Mellini	321
Villa Guistiniani. Muro torto. Villa	di

di Papa Giulio. <i>Acqua acetosa. S. An-</i>	
<i>drea della Via Flaminia. Ponte Molle</i>	326
<i>Villa Borghese. Villa Albani. Aldo-</i>	
<i>brandini. Sacchetti</i>	329
<i>Solfatara. Villa Adriana</i>	348
TIVOLI. <i>Tempel der Sybille. Waterfal.</i>	
<i>Villa van Mæcenaz. Villa Estense.</i>	
<i>Landstreek om Tivoli. Palastirna</i>	355
FRASCATI. <i>Villa Aldobrandini. Lu-</i>	
<i>dovisi. Taverna. Mondragone. La</i>	
<i>Rufina. Villa Bracciano. Monte</i>	
<i>Porzio. Grotta Ferrata</i>	368
<i>Marino. Castel Gondolfo. Albano. Graf</i>	
<i>der Horatii. Monte Cavo</i>	377
<i>Genzano. Ariccia. Lanuvium. Ardea.</i>	
<i>Lavinium. Laurentium. Ostia. Por-</i>	
<i>to. Fiumicino. Civita Vecchia. Alvin-</i>	
<i>werken</i>	384

REIS-BOEK

DOOR

I T A L I E N.

DE NEGENDE WYK DER STAD ROMEN.

Rione della Pigna.

DE negende wyk der stad Romen strekt zig uit van de *Piazza Cesarini* en *San Marco* tot aan de *Rotonda*. Zy heeft den naam *della Pigna* naar een pynappel, dien zy in haar wapen voert. De merkwaardigste gebouwen van deeze wyk zyn het *Collegio Romano*, een professiehuis der Jesuïeten, *Palazzo di Venezia*, en de kerk *alla Minerva*.

De kerk van *Sant Ignazio* behoort aan het Jesuïeten *S. Ignazio* kollegie, *Collegio Romano*, 't welk het schoonste en grootste in heel Romen, en mischien in de wereld is. De Kardinaal Ludovisi, neef van Gregorius XV. leide den grond van deeze prachtige kerk, dewyl zyn oom den h. Ignatius onder de heiligen geplaatst had, en maakte by zyn overlyden een toereikende somme ter voltooying des bouws, die in 't jaar 1685, geëindigd was. *Domenichi*.

IX. Wyk
della
Pigna.

chino had 'er twee bestekken toe gemaakt, waaruit Pater Grassi het tegenwoordige gebouw te zamenstelde. Algardi had ook zyn deel aan de voorzyde, die uit twee orders boven malkander, de korinthische en roomsche, bestaat. Deeze voorzyde maakt wel een zwaar stuk uit, dog zy heeft te veel kleine risalieten. Het middelste met zuilen versierde stuk, 't welk vooruitspringt, doet geen goede werking, dewyl het de geheele hoogte van 't portaal breekt. Het bovenste venster staat kwalyk, daartegen zyn de drie deuren des te beter aangebragt.

De inwendige kerk is van de architectuur van Pater Grassi en van Algardi. Het schip heeft een goede evenredigheid, dog de koepel is wat te klein, en de pilaars onder dezelve te dicht by een. De kapellen zyn schoon en groot. De kerk is met gekanneleerde korinthische pilasters voorzien, welker wel getekende kapiteelen en hoofdgestellen wel uitkomen. Aan de kornissen ziet men iets nieuws, naamlyk gekoppelde krollen, die niet kwalyk staan. De voet op 't hoofdstel en het begin der boogen is te hoog. De kleine ionische zuilen aan de kapellen zyn tegen de groote pilasters te laag; in plaats dat zy die als in twee deelen verdeelen, hadden zy wat hooger moeten wezen, de arcades zouden daardoor aanzienlyker geworden zyn. De massieve pilaars zyn met de openingen der arcades wel geëvenredigd.

Het schilderwerk aan het schip, de tribune, en het hoofdaltaar heeft de bekende Jesuïet, Pater Pozzo, geschilderd. De koepel stelt eenige zinspeelingen op de sterkte en den heldenmoed voor, als b. v. Judith met het hoofd van Holofernes, David met dat van Goliath, enz. Zy is eigenlyk plat, en op linnen met olie verwd zo konstig beschilderd, dat men wezenlyk meent een hoog gewelf met

een

een lantaarn te zien (*). Aan het gewelf zyn valſche IX. Wyk
 openingen, door middel van de welken men de drie per- della
 ſoonen der Godheid ziet. Van 't kruis van Chriſtus valt Pigna.
 een heldere ſtraal op den h. Ignatius, en kaatst het licht
 uit de vier op dieren rydende amazonen terug. Deeze
 figuren verbeelden de vier wereldeelen, en ſnyten de
 kettery en 't bygeloof van boven neder. Door deeze zin-
 ſpeeling heeft de ſchilder den yver zyns heiligs voor de
 uitbreiding van den godsdienſt willen aanduiden.

In de andere kapel ter regterhand heeft Treviſani den
 dood van Joſef geſchilderd. De figuur van Chriſtus is
 ſtyf, en die van Joſef niet wel verkort, dog de glorie is
 wel uitgevoerd. De ſchilder had egter niet noodig ge-
 had, de groef van God den Vader zo donker te ſchilderen,
 om de glorie beter te doen uitkomen. De heerlyke kapel
 van den h. Lodewyk van Gonzaga is met de koſtbaarſte
 oude en nieuwe marmers overtrokken, en met verguld
 brons verſierd. Pozzo is 'er de uitvinder en ſchilder van.
 Tuſſchen vier gedraaide zuilen van verde antico ruſt het
 lyk des heiligs, en het baſrelief op 't altaar van Le Gros
 vertoont, hoe hy van de engelen in den hemel gedragen
 wordt. In de zamenſtelling heerſcht een goed verband.
 De figuur van den heilig is edel, en 't hoofd vol uitdruk-
 king

(*) Het is jammer dat de kleuren zwart geworden zyn, en daar-
 door in lang die werking niet doen als voormaals. Men kan hier-
 over zien de 53. plaat van 't 2. deel van 't werk van Pozzo over
 de Perſpektief, te Rome in twee foliobanden in 1723. en 1737.
 uitgekomen. Op de vloer is de plaats, waar men de perſpektieffchil-
 dery uit het regte oogpunt ziet, door de volgende vaartzen aange-
 wezen:

In medio virtus ſua ſit miracula pandit,

Ars medius medium ſe tenet illa ſanctum.

IX. Wyk king; het gewaad is eenvoudig, en laat het nakende doorschynen. De glorie is byna te vol van engelen, die inzonderheid welke de kroon draagt is los en lugtig getekend. De twee marmeren engelen aan de balustrade zyn van Ludovisi, en hebben wel veel bekoorlyks, dog verliezen by de vergelyking met het werk van Le Gros.

*della
Pigna.*

Tegen over deeze kapel ligt die van den h. Stanislaus, welke van dezelve architectuur is. Het basrelief des altaars is van Filip della Valle, en de twee engelen van de balustrade van Petrus Bracci. De altaarbladen der drie kapellen, die op deeze zyde volgen, heeft de Jesuïet Latri geschilderd. Gregorius XV., een der voornaamste weldoenders deezzer kerke, heeft in dezelve een pragtig grafteken, van le Gros vinding, bekomen. 'T is jammer dat een werk waaraan geen kosten gespaard zyn niet edeler is uitgevallen. De figuren van den Paus, den Overvloed, enden Godsdienst zyn van hem zelve, dog het overige beeldwerk naar zyne tekeningen gemaakt. De beide figuren der Faam zyn van Monot.

*Collegio
Romano.*

Het met deeze kerk verbonden gebouw, 't welk Gregorius XIII. naar de schoone architectuur van Bartolomeo Ammanati van Florencen, heeft doen bouwen, is zeer uitgestrekt. Gelegenheid daartoe gaf de verbetering des almanaks, waaraan Pater Clavius arbeidede. Alzo dit werk den Paus zeer aan 't hart ging, en hy, by de menigvuldige bezoeken die de Pater van hem ontving, zag, dat de wooning zeer slegt gesteld was, besloothy, dit pragtige bouwstuk by de hand te neemen. De plaats is met een dubbelde gallery, de eene boven de andere, omgeeven. De gehoorzaalen liggen rondom de plaats, waarin de godgeleerdheid, het hebreeuwsch, het grieksch, de wiskunde, wysgeerte, en andere weetenschappen met

groot

groote goedkeuring geleerd worden. De toeloop der IX. Wyk
leerlingen is zeer groot, wyl de Jesuïeten voor niet on- della
derwyzen. De bibliotheek is eene der volmaaktsten van Pigna.
Romen, en wel niet publiek, men kan dog egter gemak-
lyk verlof krygen om ze te zien.

Het merkwaardigste in dit gebouw is de verzameling *Museum*
van allerlei merkwaardigheden van natuur en konst, waar- van *Pater*
toe de grond met het aanmerkelyke *Museum* van Pater *Kircher*.
Kircher is gelegd geworden (*). Naderhand heeft men
ze met het kabinet van den Marquis Capponi, en op veele
andere wyzen vergroot, en is nog gestadig op nieuwe aan-
winsten bedagt. Men ziet hier een verbaazenden voorraad
van allerlei huisraaden, afgodsbeelden, kleine bronzen
statues enz. Onder de laatste is de kleine figuur eens
zangers, *citharædus*, door wiens mannelyk lid een naar
evenredigheid groote ring gestoken is, 't welk plegt te
geschieden op dat de zangers door ongebondenheden hun
stem niet mogten bederven. Verders veele vaten van
achaat, schoon gesneden camées, waaronder eenigen van
vier verscheiden kleuren, en het hoofd van Savanorola;
een reeks van gouden antieke medailles, waaronder
Pertinax, Matidia, Plautina, de Burgemeester Claudius
Albinus, antieke oorringen, waaraan kleine cupidoos, en
en andere diergelyke dingen hangen, veele marmere-
n busten. Onder de naturalia ziet men een verzameling van
Saxische mineralia, welken Koning Augustus hier ten ge-
schenke gezonden heeft, allerlei Indische kleedingen en
wa-

(*) Filip Bonanni heeft daarvan in 't jaar 1709. eene beschry-
ving, onder den titel *Museum Kircherianum*, uitgegeven, en sedert een-
nige jaaren arbeidt Pater Ambrogi aan eene voortzetting van de
naderhand bygevoegde dingen.

IX. Wyk
della
Pigna.

wapenen, verscheiden modellen van werktuigen, die door Pater Kircher uitgevonden zyn. Een antieke zonwyzer, door Pater Boscovich in 't jaar 1742. te Tusculum gevonden (*), waaruit blykt, dat de Romeinen onder de twaalf uren die hunnen dag uitmaakten een uur van 't schemerlig rekenden.

Maria
sopra
Minerva.

Maria sopra Minerva, ook wel geheel kort *la Minerva*, behoort den Dominikaanen, en heeft dien naam van eenen tempel van Minerva gekregen, dien Pompejus hier gebouwd heeft, waarvan men nog eenige overblyffels ziet. Het gebouw deezer kerk is van de tyden van Gregorius XI. en in gothischen smaak, dog heeft egter zo wel als het klooster een aanmerklyke grootte. In de eerste kapel ter regter zyde heeft Baciccio den h. Lodewyk, een Dominikaan, geschilderd, die een kruifix in de hand heeft, in welks lange zyde een pistool verborgen is. De schildery doet een goede uitwerking, dog het beeld van den heilig is buitenspoorig, en hier en daar, vooral aan de handen, kwalik getekend. In de derde ziet men den h. Petrus den Martelaar, die vermoord wordt, van Ventura Lamberti. Het stuk heeft veel handeling, dog wat styfs en een onrigte tekening. In de vyfde, het heilige Avondmaal van Baroccio, 't welk zeer zwart geworden is.

In den regter kruisgang onder 't orgel ziet men in een kapel, die 'er door het menigvuldige marmer zeer bont uitziet, een aartige architectuur van korinthische order. Op het altaar heeft Karel Maratti verscheiden heiligen, waaronder ook den bovengemelden met het pistool in 't kruifix, geschilderd. In de koppen heerscht veel verschei-

(*) Hy heeft denzelven in 't *Giornale de letterati di Roma* 1746. door een figuur bekend gemaakt.

scheidenheid, en een schoone uitdrukking, dog het stuk ^{IX. Wyk} is met beelden overladen. De volgende kapel onder het ^{della} orgel stelt in vyftien schilderyen de verborgenheid der roo- ^{Pigna.} zenkrans voor. De krooning met doornen is van Carlo Veneziano, de overige veertien zyn in Raphaëls smaak van Marcello Venusti.

Op de eene zyde van 't hoofdaltaar ziet men het beroemde beeld van Christus door Michaël Angelo, dat dikwyls gekopieerd is. De Heiland wordt staande ver- toond, houdende zyn kruis en de lydenswerktuigen. De figuur en stelling zyn edel en eenvoudig. Het beeld is van anderen reeds genoeg geprezen; egter kan men niet loochenen, dat het karakter in 't hoofd een weinig hard, en de spieren in de handen wat te sterk aangewezen schynen. De kunstenaar heeft by 't maaken van dit beeld de schoone natuur voor oogen gehad; dog also het geheel naakt was, heeft men het een kleedje van brons om 't lyf gegeven. De eene voet is door het godvrugtig zoe- nen van 't gemeen wat uitgesleten, waarom men dien een muil heeft aangetrokken. Aan de andere zyde van 't hoofdaltaar staat een schoone groep van Francesco Sici- liano, verbeeldende de h. Magdalena en Joannes den Dooper.

Op het door Pirro Ligorio ontworpen graf van Paulus IV. ziet men het standbeeld van dien Paus, zynde eene navolging van eene schildery met verscheiden kleuren. De uitvinding komt van Jakob en Thomas Cassignola. De schoone tombes van Leo X. en Clemens VII. op 't koor, zyn van Baccio Bandinelli, uitgenomen de statues, komen de van de hand van Raphaël di Monte Lupo, en Jan di Baccio Bigio. De tombe des Kardinaals Alexander, een neef van Pius V. is van de uitvinding van Giacomo della Por- ta,

IX. Wyk *della Pigna.* ta, en de daartegen over staande des Kardinaals Pimentelli, van Bernini. De christelyke liefde op dezelve is van Antonio Raggi, en het krytende beeld van Mariola. Deeze twee leerlingen van Bernini hebben wel de gebreken van hun meester, dog niet zyn bevalligheid bereikt.

De kapel met de tombe van Benedictus XIII. praaft met heerlyk marmer, en aan 't monument zelf zyn geen kosten gespaard. Dog men heeft het door middelmaatige kunstenaars doen bewerken, en derhalven is 'er, nog ten aanzien der architectuur, nog van 't beeldwerk, iets byzonders aan. Op de tombe van Ubaldini heeft Calandro het portrait van denzelyen in mozaïek gebragt. Daar tegen over is het graf van Maria Raggi, zynde een vrugt van de uitvinding van Bernini. Wy gaan de andere monumenten voorby, waarmede deeze uitgestrekte kerk vervuld is, en haalen alleen de twee vaarzen van het graf van Nerus aan, wyl hy een geluk genoten heeft, dat, als 't anders eene mooglykheid is, weinigen menschen ten deele valt.

*Qui numquam in curis consumpsit inanibus ævum,
Franciscus Nerus clauditur hoc titulo.*

De sakristy is zeer versierd: op 't altaar is het krucifix, nevens vier Dominikaanen, die 't aanzien, van Andrea Sacchi. Het koloriet is kragtig, dog wat hard. Boven de deur ziet men een conclave van Speranza geschilderd.

Van binnen is het klooster schoon en merkwaardig. Alle woensdagen vergadert hier het verschriklyke geregtshof, of de kongregatie der heilige Inquisitie. In dit klooster woont ook de groot Inquisiteur van Rome, welk
amp

amt altyd door den Generaal der Dominikaanen bekleed IX. Wyk wordt (*). Deeze Generaal heeft den rang boven de Generaals van alle de andere orders. Op de order der Dominikaanen komt te Romen in opzigt van den staat der geleerdheid en haar uitbreiding veel aan, ten deele, vermits zonder verlof van den *Maestro del Sagro Palazzo*, die altyd een Dominikaan is, niets mag gedrukt worden, ten deele omdat een lid deezer order Sekretaris is der *Congregazione dell' Indice*, van dewelke het lot eens boeks afhangt, of het gelezen, dan verboden zal worden.

De bibliotheek *alla Minerva* is eene der beroemdsten in geheel Italien, en praalt met een groot aantal van zeldzaame en kostbaare boeken. Haar tegenwoordige opzigter, Vader Audiffredi, heeft zig, door verscheiden starrenkundige schriften, als eengoeden wiskundigen, bekend gemaakt. Zy staat dagelyks ten algemeenen gebruike open. Het meest tot deezen schat van boeken, niet alleen ten opzigte der boeken zelven, maar ook van het daartoe gemaakte fonds, heeft de Kardinaal Casanatta toegebracht, waarom ook zyn marmeren standbeeld door de hand van le Gros in de zaal is opgerigt. Het behoort onder zyn middelmaatige stukken. Tegen de zoldering leeft men:

*Mille libros, hospes, quid quaris? Cernere Thomam
Suscipe, major enim bibliotheca fuit.*

Men vertoont een handschrift van vier dikke banden in quarto, onder den titel, *Poliandri Poliantbea Technica*, waarin alle werktuigen van konsten en handwerken naauwkeurig, dog zonder maatflok, en met een slechte verklaring,

(*) Van 't Paleis der Inquisitie spreken wy op een andere plaats.

IX. Wyk ring, zyn afgetekend. Dit werk was voorheen van groote waarde. Dog sedert dat wy de voortreflyke beschrijving der konsten en handwerken van de Parysche Akademie hebben, is deeze verzameling byna zonder nut.

della
Pigna

Van den bovengewaagden Tempel van Minerva, dien Pompejus op deeze plaats bouwde, zag men voor twee eeuwen nog veel muurwerks in den tuin van 't klooster, gelyk Fulvius en Marlianus berigten. De laatste brengt het opschrift by, dat men daar vindt.

Cn. Pompejus M. Imperator, bello XXX. annorum confecto, fufis, fugatis, occifis, in deditionem acceptis hominum vicies femel centenis LXXXIII. millibus, depreffis aut captis navibus DCCCXLVI. oppidis caftellis MDXXVIII. in fidem receptis, terris a Mæotis Lacu ad Rubrum Mare fubactis, votum merito Minervæ.

Tempel
van Isis.

In de nabuurfchap van deezen Tempel lag een andere, die aan Isis gewyd was, en vermoedelyk wel op de plaats van 't klooster, 't welk tegen het Collegio Romano aanpaalt, wyl men daar niet alleen een standbeeld van Serapis uit Egyptifch marmmer, maar ook niet ver van daar verfcheiden kleine obelifken, die denzelven tot fieraad gediend hebben, gelyk ook de twee leeuwen by de fontein de Termini opgegraven, ziet. Jofephus, de Joodfche hiftoriefchryver, verhaalt, dat de priesters van Isis eene Romeinfche Dame, Paulina, onder voorwendfel dat de God Anubis haar beflaapen wilde, tot allerlei grove ongebondenheden verleid hadden, en dat Tiberius, zulks vernomen hebbende, de priesters kruiffen, en den tempel omverhaalen deed. Hy werd in volgende tyden weder opgebouwd.

De
Obelisk.

De Obelisk op de Plaats voor la Minerva was een van die geen en welken in den tuin van 't klooster gevonden

den zyn. Hy is met hieroglyphen versierd, die wel uit-IX. Wyk
gehouden, dog door den ouderdom ten deele versleten ^{della}
zyn. Hy is 16½ voet hoog, en heeft beneden 26. duim ^{Pigna.}
in 't vierkant. Alexander VII. deed hem door Bernini in
't jaar 1667. op eenen van Hercules Ferrata vervaardig-
den marmeren elefant oprigten, om daardoor aantedui-
den, dat de wysheid der Egiptenaars naar de Plaats van
Minerva vervoerd was. De elefant heeft een soort van
zadel op den rug, die den obelisk ten grondslage dient.
Het piedestel, waarop de elefant staat, heeft twee tree-
den, welken op een breeden voet aangelegd zyn. De
elefant heeft wel zyn natuurlyke grootte niet, dog een
goede evenredigheid met den obelisk, en is wel gewerkt.
Het piedestel valt maar wat te klein uit. Op de zyde te-
gen de kerk leest men:

*Veterem Obeliscum Palladis Ægyptiæ monumentum, et el-
lure erutum, & in Minervæ olim, nunc Deiparæ Genitricis
foro erectum, Divinæ Sapientiæ Alexander VII. dedicavit
A. 1667.*

Op de tegen overgestelde zyde zyn de volgende woor-
den uitgehouden.

*Sapientiæ Ægypti insculptas Obelisco figuras ab Elephan-
te belluarum fortissima gestari, quisquis hic videt, docu-
mentum intellige, robustæ mentis esse solidam sapientiam sus-
tinere (*).*

Palazzo Strozzi, eertyds Olgiati, ligt tegen over de Palazzo
kerk ^{Strozzi.}

(*) De verklaring van deezen obelisk heeft Pater Kircher, gelyk
ook van dien op Piazza Navona, in een byzonder werk gegeven,
dat ook even zo is van ongegronde invallen. *Ad Alexandrum VII.
Obelisci Ægyptiaci super inter Isai. Romani rudere a effossi interpretatio
hieroglyphica, Roma 1666. in folio.*

IX. Wyk
della
Pigna

kerk van de lidtekens des h. Franciscus, en is van de architectuur van Carlo Maderno. Het Paleis is een zeer uitgestrekt gebouw, en voor de liefhebbers van penningen van wegen een door den Prelaat Leone Strozzi verzameld kabinet zeer merkwaardig. Men vindt 'er twaalf penningen van de eerste Romeinsche Keizers, een menigte treflyke gesneden edele gesteentens, en afdrukfels in zwavel. Onder de schilderyen is een jong meisje van Titiaan vermaard. Verder ziet men een jongeling van Leonard da Vinci. De h. Laurentius op den rooster, door Bernini, was een zwaar voorwerp voor den konstenaar, wyl hy de natuur daarby niet kon raadpleegen. Misschien moest men liever diergelyke onderwerpen niet kiezen. De eigenaar deezer verzameling is overleden.

Sagre
Stimate
di S. Fran-
cesco.

De kerk *delle Sagre Stimate di San Francesco* heeft goede schilderyen. In de eerste kapel ter regterhand ziet men de geesfeling van Christus van Marcus Benefial, waarin het koloriet bevallig, en naar de natuur is, (dog de zaal waar het geval gebeurt heeft geen verdieping genoeg. Op het hoofdaltaar ziet men den h. Franciscus, het heilige kruis aanziende, door den Ridder Trevisani. Van verre vertoont zig een monnik, en boven eenglorie. De zamenstelling heeft geen wild vuur, en in 't koloriet heerscht veel harmonie. De figuur van Franciscus is schoon en juist getekend; de groep der kindertjes en de glorie is fraai, schoon zy wat in 't roode valt. In de eerste kapel ter linkerhand heeft Hiacythus Brandi de vier duizend martelaars, aan de welken de kerk gewyd is, verbeeld; dog men ziet 'er maar twee of drie van, de overigen moet men 'er zig by verbeelden. Het stuk zou voortreflyk zyn, als de schilder niet veel buitenspoorigs 'er ingebracht had.

Il Gesu, een voortreflyke kerk, behoort tot het pro-IX. Wyk
feshiehuis der Jefuïeten. De Kardinaal Farnese, een na-^{della}
bestaande van Paul III. die de order bevestigd had, deed ^{Pignà.}
ze, volgens 't ontwerp van Vignola, bouwen. Jakob ^{Il Gesu.}
della Porta, zyn leerling, voer daarin voort, en trok,
volgens zyn eigen bestek, de heerlyke uit travertynsteen
bestaande voorzyde op. De Kardinaal Odoardo Farnese
nam in 't jaar 1623. de kosten van het klooster op zig.
In het zelve woont de Generaal dier Societeit, welke
sedert twintig jaar zo veel opziens in de wereld gemaakt
heeft (*). De Jefuïeten hebben agt kloosters te Romen,
be-

(*) Daar is zo veel van de vernietiging deezer order gesproken,
dat wy hier het volgende zonderlinge klinkdigt plaaden zullen,
't welk te Romen veel goedkeuring gevonden heeft, schoon het
maar als een woordspeeling op de woorden *ant fuit ut fuit ant non*
fuit gancezien is, van welken zig Clemens XIII. in zyn breve aan
den Koning van Frankryk, wegens de Jefuïeten bediend heeft.

S O N E T T O .

Anch' io notai la frase, ant fuit ut fuit,
In Gallia, al che soggiunse, ant non fuit,
E vale a dire, nel modo onde ora fuit
Siano, o altrimenti tosto più non fuit.

Dicea il Senato, indipendenti fuit
E ben d'opo, che tali più non fuit;
Di Regia autorità nemici fuit,
Meglio e, che i lor statuti più non fuit.

Il Re voleva che fosse detto fuit,
Poiche fu chi afferì fedeli fuit,
Ma seppe il vero e disse anch' ei non fuit.

Abandonati al Parlamento fuit,
E se or si vuol che riformati fuit,
E troppo tardi perche più non fuit.

IX. Wyk
della
Pigna.

behalven de vier kollegies, die onder hun opzigt staan; dog dit is het voornaamste van allen. De kerk heeft der gheele Societeit haaren naam gegeven, en 't lichaam haars stigters rust in de zelve.

II Gesu verdient met regt onder de schoonste geestelyke gebouwen van Romen geteld te worden; egter heeft het zyn gebreken, waaronder men inzonderheid rekent dat het schip wat te kort, en de koepel nevens de pilaaren te klein schynt, dat de uitstekken der roomsche order, waarmede zy versierd is, te zwaar zyn, en dat de voet boven de order, waarop het gewelf rust, te hoog is gemaakt, waardoor de order laager schynt dan zy is. De architectuur van 't hoofdaltaar is van Jakob della Porta. Het pronkt met zes kolommen van giallo antico, en een schildery verbeeldende de besnydenis, door Hieronymus Muziano. De tribune en de schilderyen aan 't gewelf komen van de hand van Gauli of Baciccio. In 't schip ziet men den h. Franciscus Xaverius, gelyk hem de engelen naar den hemel draagen. Door de straalen, welken uit den naam Jesus uitgaan, worden de ondeugden ter aarde geworpen. In de schoone groep der ondeugden heerscht een wanorder, waardoor zy des te schoonder wordt. 'T is jammer dat 'er zo veel onnaauwkeurigheden in de tekening aantetrefsen zyn, en dat de glorie zo zeer in 't geel valt, anders is het koloriet zeer leevendig.

De koepel heeft den zelven Baciccio tot meester. Men ziet Christus, die zynen Vader de werktuigen van het lyden toont, een voorwerp, 't welk dikwyls in de Roomsche kerken herhaald is. De schildering doet in 't geheel geen zo goede werking als de bovengedagte stukken, gezwezen dat de beelden van Christus en van Maria te lang en niet juist geschilderd zyn. De profeten aan de pila-

ren

ten onderdezelve zyn van een kragtig koloriet. De tekening tot de vergulde stukadoorfels is ook van Baciccio, *della* IX. Wyk. De kapel ter regterzyde den kruisgang, aan den h. Franciscus Xaverius gewyd, is van de architectuur van Pieter van Cortona, en de stervende heilig op het altaar van Karel Maratti. De samenstelling van 't stuk schynt onregelmatig, en het ligt niet wel te pas gebragt; egter heeft het zyn schoonheden.

De kapel van den h. Ignatius Lojola, die in 't jaar 1699. tot stand gekomen is, is, na de begraafnis kapel van de Medicis, wel de pragtigste der wereld. De bekende Vader Pozzo heeft ze, volgens roomsehe order, aangelegd, dog te veel met sieraaden overladen, schoon men hem te gelyk het regt moet doen, dat hy daarin een goeden smaak getoond heeft. Men staat versteld over den rykdom deezer kapel; waar men het oog heen wendt, ziet men niet anders dan verguldsfels, marmer, en lapis lazuli (*). De kolommen bestaan uit verguld brons, en de grond der kanneleringen uit lapis lazuli. Van den zelfven kostbaaren steen is ook de nis op het altaar, en eenige groote kogels. In de nis staat de groep van den 9. voet hoogen Ignatius met drie engelen van massee zilver, welke over de 700. pond weegt, en naar de tekening van le Gros door Ludovisi gegoten is. Het kruis op het

(*) De kostbaarheid van deezen steen, en hoe moeilik het is hem in groote brokken te bekomen, is bekend. Dat de Jesuïeten hem hebben weeten opteeloopen, is iets daar men zig, aangezien hun grooten handel door de geheele wereld, niet over te verwonderen heeft. De beste komt uit groot Tartaryen. Van deeze kapel vindt men een grondtekening in 't boven aangehaalde werk van Pozzo over de Perspekief, tom. 2. tan. 60.

IX. Wyk
della
Pigna.

het miskleed des heiligs is zeer ryk met parelen en juweelen bezet. Den meesten tyd staat het beeld onder een schildery van Pozzo, welke alleen by groote feesttyden weggenomen wordt. Onder het altaar ligt de in 't jaar 1556. overledene, en in 't jaar 1622. onder de heiligen geplaatste Ignatius, in een graf van verguld brons, 't welk met basreliefs, en kostbaare steenen versierd is. Voor hetzelfde ziet men den naam Jesus uit krystal 't zamen gesteld, welke door middel van de daar agter brandende lampen een helderen schyn van ziggeeft. Op feestdagen is de bekleeding van 't altaar van louter zilver. Boven het zelve houden twee vergulde engelen de met lapis lazuli ingelegde spreuk van Ignatius, *ad maiorem Dei gloriam*. De vloer voor het altaar is met allerlei figuren van marmer ingelegd. Dertien basreliefs van brons, die het leven van Ignatius voorstellen, geeven der kapelle een schoon sieraad.

Op elke zyde van 't altaar staat een groep van marmer, die overeenkomt met de grondstellingen der Jesuïeten. De beste, zynde van le Gros. verbeeldt de Kettery, als een man met een slang in de hand, nevens eene oude vrouw; beiden vallen zy op 't gezigt van 't kruis neder, en de Godsdienst werpt ze verder ter aarde, waar de werken van Calvin, Zwinglius, en Luther liggen. De handeling is in deeze groep juist uitgedrukt, de tekening zuiver, en de kleederen hebben een goeden val, alleen schynt de Godsdienst 'er wat koel uittezien. De andere groep verbeeldt de Godsdienst de afgodery vernielende, en een boek met voeten treedende; op haar zyde heeft zy den Koning van Bungo in Japan, die 't Christendom aanneemt. De kunstenaar, een Franschman, en Theodon genaamd, heeft de Afgodery als eene van den

blixem

blixem neergeflagen slang afgebeeld. Op beide zyden des IX. Wyk altaars zyn deuren van breccia, een soort van marmer, *della Pigna.* en boven die twee tribunen, die tot kooren voor de muziek dienen.

In de derde kapel ter linkerhand heeft Basfano het paradys geschilderd, daar schoone koppen in zyn, dog 't welk in 't perspektief gebrekkig is. In de andere kapel op deeze zyde ziet men drie stukken van Romanelli; dat op het altaar verbeeldt den h. Karel, die het kind Jesus aanbidt, en heeft een schoon koloriet. In de Maria is veel bevalligs. De twee anderen zyn de aanbidding der herders en der drie koningen. Het ligt is zonderling verdeeld, en valt blootelyk op het vleesch.

Op den 31. Juli, den dag van den h. Ignatius, is de kerk ongemeen pragtig opgeschikt, en inzonderheid de kapel van den heilig zo ryk in zilver, dat men 'er over verbaasd staat. Daarby wordt de heerlykste muziek gegeven, welke uit drie kooren bestaat, van dewelken elk een byzonder orgel heeft. De gemeene man wordt door deeze pragt zo verblind, dat hy de kerk op dien dag de voor-kamer van 't Paradys, *l'Anticamera del Paradiso*, noemt. Niet ver van 't hoofdaltaar heeft de Kardinaal Odoardo Farnese den bekenden Kardinaal Bellarmin een pragtig gedenkteken, van de uitvinding van Hieronymus Rainaldi, doen oprigten. De daar staande beelden van de Schran-derheid en de Godsdienst zyn van Bernini. De sakristy, die een onmeetbaaren schat van zilverwerk bezit, is van Ciampelli beschilderd. Men ziet 'er in, eene voorstel-ling van Christus door Guido, en den h. Franciscus Xa-verius van Hannibal Caracci. In 't klooster is een heer-lyke bibliotheek.

Palazzo Altieri is eengrootregelmaatiggebouw, welks *Palazzo* voor. *Altieri.*

IX. Wyk
della
Pigna

voorzide op de Plaats *del Gesu* is. Jan Antoni Rosfi, de jonge, heeft 'er, voor den Kardinaal Jan Baptist Altieri, de architectuur van opgegeven. Het is van ouds af de woonplaats der prinzen en kardinaalen uit dat huis gewerst. Zyn meeste schoonheid heeft het den Kardinaal Paoluzzo Altieri, onder Clemens X. die uit dat geslagt was, te danken. Het gebouw staat van alle kanten op zig zelf, en neemt een plaats van 120. voet in 't vierkant in. Binnen zyn twee plaatfen, waarvan de eene, volgens Italiaansch gebruik, met galleryen omgeeven is. Men gaat langs een pragtigen, met standbeelden versierden trap, naar de eerste verdieping. Eenige kamers zyn met schilderyen, en anderen met vergulde stukadoorfels in eenen schoonen smaak voorzien. Onder de voornaamste stukken behooren in de benedenste verdieping, een bataille door Bourguignon, Christus in 't graf, een treflyk gekleurd, dog middelmaatiglyk getekend stuk van Van Dyk. In Titiaans portrait, door hem zelven geschilderd, is het hoofd meesterlyk.

In een slaapkamer boven hangen twee groote stukken van Claude Lorrain, dat meesterstukken zyn. Het eene is een zeestuk, het andere een landschap, met den Tempel der Sybille te Tivoli aan den oever eens meers. Op de kornis van deeze kamer ziet men aartige akademiesche figuren uit gips van Bernini. Buiten deeze stukken, staan in 't Paleis een Pescennius Niger of Severus, een paar beelden van Venus, een geheel met hair bewaflen Sileen, een gevangen barbaar, die by 't theater van Pompejus gevonden is, het triomfeerend Romen uit verde antico, twee tafels van lapis lazuli, een lykbus van Oosterfch alebaster, twee zuilen van porfier, enz. Eene kapel heeft Bourguignon, en Karel Maratti eene zaal,
op

op natten kalk geschilderd. Onder de schilderyen zyn IX. Wyk nog optemerken, de vier jaargetyden van Guido, Mars^{della} en Venus van Paul Veronese, de h. Gaëtanus van Karel Pigna. Maratti, een kindermoord van Pousin, een Lucretia van Guido, eene Madonna van Correggio, en eene andere van Parmegiano, het portrait van Raphaël, eene Venus van Philip Lauri, een Avondmaal van Muziano, Cimon, die van zyn dogter gezoogd wordt, door Guercino, de prediking van Christus door denzelven, het oordeel van Paris door Albani. (*) De bibliotheek van 't Paleis is pragtig, en met zeldzaame handschriften voorzien. Ook bewaart men hier een aanmerklyke verzameling van oude penningen en gesneden gemmæ.

De h. Paus Marcus, wil men, heeft reeds in 't jaar San Mar: 336. den euangelist *Marcus* de kerk naar hem genoemd^{co}. gewyd. De kapel van 't h. Sakrament is van de architectuur van Pieter van Cortona, en Perugino heeft op 't altaar den h. Marcus geschilderd. De laatst overleden Paus deed voor zyn familie, die van Rezzonico naamlyk, eene schoone, met marmer versierde kapel aanleggen. In de zelve ziet men de kanonizatie door hem van Gregorius Barbarigo, een Kardinaal en Bischof van Padua. De geleerde Kardinaal Quirini deed het hoofdaltaar vernieuwen,

(*) La Lande spreekt in zyn 4. deel p. 230. van een kind door Titiaan geschilderd, 't welk in 't jaar 1729. door Domenico Michelini van het eene doek op een ander werd overgedragen, en dat zo zuiver, dat men van dit overbrengen geen de minste blyken bemerken kon. Eenige jaaren geleden is Montamy met een stuk van den Koning uit het Paleis van Luxemburg even zo gelukkig geslaagd. De geheele handgreep heeft hy in zyn *Traité sur la peinture en émail* beschreven.

IX. Wyk *della Pigna.* wen, en met schoon marmer en vier porfieren zuilen versieren.

Palazzo S. Marco.

Het by deeze kerk gelegene Paleis van *St. Marcus* behoort onder de uitgestrektste gebouwen van Rome, en komt met zyne beide zyden aan twee groote Plaatsen. Paulus II. bouwde het, en nam, gelyk men geloofst, *Giuliano da Majano* tot bouwmeester aan. Paus Clemens VIII. schonk dit Paleis aan de Republiek van Venetien, tot een woonplaats voor haar gezanten en de Venetiaansche Kardinaalen, en verwierf daarvoor een ander te Venetien, waarin de Pauslyke Nuncius zig altyd ophoudt. De tegenwoordige Venetiaansche gezant, de Heer *Ascanio Giustiniani* is een man van uitgebreide kundigheden en veel geleerdheids, die 'er zig een genoeg van maakt, gezelschappen uit de geleerdste mannen van Rome te formeeren, en allen die de wetenschappen beminnen den vryen toegang te verschaffen.

DE TIENDE WYK DER STAD ROMEN.

Rione di Campitelli.

Rione di Campitelli begrypt in zig de plaats daar 't *Capitolium* ligt, of het zuidlyke deel der stad, van de Plaats *San Marco* af tot de *Porta Latina*, en van 't *Coliseo* tot den *Tiber*. Deeze Wyk voert een draakenkop in haar wapen, omdat, gelyk men vertelt, 'er een by 't Kapitoel gevonden is, 't welk als een voorspelling van Romens grootheid werd aangezien. Het *Capitolium* is nog heden-daags de voornaamste plaats der stad, en het verblyf der magistraatsperfoonen. Oudtyds was hier de agte Wyk,

of

of het *Forum Romanum*. De hoogte waarop het Capitolium staat heeft van 't noorden tegen 't zuiden ongeveer 300. schreeden, en van 't oosten tegen 't westen eens zo veel, waaronder de voet van den heuvel en de schuinte mede begrepen is. (*) De Kapitolynsche heuvel heeft twee spitsen, en tusschen de zelven een diepte, die *Intermontium* genoemd wordt. Men onderscheidt de Citadelle en den Tempel, *Arx et Capitolium*. Het is niet wel te bepalen, of de Tempel van Jupiter Capitolinus op de oostelyke spits, waar de kerk *Ara cali* staat, of op de andere, by den Tarpejaanschen rots, lag. Het eerste is het waarschynlykst, en op de andere stond een tempel van Juno, waar, volgens Plutarchus, de ganzen, welker geschreeuw het Kapitoel by de overrompeling der Galliers reddede, gehouden werden.

Volgens het plan dat Nardini van den Tempel van Jupiter Capitolinus maakt, had die 200 voet in 't vierkant, waaronder de bedekte gangen, *Porticus*, mede begrepen waren. Sylla plaatste hier de zuilen uit den vermaarden Tempel van deezen Jupiter in Griekenland. De Tempel brandde onder Vitellius af, Vespastaan bouwde hem weder op, en Domitiaan voor de derde reis nog veel pragtiger. De laatste deed ten dien einde zuilen van Athenen komen, die vermoedelyk de zelven zyn welken nog in de kerk *Ara coeli* staan. Waarschynlyk is het, dat dit heerlyke gebouw door de Gothen verwoest is. Voor-tyds

(*) Toen Romulus het Kapitoel en daarby een vrystad aanlegde, was de heuvel met zwaare boomen bedekt, gelyk Ovidius zegt:

*Romulus ut saxo lucum circumdedit alto,
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.*

X. Wyk
di
Campitelli.

tyds zag men in deezen Tempel het standbeeld van Jupiter met den blixem in de eene, en een speer in de andere hand. Het was van enkeld goud, in plaats dat het in de oudste tyden der Republiek uit klei bestond. Voor Scipio Africanus werd, als een byzonder certeken, een standbeeld nevens dat van Jupiter gesteld.

In deezen Tempel was oudtyds een ontzaglyke schat van trofeen, wapenen en geschenken, die hier door burgermeesters, keizers, en vreemde koningen gedaan waren. Hiero, koning van Syrakuzen, schonk b. v. een gouden standbeeld der Overwinning, dat 320. Roomsche ponden woog. Hier werden by de duizend tafels van brons bewaard, waarop de wetten en geschiedenissen der stad geschreven waren. De deuren waren van brons met goud overtoegen. Het kleed van Jupiter werd uit deezen Tempel genomen, en daarmede bekleed reeden de zegenpraalende veldheeren tot beneden aan 't Kapitoool, en gingen dan te voet tot in den Tempel, om daar openlyk hunne dankbaarheid te betuigen. Onder den Tempel werden de boeken der Kameishe Sybelle door de *Decemviri sacris faciundis* zorgvuldiglyk bewaard, tot dat die in 't jaar 168. voor de geboorte van Christus te gelyk met den Tempel verbrandden.

Op den heuvel stond ook de Tempel van Vejovis, de triomfboog van Scipio Africanus, en van Nero, het *Tabularium* of de archief, en het *Athenaeum*, waar een bibliotheek aangelegd was, en waar de schryvers somtyds hunne stukken in digtmaat of prosa gingen voorlezen. Asinius Pollio lag onder Augustus het eerst een openlyke bibliotheek aan. Alle deeze gebouwen stonden in den oord van het tegenwoordige Paleis van den *Senatore di Roma* en van het gevangenhuis. De geheele plaats was zo
vol

vol met standbeelden, dat Augustus 'er een gedeelte van X. Wyk naar 't Campus Martius moest doen brengen, waar naderhand Caligula's dolheid ze deed omwerpen en aan stukken breeken.

Den Tarpeischen rots, die bekend is omdat de misdadigen in de oude tyden van denzelven werden afgesmeten, ziet men aan 't einde der straat, agter het Paleis der *Conservatori*. Om van zyn hoogte te oordeelen moet men door het daar staande huis, over lange zolders tot aan een soort van terras gaan, dat op *Piazza della Consolazione* uitkomt. Hier ziet men over de hoogste daken heen, en kan zig ligt voorstellen, dat de van den rots afgesmeten boosdoenders den hals moesten breeken. Ook kan men van de hoogte cenigfins van *Piazza della Consolazione* oordeelen. (*) By den rots, en wel agter het tegenwoordige Paleis der *Conservatori*, lag het huis waar Manlius en Romulus zouden gewoond hebben. (†) Hier was ook de *Curia Calabra*, waar de priesters, als zy de maan beschouwd hadden, het volk te zamen riepen, om het aanzeggen, hoe veel dagen 'er nog van de *Kalende* tot de *Nonæ* over waren, wyl men nog niets van een eigenlyken almanak wist. Verders was hier het altaar van Jupiter *Pistor*, dat ter gedagtenisse der list door de Romeinenge.

bruikt

(*) Vermoedelyk is Madame du Bocage tot hier toe niet gekomen, anders zou zy in haar aangename, dog niet altyd voldoende en grondig geschrevene brieven, niet gezegd hebben, dat de rots zo laag is, dat men zonder gevaar 'er van af zou kunnen springen.

(†) *In summo custos Trapis Manlius arsis
Stabat pro templo, et Capitolia celsa tenebat,
Romuloque recens horrebat Regia culmo.*

Ann. 1. 8.

X. Wyk ^{di} Campitelli. bruikt, van brood in 't leger der Galliers te werpen, om die daardoor te doen gelooven, dat zy overvloed aan mondvoorraad hadden, opgericht was, en veel andere tempels en altaaren meer.

Tegen-
woorig
Capito-
lium.

Het hedendaagsche Capitolium is van het oude zeer verschillende. De hoofdzyde, tegen over den hoofdtrap, ligt tegens het noorden, daar de oude tegens 't zuiden lag. De van Michaël Angelo ontworpen trap valt prachtig in het oog, op beide zyden is de weg voor de koetsen naar boven met geheel vlakke treeden; dog by groote feesttyden, b. v. wanneer de Paus bezitting van 't Lateraan neemt, of de Senatore di Roma zyn intrede op 't Kapitoool doet, worden de treeden van den middelsten trap dik met zand bestrooid, op dat de koetsen regt op naar boven kunnen ryden. De trap heeft ter wederzyde een leuning. Beneden aan denzelfen liggen twee leeuwen van basalt, in eenen schoonen Egyptischen styl gehouwen, die by *San Stefano del Cacco*, waar eertyds een tempel van Isis stond, opgegraven zyn. Het water uit hanne muilen valt in een paar schaaLEN, die egter lang zo mooi niet gewerkt zyn. Daarby staat het porfieeren beeld van Rome zonder kop, dog met een schoone drapery. Boven aan het andere einde der leuning staan de reusagtige beelden van Castor en Pollux, die elk een paard by den toom houden. Zy werden onder Pius IV. omtrent het Ghetto gevonden, en herwaards gebragt, na door Valsoldo hersteld te zyn. Nog de beelden, nog de paarden zyn schoon.

Boven is de leuning van deeze beelden af tot aan de gebouwen van de vleugels van 't Capitolium voortgetrokken. Op de twee piedestals, digt by Castor en Pollux, staan de twee antieke trofeen, welken men voor die van Marius

rius uitgeeft (*). Het zyn de schoonste zegentekenen X. Wyk
 uit de oudheid, zo wel ten aanzien van het werk als de di
 wys waarop de wapenen geschikt zyn. Op de twee vol. Campitelli.
 gende piedestals staan de beide zoonen van Konstantyn,
 wier marmeren beelden der Plaats een goed aanzien gee-
 ven, en aan de beide uiterstens van de leuning een paar
 mylpaalen, waarvan de eene antiek, en de eerste op de
 Via Appia gestaan heeft, dog de andere, om der symmetrie
 wil, nagemaakt, en met een bronzen kogel voorzien is,
 waarin, gelyk het kinderagtige opschrift zegt, de asch
 van Trajaan bewaard wordt. Venuti beweert, dat die asch
 in de reusagtige hand, die in 't Paleis der Conservatorii
 vertoond wordt, bewaard pleegt te worden.

De Plaats van 't Kapitoel is byna vierkant, en heeft
 een goede evenredigheid. Op drie zyden is zy met de
 middelste gebouwen en de twee vleugels, die egter van
 't middelste afgezonderd zyn, omgeeven, en de vierde
 maakt de zo beschrevene leuning uit. Het middelgebouw,
 waarin de Senatore di Roma woont, heeft een andere
 architectuur als de vleugels, en is met korinthische pilaa-
 ren, die op een onder het gantsche gebouw doorgaanden
 voet rusten, versierd. Men komt 'er in langs een aan-
 zienlyken trap van twee armen, voor den welken het beeld
 van Romen met een fontein, en op beide de zyden de
 liggende beelden van den Tiber en den Nyl te zien zyn.
 De rivieren verdienen niet geprezen te worden, dog het
 beeld van Romen is tot aan het aangemaakte hoofd, de
 han-

(*) Venuti, Bellori, en Winkelman besluiten uit de gelykheid van
 den styl, dat deeze trofeen voor Trajaan, wegens zyn overwin-
 ningen op de Daciers, zyn bestemd geweest. Men vond ze by St.
 Pius, en Sixtus V. deed ze herwaards brengen.

X. Wyk ^{di} Campitelli. handen, en voeten, schoon. Het mogt voor de Plaats wel wat grooter zyn; nog beter ware het, als uit de nis een sterker stroom van water kwam.

De architectuur der voorzyde doet over 't geheel een goede werking, dog de verdeeling schynt niet wel gemaakt, en de evenredigheid der leden niet schoon te zyn. Jakob della Porta heeft het werk, volgens Michaël Angelo's bestek, voltoerd. Van de twee vleugels dient de eene tot het Paleis der Conservatori, en in de andere is de heerlyke verzameling van antieke statues en basreliëfs geplaatst. Michaël Angelo heeft ze gebouwd. De korinthische pilasters aan de zelve staan te ver uit malkander. De kleine order beneden, welke de vensters der eerste verdieping draagt, heeft geen goede evenredigheid. Over 't algemeen hebben alle de drie deelen van 't Capitolium niet genoeg van het edele en prachtige aanzien, 't welk het onderscheidend karakter van zodanig een openbaar gebouw zyn moest.

Op het midden der Plaats voor 't Kapitoel staat de beroemde bronzen statue van Marcus Aurelius te paard. Zy stond voormaals voor 't Lateraan, daar zy gevonden is, en waar de Keizer gewoond had (*). Paulus III. deed ze van daar herwaards brengen, en op een piedestel van marmer, waartoe men by gebrek eens grooteren bloks een stuk van den architraaf der baden van Trajanus nam, door Michaël Angelo stellen. Onder alle uit de Oudheid overgebleven statues te paard is deeze onbetwistbaar de schoon-

(*) De Raad te Rome geeft alle jaaren een bloemruiker aan 't Domkapittel van 't Lateraan, als een teken van 't oude regt deezer kerk op 't beeld van Marcus Aurelius.

schoonste. Montfaucon (*) dwaalt, als hy meent, dat zy X. Wyk niet gegoten, maar met hamers geslagen is. Het paard heeft schoone evenredigheden, en een natuurlyke beweging, schoon de hals wat te kort schynt. De uitdrukking is zo gelukkig getroffen, dat het schynt te gaan. Karel Maratti zeide daarom al lachende, *voort, denkt gy niet dat gy leeft?* De Keizer zit wel te paard. Met de eene hand houdt hy den toom, en met de andere schynt hy bevelen uittegeven. Hy heeft een grooten mantel om. Men ontdekt hier en daar tekens, dat het beeld verguld is geweest. Op sommige plaatsen is het een weinig beschadigd, 't welk aan 't omvallen van de statue, of het opgraven, moet worden toegeschreven. Op de eene zyde van 't voetgefel leeft men een oud opschrift, en op de andere dat van Paulus III. Tusschen de ooren van 't paard ziet men een nagtuil, waarover veel getwift is, dewyl eenigen dat voor iets anders willen hebben aangezien. Vermoedelyk is het een zinbeeld der waakzaamheid en schranderheid, in welk opzigt men dien vogel ook aan Minerva toeëigent (†).

Be.

(*) *Diav. Ital.* p. 169.

(†) Winkelman verhaalt in zyne *Historie der kunst* S. 414. dat een openbaare bediening, sedert den tyd dat dit beeld hier staat, is ingesteld. Die 'er het opzigt over heeft heet *Custode del Cavallo*, en krygt 'er maandelyks 10 scudi voor. Een andere, nuttigere, en even zo zwaare, dog egter oudere bediening, is de *Lettura di Tito Livio*, welke jaarlyks 300. scudi, uit den impost op het zout, opbrengt. De Paus vergeeft beide de ampten, en zy zyn altyd in zekere huizen uit den oudsten adel. De laatste bediening is in 't huis van Conti, hoewel misschien niemant daaruit ooit het boek van Livius met oogen gezien hebbe.

X. Wyk
di
Campitelli.
Palazzo
del Senato.
re.

Befchouwen wy eerst het Paleis van den *Senatore*, of het middelgebouw. Bonifacius IX heeft het uit de ruinen van een oud gebouw, 't welk vermoedelyk het *Tabularium* of archief was, doen bouwen (*). Men treedt in een groote gehoorzaal van 't geregtshof, dat hier vergadert, en uit den *Senatore* en vyf andere perſoonen beſtaat. In de zelve ziet men de ſtatues van Paulus III. Gregorius XIII. en Karel van Anjou, dien Clemens IV. in 't jaar 1268. tot *Senatore di Roma*, en een jaar daarna tot Koning van Napels verklaarde. Vier ſchoone zuilen van porta ſanta verſieren deeze zaal. Boven dezelve woont de Senator; dog in de vertrekken is niets te zien, en onder het gebouw zyn de gevangeniſſen, waaruit de voorbygaanden op een onaangename wys door de gevangenen om byſtand worden gebeden. De plaats van *Senatore di Roma* is een der aanzienlykſten. Tot in 't jaar 1765. werd zy door eenen Zweed, Bielke genaamd, bekleed, een man van waare verdienſten. Na zyn overlyden benoemde 'er de Paus zynen neet Rezzonico toe, die in 't volgende jaar zyn intrede deed. Dit is een der grootſte plegtigheden van Rom.

het

(*) Tot een bewys, hoe grootſprekend en weinig waaragtig dikwyls de opſchriften zyn, waarvan te Rom alles vol is, kan dat 't welk boven den ingang van dit gebouw is, vertrekken. *Clement VIII. P. M. poſt Gallia regnum reconciliato Rege Henrico IV. conſtitutum, Pannoniam auxiliariens armis ſervatam, Strigoniam a Turcarum tyrannide liberatam, Ruthenos et Aegyptios Rom. Eccleſia reſtitutos, Pacem, compoſitis Regum maximor. Diſcordiis, Chriſtiana Reip. redditam, Ferrarium Petri Aldobrandi Cardin. duſſu ferro incruento receptam, ſanctiſſimae praſentia conſtabilitam, optato regni in urbem public. hilaritatis ſecuritatique reduci. A. 1592.*

Het Paleis der *Conservatori* wordt zo genoemd, om dat X. Wyk de drie magistraatsperfoonen *Conservatori* geheten, daar ^{di} vergaderen. Het gebouw is 160. voet lang, en in 't jaar *Campitelli.* 1566 gebouwd, gelyk uit het volgende opschrift blykt: *Palazzo dei Conser-*
S. P. Q. R. majorum suorum praestantiam ut animo sic re vatori.
quantum licuit, imitatus, deformatum injuria temporum
Capitolium restituit. Anno Urb. cond. 2320.

Hier woonde de in de historie van Rome zo berugte Nikolaas Gabrini, of Cola van Rienzo, die zig, gedurende 't verblyf der pauzen te Avignon, tot *Tribunus plebis* opwierp, en Rome omtrent het jaar 1247. despotiek regeerde. Hy werd in 't jaar 1354. in 't Kapitoel omgebracht. In den gang beneden staan twee statues op pedestals, de eene verbeeldende Julius Caesar in kryggewaad, en met een kloot in de hand, ten teken van de heerschappy, de andere Augustus met een scheepssteeven aan zyne voeten, 't welk op den vermaarden slag van Actium doelt. Zy zyn in een grooten styl gearbeid, dog zo verminkt, dat 'er veel aan te herstellen is.

Op de plaats van 't Paleis staan verscheiden antieke en nieuwe statues van brons en marmer, de voornaamsten zyn vyf stukken, die Clemens heeft doen by een zetten, schoon zy niet bymalkander hooren, naamlyk, het over de Daciers triomfeerende Rome. De statue heeft niets zonderlings, dog een goede evenredigheid tot het wel geslaagde pedestal, waarop men een overwonnen provincie ziet. Zy is herwaards gebragt uit den tuin van Cesi. Daar aan staan twee Dacische koningen, en twee Egyptische afgoden, waaronder eene Isis van zwart marmer, zonder handen, maar met schoone koppen en draperingen. Eene hand en de voeten van den reusagtigen Apol-

X. Wyk Apollo, (*) waaraan de groote toon byna zo groot is als het lyf van een volwassen man. De andere hand, welke *di* men in een huis in de nabuurschap van 't Kapitoel gevonden heeft, wordt op de Villa Strozzi vertoond. De voeten zyn van een schoone gedaante, en hebben niets styfs, dog de hand is hun niet volkomen gelyk. De leeuw die een paard verscheurt wordt gehouden van een Grieksche hand te zyn. (†) In den leeuw is veel handeling, dog geen tekening naar de natuur. Het lyf van 't paard is oud, dog het hoofd en de beenen zyn niet wel vernieuwd. Ook ziet men hier een piederstal, waarop een reusagtige kop en een hand van brons staan, dien eenigen voor eenen Nero, anderen voor eenen Commodus houden. Een oud grafteken van Agrippina, gemaalin van Germanicus; verscheiden soorten van maaten der Ouden. Een groote kop van Domitiaan, die wel gewerkt, en zeer gelykend is. Een piederstal, dat by den portiek van 't Pantheon gevonden is.

*Columna
rostrata.*

Aan den voet des grooten traps ziet men de *Columna rostrata*, die eertyds op 't *Forum* stond. Zy werd ter eere van Cajus Duillius opgericht, na zyn bevogten overwinning by Meyle, nu Melazzo, over de Karthagers, en verwierf haaren naam van de scheepsstevens, waarmede zy versierd was. Zy is van marmer, en de scheepsstevens hebben een goed beeldwerk. Op het bordes van den trap

(*) Volgens Plinius *l.* 34. c. 7. was hy 30. ellen hoog. Lucullus deed hem van Apollonia, een stad in Pontus, naar Rome voeren, en in 't Kapitoel oprigten.

(†) Cavalieri heeft deeze groep in zyn verzameling van Statues, eer zy van Michael Angelo hersteld was, bekend gemaakt.

zyn in niffen, door Michaël Angelo getekend, de beel X. Wyk
den van Urania en Thalia. De armen van Urania zyn ^{de} Campitelli.
geheel nieuw aangemaakt, dog de drapery wyft de om-
trekken van het lichaam wel aan. Men heeft verſcheiden
basreliefs van den boog van Marcus Aurelius (+) her-
waards gebragt, in een van welken de overwinning des
Keizers ter zee en te land, door de figuren van de Aarde
en van Neptunus, die zynen zegenwagen begeleiden,
wordt aangeduid. In het andere offert hy den Kapito-
lynfchen Jupiter. In het derde zit hy met den Prætor te
paard, die voor de knielende Duitschers om vrede ſchrynt
te ſmeeken. In het vierde geeft Romen hem een kogel
over, als een zinbeeld van de opperhoofdige magt. Zy
zyn wel geordonneerd, en in een goeden ſtyl gewerkt.
Twee andere basreliefs van deezen boog zyn op den trap
van den anderen vleugel van 't Kapitoel, waar het Mu-
ſeum is, in den muur gemetſeld. Boven op den trap
ziet men in een basrelief Marcus Curtius, die zig in den
afgrond nederſtort. Ter ſlinkerhand zyn de *Faſti Conſu-
lares* in een oud foort van marmer, tot op de tyden van
Pertinax, gegraveerd, gelyk ook de naamen van alle de
Conſervatori des Roomſchen volks van nieuwer tyden.

In de eerſte groote zaal heeft de Cavalier d'Arpino de
eerſte Romeinſche hiftorien geſchilderd, naamlyk het
vinden van Romulus en Remus nevens de wolvin onder
den vygenboom; Romulus die den omtrek der ſtad met
een ploeg aftekt; Numa die met de Veſtales offert; het
gevegt van Tullus Hoſtilius met Metius Suffetius, den
aanvoerder der Albaners; het gevegt der Horatii met de
Cu-

(+) Oudtyds heeft hy *Arco di Portogallo*, gelyk wy hebben aan-
tekend, en ſtond in de ſtraat van 't Corſo.

X. Wyk ^{di} Curiatii. Het schilderwerk is doorgaans hard, de tekening niet juist, en de schaduwing slegt in agt genomen. *Capitelli.* Het beste onder deeze zes stukken, zo wel in opzigt der tekening als der uitdrukking, is de veldslag, waarin de schilder den aanval der beide heiren zo gelukkig heeft weten uittedrukken, dat men niet weet welke party zal zegenpraalen. De groepen hebben verscheidenheid in zig, en zyn wel geordonneerd, en zo wel de paarden als de menschen rigtig getekend en natuurlyk gesteld. In de zaal staan de beelden van Leo X. in marmer, van Sixtus V. in brons, van Urbaan den VIII. in marmer van Bernini, het borstbeeld van Koningin Christina, (*) en dat van Koningin Maria Casimira, gemaalin van Joannes III. Koning van Polen, die eenigen tyd te Rome woonde. De deuren der zaal maaken een schoon werk uit van Fiamingo.

De volgende zaal heeft Tomaso Laureti geschilderd, en ingelyks de oudste Romeinsche historien, van Mutius Scævola, Brutus die zyn zoon veroordeelt, enz. afgebeeld. Hier staan wederom eenige statues, als Marcus Antonius Colonna, een der bevelhebbers in den zeeflag by Lepanto tegen de Turken; Karel Barberini, broeder van Urbaan VIII, en Generaal der Pauslyke troepen; Alexander Farnese, Hertog van Parma; verscheiden busten van Julius Cæsar, Hadrianus, Caraccalla, enz. een schoone bust van brons, verbeeldende Michaël Angelo

Buo-

(*) In het daaronder geplaatste opschrift leeft men, dat de Koningin, over zig zelve zegenpraalend, in 't Capitoliùm ingetrokken was, en om de voortreflykheid des Roomschen Raads aantewyzen, werd 'er behendiglyk bygevoegd, dat de Raad in haar tegenwoordigheid met gedekten hoofde gezeten heeft.

Buonaroti, een bust van den treflyken digter Virginio X. Wyk
 Cesarini, twee kostbaare zuilen van verde antico, waarop ^{di} Campitelli,
 het hoofd van Septimius Severus, en dat van eenen on-
 bekenden staan.

De wolvin van brons, die Romulus en Remus zoogt, is de zelve, die, gelyk de historien melden, op den dag toen Caesar vermoord werd, van den blixem werd getroffen, ten minsten men wyft nog aan den agtervoet de plaats waar zy zou beschadigd zyn. Zy is wel gewerkt, en staat in de kamer, waar Daniel van Voltèra den triomf op de Cimbriërs en Teutoonen geschilderd heeft. Het standbeeld van een jongen herder, dien sommigen Martius, anderen Cnejus Pecorarius noemen. Hy haalt een doorn uit zyn voet, en men wil dat hem dit beeld uit dankbaarheid gesteld is, om dat hy, met brieven van veel gewigts aan den raad afgezonden zynde, zig onder weg den tyd niet gunde, van den doorn uit zyn voet te trekken, 't welk hem 't leeven kostte. Een borstbeeld van Lucius Junius Brutus, den vader der Roomsche vryheid. De oogen hebben de natuurlyke kleur, en bestaan uit een oude zamengestelde stof. Het karakter is in deezen kop voortreflyk.

Het standbeeld van eenen der twaalf Camilli is een schoon stuk, dat het naakte onder de drapery meesterlyk aanwyft. Eenigen hebben uit de kleeding besloten, dat het een der slaaven verbeeldt, die Rome, ten tyde der Republiek, by een brand reddeden; nog anderen houden hem voor Vindex, die van wegen de ontdekte verraadery van Brutus zoonen de vryheid verkreeg. De stelling is natuurlyk, en het karakter in den kop wel uitgedrukt. De oogen zyn van zilver. De statue behoorde een betere plaats, niet in een hoek te hebben. Het

X. Wyk ^{di} stuk van de h. Francesca Romana door Romanelli van Viterbo is in een treflyke manier geschilderd.
Campitelli.

In de zaal van de *Loggia* ziet men fragmenten van de *Fasti Consulares*, een kap van Koning Mithridates, een kleine Vestale, die sommigen voor Rhea Sylvia houden. Een driehoofdige Diana, naamlyk te gelyk als Luna en Proserpina verbeeld. In een kleine kamer staan twee termes, (*) met de naamen 'er op van Socrates en Sappho. Een Apol tot aan 't halve lyf. Een schoone kop van Scipio Africanus, die, gelyk uit het werk is opte-maaken, veel nieuwer zyn moet dan zyn leeftyd. Twee ganzen van brons, met een gat in 't midden, als hadden zy tot een fontein gediend. Zy zyn op den berg Coelius opgegraven. Een bronzen vaas met het hoofd van Isis, uit de tuinen van Sallustius.

In de vierde kamer is een kop van Ptolemaeus, den twaalfden koning van Egipten; een jonge Hercules van rood marmer, met oogen van antiek email; een vaas met de vier jaargetyen. Een schoone Hercules van verguld brons, twee burgemeesterlyke statues, die men Virgilius en Cicero gedoopt heeft. Drie lykbusen met gothische opschriften, die zeggen dat zy tot wyn- en oliemaaten gediend hebben.

In de gehoorzaal zyn de Olympische spelen op natten kalk geschilderd. Een der busten wordt voor een Sappho uit.

(*) *Termes*, *Hermes*, *Ermi*, zyn een soort van beelden zonder armen en voeten, die alleen een menschenhoofd hebben, en van onder enkeld gladde steen zyn, waarop de naam staat. De Romeinen plaatsten op de wegen diergelyke beelden, welken La Lauda *Termes* noemt, waaruit men de afstanden der plaatsen leerde.

Aant. van den Vertaaler.

uitgegeven. Een kop van Medusa, gelyk dien de Ro-X. Wyk meinen op hunne schilden plegten te hebben. Isis, So^{di}crates, Ariadne, die Theseus het kluwen geeft. Apollo, Campitelli, als een jonge Griek van marmar, met een hoofd van brons, wordt voor een werk van Michaël Angelo uitgegeven. Het hoofd van dien meester is door hem zelve gemaakt. Het is van brons, op een zwart marmeren bust, en wordt gehouden zeer wel te gelyken. Sabina Poppæa, gemaalin van Nero. Scipio. Een heilige familie van Julius Romanus.

Aan de andere zyde van 't gebouw ligt de zaal van Hercules, zo genaamd naar het standbeeld diens helds van verguld brons. Het werd onder Sixtus IV op het *Forum Boarium*, waar de *Ara maxima* gestaan heeft, opgegraven. Aan de friezen heeft Hannibal Caracci de daaden van Hercules geschilderd. Men treft hier verscheiden busten aan, b. v. den Burgemeester Appius Claudius Cæcus, uit pietra Egizia, Sergius Galba, Virgilius, Cicero, Philippus Arabs, Alexander den Grooten. Een paar anderen worden voor Mesfalina, de gemaalin van Claudius, en voor Lucretia gehouden. Men ziet hier ook allerlei maaten der Ouden, voor koorn, olie en wyn.

In de andere kamer heeft Pietro Perugino de volgende voorwerpen geschilderd. De overgang van Hannibal over de Alpes, de krygsraad door hem by zyn intrede in Italiën gehouden, de zeeflag van Lutatius Catulus tegen de Karthaagfche vloot, en zyn triomf wegens Siciliën, 't welk de Karthagers nevens Sardinien verlaaten hadden. In de nisten staan vyf statues van jongelingen, en in de kamer buiten de nisten een bust van den Prætor Lucius Cornelius, de Godin der Stilzwygendheid zittend, Cybele met torens gekroond, eene Ceres, en een bust van

X. Wyk Hadriaan. De kapel der Conservatori is ook met goede
di schilderyen voorzien.
Campitelli.

VERZAMELING VAN STANDBEELDEN EN SCHILDERYEN IN 'T CAPITOLIUM.

Deeze verzameling van standbeelden is de grootste van Rome, en, schoon verscheiden stukken niet van de grootste schoonheid zyn, kan men ze nergens zo dikwyls, en zo op zyn gemak bezien. Die zyn studie zo wel van de kennis der antieken in 't algemeen, als inzonderheid van de koppen van keizers, keizerinnen, en andere groote mannen, maaken wil, moet zig hier dikwyls doen vinden, en dat wel voor hy andere paleizen ziet. Als hy eens regt kennis heeft gemaakt met het geen hier te zien is, zal hy de overige verzamelingen en paleizen naderhand met des te grooter nut bezoeken. Men laat zig eens rond leiden, en naderhand geeft men den opziender elke reis drie paoli; of men akkordeert eens vooral met hem, en dan kan men zo dikwyls komen als men wil, en, naar goedvinden; hier eenige uren blyven. Om die reden zullen wy deeze verzameling een weinig naauwkeuriger en zorgvuldiger, dan de statues der andere paleizen, aantekenen.

Il Museo Capitolino, of de kostbaare verzameling van antieken in 't Kapitoel, neemt den anderen vleugel in, die tegens over het Paleis der Conservatori ligt. Rome moet Clemens XII. voor deezen heerlyken aanleg danken, waar door een menigte der schoonste oudheden voor altyd in de Stad blyven, die anders veelligt allengskens in vreemde handen, vooral van ryke Engelschen, die geen kosten ontzien, om de schatten van Rome naar Engeland overte-

tebrengen, zouden geraakt zyn. Men leeft op de plaats X. Wyk
 onder het wapen van den Paus:

*Clemens XII. P. M. illatis in bas aedes statuis monu-
 mentisque ad bonarum artium incrementum, fonteque exor-
 nato, pristinam Capitolio magnificentiam restituendam cura-
 vit. A. 1734.* Campitelli.

Paus Benedictus XIV. heeft, op aanraden des Kardi-
 naals Valenti, deeze verzameling merkelyk vergroot, en
 Clemens XIII. heeft 'er niet minder nieuwe stukken by-
 gevoegd. De geleerde Prelaat Joannes Bottari (*) heeft
 van deezen schat een wydloopige beschryving, in drie dee-
 len in folio, uitgegeven, onder den titel van *Museo Capito-
 lino*. Het eerste deel verscheen in 't jaar 1747. en be-
 vat 98. busten van beroemde helden en groote mannen
 uit de oudheid, op 98. platen; het andere kwam uit
 in 1750. en bestaat uit 89. platen met busten van keizers
 en keizerinnen; en het derde van 't jaar 1755. uit 90.
 geheele statues. (†)

Het

(*) Hy is sedert lange jaaren met de familie van Corsini in ver-
 bindtenis, en heeft het opzigt over de pragige bibliotheek van haar
 Paleis. Wy zyn hem ook de nieuwe uitgaaf van de levensbeschry-
 vingen der schilders door Vafari schuldig. Hy heeft ze door zyn
 aanmerkingen veel bruikbaar gemaakt.

(†) Het vierde deel zou de basreliefs en overige merkwaardig-
 heden behelzen, dog het is tot nog toe niet uitgekomen. Een
 bloote lyst der antieken, volgens de order waarin zy staan, ver-
 scheen in 1750. op eenige vellen in gr. quarto, insgelyks onder
 den titel van *Museo Capitolino*. Verscheidenen van deeze statues
 worden in 't werk van de la Chausse verklaard, waarvan 1746.
 een vermeederde uitgaaf in twee foliodeelen onder den titel van
*Romanum Museum sive Thesaurus erudit antiquitatis, opera et studio
 Michaelis Angeli Casati*, verschenen is.

X. Wyk
de
Campitelli.

Tegen over de yzeren traliedeure van den ingang ziet men op de plaats het standbeeld van Marforio, van wien wy by Pasquin gehandeld hebben. Het werd niet ver van hier op het voormalige *Forum Martis* gevonden, en heeft daardoor den naam van Marforio gekregen. Eigenlyk is het een liggend reusagtig beeld van een watergod, die in de regterhand een schelp houdt. De linkerhand heeft Michaël Angelo geheel vernieuwd. Het beeld, dat niet schoon is, ligt over een fontein, die in een nis tuschen twee zuilen van Egyptischen graniet staat. Boven de nis zyn op een leuning vier standbeelden van Vestaalsche maagden, en op de zyden een paar nissen met twee saters in de gedaante van kariatiden, met een korf vol duiven.

Onder de gallery der plaats staan een menigte van standbeelden, graftekens, en oude opschriften. Een Egyptische godheid van basalt, met een soort van muurkroon op het hoofd, en een dadeltak in de hand. Agter en ter zyde ziet men hieroglyphen. Een Isis van rood Oostersch graniet, die wel niet in een groote manier getekend is, dog der natuur zeer naby komt. Zy heeft een lotusbloem op 't hoofd, die de *Nymphaea* der hedendaagsche kruidkenders, en in onze moerasen zeer gemeen is, en aan welke Theophrastus zonder grond wonderbaare eigenschappen toeschryft. Beide deeze statues zyn aan de Via Salara op de Villa Verospi gevonden.

Ter linkerhand aan de deur staat eene Minerva met een Grieksch schild en de Aegis op de borst, ter regterhand eene Diana, die een pyl afgeschoten heeft. Op het grafteken van Alexander Severus en zyn moeder Mammaea zyn hun beider beelden liggend, dog in een kwaaden styl verbeeld. De basreliefs daaraan zyn wel niet geheel te

ver.

veragten, schoon verward geordonneerd. Een altaar met X. Wyk drie basreliefs; het eene vertoont Rhea, die Saturnus, ^{di} Campitelli. in plaats van haar kind, eenen steen te verslinden geeft; de tweede de Korybanten, die op hun schilden slaan, op dat Saturnus het schreyen van Jupiter niet hoore; het derde Saturnus, van eenige andere beelden omringd. Het laatste is beschadigd. Op de twee eersten zyn de beelden schoon getekend, inzonderheid is die van Rhea edel. Op een ander altaar aan de linker zyde der deur zyn drie kleine meest bedorven basreliefs, die egter van den besten tyd schynen geweest te zyn. Een soort van driepoot met een schaal, die in plaats van een fontein gediend heeft. Tegen over den trap staat een reusagtige statue van Pyrrhus, met een wel uitgewerkt harnas. Het overige is nieuw tot aan den kop, die egter geen blyken draagt van groote konst.

Beneden heeft Benedictus XIV. een byzonder vertrek *Egyptische* voor Egyptische statues geschikt. De minsten zyn mis- *standbeelden.* schien in Egipten gemaakt, maar in laater tyden in Italiën, gelyk zy ook meest op de Villa Hadriani gevonden zyn. Het is bekend, dat de Romeinen ook den Egyptischen afgodsdienst onder zig duldeden, en dat men den Egyptischen styl niet alleen in 't maaken van de afgodsbeelden, maar ook van andere werken, behield. De treflyke Antinous, dien men hier vindt, bewyft dit, nevens andere statues. Vermoedeelyk werd hy onder die gestalte in de, hem ter eere, van Hadrianns gebouwde Egyptische stad Antinoea gediend. (*) Ter regterhand staat een krokodil van

(*) Om deeze verzameling met nut te bezien, moet men het 2. hoofdstuk van Winkelmanns Historie der konst, dat van den Egyptischen

X. Wyk ^{di} Campitelli. van wit marmer. Een tweevoetig afgodsbeeld op een piederstaf, verbeeldende op de eene zyde Isis met de lotusbloem, en op de andere Apis met den oskenkop. Een Egyptische tafel met hieroglyphen. Een Canopus, die op een gekaneleerde zuil van basalt rust. Aan de muuren des vertreks staan veele kleine afgodsbeelden van de Egyptenaars in nissen, en tegen over de vensters de bust van Keizer Hadriaan.

Op de muuren van den trap zyn ter wederzyde stukken van een oud plan van Rome ingemetseld, die men in de kerk van *S. Cosmo e Damiano in Campo Vaccino*, den voormaligen tempel van Romulus en Remus, gevonden heeft. Op het eerste bordes ziet men de twee overige basreliefs van den boog van Marcus Aurelius, waarvan wy 'er drie in den eersten vleugel hebben aangewezen. Het eene vertoon een aanspraak, en het andere een offerande, en de vergoeding van Faustina. De gewaaden vallen niet kwalijk, dog zyn in een drooge manier getekend.

De eerste verdieping bevat zeven met merkwaardigheden vervulde vertrekken. Het eerste is de gallery, dan volgt een kamer met allerlei dingen door malkander, dan de groote zaal, de vierde kamer bevat de filosoofen, de vyfde de keizers, de zesde wordt de kamer van Hercules, de zevende die der vaazen genaamd. Deeze ligt tegen over den trap, dog wy spaaren ze tot op 't laatst, en beginnen met de gallery, die ter regter hand ligt, eer men in de andere vertrekken komt.

On-

elijken styl handelt, leezen. Men zal dan de dingen met veel klarer oogen beschouwen.

Onder de groote menigte van statues en busten in 't X. Wyk Kapitaal hebben veelen oogappelen, veelen niet. De *Ab- di Campitelli* *be Bartolemy*, (*) die 'er naauwkeurig agt op gegeven heeft, heeft gevonden, dat men byna als een regel zonder uitzondering kan aanneemen, dat de beeldhouwers eerst omtrent Hadrianus tyden begonnen hebben de oogappelen uittedrukken, schoon men ze lang voor dien tyd op de munten uitgedrukt vindt.

In de gallery ziet men twee stukken van eenen reusag-De gallery. tigen voet, die fraai gewerkt is, en daarboven een slegt mozaïek van kinderen die met leeuwen spelen. Men ziet daaruit, hoe zeer de konst sedert dien tyd verbeterd is. De bust van eene gekleede Musa met een schoon hoofd. Een agtkantige lykbus, op welker hoeken saterskoppen, met wyngaard-laurier-en olyvenbladen, een aartig invatfel maaken. Een vaas met een bacchusfeest in basrelief. Een rond altaar van Hercules, met kransfen en knodfen versierd. De versiering is wel van een manlyken smaak, dog niet wel uitgevoerd. Een reusagtige bust van Trajaan, met eene wel gewerkte kroon op 't hoofd, welke in 't midden een adelaar heeft in plaats van een haak. Op de voorzyde van een groot grafteken ziet men Tritons en Nereiden, waaronder eenige beelden schoon zyn uitgevoerd, hoewel de ordonnantie wat onregelmatig schynt. Onder een statue van Ceres staat een altaar met kransfen van vrugten en linten, in een schoonen styl gewerkt.

De kamer met allerlei dingen, *Stanza delle Miscellanee*, *Stanza del-* bevat, een Faun van rood marmer met vrugten en eenle *Miscel-* geitenhuid, aan zyn regterhand hangt de suit aan een *lanee*. stromk

(*) *Mémoires de l'Acad. des Inscriptions. Tom. 22. p. 593.*

X. Wyk ^{di} stonk van een boom, en ter linkerzyde zet een bok zyn
Campitelli. poot op een korf. De vinding is goed, de uitdrukking
 in 't hoofd heeft veel bevalligs, het lyf is schoon, de handen
 en voeten zyn niet kwalyk van Bracci vernieuwd; de
 bok is uit de oudheid. Een kleine statue van wit marmer
 van eenen gaanden Sater met een fluit in de eene, en een
 kleinen mantel in de andere hand, een klugtig beeld,
 dat niet kwalyk geslaagd is. Een bronzen vaas met ka-
 neleerfels; haar vorm is schoon, dog de handvatten en
 voeten zyn aangemaakt. Verscheiden busten, waaronder
 de merkwaardigsten zyn, Gabriel Paernus, die in de vyf-
 de eeuw leefde, Domitius Aenobarbus, vader van Nero,
 de kop van Sylvaan, en in den hoek by de deur die van
 een onbekenden jongeling, welke zeer schoon is. Het
 vleesch is verbaazend natuurlyk, en het hair in een goede
 manier gewerkt. De kop van Jupiter Ammon in een ver-
 heven styl. Op de benedenste ry in den hoek naar de
 vensters toe, een onbekend manshoofd van buitengemeen
 schoonheid. Een Bacchuskop van een groote manier.
 Een vrouwenhoofd, welks hair met een band gebonden
 is, die over 't voorhoofd heen gaat.

De groote In de groote zaal, *Sala grande*, staat een reusagtige
Zaal. statue van Innocent X, uit brons, van Algardi, waaraan
 het hoofd en de handen zeer schoon, en de plooyen wel
 gevouwen zyn. De andere statues zyn allen van marmer.
 Hygiea, of de godin der Gezondheid, met eene slang
 om den arm, en een schotel in de andere hand. Het
 bovenste deel van 't gewaad is maar goed, het benedenste
 is te styf. Eene *Praefica*, of huilster, hebbende een dub-
 bel kleed, en een traanenvat in de hand. In 't geheel
 heerscht de natuur sterk, dog het hoofd is niet edel.

Keizer Hadriaan staande, en gantsch naakt, den helm

op

op 't hoofd, en den degen in de eene, het schild in de andere hand. Het beeld heeft veel goeds, dog ook iets lomps. Het eene been is slegt vernieuwd en kwalyk gezet, en de andere voet is niet veel beter. Het beeld van Marius is niet schoon, dog schynt zeer gelykend te zyn. De godin der Genade, *Clemenza*, die in de eene hand een schaal, en in de andere een byl houdt. Het beeld is wel gedrapeerd, en de gordel, die 't gewaad om de middel vastmaakt, doet een goede werking. De aangelapte armen zyn slegt. Eene priesteres houdt met twee in 't gewaad gewikkelde handen een vat. Haar stand en het gantsche beeld is eenvoudig, het karakter edel en gevallig, de kleeding valt wel. De schouders schynen wat te breed, en de bovendeelen der armen te kort. Eene Juno van een edele stelling en majestueuse miene, de eene voet en de armen zyn kwalyk aangemaakt.

Een Faun met een jongen leeuwenhuid, houdende de eene hand in de zyde, en met de andere een fluit. De omtrek is eenvoudig, dog het hoofd heeft niet veel bevalligs. Een vallende schermer, waaraan het lyf en de kop oud, het overige door den Franschen beeldhouwer *Monot* aangemaakt is. Het lyf is voortreflyk, en naar de schoone natuur gekozen. *Antinous*, een nakend beeld, dat een kleinen staf in de hand heeft. Hy wordt omtrent in den ouderdom van twee en twintig jaaren verbeeld, en zyn kop is de schoonste van alle de koppen van deezen jongen lieveling van *Hadriaan*. Het lyf komt 'er niet by, en is wat styf. De arm met de open hand en de beenen zyn slegt vernieuwd. Zyn hoofd is wel schoonder als dat van den *Antinous* in 't *Belvedere*, dog over 't geheel wordt de laatste hooger geschat. Een Egyptische priester van wit marmer. De kop is schoon, de stelling edel,

en

X. Wyk en gelyk aan de beste Egyptische figuren. De armen
di zyn wat mager getekend.
Campitelli.

De ftervende fchermer, (*) een welgefteld beeld
 In 't hoofd heerscht veel uitdrukking. De van Michaël
 Angelo aangemaakte arm is beter geflaagd dan de oude.
 Het lyf is naar de natuur. Egter beweeren eenigen, dat
 dit beeld niet van den beften tyd der Grieken is, alzo
 'er in kleinigheden veel arbeids, en het geheel niet edel
 genoeg is.

Twee antieke Centauren (†) uit zwart marmer. De
 jongfte heeft onder den eenen arm een huid, en de an-
 dere hand in de lugt. Het beeld is wel getekend, dog niet
 wel met het paard verbonden. De kop is bekoorlyk, en
 de uitdrukking in denzelven met de natuur overeenkom-
 ftig. De oude is dien van de Villa Borghese van wit
 marmer gelyk, fchoon die eerder voor 't origineel, en
 deeze in 't Kapitoel voor de kopy zou kunnen gehouden
 worden.

Men ziet in deeze zaal nog twee mozaïeken uit de
 Oudheid, waarvan te Romen veel ophefs gemaakt wordt.

Het

(*) Men noemt hem gemeenlyk *Mirmillone*. Hy was eertyds een
 der vooraamfte fieraaden van de Villa Ludovifi.

(†) Zy waren eertyds onder den naam van Centauren *di Casa*
Furietti bekend, omdat zy den Prelaat Furietti toekwamen. De
 voorgaande Paus koft ze nevens de twee mozaïeken den overleden-
 nen Kardinaal Furietti af, en deed ze in 1765. in 't Kapitoel plaat-
 fen. Zy behooren onder de befte ftukken, die federt dertig jaar
 ontdekt zyn. Men vond ze op de Villa Hadriani by Tivoli, ne-
 vens de zo aanftonds te befchryvene fchaal, die voor een der fchoon-
 fte mozaïeken der Oudheid gehouden wordt, en aan Furietti aan-
 leiding gegeven heeft, ze, in een werk de *Mystis veterum*, in
 quarto, naauwkeurig te befchryven. Hy heeft ook de Centauren op
 twee bladen in plaat doen brengen.

Het eene vertoont een krans van vrugten en bloemen met twee kleine vogeltjes en twee kapellen. De kleuren zyn leevendig, de steentjes kleinder dan in de meeste oude mozaïeken, en op de uitvoering valt niets te berispen. Het andere vertoont vier tortelduiven op den rand van een gouden schaal, waaronder eene is die drinkt. De schaal is schoon van gedaante, de tortelduiven zyn wat styf getekend, dog haar beweeging is natuurlyk. Desteenen zyn nog kleiner dan de voorigen. De kleur der schaal is beter dan die der duiven.

De kamer der filosoofen, *Stanza de' Filosofi*, bevat meerendeels busten van filosoofen, egter ook van andere geleerde mannen en digters. Het standbeeld van Zeno mag zeer natuurlyk zyn, het is van een onedele natuur. Boven ziet men vier stukken van een antieke fries met scheepstevens, en offerfieraaden van een schoone uitvoering, zonder te veel verheven te zyn. Men heeft ze uit de ruïnen van een tempel van Neptunus te voorschyn gebragt. Boven eene deur staat een klein basrelief, dat den dood van Meleager verbeeldt, en wel middelmaatig gewerkt, dog schoon geordonneerd is. (*) Een klein basrelief met een begraafnis, heeft geen andere verdienste als schoone stellingen. Een doode, die naarden houtstapel gedragen wordt, vol van uitdrukking. In het basrelief van den zittenden Eskulaap, en de staande Hygiea zyn de beelden meesterlyk gedrapeerd en eenvoudiggesteld. Een basrelief van rood marmer met eene vrouw, die der Godinne der Gezondheid offert. De uitvoering en samenstelling zyn schoon, de gewaaden vallen wel, en de

(*) Pouffin heeft het in zyn laatste oliesel, 't welk tot de zereu Sakramenten behoort, gelukkig te pas weeten te brengen.

X. Wyk ^{di} de stelling der offerende vrouw is eenvoudig en beval-
Capitelli. lig. Een klein Etrurisch basrelief met een Faun, die
 voor vier vrouwen vooruitgaat, een fraai stuk.

De borstbeelden staan in twee ryen. Boven aan staan Apulejus en Virgilius, dan Pittacus, Aristoteles, Posidonius, Heraclitus, en Democritus, elk twee maalen, Socrates driemaal, Carneades, Aristides, Hippocrates, Plato vyfmaal, Pythagoras tweemaal, Aristophanes, Terentius, Pindarus, Persius, Anacreon enz. Op de onderste ry staan onder anderen Homerus viermaal, Aspasia, Cleopatra, Sappho tweemaal, Euripides, Lyfias, Ifo-crates, Thucydides, Masinissa tweemaal, Cicero, Archimedes, en veele onbekenden. Men ziet hier ook twee kinderen van Niobe, een zoon, en eene dogter.

Kamer der In de kamers van de keizers is een schoon geordon-
Keizers. neerde zwynenjagt in basrelief. Perseus, die Andromeda verlost. De kop van de laatste is schoon, en Perseus heeft veel van den Antinous. In het basrelief van Endimion is het hoofdbeeld goed tot aan den kop, die te veel vooroverhangt. Drie statues versieren deeze kamer; een jonge Hercules van basalt, een voortreflyke Flora uit de Villa Hadriani; het gewaad van deeze is wat styf, dog het hoofd en kapsel zyn schoon. De armen heeft een nieuwe meester aangemaakt. Een groote staande Venus, gelyk zy uit het bad komt, in de stelling van die van Medicis; dog zy heeft, in plaats van een dolsyn, een vat met haar kleed ter zyde van haar. Het beeld is schoon, rigtig, en met een zagten omtrek getekend, de beweeging vaardig, en het vleesch zeer natuurlijk, dog zo treflyk niet als in de Mediceische. De regterhand en twee vingers aan de linker zyn aangemaakt.

De reeks der keizers treft men nergens zo volkomen
 aan.

aan. De merkwaardigsten daaronder zyn Caligula, Mes-^{X.} Wyk
salina, met een zeer zonderling, dog niet beweegbaar kap-^{di}
fel, gelyk by de Julia Pia, gemaalin van Septimius Sc.^{Capitelli.}
verus, welke op de onderste ry staat, en een soort van
beweegbaare pruik op heeft. Nero, Julia, dogter van Ti-
tus, een zeer zeldzaame kop van Nerva. (*) Twee schoo-
ne koppen van Hadrianus, Sabina, zyne gemaalin, als
eene Ceres verbeeld. Lucius Verus, Commodus, Fau-
stina van een zeer bevallig karakter, een der bekoorlykste
busten in de Oudheid. Het kapsel is van goeden smaak.
Twee borstbeelden van Caracalla, en een zeer zeldzaam
van zyn broeder Geta. Aan de volgenden ziet men, hoe
de goede styl met sterke schreeden zyn ondergang na-
dert.

De zogenaamde kamer van Hercules heeft aan de muu-^{Kamer van}
ren veele opschriften, waaronder inzonderheid de ver-^{Hercules.}
maarde *Lex Regia*, waarover zo veel geschreven is, op-
merking verdient. De voortreflyksten onder de statues
zyn de volgenden: Een groote Apollo, die met de eene
hand de lier op een griffioen laat rusten, en de andere op
het hoofd legt. Hy heeft goede evenredigheden en vloei-
jende omtrekken. Jupiter, een momaangezigt afneemen-
de, wordt voor een Grieksch stuk gehouden. Het lichaam
is schoon; de beenen en een deel der armen zyn aange-
lapt. Psyche met kapellenvleugels, een vlugtig getekend
beeld. Agrippina in een leunstoel. De stelling is
edel, eenvoudig en natuurlijk. Eene dronkene Bacchante
met

(*) In 't *Mus. Capit. Tom. 2. p. 31.* wordt hy verkeerd voor
een werk van Algardi uitgegeven; dog Winkelman toont aan, dat
doeze zeldzaame kop tot op de door gezegden kunstenaar aange-
zette spits van den neus regt antiek is. *Gefchichte der Kunst S. 399.*

X. Wyk met een fles in de hand. Een jonge met een zwaan, op een merkwaardig piedestaf. Het beeld van den vrygela-
di
Campitelli. tenen Politimus, als jaager, met een konyn in de hand. De stelling is goed, dog de kop, die een portrait schynt te zyn, niet edel. Amor en Psyche, die malkander liefkoozen, een kleine groep van zeer naive uitdrukking. De omtrekken zyn fierlyk en vloeyend, en de stellingen vallen van alle kanten fraai in 't oog. 't Is jammer, dat de uitvoering niet zo volmaakt geslaagd is als het denkbeeld fraai schynt, waarom de konstenaars deeze groep niet zo hoog schatten als de liefhebbers. Zy staat op een soort van driehoek, die door drie griffioen en wordt gedragen.

Op een altaar, dat aan een standbeeld tot piedestaf dient, is het volgende, van weinigen opgemerkte, opschrift te leezen, 't welk als een zeer teder gesprek tuschen een paar egte lieden, in zeer vloeyende Latynsche vaarzen, is opgesteld. (*)

Acimetus Pamphili

Ti. Caesaris Aug. LL.

Anterotianus sibi et

Claudia Homonoea

Conliberta et contubernali.

Tu qui secure procedis mente parumque

Siste gradum quaso, verbaque pauca lege.

Ille ego, quae claris fueram praelata puellis,

Hoc Homonoea brevi condita sum tumulo.

Cui

(*) Deeze aartige poësie verdient hier des te meer plaats, omdat, zo veel wy weten, zy nergens, dan in een Engelsch maandelyk werkje, gedrukt is.

Cui formam Paphie, Charites tribuere decorem,

Quam Pallas cunctis artibus erudiit.

Nondum bis denos ætas mea viderat annos,

Injecere manus invida fata mibi.

Nec pro me queror hoc, morte est mibi tristior ipsa,

Moeror Atimeti conjugis ille mei.

X. Wyk

di

Campitelli.

Sit tibi terra levis, mulier dignissima vita,

Quæque tuis olim perfruerere bonis.

Si pensare animas sinerent crudelia fata,

Et posset redimi morte aliena salus,

Quantulacunque meæ debentur tempora vitæ,

Pensassem pro te, cara Homoneæ libens.

At nunc, quod possum, fugiam, lucemque Deoque,

Ut te matura per Stygia morte sequar.

Parce tuam conjux fletu quassare juventam,

Fataque moerendo sollicitare mea.

Nil profunt lacrymæ, nec possunt fata moveri.

Viximus; hic omnis exitus unus habet.

Parce ita, non umquam similem experiare dolorem,

Et faveant votis numina cuncta tuis.

Quodque mibi eripuit mors immatura juventæ,

Id tibi victuro proroget ulterius.

De kamer der Vaas is aan de muuren met meer dan *Kamer der Vaas.* honderd en twintig opschriften, volgens tydkundige or-
der, geschild. Zy voert den naam naar een antieke vaas
van wit marmer, die in 't midden staat, en met schoon,
dog vlak gewerkte bloemen versierd is, waardoor de ede-
le gedaante der vaas des te minder lydt. De voet is
nieuw, en rust op een rond altaar, in plaats van een

X. Wyk
di
Campitelli.

pedestaf. Het basrelief op het altaar is van Etruriefchen styl, en vertoon't Jupiter, Vulkaan, Merkuur, twee onbekende vrouwlyke beelden, Mars, Diana, Apollo, Hercules, Minerva, en Juno; het eene beeld volgt het andere, en allen zyn zy, ftaande, in een edelen styl afgebeeld. Een masque verbeeldende een faterskop. Een klein grafteken, waarop de konfenaar vermoedelyk de korthed en de toevallen van 't menfchelyke leeven door den op- en ondergang der zonne heeft willen voorftellen. Men ziet Diapa op haaren wagen, waardoor de nagt, als een zinbeeld des doods, wordt aangeduid; Prometheus formeert een menfch uit aarde, met behulp van Minerva, onder het beeld der Wysheid. Zy geeft hem een kapel, die de ziel verbeeldt, en zet die hem op 't hoofd. Op de andere zyde ligt onder den wagen van Diana een dood lichaam, van het welke de kapel wegvliegt, zinspeelende op de fcheiding van ziel en lichaam. Op het deksel vertoon't zig een jongeling met twee fleepbloemen in de hand, inſgelyks zinbeelden des doods, een hond bewaakt hem. Eenigen meenen dat dit beeld Diadumenianus, een zoon van Keizer Macrinus, voorftelt, die in zyn twaalfde jaar, nevens zynen vader, van Heliogabalus vermoord werd. Het is niet onmooglyk dat dit grafteken voor zyn gebeente beftemd geweest is, vooral daar de styl van 't beeldwerk van dien tyd ſchynt te zyn.

Schilder
gallery.

De ſchildergallery ligt niet in den vleugel waar de ſtatuës ftaan, maar in het agtergebouw van het Paleis der Confervatori. Deezen ſchoonen aanleg heeft Romeen aan Paus Benedictus XIV. te danken, die, op aanraaden van den Kardinaal Valenti, de verzamelingen uit het Paleis Sacchetti en Pio de' Carpi koft, ze hier openlyk in twee zaalen plaatſen deed, en 'er een tekenakademie by

aan-

aanlag. Wy willen de voornaamste stukken aanwyzen (*).

De eerste zaal is boven de archievenkamer, en is met een borstbeeld van Benedictus XIV. versierd. De roof der Sabynsche vrouwen door Pieter van Cortona, schoon geordonneerd en vol uitdrukking, dog over 't geheel niet goed, en in een roodagtig koloriet. Romulus en Remus, die van de wolvin by den Tiber gezoogd worden, van Rubens. De groep der kinderen en der wolvin heeft een schoon koloriet. De rivier is te geel. De nymf schynt een portraict te zyn. De Vlaamsche boer, die dwars door 't riet ze komt betrappen, is tegen 't kostuum, en een belachlyk bywerk. Eene Magdalena met een kruis, van Guido. Het hoofd is bekoorlyk, dog 't koloriet over 't algemeen te graauw. Eene heilige, met hemelwaards geslagen oogen, en eene hand op de borst, van Domenichino, vol uitdrukking, en van een treflyk koloriet. De avondmaalshouding van den h. Hieronymus, een uitvoerige schets van Lodewyk Caracci, waarvan het origineel te Bologne is. Domenichino kende dit stuk eer hy zyn treflyke schildery *alla Carita* schilderde, en ontleende het beeld der heilige daaruit. De koppen deezer schets zyn schoon, dog de schilder heeft de houding van 't stuk en de lugtperspectief niet genoeg in agt genomen. Een groot miniatuurstuk van de vrouw van Subleyras, volgens eene van haaren man geschilderde Magdalena, die de voeten van Christus zalf. Het koloriet

(*) Een nauwkeurige lyst van alle stukken, nevens den naam des schilders, of in welks manier zy geschilderd zyn, als men den meester niet vast weet, geeft Vennû in zyne beschryving van Rome.

X. Wyk ^{di} loriet is frisch, en de behandeling toont een vaste hand, *Campitelli.* schoon alles gepunkteerd is. De heilige Helena, volaandagt by 't kruis, door Paul Veronese. In haar hoofd heerscht veel uitdrukking, anders ontbreekt het dit stuk aan werking.

Eene Persische Sybille van Guercino in een violetten toon, dog van een bevallige uitdrukking. Maria met het kind, de heilige Cecilia, en den heiligen Antonius van Padua, door Caracci. De Ydelheid door Titiaan, als een liggende naakte vrouw, met een ligt kleedje, kroon en scepter aan haar voeten; boven aan leestmen, *Omnia vanitas*. Het koloriet is fyn, en kon niet schoonder zyn: dog de tekening heeft gebreken, b. v. de eene arm schynt uit het gewrigt te zyn. Judith, God voor 't dooden van Holofernes dankende, van Guido. Pyrrhus, die Polyxene op het graf van Achilles opoffert, van Pieter van Cortona. De beelden zyn wel gekleed, en kragtig gekleurd; dog het geheele stuk is door den tyd zwart geworden. Twee kleine, met veel vuurs geschilderde stukken, van Bourguignon. Een feest van Flora door Poussin. Ariadne aan den oever, zo als Venus Bacchus by haar brengt, een groot stuk van Guido (*). Een schoon portrait van eene dame door Bronzino.

De tweede Zaal. In de andere zaal ziet men een heerlyk landschap met twee bruggen van Pieter van Cortona. Het Geluk door Guido zeer fyn getekend; het is als een schoone nakende vrouw

(*) Guido moet dit stuk vermoedelyk tweemaal geschilderd, en de bywerken met bebouding der stelling der drie hoofdbeelden veranderd hebben; ten minsten komt de schoone groote plaat van Frey van dit voorwerp in de hoofdbeelden, dog niet in de bywerken, met de schildery van 't Capitolium overeen.

vrouw voorgesteld, die op een bal staat, en op den top der vingers eene kroon omdraait. De agtergrond is zeer veranderd. Een rustende Hercules en een schoon landschap van Domenichino. De ontvoering van Europa door Paul Veronese. Het koloriet is voortreflyk, dog op werking en tekening is veel te zeggen. De groep der speelmeisjes, die Europa en den stier omringen, heeft een schoone ordonnantie. In de verte ziet men den stier met Europa vlugten, waardoor de handeling van 't stuk dubbeld en gevolglyk gebrekyg schynt, gezwegen dat het beeld te klein, en over 't geheel slegt geslaagd is. De slag tusschen Darius en Alexander, door Pieter van Cortona. Men moet dit stuk als eene met veel vuurs en losheids, geschilderde schets, die werking ontbreekt, aanzien (*).

X. Wyk
di
Campitelli.

Maria met het kind, 't welk door den h. Franciscus wordt aanbeden, een zeer fraai stuk van Hannibal Caracci: de Samaritaansche vrouw, zeer kragtig geschilderd door den zelve. Een rustende soldaat, en een toverheks, een paar aartige stukken van Salvator Rosa. Eene door Pieter van Cortona gemaakte kopy van de vermaarde Galatea van Raphaël. Eene schoone Sybille van Domenichino. Cleopatra voor Augustus van Guercino. Eene geeseling van Christus door Tintoret.

Onder deeze zaal ligt 'er eene even zo groot, waar de leerlingen naar het naakte tekenen. Behalven de lamp, waardoor het model verligt wordt, heeft elke leerling zyn eigene, 't welk in andere tekenakademien niet gebruik.

(*) Die de vermaarde batailles van Alexander door Le Brun te Parys kent, zal vinden, dat die meester zig van deeze schets bediend heeft.

X. Wyk ^{di} Campitelli. bruiklyk, en ook ter oorzaake van het dubbelde ligt en den wederfchyn niet natevolgen is. Benedictus XIV stigtede, gelyk gedagtis, deeze Akademie, op dat de jonge schilders hier natuur en konst. en alles wat tot het formeeren van groote meesters gevorderd wordt, by een mogten vinden. Men neemt altyd tot model een schoon manlyk lichaam; een der akademisten geeft op de leerlingen agt, en verklaart het model. Die eene maand het opzigt heeft gehad krygt ten einde der zelve een zilveren medaille. Dus worden zy alle maanden verwisseld.

S. Maria ^{Ara Coeli.} De kerk van *Santa Maria Ara Coeli* ligt op den hoogsten top van den berg des Kapitools, op de plaats daar voorheen de tempel van Jupiter Capitolinus stond. De voor dezelve aangelegde kostbaare trap heeft 124. marmeren treden, van de welken elke ongeveer 20. voet lang is, en uit een stuk bestaat. Zy zyn uit den voormaligen tempel van Quirinus of Romulus op den Quirinaalschen berg herwaards gebragt. Volgens het oude zeggen voert de kerk den bynaam van het oude altaar, 't welk Augustus, toen hy van 't orakel ten antwoorde had gekregen, dat het door een nieuwgeboren Hebreewsch kind tot zwygen gebragt was, den Heiland ter eere, onder den titel van *Ara primogeniti Dei*, oprigtete. Men toont dat altaar nog in de kerk, tusschen het hoofdaltaar en de sakristy. Het staat op zig zelf, tusschen kostbaare zuilen van alabafter met voeten en kapitelen van verguld brons. Onder het zelve ligt de heilige Helena, Konstantyns moeder, in een schoone porfieren lykbusch begraven.

Van deze kerk, die den Franciskanen toekomt, voert een

een der kardinaalpriesters den naam. Zy bestaat uit drie X. Wyk
 schepen, die door tweeëntwintig treflyke antieke mar-
 meren zuilen, op eene der welken men leest *a cubiculo di*
Augustorum, van malkander afgezonderd zyn. Het ge-
 welf deed de stad Romen, ten blyke haarer dankbaarheid
 jegens Maria, uit hoofde van den zegen op de Tur-
 ken by Lepanto in 't jaar 1571. bewogten, met verguld-
 fels versieren. Het schilderstuk agter het tabernakel van
 't koor stelt eene heilige Maria voor, en wordt voor 't
 werk van Raphaël gehouden. De kerk heeft in de ove-
 rige kapellen veele goede schilderyen van Mattei, Ron-
 calli, Nikolaas van Pefaro, Franciscus van Siena, Mu-
 ziano, en anderen; gelyk ook aartige gedenktekens, wel-
 ken allen aantewyzen te wydloopig zyn zoude. Wy ge-
 denken alleen het grafteken van den vermaarden Reisbe-
 schryver Pietro della Valle, 't welk men in de kapel van
 Christus hemelvaart aantreft.

In het klooster by deeze kerk zyn beide de plaatfen
 met zuilen van graniet of marmer omgeeven. De biblio-
 theek is aanzienlyk en uitgelezen. Van het terras op het
 klooster heeft men eender schoonste gezigten van de ge-
 heele stad.

Het Paleis *Caffarelli* is het eenige byzondere gebouw in *Paleis*
 't Kapitoel dat aanmerking verdient. Gregorius Canoni- *Caffarelli*.
 ca was 'er de architect van, dog de beide Loggie zyn
 van Vignola. De architectuur aan dit Paleis bewyft een
 schoonen en grootschen smaak, dog het is niet vol-
 bouwd.

Nu gaan wy van de bovenste deelen van 't Kapitoel
 benedenwaards naar de omliggende straaten. Tegens 't wes-
 ten lag eertyds de *Porticus Octaviae*, (*) buiten de *Porta*
Carmen-

(*) Tusschen de tegenwoordige standplaats van *S. Nicolo in Car-*
ere, en *Maria in Campitelli*.

X. Wyk *di* *Campitelli.* *Carmentalis*, die by de Plaats Montanara gezocht moet worden. Augustus bouwde dien, volgens Suetonius, in zyn zusters naam. Binnen deezen Porticus lag een andere van Metellus Macedonicus, en twee van den zelven Metellus gebouwde tempels, waarvan de eene de eerste marmeren tempel was, dien men nog te Rome gezien had. By den Porticus Octaviae lag een *Curia*, waarin, volgens Plinius, de vermaarde Venus van Phidias stond.

Maria in Portico. De eerste kerk van naam aan de westzyde van 't Kapitol is *S. Maria in Portico*, of *in Campitelli*. Men vertelt, dat eene zekere gekanonizeerde Roomsche dame, San Galla, ten tyde der oneenigheden tusschen Keizer Justinus en den Gothischen Koning Theodoricus over 't bezit van Italië, een Marienbeeld verscheen, waarom men haar huis tot eene kerk gemaakt heeft. Dit beeld is in eenen 8. duim grooten safier met gouddraad ingelegd, en wordt by gemeene rampen in omgang rondgedragen, waar tegen het een beproefd middel wordt gehouden te zyn. Na de pest van 1656. deed de stad Rome deeze kerk als een gelofte door Carlo Rainaldi bouwen.

In de prachtige kapel der h. Anna hangt een schoon altaarstuk van Luca Giordano, in een slegt ligt. De kapel Altieri wykt niet voor dezelve, en praalt inzonderheid met twee zuilen van verde antico, die twaalf ellen hoog, en in den omtrek zes ellen zyn. Op den eenen zark van de daar by liggende kleine kapel Alieri staat het borstbeeld eener dame, met het woord *Umbra*, op den anderen, dat van een man, met het woord *Nihil*. Boven de tribune ziet men een kruis van zeldzaam *alabaſtro Cotonino*, dat uit een in den Porticus Octaviae gevonden zuil gesneden, en zo doorzigtig is, dat het schynt als of 'er lampen agter stonden.

Het Forum Olitorium, of de Groentemarkt, lag tusschen

Ma.

Maria in Portico, de brug *Quattro Capi* en *Palazzo Savel*. X. Wyk
 li. Degeregtlyke verkooping en werden daar gehouden, ^{di} *Campitelli*.
 en de kinderen, welken men niet opbrengen wilde, by ^{Forum} *Olitorium*.
 een zekere zuil ten vondeling gelegd, die deswege *Colonna lactaria* genoemd werd. De Duumvir *Attilius Gla-*
brio bouwde hier ook een tempel voor de *Pietas*, en plaat-
 ste daarin, ter eere zyns vaders, omdat hy *Antiochus* by
 de engte der *Thermopilæ* geslagen had, het eerste ver-
 gulde standbeeld, diergelyk men nog niet te *Romen* ge-
 had heeft.

De *Piazza Montanara* is een kleine plaats onder aan *Piazza*
 den voet van den *Tarpejischen* rots, by de overblyffels *Montana-*
 van 't *Theater* van *Marcellus*, in welks nabuurschap de *ra*.
Porta Carmentalis, volgens den ouden van *Romulus* getrok-
 kenen omtrek der stad lag. De vier *factiones*, of par-
 tyen van de renbaan, hadden daar haare stallen, *stabula*
quatuor factionum. Haare kleuren waren groen, rood,
 blaauw, en wit. *Caligula* had eene zo zotte liefde voor
 de groene party, dat hy, gelyk *Suetonius* verhaalt, zig
 gantsche dagen in haar huizen en stallen ophield, en daar
 zelfs spysde.

Met de kerk *Maria della Consolazione*, van de architek-*La Conso-*
 tuur des ouden *Martin Lunghi*, is een hospitaal voor *lazione*.
 beide de sexen verbonden. Daar worden openbaare ont-
 leedkundige lessen gehouden. Zy heeft goede schildery-
 en van *Roncalli*, *Zucchero*, enz.

De kerk *S. Giuseppe de' Falegnami*, of der schryn-*S. Giuseppe*
 werkers, ligt ter linkerhand des traps, dien men van 't *de' Faleg-*
nam.
Kapitoel naar *Campo Vaccino* af komt. Zy is van de ar-
 chitektuur van *Jakob della Porta*, en met een geboorte
 van *Christus* door *Carlo Maratti* voorzien.

Tegen over deeze kerk ziet men onder het venster van 't *Drie ko-*
Pa. lommen.

X. Wyk ^{di} *Campitelli*. Paleis van den Senator van Rome drie zuilen, die egter half onder het puin staan. Men houdt ze gemeenlyk voor een overblyffel van den tempel van Jupiter Tonans, en zo worden zy ook in Nolli's groote plan van Rome genoemd.

S. Pietro in Carcere. Onder gedagte kerk van S. Giuseppe ligt aan den voet des Kapitolyfchen bergs de kerk *S. Pietro in Carcere*. Hier was eertyds het oude *Carcer Tullianus* of *Mamertinus*, waarin de Apostelen Petrus en Paulus ten tyde van Nero gevangen zaten. Men vertoont eene van Petrus voortgebragte wel, ten einde de h. Proceffus en Martinianus, die 't gevangenhuis bewaakten, te doopen. Het gevangenhuis heette eertyds het Tulliaanfche, omdat de Koning Tullus Hostilius het had aangelegd. Het was voor de ter dood veroordeelden bestemd. De medeplichtigen van Catalina ontvingen hier hun verdiende straf. In den omvang van het zelve was een diepte, *Robur* genaamd, in welke de misdaadigers fomtyds werden neergeworpen (*). De *Scala Gemonianæ*, waardoor men in de gevangenis kwam, en waarop de lichaamen der gestraften geworpen werden, lagen aan den kant van 't Capitolium. By 't Kapitoel tegen het Campo Vaccino ziet men een

(*) Livius zegt van Gracchus: *Ut in carcere infar furis & latronis vir clarissimus concludatur, & in robore ac in tenebris expiret, acinde ante carcerem nudus projiciatur*. Een ander gevangenhuis lag by 't Theater van Marcellus, waar de kerk van *S. Nicolo in carcere*, die daarvan nog den naam heeft, staat. Het werd egter veel laater aangelegd, toen het gemaal der inwoonders, en daarmede dat der euveldaaden aangroeide:

sub Regibus atque Tribunis.

Viderunt uno contentam carcere Romam.

een dorische architraaf, met de kapiteelen der zuilen, en X. Wyk op de plaats van den muur daarby gelooft men, dat het Atheneum van Hadriaan gestaan heeft, waarvan nog een gewelf, dat tot een stal dient, overig is.

Tegen over de kerk van *S. Pietro in carcere* is de straat van Marforio, omdat het by 't Kapitoel aangewezen beeld van hem aan 't einde deezer straat staat. Deze straat of de daarby liggende was vermoedelyk de *Via Mamertina* van den ouden tyd.

Het *Forum Cæsaris* lag vlak aan de groote Plaats tus- *Forum* schen *S. Lorenzo* en den Tempel der Vrede. *Cæsar Cæsaris.* Cæsar bouwde daar een tempel voor Venus, en plaatste daar een beeld van die Godin, dat hy van Cleopatra ten geschenke gekregen had, nevens het beeld dier beroemde Koningin. Het portaal voor den tempel was tegelyk een basilica, waar een gerechtsbank was. Het *Forum Augusti* lag agter *S. Martina*, ter zyde van *S. Adriano*, zo dat de straat tuschen deeze twee kerken, die naar de Plaats van Nerva gaat, vermoedelyk dezelve is, die eertyds van 't groote *Forum Romanum* naar 't *Forum Augusti* liep.

De kerk *S. Martina e Luca* behoort aan de schilder-*S. Martina.* akademie, welker beschermheiligde te Rome zo beroemde Madonnenschilder de h. Euangelist Lukas is. Sixtus V. ruimde ze den schilderen in, en het huis van Barberini deed ze door Pieter van Cortona nieuw opbouwen. Zy behoort onder de oudsten van Rome, en deswegens voerde zy eertyds, zo wel als de kerk van *S. Adriano*, den bynaam *in tribus foris*, omdat zy tuschen het *Forum Romanum* en dat van Cæsar en Augustus lagen. De schoone voorzyde is een bewys van den goeden smaak in de bouwkunst van gezegden meester. Op het hoofdaltaar hangt een voortreflyk stuk van Raphaël, verbeeldende

Lu-

X. Wyk ^{di} Lukas, Maria schilderende. (*) Onder dit stuk ligt boven het altaar de statue der h. Martina van Nikolaas Menghino. De Hemelvaart is van Conca. De marteldood van den h. Lazarus in de kapel van dien heilig is van Lazarus Baldi. Van hem is de architectuur derzelve, en hy ligt hier zelf, nevens zyn zufter, begraven, gelyk de twee grafchriften uitwyzen. De schildery verbeeldt, hoe deezen heilig, die een schilder was, en ten tyde van Keizer Theophilus, een vyand van den beeldendienst, Mariaas schilderde, de handen verbrand werden.

By den ingang der kerk vertoont zig het gedenkteken van de in 't jaar 1670. overledene miniatuurschilderes *Giovanna Garzoni da Ascoli*. Als men naar beneden gaat, in de onderaardsche kapel, ziet men het prachtige marmeren gedenkteken van Pieter van Cortona met zyn borstbeeld. Hy verdiende dit te meer, om dat de kerk van hem omtrent 100000. daalders erfde. Deeze geheele kapel en alle de sieraaden en basreliefs zyn van hem. Zy pronkt met veertien schoone marmeren zuilen, die meest in den hier gelegenen tempel van Mars gestaan hebben, en een altaar ryk in brons, onder het welk de h. Martina in een zark van diaspro sanguineo ligt. De vier marmeren statues aan den ingang der kapelle van Dorothea, Euphemia, Sabina en Theodora, gelyk ook de beide basreliefs van alabafter aan den tabernakel des altaars, komen van Cosimo Fancelli. Het schilderwerk ter linkerhand aan den ingang is van Lazaro Baldi, en ter regterhand van Guilielmo Cortese. By der deur de sakristy is een klein altaar

(*) Pieter van Cortona gaf het hier ten geschenke, en Bloemart heeft het zuiver in plaat gebragt.

taar met een schildery van Ciroferri. De drie aarden X. Wyk
beelden in de kleine kapel ter linkerhand zyn van Algardi. *di Campitelli*

By deeze kerk liggen de vertrekken waar de schilder-
akademie van St. Lukas vergadert. Drie daarvan zyn vol Schilder-
met schilderyen, modellen van aarde, en basreliefs, akade-
door de medeleden vervaardigd. Als een foort van mie van
heilighdom wordt hier een bekkeneel van Raphaël, waar-
onder de by de beschryving der Rotonda opgegeven vaar-
zen, *Ille hic est Raphaël*, te leezen zyn, bewaard. Uit
deeze akademie zyn sedert driehonderd jaaren groote mee-
sters voortgekomen. Le Brun had de eer, dat hy in 't jaar
1676 tot haar hoofd verklaard werd, waaruit een goede
verstandhouding tusfchen de Parysche en Roomfche aka-
demie ontftond. De Koning van Frankryk schonk den
medeleden te Rom en dezelve voorregten als die te Parys
genieten, en beval, dat 'er eene bestendige verstand-
houding tusfchen beiden wezen zou. De fchilder-
beeldhouw- en bouwkonft maaken hier maar eene akade-
mie uit, 't welk veel beter is dan te Parys, waar de
architekten een byzondere akademie hebben. Daaruit
ontftaat een foort van twist, alzo de laaftten zig zelve
hooger agten dan de fchilders en beeldhouwers. Te Ro-
men wordt de bouwkonft dikwyls te gelyk met de fchilder-
en beeldhouwkonft geoeffend, waarvan Michaël Angelo,
Bernini, Pieter van Cortona, en vele anderen, fchilders
en beeldhouwers, tot bewys verftrekken.

Aan de Plaats der kerk van St. Martina lag een gebouw,
't welk diende tot een vergaderplaats van gevolmagtigden
uit den Raad, om in 't geheim over halszaaken te von-
niffen. Het heette *Secretarium Senatus*. Toen men hier
onder Urbaan VIII. het lichaam der h. Martina ontdek-
te,

X. Wyk
di
Campitelli.
Campo
Vaccino.

te, vond men ook een opschrift op den muur, waaruit bleek, dat het *Secretarium senatus* hier gestaan heeft.

De plaats, of liever het veld, waarop de thans beschrevene kerk ligt, heet *Campo Vaccino*, om dat 'er de osfenmarkt gehouden wordt. Tot zo een laag gebruik dient tegenwoordig de plaats, waar certyds het beroemde *Forum Romanum* was, 't welk voor zo veel groote mannen tot een verzamelplaats gediend heeft, en waar Cicero en andere redenaars zig door hunne voortreflyke redenvoeringen vereeuwigd hebben. Het *Forum Romanum* lag vermoedelyk tuschen S. Adriano en Maria delle Grazie, zo dat Maria Liberatrice in 't midden daarvan, naar de langte gerekend, staat. De breedte was een derde minder, volgens de evenredigheid die Vitruvius van de plaatsen te Rome opgeeft. Dus behoort de nog de tempel der Vrede, nog die van Faustina, die aan de Via Sacra lag, tot het Forum. De oude Tarquinius omringde reeds deeze plaats met een bedektengang, waar zig de Roomsche dames en de voornaamste mannen, gedurende de verzameling van 't volk, dat in 't midden, onder den blooten hemel stond, ophielden. Men rigtte hier dikwyls schouwspelen aan, en dan werden 'er tenten opgeslagen.

Het Forum was met statues omgeeven. Op het zelve stonden de *Rostra*, of het gestoelte der redenaars, welken met eenige, op den vyand veroverde, scheepsstevens versierd waren. Vermoedelyk stond dit gestoelte by St. Maria Liberatrice in de nabuurschap van 't *Lacus Curtii*. Niet ver van daar stond de van den Koning Hostilius gebouwde *Curia Hostilia*, waar zig de Raad gemeenlyk pleegt te verzamelen. Zy brandde by gelegenheid der lykstaatsie van

P. Clodius af, dog werd onder Augustus weder opge-^{X.} Wyk
 bouwd. Het *Comitium*, een gebouw waar de ridders en ^{di}
 't volk vergaderden, waar gerechtszaaken afgedaan, en *Campitelli*.
 waar de misdaadigen geëesfeld werden, is hier ook te
 zoeken. Het dak rustte op zuilen, waarom veelen den-
 ken, dat de drie by Maria Liberatrice staande zuilen tot
 dit gebouw behoord hebben. Anderen houden ze voor
 overblyffels des tempels van Jupiter Stator, nog anderen
 denken, dat zy van de brug van Caligula zyn. Hier vond
 men, volgens Panvinus, de beroemde *Fasli Consulares*,
 die in 't Kapitoel staan, en zonder twyffel op de plaats
 daar de Comitia gehouden werden, of mischien op den
 muur der Curia Hostilia, waren ten toon gesteld.

De plaats waar zig de vreemde gezanten onthielden
 eer zy voor den Raad gebragt werden, en waar zy op ant-
 woord wagteden, *Græcestasis*, lag tusschen S. Lorenzo
 en S. Cosimo. By de plaats der Comitia stond de vygen-
 boom, *Ficus Ruminalis*, onder welken Romulus en Re-
 mus gevonden werden. Hy stierf, volgens Tacitus, eerst
 740. jaar na 't bouwen der Stad, 't welk als een slegt voor-
 teken werd aangezien. De Basilica Portia paalde aan
 het Raadhuis. De Tribuni plebis beslisten daar de ver-
 schillen.

Als men van de westzyde des Forums naar den Tiber
 en den *Circus maximus* ging, kwam men aan den *Vicus*
Tuscus, waar veel kruideniers en ligtekooyen woon-
 den. (*) Aan den Palatynschen berg lagen, in de lang-
 te, merkwaardige gebouwen, b. v. de tempel van Romu-
 lus, van de *Dii penates*, van Julius Cæsar, van de Over-
 winning, en Jupiter van Stator.

De

(*) *Urgentarius ac Tuscæ turba impia vici.* Horat. II. Sat. 3.

X. Wyk
di
Campitelli.

De tempel van Vesta, nevens het haar gewyde boschje, lag tegen over den tempel der Overwinning, aan de westzyde van 't Forum. In den zelve werd het heilige vuur zorgvuldig bewaard, en in verscheiden vaten onderhouden. Het allerheiligste van deezen tempel heette *Penus Veste*, en daar stond het vermaarde beeld van Minerva, *Palladium* genaamd, dat, volgens het zeggen, mede van Trojen gekomen was, en alleen maar van de voornaamste der Vestaalsche maagden mogt gezien worden.

De triomfboog van Keizer Septimius Severus, die op de noordzyde van 't Forum, niet ver van het Capitolium stond, is geheel gebleven. Hy bestaat uit wit marmer, en heeft drie doorgangen. Aan het massieve muurwerk staan vier gekanneleerde roomsche zuilen, die nevens hun hoofdgestel het geheel een goed uitkomengeeven. Boven op de attiek leest men een zeer lang opschrift ter eere van Septimius, en zyn opvolger Antoninus Caracalla. Voorheen stond 'er ook de naam van Geta in, dog de godlooze Caracalla deed zyn broeders naam, na dat hy hem vermoord had, uitwischen. Nardini en anderen willen de spooen daarvan nog in de woorden, *optimis fortissimisque Principibus* vinden. De boog is tot onder het piedestel der zuilen, de middelste doorgang tot aan de halve hoogte, en de kleine doorgang twee derde deelen verstopt. Aan de zyden bemerkt men geene zuilen. De boog is te veel met puin en aarde omgeeven, dan dat men van de werking van 't geheel wel konne oordeelen. De attiek, die nu een goede hoogte heeft, zou misschien, als de geheele boog vry gezien kon worden, te laag schynen. De plaats voor het opschrift is voor de andere afdeelingen te groot. De uitsprongen van 't hoofdgestel heb-

hebben geen schoone evenredigheid. De groote basre- X. Wyk
liefs boven de kleine doorgangen beklappen den sterk ^{di}
de overhand neemende gothischen smaak. De beelden *Campitelli.*
van de Faam boven den grooten boog zyn wel beter ge-
slaagd, dog kunnen met die aan den boog van Titus niet
vergeleken worden.

Niet ver van dezen boog stond de tempel der Een-
dragt, (*) waarvan beneden meer zal gezegd worden.
Op de treden van denzelven plegten zig de Romeinen
te verzamelen, om te praaten. By deezen tempel lag
die van Saturnus, en het gebouw der gemeene schatka-
mer, *Aerarium*, 't welk Publicola had aangelegd.

Volgens sommigen stond voor de kerk S. Adriano, dog
volgens anderen, wier meening geloofbaarder is, by de
kerk S. Nicolo in carcere, een mylpaal van verguld brons,
dien Augustus had doen zetten, toen hy 't opzigt over de
grootte wegen had. Van deezen paal af werden de mylen
van alle de grootte wegen gerekend, en met steenen ge-
tekend, 't welk men hedendaags in den Kerkelyken Staat,
in Saxen, in Engeland, en sedert 1763. in de Generali-
teit van Parys, tot gemak der reizenden, op een loflyke
wys, heeft nagevolgd.

De boog van Tiberius, die aan de westzyde van den
opgang van 't Forum naar 't Kapitoel lag, werd hem op-
gerigt, toen Drusus de van Varus verloren Romeinsche
adelaars weder op de Duitschers veroverd had. Die van
Septimius Severus lag daartegen, aan den opgang van 't
oosten.

Janus

(*) *Equites Romani qui frequentissimi in gradibus Concordiae stabant.*
Cic. Phil. 10.

X. Wyk ^{di} Janus had verscheiden tempels, waarvan de vermaard-
 Campitelli. ste aan de ooftzyde van 't Forum lag, en wel op de plaats
 Tempel van waar de *Porta Janualis* gestaan heeft. In denzelven plaat-
 Janus. sten Romulus en Tatiush een beeld van deze Godheid,
 ter gedagtenis der vereeniging der Romeinen met de Sa-
 bynen. Op dezelve zyde, dog verder weg, waar de *Via*
sacra op het Forum kwam, werd Fabius een eerboog op-
 gerigt. Hier stond in de vroegste tyden der Republiek de
Venus Cloacina, by de welke de Decemvir Appius regt-
 bank hield, toen Virginius zyne dogter, die hy had wil-
 len onteeren, in tegenwoordigheid van hem en het volk
 dootslak. By de kerk van S. Adriano stond de Basilica
 des Burgemeesters Lucius Aemilius Paulus, een der
 schoonste gebouwen van Rome, dat met veele zuilen
 van Grieksch marmer versierd was. Hy besteedde daaraan
 de 1500 talenten, die hem Cæsar uit Gallien toezond, om
 hem tot zyn party overtehaalen. Op 't Forum lag ook
 het gerichtshof van Aurelius, waar het volk de regtsban-
 deling kon bywoonen, op welke plaats naderhand de Ba-
 siliica Julia gebouwd werd.

Meer van Curtius. Wy hebben de vier zyden van 't Forum gezien, en gaan
 nu tot de merkwaardigheden van 't midden deszelven over.
 Inde alleroudste tyden was hier een moeras of klein meer,
 naar Curtius genaamd, om dat hy zig, volgens het gemeen-
 ne zeggen, ten einde zyn vaderland van de pest te bevry-
 den, 'er in geworpen had. Naderhand werd het droog,
 en Julius Cæsar deed een daarop staand altaar, ter gele-
 genheid zyners schermersschouwspelen, wegneemen (*).
 Na dien tyd werd hier het standbeeld van Domitian op-
 ge-

(*) *Curtius ille Lacus, siccus qui sustinet aras,
 Nunc solida est tellus, sed fuit ante lacus.*

gerigt. Verders stonden op 't Forum de *Pila Horatia*, X. Wyk
 waaraan Horatius de wapenen op 'de Curatii veroverd ^{di}
 ophing, de zuil van Manius, by dewelke de dieven en *Campitelli*.
 slaaven getuigd werden, en een andere zuil, met den
 eersten zonnewyzer, door den Burgemeester Valerius
 Messala uit Siciliën overgebracht. Van 't Forum liepen
 drie wegen naar 't Kapitoel, de eene by den Tarpejischen
 rots, de andere over den Clivus Capitolinus, en de derde
 was de geene, welken de overwinnaars in hunne zegen-
 praal doortrokken.

Het tegenwoordige Campo Vaccino is veel grooter dan
 het oude Forum, dewyl het tot aan den Tempel der Vre-
 de gaat, en een aanmerkelyk deel der Via sacra in zig
 begrypt. Het gelykt tegenwoordig meer naar een veld,
 op welks midden eenige onregelmatig geplante boomen
 een soort van laan maaken. Op het zelve staat een fon-
 tein met een schoone schaal van graniet, waaruit het vee
 op de marktdagen gedrenkt wordt. Men ziet eenige mo-
 derne kerken ter zyde; voor 't overige is de plaats woest
 en vol ruinen. De zuilen en andere overblyffels zyn bewy-
 zen van de oude heerlykheid van Rome. Den liefhebber
 der oudheden is een eenzaam wandeling op deeze plaats
 van veel nut; hy kan zig de ligging der oude gebouwen
 volgens onze beschryving naauwkeurig voorstellen, en te
 gelyk aanmerkingen over de groote omwentelingen van
 Rome, en de vergankelykheid der aardsche dingen maa-
 ken. Iemant, die teder gevoelend is, zal voorzeker dee-
 ze plaatsen nooit betreden, zonder door een soort van
 zachte droefheid te worden weggerukt, en een heiligen
 schrik te ondervinden (*).

(*) De overige ruinen komen beneden voor by de beschryving
 van den Palatynschen berg.

X. Wyk *S. Adriano in Campo Vaccino*, een oude kerk by *S. di Martina*, is, volgens het gemeene gevoelen, op den *Campitelli*. Tempel van Saturnus gebouwd, schoon 'er niets meer van staat dan een voorzyde van gebakken steen, zonder zuilen, pilasters, en hoofdstellen. Veelen twyffelen, dat zy van een tempel zyn, om dat men den zodanigen altyd van buiten eenige sieraaden plegt te geeven. De kerk had oudtyds den bynaam van *in Triforo*, naar de drie *Fora*. In 't jaar 1656 deeden de monniken van de order *del Riscatto*, of van de vrykoopng der Christen slaaven, dit oude gebouw in een nieuwer sijnak herstellen. Het groote altaar heeft twee schoone zuilen van porfier, en een schildery van Cesare Torelli. Op het altaar by de sakristy ziet men een van de kenders hoog geschat schilderstuk, verbeeldende den h. Nolasco, stigter der order *del Riscatto*, door engelen gedragen, 't welk sommigen Guercino, anderen Carlo Veneziano toeschryven. Een zonderbaare reliquie beroemt zig de order in deeze kerk te bezitten, naamlyk de beenderen der drie mannen, die in den vuurigen oven te Babylon geworpen werden.

S. Lorenzo in Miranda. De oude kerk *S. Lorenzo in Miranda* voert dien bynaam naar veele bewonderenswaardige Roomsche denkstukken, die haar voorheen omgaven. Voor dezelve zag men voorheen oude ruinen van eenen Tempel van Pallas, dog zy werden onder Paulus III. afgebroken. Deeze kerk staat op de plaats, waar de Tempel van Keizer Antoninus en van Faustina stond, van den welken tien zuilen van Oosterfch marmer, welken de voorzyde uitmaaken, overiggebleven zyn. De kornis op de hoofdzyde tegen het Campo Vaccino is verloren geraakt, dog aan de fries leest men nog met duidelyke letters :

Divo Antonino et Divæ Faustinae ex S. C.

De zuilen staan omtrent tot op een derde in 't puin. De X. Wyk ^{di} *Campitelli*. verdeelingen van 't hoofdstel hebben een goede evenredigheid, en verdienen lof, al zyn zy zo schoon niet als die by de Rotonda. Binnen deeze zuilen deed het gilde der apothekers, in 't begin der zeventiende eeuw, onder opzigt van den architect Torriani, de tegenwoordige kerk bouwen. De marteldood van den heiligen Laurentius op het hoofdaltaar heeft Pieter van Cortona, en de Maria met de apostelen Andreas en Jacobus, in de kapel ter linkerhand, Domenichino geschilderd. Het stuk heeft veel geleden.

Ten halven wege van S. Lorenzo tot aan den Tempel der Vrede ligt de kerk van S. *Cosmo e Damiano*, ^{S. Cosmo} *e Damiano*. van dewelke wy nog handelen moeten; het overige van 't Campo Vaccino, wat op de westzyde ligt, nevens den Palatynschen berg, bespaaren wy tot de twaalfde wyk. S. Cosmo wordt van sommigen voor den tempel van Remus, door anderen voor dien van Romulus gehouden. Eigenlyk schynt alleen het voorste deel der kerk, die uit een kwalyk geëvenredigde zogenaamde Rotonda bestaat, regt oud te zyn, het agterste vierkante deel is, gelyk men meent, van Konstantyns tyden. De hoofddeur is van brons, en op elke zyde staat een korinthische zuil van negte architectuur. Tegen het agterste deel der kerk is een groote muur van gehouwen steenen met boersch werk, 't welk eer van den tempel van Remus zou kunnen zyn, als de Rotonda. Op de zyde der Rotonda ziet men twee half begraven korinthische zuilen, eene van dewelken aan drie kanten een hoofdstel heeft, waaruit het geloofbaar is, dat zy niet tot een tempel behoort, dog veeleer ter versiering van een gang of eene deur gediend hebben. Het beeldwerk en de uitsprongen zyn

X. Wyk ^{di} van flegten fmaak. In de zesde eeuw werd deeze tempel in een kerk veranderd. Paus Hadriaan I. schonk de *Campitelli.* bronzen deuren en de twee porfieren zuilen, en Urbaan VIII. deed de vloer op de tegenwoordige hoogte brengen. Het hoofdaltaar van de architectuur van Castelli bestaat uit schoon marmer, en heeft een tribune van oud mozaïek. Aan den eenen muur des Tempels was het oude plan der Stad Romen, 't welk men thans op den trap van 't Museo Capitolino ingemetseld ziet.

Tempel der Vrede. De *Tempel der Vrede*, welks ruinen aan 't einde van 't Campo Vaccino liggen, was ten tyde van Vespasiaan de grootste en prachtigste van geheel Romen, en zyne overblyffels bestaan nog een groot stuk van 't Campo Vaccino. Vespasiaan bouwde hem ten deele in de plaats van 't Paleis van Nero, en stelde 'er de van Jerusaleem medegebrachte kostbaarheden in ten toon, die Koning Genferik naderhand roofde, en naar Afrika sleepte. Egter liet hy, gelyk men verhaalt, de arke des verbonds terug, wyl zy alleen van hout was, en men vertoont ze nog by 't Lateraan. Wy leeren uit Gellius en Plinius, dat in den Tempel een aanzienlyke bibliotheek was, insgelyks een beeld van den Nyl uit basalt, waarop zestien kindertjes gebragt waren, om te beduiden, dat het water dier rivier by de overstromingen in Egipten omtrent de 16 ellen hoog plegt te steigen. Plinius berigt, dat men deezen Tempel onder de wonderen van Romen telde. Uit de eene 44 voet hooge marmeren zuil, die onder agt geheel gebleven, en door Paulus V. voor de kerk van Maria Maggiore opgericht is geworden, kan men eenigermate van de pragt des gebouws oordeelen.

De overblyffels van den Tempel der Vrede bestaan uit drie groote nissen of gewelven, die in vakken afgedeeld

deeld zyn. Ook staat nog hier en daar eenig muurwerk, X. Wyk
 't welk Nolli in zyn plan van Rome wel aangewezen, en ^{di}
 daaruit de geheele oude gedaante des Tempels te bepa- *Campitelli.*
 len gezogt heeft. Alzo de bouwtrant deezer overblyffels
 van dien der overige tempels zeer verschillend is, heb-
 ben veele oudheidkundigen ze eer voor brokken van een
 oude ~~bad~~zaal willen houden. De geheele aanleg van
 deezen Tempel schynt meer groot, dan schoon geweest te
 zyn. Boven de gewelven van denzelven ligt een tuin,
 waarin men egter voorzigtig gaan moet, dewyl in de ge-
 welven hier en daar gaten zyn, en zy dagelyks meer en
 meer vervallen.

Om in deezen tuin te komen moet men door het ar-
 menhuis *delle Mendicanti* gaan, waarin honderd en twin-
 tig weesmeisjes allerlei wollengoed vervaardigen. Zy ver-
 werken in een jaar omtrent voor 12000 daalders aan waa-
 ren, waar voor zy zig en het huis onderhouden.

De *Via sacra*, welke aan de vierde Wyk van Rome *Via sacra.*
 oudtyds haar naam gaf, liep voorby den gemelden Tem-
 pel van Antoninus en Faustina, van het Forum naar 't
 Coliseum, 't welk aan het einde dier straat lag. Varro
 leert ons, dat zy, omdat 'er de Augures doorgingen, en
 men 'er alle maanden in staatse naar het Capitolium een
 omgang hield, de Heilige genoemd werd. Aan haar be-
 gin stond op de eene zyde de *Meta sudans*, waarvan men
 nog de overblyffels ziet.

In deeze straat was het huis der Vestaalsche maagden,
 en van den Pontifex Maximus, 't welk Caesar en Augus-
 tus bewoonden, zo lang zy die waardigheid bekleedden.
 Hadrianus bouwde hier een pragtigen tempel voor Venus
 en Rome. In den tuin der kerk van *S. Maria nuova*
 staan twee gewelven, welken Nardini voor overblyffels

X. Wyk ^{di} daar van houdt. Aan het eene einde der straat, 't welk *Summa via sacra* heet, lag het *Sacellum Larium*, in welks nabuurschap allerlei ooft te koop was (*).

Nero deed voor zyn verguld huis een reuzenbeeld der Zonne, 120 Roomfche voeten hoog, welks hoofd zyn beeldtenis was, oprigten. Dog als dit huis afgebrand, en alles met den grond gelyk gemaakt was, zo verplaatste Vespasiaan het reuzenbeeld in de nabuurschap zyns amphitheaters, 't welk daarvan den naam van *Coliseum* kreeg. Op de *Via sacra* stond ook het bronzen beeld te paard van de jonge Clœlia, die uit het leger van Porfenna ontsnapt, en den Tiber over gezwommen was.

DE ELFDE WYK DER STAD ROMEN.

Rione di S. Angelo.

De elfde Wyk van Romen is de kleinste van allen. Zy draagt den naam naar de kerk van *S. Angelo*, en strekt zig van de brug *Quattro capi* naar *Piazza Montanara*, en de *Pescaria*, tot aan de straat die naar 't Kapitoool loopt, uit. Zy bestaat omtrent de derde wyk van den *Circus Flaminius*.

Circus Flaminius. Deeze renbaan, welke het voornaamste gebouw in deezzen omtrek was, en op de plaats stond, welke reeds voorheen *Prata Flaminia* heette, werd van Flaminius, die, 218 jaar voor Christus geboorte, in den slag by 't *Thrasymeensche* meer sneuvelde, gebouwd. Men zag

(*) *Rure suburbano poteris tibi dicere missa
Illa, vel in sacra sint licet empta via.*

Ovid. de Arte Am.

er voor twee eeuwen nog overblyffels van by 't Paleis XI. Wyk Mattei, 't welk 'er een deel van beflaat. De kerk van ^{di} S. Catarina de' Funari lag in 't midden daarvan, en ^{St. Angelo.} het eindigde by *S. Angelo in Pescaria*, gelyk Ligorius, in zyn werk over de renbaanen en amphitheatres, be- rigt. By den Circus Flaminius begon de optogt by de triomfen. Niet ver van hier, en den Tempel van Bello- na, vermoedelyk by *Tor de' Specchi*, lag de *Senatulus*, waar de Raad den Burgemeesteren, die een triomf kwa- men verzoeken, en den vyandlyken gezanten, gehoor gaf. By de renbaan van Flaminius, omtrent de Plaats Mattei, stond de *Columna Militaris*, van dewelke een pyl, tot een teken van oorlogsverklaaring, naar den kant, waar de vyandlyke landen lagen, werd afgeschoten (*).

De kerk van *S. Catarina de' Funari* is met een wees-^{S. Catarina} huis, waarin arme meisjes opgevoed, en in allerlei hand-^{de' Funari.} werken onderwezen worden, verknogt. De kerk heeft een fchoone voorzyde van de architectuur van Jakob della Porta, en goede fchilderyen van Frederik Zucche- ro, Muziano en Livio Agresti. In de eerfte kapel, ter regterhand, ziet men de h. Margaretha, een kopy van een ftuk van Hannibal Caracci, waaraan hy zelf de laat- ste hand gelegd heeft. Het is het eerfte ftuk, waardoor men de groote talenten van dien meefter te Rome leer- de kennen. De krooning van Maria, daarboven, is ook van zyn hand.

Het

(*) *Prospicit a tergo summum brevis area circum,*

Est ubi non parva parva columna notæ.

Hic solet hasta manu belli prænantia mitti,

In regem & gentes cum placet arma capi.

Ovid. Fast. VI.

X. Wyk ^{di} Het Paleis *Mattei* is een wyd uitgestrekt gebouw, dat
St. Angelo. verscheiden zyden en binnenplaatsen heeft. De hoofdzyde,
 van Carlo Maderni's architectuur, ligt op de renbaan van
 Flaminius, waarvan een stuk werd afgebroken, om den
 Paleis grondslag voor dit gebouw te leggen. Van buiten bestaat
Mattei. de geheele versiering alleen in vensters, gelyk by de
 meeste Roomsche paleizen. De architectuur is over 't
 geheel zuiver, en komt veel beter uit dan de binnenste
 plaats, waar een menigte van antieke fragmenten, zonder
 keus en smaak, in de muuren zyn ingemetseld.

Boven een kleine deur op de plaats ziet men op een
 wel gewerkt basrelief eenige mannen, die eenen os ten
 offer voeren. Boven een paar vensters van die plaats
 vertoonen zig twee bacchusfeesten; op het eerste
 leidt een man een os aan een touw, en wordt van eene
 Bacchante en een Faun begeleid, en op het andere ver-
 volgt een Sater eenen Centaurus. Verders vindt men
 hier een fecst van Isis, een nieuw gekoren Keizer, die
 door de soldaaten in 't Kapitoel gedragen wordt; vier
 Egyptische beelden, die offeren; Keizer Commodus op
 een leeuwen- en beerenjagt; van standbeelden eene Pal-
 las, de Godin des overvloeds, en Jupiter; op den trap
 vier oude zetels, gevonden in de ruinen by S. Giovanni
 e Paolo, welke kerk eenigen voor de Curia Hostilia uit-
 geeven. De eene is van basalt, en drie zyn van Parisch
 marmer. In de Loggia der eerste verdieping, tegens de
 plaats, een Burgemeester, die een misdadiger doet straf-
 fen, in een groote manier gewerkt, hoewel de tekening
 hier en daar onnaauwkeurig is. De vier jaargetyden in
 basrelief. Op een kleine lykbusch eene aan Priapus geoffer-
 de geit. Eenige schoone statues van een Grieksche hand,
 gelyk de Pythische Apol, eene Musa, een bust van A-
 lexan-

Alexander den Grooten, boven de deur. Twee basreliefs, XI. Wyk
 de jagt van Meleager, en de schaaking van Proserpina. ^{di} St. Angelo.
 De borstbeelden van Hadrianus, Antoninus Pius, Marcus
 Aurelius, Commodus, Severus, Hercules. De drie Beval-
 ligheden in basrelief, Mars by Venus, en een offer van
 Eskulaap. Onder de busten in de kamers is die van Ci-
 cero vooral vermaard, wyl men den daaronder gebouwen
 naam voor antiek, en het portrait dus voor egt en gely-
 kend houdt.

Het ontbreekt dit Paleis ook niet aan schoone frescoos
 van Albani, Lanfranco, Domenichino, en anderen uit
 de school van Caracci, inzonderheid maakt men veel
 ophefs van eene Rachel van Domenichino. Onder de
 schilderyen is een hemelvaart van Raphaëls eerste manier,
 de gevangenneeming van Christus in den Olyvenhof, van
 Caravagio, de geboorte van Christus door Basfano, de
 h. Petrus van Guido, een tafelgezelschap van Basfano,
 enz.

De andere zyde van 't Paleis ligt tegen de Piazza Mat-Fontein.
 tei aan. Op dezelve deed de Roomfche Raad de schild-
 padden fontein, *delle Tartaruaghe*, door Jakob della
 Porta, aanleggen. De vier bronzen statues zyn van den
 vermaarden Taddeo Landini, een Florentyn. Zy ver-
 beelden vier mannen, die den eenen voet op vier dolfy-
 nen liggen, en elk eene schildpadde in de bovenste kom
 zetten. Daar heerscht te veel eenvormigheids in de stel-
 lingen en beweegingen. Op den muur van 't Paleis Mat-
 tei, die tegen deeze Plaats komt, heeft Taddeo Zuc-
 chero de daaden van Furius Camillus geschilderd, dog
 het is meest uitgegaan. De derde zyde ligt tegen de kerk
 S. Valentino, en is van Vignola's architectuur. De
 vierde zyde is van de vinding van Breccioli; en eind-
 lyk

XI. Wyk lyk de vyfde , tegen S. Lucia , van die van Amma-
 di nati.

St. Angelo. Het Paleis *Coflaguti*, eertyds *Patrizi* , is van de bouw-
 Paleis konft van Carlo Lombardi , en met fchoone fchilderyen
Coflaguti. op natten kalk , van Albani , Domenichino , Guercino ,
 Lanfranco , Romanelli , en den Cavalier d'Arpino^l, ver-
 cierend. Voor het befte ftuk wordt gehouden de Waarheid
 door den tyd ontdekt van Domenichino.

St. Ambro. De kerk *S. Ambrogio della Maffima* heeft dien by-
 gio. naam van de *Cloaca maxima*, by dewelke zy lag , gekre-
 gen. Zy is met aartige fchilderyen voorzien , waaronder
 de marteldood van Stephanus , in de eerfte kapel ter
 regterhand , door Pieter van Cortona , en de afneeming
 van 't kruis , door Romanelli , in de volgende , de voor-
 treflykften zyn.

Pefcaria. Op de vifchmarkt , *Pefcaria*, die by S. Angelo ligt ,
 ziet men eenige zuilen (*), welken de meeften voor o-
 verblyffels van den *Porticus Octaviae*, de zufter van Au-
 guftus , houden. Hy wierd naderhand naar Severus ge-
 naamd , omdat die Keizer 'er groote verbeteringen aan
 maakte. Deeze Porticus is een langwerpig vierkant ,
 welks zyden op leenerlei wys verfierd zyn. De beide
 hoofdzyden hebben elk eenen gevel , vier korinthische
 zuilen , en twee pilafers , met een wel geëvenredigd
 hoofdgefel , dog zonder krollen. De beide fmalle zy-
 den hebben een arcade , die ten ingang in kleindere en
 met den eerften verbondene gangen diende , van welke
 kleindere gangen nog drie zuilen in een nabuurig huis zyn
 in.

(*) In het plan van Nolli zyn zy 'no. 1023. alleen als zuilen
 aangewezen , zonder dat 'er iets van de waare beftemming gezegd
 worde.

ingemetseld. Dit gebouw had over 't geheel een goede XI. Wyk gedaante en evenredigheid. De zuilen zyn niet minder ^{di} van een ^{St. Angelo.} edele bouwkonst, inzonderheid pryft men het ligte en schoone werk aan de kapiteelen, en de afdeelingen en uitslekken der deelen aan 't hoofdstel.

Il Ghetto, of de besloten plaats, welke Paulus IV. *Il Ghetto.* den Jooden tot een verblyf, om ze van de Christenen aftezonderen, aangewezen heeft, is de zetel der armoede en morsigheid. Zy mogen weinig handels dryven, en brengen dus hun leeven zeer kommerlyk door. Egter rekent men hun getal op 10000. De mans moeten een koord, als een teken van veragting, op den hooft draagen.

De kerk van *Maria in Publicolis* zou haaren naam hebben van den vermaarden Valerius Publicola, die, na *Maria in Publicolis.* viermaal burgemeester geweest te zyn, en driemaal getriomfeerd te hebben, zo arm stierf, dat men, om hem te begraven, openlyk geld verzamelen moest.

De kleine kerk *S. Valentino* ligt by 't Paleis Pagani *S. Valenti.* ca. De familie van Paganica brengt een zekere som tot ^{no.} onderhond van deeze kerk op, en behangt op 't feest van Maria's reiniging een lieve vrouwenbeeld met een kostbaare juweelen halsketting, welke een zekere Fabio Mattei, die als Lieutenant Generaal onder Pocolomini diende, in den slag by Lutzen tegen Koning Gustaaf Adolf, tot buit gemaakt heeft. Het hoofdaltaarstuk is van den Cavalier d'Arpino.

Het Paleis *Boccapaduli* ligt aan het eene einde deezer *Paleis Boccapaduli.* wyk, en is inzonderheid wegens de zeven sakramenten ^{li.} van Pouffin bezienswaardig. Pouffin heeft die stukken tweemaal geschilderd; zy zyn ook in de verzameling des Hertogs van Orleans, in 't Palais Royal: veel kendens geeven den voorrang aan die, welken hier zyn.

De

XI. Wyk ^{di} De Doop wordt verbeeld door den doop van Christus.
St. Angelo. De beelden van Joannes en Christus zyn niet de schoon-
 sten van het stuk. Over 't geheel ziet men in de zamen-
 stelling niets byzonders, dog de beelden hebben een tref-
 lyke tekening en goede kleederen. In het tweede stuk
 van den Doop, vertoonende Joannes het volk in de Woe-
 styen doopende, is de ordonnantie beter. Het koloriet,
 zo wel als de toon van 't landschap op den agtergrond,
 verdient geprezen te worden. Het Vormfel kan, zo wel
 ten aanzien der ordonnantie als der uitdrukking, der te-
 kening als van 't koloriet, een heerlyk stuk genoemd
 worden. De handel valt voor in een schoone kerk. De
 bust vertoont de boetvaardige Magdalena aan Christus
 voeten in 't huis des tollenaars. De ordonnantie is goed,
 dog de beelden zyn wat droog geschilderd. De architectuur
 en 't landschap op den agtergrond doen een schoone wer-
 king. Het Avondmaal is een middelmaatig stuk. In het
 laatste Oliefel is de ordonnantie en het koloriet voor-
 treflyk. De kamer des zieken stelt een schoonen agter-
 grond voor. De schilder heeft het voorwerp eenvou-
 dig, zonder in 't laage te vallen, uitgevoerd. De droef-
 heid op de aangezigten der omstanders is meesterlyk, en
 met verscheidenheid uitgedrukt. De priesterlyke Orde-
 ning heeft de schilder onder de gedaante van den Apostel
 Petrus, die de sleutels ontvangt, voorgesteld. De af-
 beelding van Christus is onverbeterlyk; verders schynen
 de karakters wat eenvormig, en de toon van 't stuk valt
 in 't bruinroode. Het Huwelyk wordt aangeduid door
 de inzegening van Maria en Josef. De architectuur op
 den agtergrond is schoon, en de beelden zyn wel geor-
 donneerd. Het koloriet valt in 't graauwe.

Onder de overige goede schilderyen van 't Paleis letten

wy

ten wy nog op de Prediking van Joannes in de Woestyn, XI. Wyk
eene met vuur uitgevoerde schets van Salvator Rosa, een ^{di} St. Angelo.
landschap van Poussin, en een landschap met ruïnen van
Lucchesini.

DE TWAALFDE WYK DER STAD ROMEN.

Rione di Ripa.

De twaalfde Wyk wordt *Rione di Ripa* genoemd, omdat zy van de brug Ponte Rotto tot aan de stads muuren, langs den oever des Tibers, gaat. Van het begin des muurs aan den oever des Tibers strekt zy zig uit tot aan de poort van S. Sebastiano, van daar voorby de groote renbaan naar S. Nicolo in carcere, en begrypt den geheelen berg Aventino en 't eiland van S. Bartolomeo in zig.

Op dat eiland komt men langs de brug *Quattro Capi*, ^{Brug} dus genaamd naar eene oude statue van Janus met vier ^{Quattro} ^{Capi.} koppen, die op een nabuurige plaats staat. Zy heette eertyds *Pons Fabricius*, en werd kort na de zamenzwering van Catilina gebouwd. Het opschrift op eenen boog zegt, dat Censor Fabricius het gedaan heeft. De bouwkunst is eenvoudig en schoon.

Het eiland S. Bartolomeo heeft de gedaante van een Het eiland.
schip, en omtrent 300. schreeden in de langte, en 100. in de breedte. Het heette eertyds *Insula Tiberina*, en behoorde tot de veertiende wyk. Het wies na 't verjaagen van Tarquinius, door het aanspoelen van 't slyk, tot zulk een grootte aan, dat het bewoond kon worden (*).

Het

(*) *Scanditur in geminas partes circumfluit amnis,*

XII. Wyk
Rione
di Ripa.

Het vermaardste op dit eiland was de tempel van Eskulaap. Het is bekend, dat de Romeinsche gezanten, wanneer zy ten tyde van een zwaare pest naar den tempel van Aesculapius te Epidaurus gezonden werden, eene slang in 't schip terug bragten, die men voor Eskulaap hield, en dat men hem een tempel op de plaats, waar nu S. Bartolomeo staat, bouwde. De priesters hielden den gemeenen man eenige eeuwen in den waan, dat die slang nog leefde. Aan den muur deezes tempels kan men een middel tegens 't vergift leezen (*).

S. Bartolomeo.

De kerk van *S. Bartolomeo al Isola* is de merkwaardigste van 't eiland, 't welk naar haar genoemd wordt. Men meent hier de beenderen van den Apostel Bartholomeus te bezitten. De met vier granieten zuilen versierde voorzyde is van Martin Lunghi den ouden. Het middelste schip rust op vierentwintig zuilen, waaronder zestien van graniet, vyf van Paaisch, en drie van Afrikaansch marmer zyn. Het hoofdaltaar heeft vier schoone porfieren zuilen, en een pragtigen tabernakel van de architectuur van gedagten Lunghi; onder het zelve staat een porfieren vat, met de beenderen des Apostels. De oude vloer was met figuren van marmer en porfier ingelegd, waarvan men nog eenige gedenktekens voor de tribune, en in de kapel van den h. Paulinus ziet.

De

Insula nomen habet, laterumque a parte anorum

Perrigie aequales meaia tellure lacertos.

Ovid. Metam. XV. 739.

(*) *Plin. Hist. Nat. l. 20. c. ult.* Het eiland heet in de volgende tyden, naar den voormaals hier gestaan hebbende tempel van Jupiter Lycaonius, somtyds *Insula Lycaonia*. Zie de *Acta Martyrum*.

De brug van S. Bartholemeus, naamlyk die welke van XII. Wyk het eiland naar Rione di Trastevere gaat, heette eertyds *Rione di Ripa.* Pons Cestius, en men denkt dat zy van den Burgemeester Cestius Gallus, onder de regeering van Tiberius, gebouwd is. Nardini houdt ze te zyn van de tyden der Republiek, en meent dat de 300. Fabii over deeze brug den vyand te gemoet trokken. Een oud opschrift op dezelve zegt, dat Valentinianus, Valens, en Gratianus, ze, om het jaar 375. dedden herstellen. De achitektuur toont een goeden sijnak aan.

S. Giovanni Colabita behoort den Barmhartigen Broe. *S. Giovanni Colabita.* deren, (*) en staat op de plaats waar eertyds de stigter hier order woonde. In het hospitaal daarby worden ontrent zestig bedden voor zieken gehouden, welker bezorging de vierde gelofte der order is. In een byzonder gebouw worden menschen van beter staat verzorgd. De kerk is wel klein, dog zeer aartig, en met marmer, verguldsels, en schilderwerk ryklyk voorzien. Aan 't middelste gewelf heeft Corrado een dubbelde handeling voorgesteld, naamlyk hoe de h. Joannes Colabita van Maria en den Euangelist Joannes gekroond wordt, en hoe hy op de aarde, begeleid door den engel Raphaël, de kranken bystaat. Behalven deezen mislag heeft het nog een anderen, het is niet lugtig genoeg geschilderd, en doet de werking niet van een zolderstuk. Desniettemin behoort het onder de beste stukken van dien meester; het koloriet is piquant, en de zamenstelling van 't onderste deel goed. Van den zelve meester zyn ook de twee stuk-

(*) Zy heeten in Frankryk *Frères de la Charité*, en in Italien *Fratelli*, omdat de stigter hunner order, S. Giovanni di Dio, met deeze woorden aalmoezen ging inzamelen.

XII. Wyk stukken by 't hoofdaltaar, naamlyk de marteldood van de *Rione di Ripa.* h. Martha, en de engelen die den h. Hippolytus en Acrius palmtakken uitdeelen. Op het hoofdaltaar zelf heeft Andrea Generelli den h. Joannes di Dio afgebeeld, gelyk by het kind Jesus uit Maria's handen ontvangt. De uitdrukking in de hoofden is nog edel nog sprekend genoeg; dog in 't stuk heerscht een goede zamenstelling en houding. Op het eerste altaar ter regterhand bemerkt men een zonderlingen inval van den schilder Lenardi. Hy stelt eenen engel voor, die de zielen in 't vagevuur, ter haarer verfrischung, met water besprengt.

Wy keeren langs de brug Quattro Capi te rug, en gaan den Tiber langs. De kleine straat van deze brug naar S. Maria Egiziaca heette eertyds Argiletum, naar Argus, die by Evander kwam, en hier gedood werd. Hier woonde de boekverkoopers (*). Op de plaats voor de gemelde kerk lag de Ossenmarkt, *Forum Boarium*, van de welke by S. Georgio meer zal voorkomen.

Ara maxima. Op 't *Forum boarium* stond de *Ara Maxima*, die Hercules zig zelven zou opgerigt hebben. Deeze plaats was eene der merkwaardigsten van Romen, also by dat altaar de gewigtigste verbonden gesloten, en bezworen werden; de bekende Latynsche eed *me Hercule* komt daarvan daan. Somwylen offerde men ook by dit altaar, uit byzondere godsdienstigheid, het tiende zyner goederen.

Ponte Rotto.

De brug van S. Maria of *Ponte Rotto* heeft haaren naam van de naby gelegene *Maria Egiziaca*. Zy heette voor deezen *Pons Palatinus*, schoon anderen, dog zonder genoeg-

(*) *Argiletanus malis habere tabernas,
Cum tibi, parve liber, serinia nostra vacent.*

Martial. Ep. I. 3.

noegzaam grond, beweerden, dat zy *Pons Senatorius* ge- XII. Wyk
noemd was. Dit was de tweede brug over den Tiber, *Rione di*
en ten tyde van Livius nog de eenige van steen, waarom *Ripa.*
hy ze, zonder anderen naam, blootlyk de brug noemt.
De Cenfor Marcus Fulvius begon ze te bouwen, en Sci-
pio Africanus, nevens Livius Mummius, voltrokken 't
werk. Gregorius XIII. deed deeze byna vervallen brug
in 1575. weder herstellen; dog by de groote overstroo-
ming van 't jaar 1598. rukte de stroom twee boogen weg,
en sedert is de brug maar ten halve meer in wezen. De
architektuur heeft het een en ander dat goed is, dog ook
veel dat niet aan een brug te pas komt. Aan den oever des
Tibers staat by haar een oud muurwerk, 't welk het ge-
meen, zonder dat men weet van waar de benaaming komt,
voor het huis van Pontius Pilatus uitgeeft. Anderen zeg-
gen, dat de by de beschryving van 't Kapitoel gemelde
Cola di Rienzo hier gewoond heeft.

S. *Maria Egiziaca* behoort den Armeniers, die zig *Maria*
den Roomschen stoel geheel onderworpen hebben. Deeze *Egiziaca.*
Armeniers, zo wel als de te Romen woonende Grieken,
worden van hun geloofsgenooten als scheurmaakers aan-
gemerkt. De meesten houden deeze kerk voor den voor-
maaligen Tempel der *Fortuna virilis* (*). Daar staan nog
vier gekanneleerde ionische zuilen van aan devoorzyde,
en zeven op 'een andere zyde, die $8\frac{1}{2}$ maal haar middel-
lyn hoog zyn, en de tusschenwydtens der zuilen zyn $2\frac{3}{4}$
haar

(*) Anderen denken dat die aan Jupiter en de Zon gewyd was,
en beroepen zig op een oud opschrift, dat de Kardinaal Santoris
heeft doen vernieuwen.

*Hoc animum fuerat fanum per tempora prisce
Constrictum Phæbo, mortiferoque Jovi.*

XII. Wy haar middellyn. De muuren der schepen raaken aan de
Rione di zuilen. In deezen zyn twee arcades, die tot kapellen
Ripa. dienen, en aan 't einde vertoont zig het altaar met den
 marteldood van de h. Maria Egiziaca, door Frederik Zuc-
 chero geschilderd. De Tempel is tweemaal zo lang als
 breed. Het gebouw ligt tot over het voetgestel der zui-
 len begraven. Om de kerk te vergrooten heeft men den
 muur, die het schip van 't voorportaal afscheidde, afge-
 broken, en tot aan de zuilen uitgezet, en alleen die aan
 de hoeken en de voorzyde laten staan. Aan de noord-
 zyde zyn vensters tusschen de zuilen.

De oost- en westzyde van deezen ouden Tempel zyn
 met huizen bebouwd. Eertyds lag voor denzelfen een
 trap, zo breed als de Tempel zelf, en zo hoog als de
 gemetselde voet was, die rondom den geheelen Tempel
 liep. Op deezen nu begravenen voet staan de boven ge-
 dagte ionische zuilen. Dit gedenkstuk is in een zeer ou-
 den smaak gebouwd, egter verdient de ordonnantie groo-
 ten lof. De eene zuil aan den hoek tegen 't noorden
 staat byna geheel vry, waaruit men van haar schoone en
 manlyke evenredigheid oordeelen kan. Maar het hoofd-
 gestel heeft slegte verdeelingen, dewyl de kornis alleen
 zo zwaar is als de fries en de architraaf te zamen, en de
 leden onder malkander zyn even zo weinig van een schoo-
 ne evenredigheid. Dit belet egter niet dat het hoofdge-
 stel 'er van verre edel uitziet. De kapiteelen aan de zui-
 len zyn zeer manlyk. Het beeldwerk aan 't geheele ge-
 bouw is lomp en zonder smaak. In de kerk staat een
 model van het heilige graf van Jerusalem, en by de
 zelve is een hospitaal voor Armenische pelgrims ge-
 stigt.

*Medonna
 del Sole.*

De kerk van *Madonna del Sole*, die eertyds *S. Stefano
 delle*

delle Carozze heette, ligt op de plaats *Bocca della Verità*, XII. Wyk niet ver van de boven beschreven kerk. Zy is, gelyk *Rione di Ripa.* de voorgaande, van een ouden tempel in een kerk veranderd. Van buiten staan nog twintig gekanneleerde zuilen, en van binnen een muur van wit marmer. De meeste houden ze voor een tempel van Vesta (*). Bufalini geeft dit gebouw, in zyn plan, voor een tempel van Hercules, en Nardini voor dien der Volupia of de Wel-lust op, waarin het beeld van Angeronia stond, 't welk beduidde, dat deeze Godin den kommer en 't verdriet verdreef.

De twintig zuilen rond om den Tempel, nevens de kapiteelen en de halve muur van 't schip, zyn overgebleven; dog van het oude hoofdstel en 't gewelfde dak is niets meer over. Voor dat hy vervallen was moet zig de Tempel wel opgedaan hebben, schoon de order naar evenredigheid van 't gebouw wat te hoog schynt. In 't algemeen is dit gebouw niet van den goeden tyd der bouwkonst.

S. Maria in Cosmedin wordt zo genaamd naar een *S. Maria in* Grieksch woord, dat haare versiersels aanduidde. Zy heet *Cosmedin.* ook *Scuola Greca*, naar een school, dat hier eertyds was, waarin men wil dat St. Augustyn het Grieksch en de Rhetorica zou hebben onderwezen; ook wel *Bocca della verità*, waarvan wy de reden zo aanstonds zien zullen. De kerk werd ten tyde der eerste Christenen op de puinhoo-pen

(*) Vermoedlyk spreekt 'er Horatius van:

Vidimus flammam Tiberim, retortis

Littore Etrusco violenter undis,

Ire defectum monumenta Regis

Templaque Vestae.

XII. Wykpen eens Tempels van de Eerbaarheid gebouwd. In 't *Rione di Ripa.* portaal staan nog tien oude korinthische zuilen van Grieksch marmmer, die gekanneleerd zyn, en 27. duim in de middellyn hebben. Vier andere zuilen van graniet, en eene van Afrikaansch marmmer wyzen aan, dat het eertyds een kostbaar gebouw moet geweest zyn. Agt zuilen staan half in den muur; dog het is niet wel te bepaalen, tot welk een gedeelte des Tempels zy behoord hebben. Het werk der kapiteelen is in geen schoonen styl.

Bocca della Verita. Op den eenen muur van 't portaal deezer kerke is een zeer slegt gewerkte kop met open mond gemetseld, dien het gemeen *Bocca della Verita* noemt. Een nieuw opschrift, daarby te vinden, zegt, dat deeze kop van Jupiter Ammon is, en in den Tempel van Hercules gestaan heeft. Het is egter te gelooven, dat hy tot een fontein, of op een put, of veelligt tot het geeven van orakels, gediend hebbe. In de middeleeuwen gebruikte het gemeene volk deezen kop tot iets anders. Als de een den ander iets onder eede verzekeren wilde, stak hy zyn hand in dien geopenden mond, also men geloofde, dat die, als men een valschen eed deed, zig toefloot, en de hand geklemd hield. De kerk heeft een schoon ingelegden vloer, en onder het altaar staat een treflyke porfieren arm met reliquien (*).

De plaats voor de kerk wordt genoemd *Piazza della Bocca della Verita*. Clemens XI. deed ze in 't jaar 1715. afgraaven, om de zuilen der kerk, die 6. voet diep in 't puin stond, vry te maaken; ter zelve tyd lei hy 'er een aartige

(*) Crescimbeni heeft een geleerde beschryving van deeze kerk uitgegeven.

aartige fontein aan. Als men van hier naar den Aventynſchen berg gaat, komt men voorby den *Circus maximus*, waarvan zo aanſtonds meer. Eertyds lag daar de *Clivus Publicius*, van den welken Ovidius, by gelegenheid eens Tempels van Flora, gewaagt (*). Op deezen heuvel ſtonden twee tempels; de een was aan de Maan geheiligd (**), de andere was die van Juno Regina, door Camillus gebouwd, om een den Vejeren ontnomen ſtandbeeld daarin te plaatſen. Hy lag omtrent S. Sabina, of veelligt wel op deeze plaats: ten minſten is het te gelooven, dat de pragtige zuilen deezer kerk uit een naburigen tempel afkomstig zyn.

Op den berg Aventinus, wil men, is het vermaarde hol van Cacus, die de osſen van Hercules ſtal, geweest, 't welk, volgens Virgilius verhaal, twee openingen, eene tegens den Palatynſche berg, en de andere, tegens S. Priſca, moet gehad hebben. Ter gedagtenis hiervan heeft men aan Cacaſeene kapel opgerigt, *Sacellum Cacaë*, omdat zy aan Hercules haar broeders dieſtal beklapte. De Veſtales offerden daar ſomwylen. Hier ſtond ook het altaar van Evander, niet ver van de *Porta Trigemina*; verder het grafteken van Koning Tatius, 't welk hem Romulus ſtellen deed, en dat van Aventinus, Koning der Albaners, die lang voorheen overleden was, en den berg zynen naam gegeven heeft.

Op

(*) *Parte locant Clivi, qui tunc erat ardua rupes,
Utile nunc iter eſt, Publicianque vocant.*

Faſt. V.

(**) Van deezen Tempel gewaagt Ovidius ook in 't 3. boek der *Faſti*.

*Luna regit menſes; huius quoque tempora menſis
Finit Aventino Luna colendo juſſo.*

F 4

XII. Wyk *Rione di Ripa.* Op dien berg lag de Tempel der Vryheid, door Gracchus gebouwd. In den zelve bewaarde men een gedeelte der Roomfche archieven, inzonderheid die der Cenfores. De Tempel brandde af, Afinius Pollio bouwde hem weder op, en leide daar de befte bibliotheek van Rome aan (*). In de nabuurfchap van S. Prisca ftond een tempel van Minerva, die den fpouwspeeleren omtrent op de zelve wys toekwam, als de kapellen en de kerken aan zekere broederfchappen te Rome. Livius Andronicus, een digter en fchouwspeeler, bekwam verlof, zig daar optehouden, en fchouwfpelen te geeven. In Juni werd hier het feest van Minerva gevierd. De kerk van S. Maria Aventina zal op de plaats van den Tempel der Godin Fauna ftaan, waar Remus de wicchelaars wegens het bouwen van Rome raad vroeg. De Veftaalfche maagd Claudia wyde hem in.

S. Sabina. S. Sabina, eene oude vermaarde kerk, die bereids, gelyk een oud, daar te vinden, mozaïek opfchrift zegt, om het jaar 425. gebouwd is. Zy ftaat op het hoogst van den Aventynfchen berg, en wel op de plaats waar Sabina's vader zou gewoond hebben, en eertyds een tempel van Diana ftond. De h. Gregorius Magnus heeft hier voor het volk gepreekt, en men wylt nog de plaats, nu tot een kapel gemaakt, aan, waar hy zig dikwyls plegt te kaffyden, gelyk ook een door hem geplant oranjeboom.

De kerk zelve, van de welke altyd een Kardinaal den titel voert, heeft haare fchoonheid veel aan Paus Sixtus V.

(*) Plinius fpreekt 'er van l. 35. c. 2. en Ovidius, *Trist. III. 1.*
Nec me qua doctis patuerunt prima libellis,
Atria libertas tangere paffa fua eft.

V. te danken. Zy wordt, door vierentwintig groote gekanneleerde zuilen van Parisch marmeer, in drie schepen afgedeeld. De voefftellen, zo wel als de korintfche kapitelen, zyn antiek. Het portaal tegen 't weften rust op agt granieten zuilen, en dat tegen 't zuiden op twee van een byzonder foort, van zwartagtig graniet, met witte aderen, die 21. voet hoog zyn. In den ouden Porticus ziet men nog een oude deurlyst, vier gewonden zuilen, en twee, gelyk aan die in de kerk. Op de plaats in 't daarby gelegen Dominikaaner klooster ftaan veel kleinere zuilen, ten getale van 139. Zy zyn meerendeels uit den boven gewaagden Tempel van Juno Regina herwaards gebragt.

XII. Wyk
Rione di
Ripa.

In de kapel van den h. Dominicus zyn twee treflyke kolommen van alabafter, en in den muur vertoont men een fteen, dien de Duivel deezen Heilig naar 't hoofd zou gefmeeten hebben, om hem in zyn gebed te ftooren. De tribune en kapel van den h. Hiacynthus heeft Zuccherro gefchilderd, dog het altaarftuk van dien heilig in dezelve is van Lavana Fontana. Onder de menigte gedenkftukken deezer kerk zyn 'er twee aartigen van den Kardinaal enden Prelaat Bichi. Op het graf van een zekeren Valentini leest men deeze weinige woorden: *U moriens viveret, vixit ut moriturus.*

De Kardinaal Bernerio heeft, als Prior, het klooster zeer vergroot, en kamers voor den Paus aangelegd. Hier zyn verfcheiden conclaves gehouden. Een kapel in het zelve heeft Borromini zeer fierlyk aangelegd, en Rusconi in een andere veel goede ftukadoorfels gemaakt.

S. Alesio komt der Hieronymieter order toe, die Eu. S. Alesio. febius van Cremona het eerst in 't Milaneefche gefigt heeft

XII. Wyk heeft. De monniken hebben zo wel hun kerk als het klooster in 't jaar 1750. op kosten van den geleerden Kardi-naal Quirini, meest nieuw opgebouwd. Het hoofdaltaar heeft prachtige zuilen van verde antico, en een kostbaa-ren tabernakel van de schoonste steenen. Een marmeren trap daarby voert naar een onderaardsche kapel, waarin eenige heiligen rusten. In de kapel Savelli staat een ou-de houten trap, op den welken de h. Alexis veele jaaren als bedelaar heeft doorgebracht; zo men een lang opschrift, daarby geplaatst, gelooven zal (*). Het klooster zo wel als het daarby liggende Prioraat heeft een heerlyk uitzigt. Men kan de ligging der voornaamste oudheden van Ro-men van deeze hoogte best ontdekken.

II. Priora-to.

II. Priorato is een kommandery van de Malteesche or-der, met den titel van Groot Prior van Rome, die 10000. daalders opbrengt. De tegenwoordige Groot Prior, Re-zonico, een neef des voorgaanden Pauzen, heeft de kerk doen versraayen. By den ingang ter regterhand ontdekt men een zonderling grafteken van een zekeren Bisschop uit den huize Spinelli, dat met heidensche basreliefs ver-sierd is. Men ziet 'er Minerva op met de negen Mufen, nevens een Romein, die een rol in de hand heeft: op de eene zyde staat Pythagoras, die, gelyk als op de pen-ningen van Samos, een hemelkloot beschouwt, op de andere Homerus, met zyn werken. Misschien was dit de grafzark eens dichters; uit den styl maakt men op, dat het in Trajaans tyden gemaakt is (**). Tegen over staat een

(*) De historie deezer kerk heeft Vader Felix Nerini in 't jaar 1752. breedvoerig beschreven.

(**) Men vindt veele diergelyke voorbeelden van Heidensche graf-zarken in Christelyke kerken. Mabillon yvert in 't 12 hoofdst. van zyn

gedenkteken met Christelyke beelden, die ook eenige opmerking verdienen.

XII. Wyk
Rione di
Ripa.
Navalia.

Aan den voet des Aventynschen bergs op de vlakte waar *Monte Testaccio* ligt, waren voorheen de *Navalia*, of de plaats waar de schepen, die van Ostia den Tiber opkwamen, en de brug niet door konden, lagen. Toen 'er meer bruggen te Rome werden aangelegd, konden de schepen, die van Sabina afzakten, niet meer aan *Pons Sublicius*, als de eenige die in oude tyden te Rome was, komen, maar landeden by 't *Campus Martius*. In dat oord lagen ook de timmerwerven met den voorraad van hout, gelyk ook de magazynen van het koorn, dat uit Siciliën en Afrika kwam. De pottenbakkers woonden hier bereids ten tyde van Tarquinius den ouden, en zyn oorzaak van 't ontstaan van den *Mons Testaceus*. De geheele streck, waarvan hier gesproken wordt, lag certys buiten de stad, Keizer Aurelius trok ze 'er het eerst binnen, wyl hy de muuren tot aan de piramide van *Cestius*, en de *Porta di S. Paolo* uitzettede.

Monte Testaccio, *Mons Testaceus* of *Diliolum*, is uit een menigte potscherven, van de nabuurige pottenbakke *Testaccio*, ryen, uit puin van de stad, en leeg gemaakte graven, ontstaan. De heuvel heeft eene hoogte van 150. voet. Het schynt by den eersten opslag van 't oog niet mooglyk, dat hy daardoor tot zulk een hoogte konne aangewassen zyn; dog

zyn *Diarium Italicum* 'er zeer tegen: dog Maragoni bl. 317. *delle cose gentilesche*, zoet dit gebruik te verdedigen. Inderdaad is het wel geen groot kwaad, dat een schoone Heidensche zark dient om de beenderen van een Christen te dekken, als maar de beelden niets aanstootlyks tegen de goede zeden en de waardigheid der plaats waar zy gezien worden, behelzen.

XII. Wyk
*Rione
 di Ripa.*

dog als men de verbaazende menigte van aarden vaten, welken de Romeinen om water en wyn te bewaaren, tot de baden, tot begraafbusfen, enz. gebruikten, de menigvuldige statues van Goden, de menigte van uit andere plaatsfen aangebragte vaten, in aanmerking neemt, en daarby aan 't ontzaglyke getal van menschen te Rome denkt, zal men het niet lang meer voor onmooglyk houden, dat uit alle de scherven, die uit de geheele stad aangebragt werden, allengskens zulk een heuvel konne ontstaan zyn. Zyn hoogtewas voorheen nog iets aanmerkelyker, dog men heeft verscheiden duizenden van wagens 'er afgereden, om den grond rondom gelyk te maken.

Onder *Monte Testaccio* heeft men veel kelders aangelegd, welken den wynkooperen tot magazynen dienen, waaruit zy dagelyks haalen het geen zy noodig hebben. Men houdt ze voor buitengemeen koel (*), Deeze heuvel is met veel kleine huizen omgeeven, waar wyn geschonken wordt, welken de Roomsche borgers veel bezoeken, om in de hette zig met een frischen teug te verkoelen, en zig op de groene met boomen beplante plaats daarby met wandelen te verlustigen. Men noemt deeze plaats *Prati del Popolo Romano*. Van den heuvel heeft men een treflyk uitzigt, ten deele over de stad, ten deele over 't omliggende land. Pouffin heeft verscheiden van die gezigten getekend, en bragt ze in veelen van zyn stukken te pas.

De

(*) De Abbé Nollot vond den Thermometer hier op $9\frac{1}{2}$ graad, daar die in de vrye lugt op 18. en in de Catacombes te St. Sebastiaan op $13\frac{1}{2}$ gr. stond. Hy meent, dat de scherven van gebrande klei, waaruit de heuvel bestaat, geschikter, dan eenige andere aarde is, om de lugt zo buitengemeen koel te houden.

De Piramide van Cestius is het eenige grafteken van een partikulier, dat te Rom en ongeschonden is overgebleven. Zy staat op een voet van 86. voeten in 't vierkant, en is zonder dien 113. voet hoog. Haar evenredigheid is wel gekozen, zodat het geheele stuk zo wel van naby als van verre een goede uitwerking doet, en een schilderagtige vertooning maakt. De eene helft ligt binnen, en de andere buiten de stadsmuuren. Op de zyde naar buiten leest men: *C. Cestius L. F. Pob. Epulo Pr. Trib. Pl. VII. vir Epulonum*. Op de zyde naar de stad toe staat, met kleiner letters:

XII. Wyk
Rione di
Ripa.
Piramide
van
Cestius.

*Opus absolutum ex testamento diebus 330. arbitrati
Pontii Publii Filii Claudii Melæ Heredis & Potbi Liberti.*

Uit het eerste opschrift blykt, dat Cestius het ampt van *Septemvir*, of van een der zeven mannen, welken de zorg voor de seesten der Goden was aanbevolen, bekleed heeft, een gewigtig ampt, dat de aanzienlykste perſoonen vervulden; en uit het andere, dat zyn erfgenaam Lucius Pontius, en zyn vrygelaten slaaf Pothus, hem dit gedenkteken hebben doen oprigten. Wanneer Cestius geleefd hebbe, is onzeker, de meesten gelooven dat hy vyfen dertig jaar na Christus geboorte Burgemeester geweest is. Anderen stellen zynen dood in 't midden van Augustus regeering.

Deze piramide was half begraven, en dreigde in stukken te vallen, toen Alexander VII. dat schoone monument zoekende te behouden, het sterk herstellen, en van de puin bevryden deed, by welke gelegenheid zig stukken van zuilen, statues, en piedestals opdedden, waaruit men besloot, dat het voorheen op de zyden met diergelyke

sie-

XII. Wykfierraaden was voorzien geweest. Men ontdekte ook twee *Rione di* opschriften van den zelven inhoud, die op twee piedestals waren uitgehouwen, eene gewoonte die de Romeinen fomtyds in agt namen. Van buiten is de piramide met marmeren platen overtrokken, dog van binnen maar van gebakken steen.

In den voet van 't muurwerk is naar de zyde der stad een kleine laage deur gebragt, waardoor men in een kamer komt, die 18. voet lang, 11. breed, en de eenige ledige plaats van 't geheele gebouw is. Zy ligt midden onder de piramide, en is met harden gips of *stucco*, die, volgens Vitruvius beschryving, uit kalk met gestampt marmer bestond, overtogen. De beelden op de vakken zyn van verscheiden kleuren, dog meest verschoten. Eenigen zyn zittende, andere staande, en in de lugt verbeeld, en hebben, zo veel men 'er nog van oordeelen kan, goede stellingen. en juiste omtrekken (*). Veelen van die beelden zinspeelen op het ampt van Cestius; b. v. men ziet een persoon die gebakken klaar maakt, en eenige beelden met muziekinstrumenten, die by groote festynen gebruikt werden. Op de vlakke by deeze piramide worden de ketters, die te Rome sterven, als op een onheilige plaats, begraven.

Porta di S. Paolo. Wy beschouwen nu de dingen die in deeze wyk bezienswaardig zyn, en buiten de stad voor de *Porta di S. Paolo* liggen. Deeze poort wordt zo genaamd naar de voor de stad liggende *Basilica di S. Paolo*. Zy ligt een weinig verder naar buiten als de oude *Porta Trigemina*, die naar

(*) Bartoli heeft ze zuiver in plaat gebragt. Falconieri heeft ze ook in 't jaar 1661. voor de beschryving der piramide, welke by 't werk van Nardini gevoegd is, doen graveeren.

naar de drie Horatii, welken door de zelve tegende drie XII. Wyk Curiatii uitgetrokken, genoemd werd. Zy heette ook *Porta Ostiensis*, omdat de groote weg naar Ostia van daar begon. De poort is maar eenige schreeden van de piramide af. Hier omtrent stond ook het altaar van Jupiter Inventor, welken Hercules hem wyde, toen hy zyn osfen had weder gevonden.

Rione di Ripa.

Uit Procopius blykt, dat voortyds van de poort tot aan de kerk van S. Paolo een bedekte gang met marmereen zuilen liep, die van de Pauzen op 't laatst der zevende eeuw verbeterd werd: egter vindt men 'er niet het minste blyk meer van, maar de geheele weg is met struwelen, of muuren van tuinen en kleine kapellen bezet. Op de plaats, daar eene van dezelve staat, verzogt de h. Paulus eens eene Romeinsche Dame, Plautilla, om haar voorhoofdband, met belofte haar dien weder te geeven. De goede Apostel kon egter geduurende zyn leeven zyn woord niet houden, om welke reden hy haar na zyn dood verscheen, en haar het geleende stuk weder gaf.

S. Paolo fuor delle mura is een groot vermaarde Bene- *S. Paolo.* diktynkerkerk, en een van de vier basilica, die in het heilige jaar moeten bezogt worden, zal de godsdienstigheid van dat jaar eenig nut aanbrengen, waarom zy ook eene *Porta Santa* heeft. Konstantyn de Groote bouwde ze op de plaats waar Paulus het eerst van zynen leerling Timotheus, die egter dezelve niet is aan wien de Brieven geschreven zyn, begraven is. Theodosius en Honorius bragten ze tot stand, waarom men boven een grooten boog leest:

Theo-

XII. Wyk
Rione di
Ripa.

*Theodosius coepit, perfecit Honorius aulam
Deftoris mundi facratam corpore Pauli.*

In de negende eeuw werd zy, na een aardbeeving, van Leo III. byna geheel nieuw opgebouwd. Zy is na die van St. Pieter de grootfte van Rome, dog anders van een gothifche architectuur. Haar langte bedraagt behalven de tribune 244. en de breedte 140. voet. Sixtus V. deed haar van boven een plat houten befchot geeven; dog, alzo men tegenwoordig zo zeer aan gewelven is gewend, zo heeft dit, ongeagt de fchoonheid van het werk, een flegt aanzien. De vyf fchepen der kerk worden door tagtig pragtige antieke zuilen van Parifch marmer gedragen. Eenigen zyn glad, anderen geftreept. De veertig korinthifche zuilen in den middelften gang hebben een hoogte van 34. voet uit een ftuk, en zyn tot op het derde deel in de kanneleeringen verfiend, 't welk men by oude zuilen zelden vindt. Onder Benedictus XIV. zyn zy opgepolyst, 't welk haar een treflyk aanzien geeft (*). De overige groote zuilen beftaan uit graniet, pavonazzetto en cipollino. Behalven deezen zyn 'er nog zefftig kleineren, en dertig van porfier aan de verfcheiden altaaren der kerk. De voorfte muuren der altaaren, *Pallioti*, beftaan elk uit een enkeld ftuk porfier. Die van het hoofdaltaar is over de 8. voet lang, en byna 2½ voet hoog. De vier zuilen van 't zelve foort van marmer, die 't verhemelte boven 't zelve draagen, zyn 20. voet hoog. Men klimt 'er langs twee marmeren treden op, die in de zyde

(*) Deeze zuilen zyn van 't graf van Keizer Hadriaan herwaards gebracht.

de schepen in springen. De boogen daarvan rusten op XII. Wyk
 tien buitengemeen groote zuilen van graniet. De archi- *Rione di*
 tektuur van 't altaar is van Honorius Lunghi. *Ripa.*

Boven de tribune is een oud mozaïek van Pietro Caval-
 lini, 't welk Benedictus XIV. weder heeft doen her-
 stellen, en de vloer daarvan bestaat uit ingelegd marmer,
 met veele oude opschriften, die de geleerde Benedikty-
 ner Cornelius Magarini in een geleerd werk beschreven
 heeft. Het overige van de vloer is in slegten toestand.
 en past zeer kwalyk by de prachtige zuilen en den rykdom
 der monniken van dit klooster. De kapel der h. Brigitta
 ter linkerhand by den ingang heeft veel marmer, en een
 beeld van deeze heilige door Carlo Maderno gemaakt.
 In dezelve staat het vermaarde krucifix, 't welk, zo men
 wil, met de heilige drukke zamen spraaken gehad heeft.
 Het mozaïek aan den grooten boog van 't schip is zeer oud
 en voor eenige jaaren hersteld. Het verbeeldt Christus
 met de vier en twintig ouderlingen uit de Openbaaring,
 en wordt van kenners hoog geschat. Men besluit, uit
 deze vaarzen,

*Placidiae pia mens operis decus hoc faciebat,
 Gaudet Pontificis studio splendore Leonis,*

dat Placidia, een zuster der Keizers Arcadius en Hono-
 rius, het ten tyde van Paus Leo den Grooten heeft doen
 maaken.

De kerk ligt in een moerasigen grond, die wegens de
 nabyheid des Tibers zo vogtig is, dat 'er zig geen schil-
 derwerk lang goed houdt. Om die reden vindt men in
 de vyf schepen nog altaaren nog schilderyen, 't welk dit
 groote gebouw een woest en akelig aanzien geeft. Boven

XII. Wyk Rione di Ripa. ziet men alleen de beeldtenissen van alle de Pauzen, welke Benedictus XIV. van de vyfde eeuw af tot zynen tyd heeft doen vervolgen, zo dat 'er hier in 't geheel 249. geteld worden. De drie deuren der kerk zyn van brons, en in 't jaar 1070 op kosten van Burgemeester Pantaleo Castelli gegoten, waarom men ook voor een beeld knielende heeft afgebeeld. De voorzyde en 't portaal heeft Benedictus XIII. doen aanleggen, en tegelyk den grond rondom de kerk verlaagen. In 't portaal zyn veel oude opschriften, welke Pater Galletti verzameld heeft. De mozaïeken aan de voorzyde zyn van gemelden Cavallini, die ook in de kerk begraven ligt.

Het klooster by de kerk is ruim en gothisch gebouwd. Op de plaats in het zelve staan en liggen nog een menigte kostbaare antieke zuilen. In de bibliotheek zyn veel handschriften, met fraaye miniaturen. De lugt is hier zo ongezonder, dat de monniken het klooster in de heete maanden ledig laten staan, en zig in dat van S. Calisto in de stad begeeven. Alleen eenige weinigen blyven 'er te rug, die den godsdienst verrigten, en het klooster be- waaken.

S. Paolo alle tre fontane.

S. Paolo alle tre fontane ligt een myl van de voorgaande kerk af, aan den weg naar Ostia, en droeg voorheen den bynaam *ad aquas Salvias*. Hier werd de Apostel Paulus onthoofd. Zyn hoofd deed drie sprongen, en waar het elke reis neder viel ontstond een wonderdaadige fontein, waarvan deeze door den Kardinaal Aldobrandini in 't jaar 1590. nieuw opgebouwde kerk haar naam gekregen heeft. By de eerste fontein staat de zuil waaraan de Apostel gebonden werd. Jakob della Porta is de architect geweest van de voorzyde, die uit ionische pilasters en twee attieken boven malkander bestaat, en op de

laatste rust een cirkelagtige gevel. De architectuur is van schoone evenredigheden, en heeft een manlyk aanzien. Van binnen is de kerk zeer eenvoudige. Zy heeft maar twee altaaren en drie fonteinen, die byna gelyk altaaren gemaakt zyn, ieder met een tabernakel en een kruis voorzien. Op het eene altaar hangt de kruisfiging van Petrus, ten aanzien der tekening en ordonnantie een treffelyk stuk van Guido Reni, dog 't welk zeer geleden heeft, en zwart geworden is. De altaaren hebben schoone zuilen van porfier. Inzonderheid ziet men 'er aan dat van 't onthoofden van Paulus, door Passerotti, een paar van zwart porfier, die haars gelyk niet hebben. Men kan niet zeggen waar zy gehouwen zyn, vermoedelyk in Ethiopien, waar het basalt gevonden werd. De drie fonteinen hebben marmereen nissen, en zuilen van verde antico.

XII. Wyk
Rione di
Repa.
Navalia.

Maria Scala del Cielo wordt dus genaamd omdat de h. *Scala del Cielo.* Bernhard, als hy eens een zielenis deed, een ladder zag, waarlangs de zielen uit het vagevuur naar den hemel klommen. De Kardinaal Alexander Farnese deed ze, volgens 't plan van den vermaarden Vignola, optrekken, en Jan Baptist della Porta bragt het werk in order. De architectuur is aartig, het plan regelmatig en natuurlyk, en de versieringen zyn in eenen manlyken en edelen smaak. De deur is in het vooruitspringend deel der voorzyde, de welke met dorische pilasters versierd is, waar boven een welgeëvenredigde attiek is gebragt. De koepel heeft een lantaam, die wat te zwaar schynt.

De vorm der kerk is vierkant, de muuren zyn in vakken afgedeeld, en volgens korinthische order versierd. De evenredigheden schynen doorgaans van goeden smaak, inzonderheid valt het hoofdstuk met zyn deelen wel in 't

XII. Wyk oog. Aan de tribune des altaars ziet men, in een goed mozaïek, Paus Clemens VIII. en den Kardinaal Aldobrandini. De meester is een Florentyn, Franciscus Zucca; die het naar de tekening van Giovanni de' Vecchi del Borgo gedaan heeft. Men houdt het voor het eerste stuk van goeden smaak, dat in laater tyden gemaakt is. In de onderaardsche gewelven deezer kerk is het kerkhof van den h. Zeno, waar over de 10000. martelaars zouden begraven liggen, die aan de Diokletiaansche baden gearbeid hadden, en naderhand op bevel des Keizers vermoord werden.

S. Sebastiano.

S. Sebastiano alle Catacombe, eene den Cistenfienferen gehoorige kerk aan de Via Appia, en eene van de zeven voornaamsten van Rome. Konstantyn de Groote stigtede ze ter eere van den h. Sebastiaan, die de plaats bekleedde van keizerlyken *Præfectus cohortum*, en onder Diokletiaan de marteldood geleden heeft. Flaminius Ponzio ontwierp de voorzyde, het portaal, en 't vergulde gewelffel. Het hoofdaltaar is van de uitvinding van Giovanni Flaminio. De architectuur der kapelle des h. Sebastiaans is van Ciroferri. De in 't graf liggende en met pylen doorschoten statue des heiligs is van Giorgetti, die de mislagen van zyn meester Bernini navolgt, zonder zyn bekwaamheid in 't overige te hebben. Egter is het vleesch aan het beeld zeer natuurlyk gewerkt. De kapel van den h. Fabianus is van Carlo Maratti, en het beeld des heiligs van Papaleo. Het portaal voor de kerk rust op zes antieke kolommen, twee zyn van wit, en twee van groenagtig gevlaakt graniet. Oudtyds was hier een oud Christen grafteken met beelden, dat in 't Museo Cristiano van 't Vatikaan gebragt is. Men vertoont hier een steen, waar in Christus het afdrukfel zyner voeten met alle de too-

Vatly

men heeft nagelaten, toen hy den Apostel Petrus ver- XII. Wyk
scheen. *Rione di*

Boven de deur die naar de Katakomben gaat heeft Antonio Caracci, een neef van Hannibal, eenige beelden op natten kalk geschilderd. Deeze Katakomben zyn de vermaardsten en grootsten te Romen. Zy bestaan uit onderaardsche gangen, drie of vier voet breed, zeer diep onder de aarde, die vermoedelyk in 't begin gediend hebben om 'er zand uittehaalen, en naderhand voor begraafplaatsen van slaaven en arme menschen, die de kosten van 't verbranden niet konden goedmaaken. In sommigen deezer gangen moet men gebukt gaan, de meesten egter zyn zes of zeven voet hoog. Men noemde ze *Tombe*, *Catacombe*, *Ara*, en *Arenarie*. Bosius en Arringius hebben ze breedvoerig beschreven, en, behalven die, zyn 'erte Romen in 't jaar 1720. twee folianten uitgekomen, die ten titel hebben, *Osservazioni sopra i Cimiteri de' Santi Martiri antichi Cristiani di Roma*. Die schryvers zoeken allen waarfchynlyk te maaken, dat de Christenen zig hier ter tyde der groote vervolgingen des nagts opgehouden, daar hun godsdienst verrigt, en hun dooden begraven hebben. Men geloofte dat hier 13. pauzen, en 74000. martelaars liggen.

Aan beide zyden ziet men nissen van gebakken steen, ook eenigen van marmeren platen, waarin men de martelaars, zo als de Roomsche schryvers willen, nevens de zwaarden, mesfen, of andere moordgeweeren, waar mede zy zyn omgebragt, en palmtakken, kruisfen, en glazen waarin hun bloed was, plegt te begraaften. Dit is tegenwoordig de onuitputbaare bronwel, waaruit alle de reliquien gehaald worden, welken de pauzen aan de kerken en by andere

XII. Wykgelegenheden gewoon zyn te fchenken; en deswegen leest men by den ingang deezer hollen den pauslyken vloek of ban, over allen die onderstaan, iets het minste daaruit te neemen. Men wordt 'er van de geestelyken met fakkels omgeleid; veele gangen zyn toegemetseld, op dat men niet verdwaale, dewyl zy kruislings en dwars loopen, en, gelyk men zegt, wel 20. Italiaansche mylen lang zyn. Men vindt verscheidene zulke Katakomben te Romen, b. v. by St. Agnese; dog deezen zyn de uitgestrektsten. Wy zullen breedvoeriger over de Katakomben handelen, wanneer wy tot die van Napels zullen gevorderd zyn.

Circus Caracallæ. De Renbaan van Caracalla ligt tusschen de *Porta S. Sebastiano* en *Capo di Bove* tusschen de via Appia en den weg naar Albano. Fabretti oordeelt dat het de Renbaan van Gallienus is, dog de meeste oudheidkundigen schryven ze Caracalla toe, en beweeran, dat het dezelve is die men op de penningen van dien Keizer ziet (*). Onder alle renbaanen kan men uit deeze zig het best een begrip maaken van de gebouwen, die dienden tot wedloopen op wagens of te paard, waarom zy ook *Hippodromi* heeten. Men onderkent het muurwerk waarop het volk zat zeer duidelyk, zo wel als de spooren der plaatsen waar de *Spina* en te *Meta* waren.

De middelste muur, *Spina*, die den Circus als in twee stukken deelde, ligt omtrent 38. voet meer ter linkerhand, also aan de regterhand waar de wagens reeden meer plaats moest zyn. Eer de wagens tot aan den eersten eindpaal kwamen, bleeven 'er reeds eenigen te rug, bygevolg behoefde de andere zyde, die weer naar de afryd-

(*) Het plan vindt men by Panvinus, de *Ludæ Circensibus*.

rydplaats, of de *carceres*, te rug voerde, niet zo breed te zyn. Het oosteinde was op de wys van een halven cirkel gebouwd, welks middelpunt de eene eindpaal, *Meta*, scheen te zyn. Men ziet in den zelven de groote poort, door der welke de overwinnaar in triomf op de *Via Appia* kwam, en daar tegen over twee kleine torens met gewelfde kamers. De wester eindpaal is van de afrydplaats verder af, op dat de paarden met gelyk voordeel mogten beginnen te rennen. De regterzyde is omtrent 34. voet langer dan de linker, en de afrydplaatsen zyn niet in een rechte linie, maar met een bogt, aangelegd. De middelste muur, *Spina*, was taamlyk boven de Renbaan verheven, op dat de wagens niet aan de op den zelven staande altaaren, beelden, en obeliskten stooten mogten. Uit deeze Renbaan is de obelisk der *Piazza Navona* gekomen.

XII. Wyk
*Rione di
Ripa.*

De loge des Keizers, *Podium*, schynt ter linkerzyde tegen over den eersten eindpaal geweest te zyn. Aan alle de kanten des Circus waren drie ryen zitplaatsen voor de aanschouwers, en daaronder lag een galley, waarin zy zig, als 't begon te regenen, begaven. In het muurwerk ziet men veel holle aarden vaten, ten deele tot besparing der tichels, ten deele om 't gewelf ligter te maken, ingemetfeld. Digt by de Renbaan vertoont zig een rond, stevig, en wel onderhouden gebouw, met een vierkanten rand rondom tegen de noordzyde der Renbaan, welks gebruik men niet kan bepalen.

Omtrent de Renbaan lag de Tempel van den God *Ridiculus* (*). De Romeinen rigteden dien Tempel op uit dankbaarheid, toen Hannibal zyn op die plaats nederge-

sta-

(*) Naamlyk *a ridere*, also Hannibal te rug trok.

XII. Wyk slagen leger opbrak, en te rug trok, zig verbeeldende, *Rione di Ripa.* ongelukkige voortekens bespeurd te hebben. Coriolanus was een weinig verder van deeze plaats af, aan den Latynfchen weg, met het heir der Volſcen, toen hem zyn moeder en zyn vrouw bewoogen, van zyne wraakzugtige oogmerken tegen Rome aftezien. Ter gedagtenis daarvan rigteden 'er de Romeinen een Tempel op voor de *Fortuna muliebris.*

Capo di Bove. *Capo di Bove* beſtaat eigenlyk uit een grooten toren, en is een dergedenktekens der oude Roomſche heerlykheid, die zig het beſt gehouden hebben. De toren is rond, en heeft zo ontzaglyke dikke muuren van groote gehouwen travertynſteenen, dat 'er van binnen niets is dan een foort van een put, waarin de urne, die by 't Paleis Farnefe aangewezen is, gevonden werd. De toren rust op een vierkanten voet, inſgelyks van travertynſteen; boven loopt een kornis rondom, die met wel gewerkte kransfen en oſfenkoppen, waarvan dit graf den naam gekregen heeft, voorzien is. Het daarop ſtaande gothiſche muurwerk is modern. De ronde binnenſte ruimte is van kegelagtige gedaante, boven was zy gewelfd, en met een ſtatie verſierd. De ſieraaden des torens zyn van goeden ſmaak, en toen alles geheel was, moet het zeer ſchoon geweest zyn. Op de zyde des torens leest men;

Caecilia Q. Cretici F.

Metellae Crassi.

Het is dan het grafteken van Cæcilia, eene dogter van Metellus Creticus, en gemaal van Crassus den Triumvir. In de middeleeuwen werd 'er een citadelle van geont:

maakt, en ter zyde een slot met een kerk gebouwd. Men ontdekt 'er nog den omtrek van, waar de weg door hen loopt. Boven den ingang stond het wapen van Gaëfani, en een osfenkop, die, naar gedagte van sommigen, dit graf zyn naam gegeven heeft. Toen Rome in de middeleeuwen door burgerlyke oneenigheden geschud werd, zогten zig de magtigste families op haar landgoederen binnen oude sloten te beveiligen. Op die wys bemagtigde de familie van Corsi om het jaar 1100. de kerk van St. Paulus, en het daarby liggende slot, en deed daar uitvallen uit, waardoor de borgers geduurig ontrust werden.

XII. Wyk
Rione di
Ripa.

Als men van hier weder naar de poort van St. Sebastiaan te rug keert, ligt ter regterhand een schoon dal, meer dan een Italiaansche myl lang, Caffarella genaamd. By dezelve loopt tot aan den Latynschen weg de kleine rivier Almo, die naderhand in den Tiber valt. Aan haar oorsprong, die *Aqua Santa* genoemd wordt, schryft men haar een mineraalische kragt toe, die de schurft der beesten geneezen zou. In dezelve plegten de priesters van Cybele het beeld hunner Godin alle jaaren eens te waschen (*).

S. Urbano wordt, naar een nabuurige hofstede der familie Caffarella, *alla Caffarella* bygenaamd, en ligt niet ver van S. Sebastiano. Men denkt dat dit oude baksteen gebouw eertyds een tempel van Bacchus geweest is. Het heeft geen andere sieraaden, dan dat het portaal met gekanneleerde korinthische zuilen voorzien is.

(*) Van deeze gewoonte vindt men verscheiden sporen by de Ouden. Lucanus zegt L. I vs. 600.

Et lotum parvo revocant Almonte Cybelem.

XII. Wykis. Onder den heuvel waarop deeze kleine kerk staat lag *Rione di Ripa* het boschje en de fontein van Egeria en der Musen; waarin Numa ging, en, gelyk hy 't volk wys maakte, van de Nymf onderrigtingen kreeg, hoe den nieuwen Roomschen staat goede inzettingen te geeven. (*). Men ziet nog tegenwoordig die fontein. Juvenalis klaagt reeds, dat men ze te veel opgeschikt, en haar het oude eerwaardige aanzien daardoor benomen had (**). Van deeze marmeren sieraaden zyn nog eenige weinige overblyffels voor handen, naamlyk eene verminkte kwalyk gewerkte statue der Nymf, die deezen oord bewoonde, en de nissen waarin de negen Zanggodinnen stonden. Dit monument maakt een aartig schilderagtig gezigt, en is om die reden door verscheiden kunstenaars afgetekend geworden. Het water der fontein werd voor zeer schoon gehouden.

Digter by de stad ligt de kleine kerk van *Maria delle Palme*, die, men wil, gebouwd is op de ruinen eens tempels van Mars, die van palmboomen omringd was. Deeze Tempel lag buiten de stad aan de *Via Appia*, en was zeer vermaard. Hy rustede op honderd zuilen, en de soldaaten plegten hier, als zy in 't veld een groot gevaar ontsnapt waren, by hunne terugkomst te Romen, hun-

ne

(*) *Hic ubi nocturna Numa constituebat amica,
Nunc sacri fontis nemus & delubra locantur.*

(**) *In vallem Egeria descendimus & speluncas
Diffimiles veris. Quanto praestantius esset
Nixon aquae, viridi se margine clauderet umbras
Membra, nec ingenuum violarent marmora tophum.*

Juvenalis Sat. II. vs. 17

ne wapenen optehangen, en Mars te wyen (*). Wat dig XII. Wyk ter by Romen lag de fontein van Mercurius, uit de wel- *Rione di Ripa.* ke de winkeliers den 15. Mai water kwamen haalen, om er hunne waaren mede te besprengen. Zy schreeven het een wonderbaare kragt toe (**). Hier omstreeks is ook het graf van Horatia te zoeken, die door haar broeder doorstoken werd, als zy hem om het ombrengen haars bruidegoms, die een der Curiatii was, schamperlyk bejegende. De eigenlyke plaats is egter even weinig te bepaalen, wat daarvan de Antiquarii zeggen moogen, als de begraafplaatsen van Servilius en van de Scipioos, die hier omtrent de Porta Capena lagen (*). Men ziet voor de poort van St. Sebastiaan eenig oud muurwerk, dog waaraan niets kenbaar is.

De *Porta di S. Sebastiano* ligt omtrent op de zelve *Porta di S. Sebastiano.* plaats, waar eertyds de Porta Capena was, die ook *Appia* genoemd werd, naar de Via Appia, die hier begon. Deeze poort gaat men uit naar Genzano, een kleine plaats, vermaard om haar goeden wyn. By de poort was een bron van Keizer Vespaslaan, *Lacus Vespasiani*, waarom zy *Madida Capena* genaamd werd. De tegenwoordige poort

(*) *Armaque cum tulero porta votiva Capena,*
Subscribam salvo grata puella viro. Propert. IV. 3.

(**) *Est aqua Mercurii porta vicina Capena,*
Si jura expertis credere, Numen habet;
Huc venit incinctus tunica mercator, & urna
Purus suffusa, quam ferat haurit aquam.

Ovid. Fast. V. 675.

(*) Cicero spreek 'er van Tusc. Qu. I. *An tu egressus porta Capena cum Calatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulra videas, miseros putare illos?*

poort is een oude boog, dien Nelli, in zyn plan, den boog van Nero Claudius Drusus noemt. Op elke zyde staat een roomfche zuil van marmo cipollino. Boven het hoofdstel, waaraan de kornis geheel te niet gegaan is, ontdekt men de overblyffels van een gevel. Uit de ongelijkheid der architectuur van den boog maakt men niet onwaarschynlyk op, dat op verscheiden tyden, vooral toen de goede smaak in verval geraakt was, 'er veranderingen aan gemaakt zyn. Aan de dekstukken bemerkt men, dat hy eertyds met marmer is bekleed geweest.

*De berg
Celio.*

De *Porta Latina*, die omtrent maar 500. of 600. schreden van Porta di S. Sebastiano af ligt, wordt zo genaamd naar den weg die naar Latium liep, en een van die was welken het meest gebruikt werden. Vlak aan de poort, voor dat men 'er uitgaat, ligt ter slinkerhand eene kerk, door Borromini op de ruinen eens tempels van Dianage-

S. Giovanni.

bouwd, en *S. Giovanni a Porta Latina* genaamd. Zy heeft tien pragtige zuilen van graniet, waaronder twee violetkleurig zyn, van een steen pavonazzetto genaamd. In eene kapel, daar vlak aan, zou de h. Joannes in een ketel met kokende olie den marteldood geleden hebben. Als men van hier naar de baden van Caracalla gaan wil, komt men eerst aan eene der oudste kerken van Rome,

S. Cesares.

naamlyk *S. Cesareo*, die op het altaar vier schoone zuilen, twee van wit, en twee van zwart marmer heeft. By deeze kerk werd de vermaarde Toro Farnese gevonden, die in 't nabuurige Paleis van Caracalla gestaan had. Naar dit Paleis droeg de kerk oudtyds den bynaam *in Palatio*.

*S. Nereo
Achilleo.*

By de muuren dier baden zelve ligt de kerk *S. Nereo et Achilleo*, welke de kardinaal Baronius, zo vermaard in de kerklyke geschiedenis, in 't jaar 1597. heeft doen bou-

wen. Men vertoont in deeze kerk een paar preekstoelen, gelyk men ze in de eerste Christen eeuwen plegt te gebruiken; een marmeren stoel, waarop de h. Gregorius Magnus voor het volk gepredikt heeft: aan den rug des stoels is een stuk van zyn agtentwintigste Homilia gegraveerd. Vier engelen van zeer schoon, rood en wit Afrikaansch marmer, draagen den tabernakel van 't groote altaar. Behalven verscheiden andere schoone zuilen ziet men nog twee groote porfieren vaten, die 14. voet in den omtrek hebben, waarvan het eene voor de kerk, en het andere daarin staat.

Van de *Terme Antoniane* of van Caracalla ziet men agter de beschrevene kerk, aan den voet des Aventynschen bergs, aanzienlyke overblyffels liggen. Het uitgestrekte gebouw dier baden was een der pragtigsten van Rome, en lag in de twaalfde wyk, *Piscina publica* genoemd. Het had byna 600. schreeden in den omtrek van binnen (*). Men onderscheidt zeer duidelyk verscheiden deelen van 't gebouw, eene groote plaats, eenige zaalen om te baaden, de galleryen, waar de filosoofen en geleerden byeen kwamen, vertrekken daar men watervallen en fonteinen had; in 't midden, hooger plaatsten voor de aanschouwers der hier gebruiklyke lichaamsoeffeningen en kleine schouwspelen. Spartianus verhaalt in 't leeven van Caracalla, dat alle toenmaalige bouwmeesters toestaan moesten, niets diergelyks in pragt gezien te hebben, en dat de bekwaamste werktuigkundigen hier dingen zagen uitgevoerd, die men tot dien tyd voor onmogelyk

(*) Een schoone grondtekening met naauwkeurige afmetingen treft men aan by Peyre, *Oeuvres d'Architecture* Par. 1765. op de 9. plaat.

XII. Wylk gehouden had. De baden waren beter ingerigt dan die van Diokletiaan en eenige anderen te Romen. Zy hadden 600. marmeren zetels, en 3000 menschen konden te gelyk baaden. Men vond hier eene heerlyke verzameling van statues, waarvan de zogenaamde Toro en Hercules in't Paleis van Farnese tot onzen tyd zyn overig gebleven. De porfieren stoelen, waar van wy by't Lateraan spraken, zyn hier ook gevonden. De opvolgers van Caracalla, Heliogabalus en Alexander leiden nog meer galeryen, en andere gemakken aan. Nog geen twee eeuwen geleden trok men uit deeze baden de pragtigste marmeren zuilen van ongemeene grootte.

Tegenwoordig is 'er van dit heerlyke gebouw niets meer geheel over. Eenige muuren zyn nog taamlyk hoog, dog zakken allengskens in. Dit elendig geraamte van een eertyds schoon lichaam is een droevig bewys van de verganglykheid der menschlyke dingen, en dient tot niets anders, dan dat 'er de leerlingen van't Seminario Romano zig op heilige dagen met allerlei lichaamsoeffeningen gaan verlustigen. De afdeelingen en het plan, over 't geheel beschouwd, zyn van een goeden sijnak, dog de risalieten en kleiner deelen beklappen het verval van de bouwkunst dier tyden. Het Paleis van Caracalla lag nevens die baden aan de *Via nova*, eene der beste straaten van oud Romen, welke naar de *Via Appia* liep. Men ziet 'er niet het geringste spoor meer van.

S. Gregorio Magna, eene schoone kerk der Kamaldolenfers, op dat gedeelte van Monte Celio, dateertyds *Clivus Scauri* heette. Eenigen zyn van gedachte dat hier een tempel van Bacchus gelegen heeft. Dog 'er is van alle de oudheden, sedert de kerk in 1734. vergroot werd, niets meer over, dan een stuk van een met verscheurden

soorten van marmer ingelegden vloer. Gemeenlyk geeft men voor, dat hier ook het huis, waar de h. Gregorius Magnus, een beroemde Paus en leeraar der Latynsche kerk geboren en opgevoed is, gestaan heeft.

XII. Wyk
Rione di
Ripa.

De Kardinaal Scipio Borghese deed in 't jaar 1633. de voorzyde, den trap, en een dubbelden gang, voor deezen Tempel, door den Roomschen architekt Jan Baptist Sorio, aanleggen. Het portaal heeft beneden ionische en boven korinthische pilasters. Alzo het hoog en op een aanzienlyken trap ligt, komt het in 't geheel wel uit, dog als het naauwkeuriger onderzocht wordt, zyn de pilasters wat te kort en de gevel te spits. Eer men in de kerk komt, gaat men over een met galleryen omgeeven, en volgens ionische order aangelegde plaats, waarop men vier treflyke zuilen, twee van porta santa, en twee van breccia ziet. De binnenste architectuur is afkomstig van een monnik Serratini. Het schip is wel geëvenredigd, en met een soort roomsche zuilen voorzien, tusschen de welken kleine ionischen voor de schepen op zyde geplaatst zyn. In de versiering deezer kerk heerscht geen edele smaak. De boogen van 't middelste schip zyn te laag en te klein.

In de kapel ten einde der schepen op zyde, aan de regterhand, is een stuk, verbeeldende den h. Gregorius, van Andrea Sacchi; het heeft wel een goed koloriet, dog niet den aangenaamen toon, die anders in de stukken van dien meester heerscht. Op het hoofdaltaar heeft Balestra, een schilder van Verona, den h. Andries, die op zyn kruis rust, en beneden den h. Gregorius, die in een boek, door engelen gedragen, schryft, geschilderd. De manier komt eenigzins by die van Carlo Maratti, dog is niet het werk van dien meester op ver en na niet te ver-

XII. Wyk gelyken. Op het andere altaar van het fchip op zyde ter *Rione di Ripa.* flinkerhand heeft Pompeo Battoni eenige heiligen gefchilderd, die een Marienbeeld, op een piedefstal ftande, aanbidden. De karakters in de heiligen zyn fchoon, dog Maria met het kind is niet edel. Ter zyde van 't hoofd-altaar brengt eene deur in de van den Kardinaal Salviati aangelegde kapel eens wonderdaadigen Marienbeelds. De architectuur is van Franciscus van Volterra begonnen, en van Maderno voltooid. Het ftuk van den h. Gregorius, die tuffchen twee engelen bezig is met bidden, is van Hannibal Caracci. De zamenftelling is wel van geen byzondere uitvinding, dog het koloriet zo fchoon, als in weinig ftukken van dien meefter.

Drie kapellen.

In den omtrek van dit klooster liggen drie op kosten des Kardinaals Baronius vernieuwde kapellen, of kleine kerken, in dewelken men van eene binnenplaats komt. De eerfte is aan de h. Silvia, de moeder des h. Gregorius gewyd. In de agterfte ronding heeft Guido een concert van engelen gefchilderd, waarin hy, ten aanzien der zamenftelling, niet gelukkig geweest is. De beelden ftaan regt, zonder verband, en de engelen hebben vioolen in de hand; egter is het ftuk in groote agting te Romen. Het altaar is met twee treflyke zuilen van groen porfier, en een van Cordieri vervaardigde ftatue van de h. Silvia verfierd.

Kapel van den h. Andries.

De tweede kapel is die van den h. Andreas, waarin men wil dat de h. Gregorius zyn homilien zou voorgelezen hebben. Zy is de merkwaardigfte van allen, en wegens de treflyke ftukken in fresco van Guido en Domenichino vermaard. Zy ftaan tegen malkander over, en deeze twee groote konftenaars hebben, als om ftryd, getragt, malkander de loef aftewinnen. Ter flinkerhand ziet men den

den h. Andreas, wordende ter dood geleid, van Guido. XII. Wyk

De ordonnantie is treffelyk. De heilige werpt zig, zo dra hy 't kruis van verre in 't oog krygt, op de knien, om het aantebidden; de beulen dwingen hem weder op te staan, waardoor de schilder de handeling in 't stuk vermeerderd heeft. Het geheel zoude mischien meer be-
haagen, als het koloriet minder in 't roode viel.

XII. Wyk
Rione di
Ripa.

Op het andere stuk heeft Domenichino de geesfeling van den h. Andreas verbeeld. De beelden op den tweeden grond schynen te klein, en de voorwerpen in 't algemeen wat verstrooid; dog de tekening en uitdrukking maaken een meesterstuk uit. Het kind, 't welk uit schrik voor het geesfelen zig in de armen zynner moeder verbergt, is een aartig bywerk. Den regter, die de straf doet uitvoeren, ontbreekt een edele houding, dog het hoofd des Apostels is schoon. Het best van 't stuk zyn de beulen, waarvan de een den Apostel geesfelt, en de ander zyne voeten bindt. De stellingen van de beelden zyn schoon, alleen hebben zy te veel van een akademische tekening.

Domenichino en Guido schilderden deeze stukken om malkander voorby te streeven. Het werk van beiden heeft zo veel byzondere schoonheden, dat men niet ligt tusfchen hen vonnisen kan. Het bywerk, waardoor Guido de handeling in zyn stuk vermeerdert, is geestiger dan dat van 't kleine kind in 't stuk van Domenichino. Guido heeft zyn werk een natuurlyke samenstelling weeten te geeven, in die van Domenichino schynt het verband te ontbreken. Guido heeft mischien te veel kieschheid in de tekening willen brengen, en Domenichino veelligt alleen op de juistheid gezien. In 't koloriet zyn zy malkander gelyk. Als men deeze stukken met opmerkzaamheid beschouwt, en t'zamen vergelykt, zal men zig mis-

XII. Wyk schien ten laaften voor Guido verklaaren. Dewyl deeze
Rione di stukken onder de meesterstukken van Romen behooren,
Ripa. doen zig hier de jonge schilders vlytig vinden, om ze te
 kopjeeren.

De architectuurversierfels en schilderyen van eenersleis
 kleur, die men in deeze kapelaantrest, zyn insgelyks van
 van de uitvinding van Domenichino. Op het hoofdaltaar
 heeft Roncalli Maria en de h. Andreas en Gregorius ge-
 schilderd. In de Maria heerscht een aartig karakter, dog
 het kind Jesus ontbreekt een edele uitdrukking. Het stuk
 is in 't algemeen zeer bedorven. Het altaar heeft een paar
 sehoone zuilen van verde antico.

S. Barbara. De derde kapel, aan de h. Barbara gewyd, pronkt
 met een paar treflyke zuilen van breccia, en een zittend
 marmereen beeld van den h. Gregorius, dat Michaël An-
 gelo heeft begonnen, en Cordieri voltooid. Het is een
 middelmaatig werk. Onder de slegte stukken in fresco,
 van Viviani van Urbino, is een beroemd wonder, dat
 hier zou voorgevallen zyn. De h. Gregorius had de ge-
 woonte, aan een groote marmereen tafel, die nog in dee-
 ze kleine kerk staat, dagelyks twaalf arme menschen te
 spyzigen, dog eens gebeurde het, dat 'er een dertiende
 by was, naamlyk een engel. Na dien tyd aten 'er altyd
 dertien menschen, en de pauzen, die deeze ceremonie be-
 houden hebben, neemen nog dat getal in agt. (*) By 't uitgaan
 uit

(*) Men leeft op gedagte marmereen tafel:

Blis senos hic Gregorius pascebat egenos.

Angelus & decimus tertius accubuit.

Aan een diergelyke historie van engelen, welke deezen heiligen Paus
 zou wedervaaren zyn, schryft men de verandering in de Pauslyke
 mis toe. Want wanneer de Paus zelf de mis leeft, en gezegd heeft,
Pax Domini sit semper vobiscum, zo zwygt het koor stil, ter gedag-
 repis

uit deeze kapel komt men aan eene kleine, waarin de h. XII. Wyk
 Gregorius zou geflapen hebben. Wy fpreken 'er alleen *Rione di*
 van, om dat hier een oude zonderlinge floel bewaard *Ripa*,
 wordt, waarop men een hoofd, een kroon, en een vleu-
 gel ziet.

De graftekens die certyds in de oude kerk geweest zyn,
 staan nu in goede order op een plaats in 't klooster. Dat
 van iemand uit den huize Crescenzi, ter flinker hand, is
 van de architectuur van Martin Lunghi, en aan de regter
 zyde staat 'er een van Riparoli, waaraan het bronzen bas-
 relief, met de intreedc van Christus in Jerufalem, van Lo-
 renzetto gemaakt is. (*)

By S. Gregorio ligt op de andere zyde der ftraat, die
 naar *della Navicella* loopt, de kerk *S. Giovanni e Paolo*,
 en wel, gelyk men voorgeeft, op de plaats waar deeze
 twee onder Juliaan den afvalligen onthoofde broeders ge-
 woond hebben. Zy wordt door dertig pragtige zuilen in
 drie fchepen verdeeld, waarvan zefien van zwart graniet,
 twee aan de deur met fchoone aderen, en zes van rood
 graniet zyn: inzonderheid vallen die over het orgel treflyk
 in de oogen. By de deur staan twee leeuwen van por-
 fier; de vloer is met porfier ingelegd, en onder het altaar
 van den h. Saturninus staat een fchoone urne, ook van por-
 fier. Over 't geheel hoort dit altaar onder de fchoonen
 die

tenis, dat eens een engel den h. Gregorius Magnus antwoordde, &
non spiritu tuo.

(*) In de bibliotheek van 't klooster worden eenige opfchriften
 bewaard, die twee monaiken van dit klooster, Blafi en Sandri, met
 geleerde aanmerkingen opgehelderd hebben. Men vindt ze in een
 werk, 't welk in 1765. te Rom in gr. quarto is uitgegeven, on-
 der den titel, *Gaff. Aloysii Oderici S. J. Dissertationes & adnotationes*
in aliquos ineditas veterum inscriptiones & numismata.

XII. Wyk die te Romen zyn. De schilderyen in de kerk zyn van *Rione di* Circignano, Triga, en andere, meest nieuwe meesters. *Ripa.* Op de muuren van den tuin ziet men eenige zonderlinge verfteende aanzetsels, die zig in de waterleidingen van 't Aqua Claudia geformeerd hebben.

Op den weg van den deeze kerk naar S. Stefano Roton- do staat een oude boog, de boog der burgemeesters ge- noemd. Men leeft 'er nog den naam van Dolabella op. Niet ver van daar vertoonen zig eenige arcades met do- rische pilasters en een hoofdgestel, welken eenigen voor overblyffels der Curia Hostilia, waar zig de Raad by ge- wigtige gelegenheden verzamelde, houden. Dog de ar- chitectuur is zo slecht, dat men ze naauwlyks voor over- blyffels van een openbaar gebouw kan aanzien.

Mons De berg *Palatinus*, liggende tuschen den Tiber en Cam-
Palatinus po Vaccino, maakt tegenwoordig een deel uit van de
en twaalfde wyk. Voorheen behoorde hy tot de tiende
Circus Ma- wyk. Wy zullen het merkwaardigste, dat hier om heen
winus. gelegen is, aanwyzen. Onder den berg was een soort van grot, *Lupercal* genaamd, 't welk Evander omtrent 1250. jaar voor Christus aan Pan heiligde, en te gelyk de dien God in arkadien ter eere gehouden spelen invoer- de. Volgens 't verhaal van Ovidius hield zig de wolvin, die Romulus en Remus gevoed had, daarin op; en daarom stond zo wel de *Ficus ruminalis*, als de by 't Ka- pitool aangewezene groep der wolvin uit brons in de na- buurschap van dit hol. (*)

Eenigen zyn van meening, dat de Tempel van Jupiter Stator op 't Forum heeft gestaan; Nardini plaatst hem
wat

(*) Nardini meent, dat het digt by de drie gekannelcerde zuilen van Campo Vaccino by Maria Liberatrice geweest is.

wat verder op den weg naar de groote renbaan. Romu-^{XII.} Wyk
lus woonde op de zyde des bergs, die tegens den Circus ^{Rione di}
aanlag, by de trappen, die men *Pulchri littoris gradus* ^{Ripa.}
heette. De hut, waarin hy zig als herder had opgehouden,
bleef veele jaaren ter gedagtenis staan. Dionysius
Halicarnassensis getuigt, dat hy ze nog gezien heeft, en
dat zy altyd met dezelve bouwstoffen, als hout en riet,
hersteld werd. Eindelyk bouwde men op deeze plaats, die
de zelve was waar de beide tweelingen gevonden waren,
een tempel voor Romulus, die nu de kerk van S.
Theodorus geheten wordt.

De plaatsen, waar de oude helden der stad Rome
slegt en eenvoudig gewoond hadden, werden naderhand
tot pragtige paleizen voor haare tyrannen veranderd. Augustus
bezat op den Palatynschen berg twee huizen, in het
eene, tegens het Forum Boarium, was hy geboren, in het
andere woonde hy meer dan veertig jaar, zo weinig
pragtig, dat hy zig des zomers en des winters met dezelve
kamers behielp. De regte plaats is niet bekend; men
ging 'er egter over den *Clivus sacer* of *Victoriae* naar toe,
die ten westen van deezen berg lag.

Tiberius vergrootte het huis van Augustus, en gaf het ^{Paleis der}
van buiten een schoondere architectuur. (*) Toen weel- ^{Keizers.}
de

(*) De geleerde Bianchini heeft in 't jaar 1738. te Verona een
byzonder werk met platen in folio uitgegeven, *Il Palazzo de' Cesari*,
waarin hy tragt, uit de oude overblyfsels die men 'er ziet,
een plan van 't zelve te geeven. Zyn yver is te pryzen, dog, aan
den anderen kant, kan men niet ontkennen, dat hy zyner inbeeldings-
kracht dikwyls den teugel gevierd heeft. De oude bouwmeesters
zouden reden hebben, met zyn plan in veele opzigten te onvrede te
zyn.

XII. Wyk de en overdaad onder Caligula tot een buitenspoorigen
Rione di graad steegen, trok hy het Paleis uit tot aan 't Forum,
Ripa. lag trappen en groote galleryen aan, en rigtede zig in den
 omtrek van het zelve eenen tempel op, waarin zyn stand-
 beeld van goud stond, en lag een brug van gemeenschap
 van daar met het Capitolium. Na zyn ombrengen deed
 Claudius deeze werken grootendeels weder afbreeken.
 De dwaaze Nero ging met het bouwen tegen 't zuiden
 nog verder dan Caligula tegen 't noorden gedaan had, en
 nam niet alleen het gantsche stuk des bergs tegen den
 Circus maximus, maar ook nog een deel van den Esqui-
 lynschen berg in. Toen het groote gebouw, *Domus tran-*
sitoria genaamd, afbrandde, deed hy het, onder den
 naam van *Domus aurea*, veel kostbaarder weder opbou-
 wen, welks pragt Suetonius en Tacitus niet genoeg be-
 schryven konden. Waar zig maar het oog heen wendde
 zag men niets dan goud, zilver, edele gesteentens, el-
 penbeen, en kostbaarheden, welken de dwingeland mee-
 rendeels van anderen gerooft had. Allerlei verbaazende
 soorten van verkwisting waren hier gebezigd. Rondom
 de eetzaalen liepen galleryen, van waar men de gasten
 met bloemen en andere welriekende dingen bestrooide.
 Domitian vergrootte het Keizerlyke Paleis nog meer,
 en zocht op veele plaatsen nieuwe sieraaden te brengen. (*)
 Onder Commodus ontstond een zwaare brand in 't Paleis;
 de schade daardoor veroorzaakt tragteden Heliogabalus en
 Ale-

(*) Martialis vleit deezen onwaardigen Keizer deswegens op een
 laage wyze. *Lib. 8. ep. 36.*

Regis pyramidum, Caesar, miracula ride;

Hic, Auguste, tamen, qua vertice sidera pulsas,

Par domus est coelo; sed minor est Domino.

Alexander weder te herstellen. Het werd gemeenlyk *Se. XII. Wyk*
des Imperii Romani genoemd. Dit heerlyke gebouw werd *Rione di*
 eindlyk by de plondering der Wandaalen, toen Alarik in *Ripa.*
 't jaar 409. Rome veroverd had, verwoest; alleen blee-
 ven 'er eenige overblyffels in de Farnesische tuinen staan.

De *Orti Farnesiani*, of de *Villa Farnese*, behoort den *Farnesische*
 Koning van Napels, als erfgenaam van 't Farnesische *Tuinen.*
 huis, en bestaat byna den geheelen Palatynschen berg.
 De hoofdingang van 't Campo Vaccino heeft een portaal
 van Vignola's architectuur; het welk, met dorische zuilen en
 nissen versierd, maar voor 't overige van boersich werk is. De
 bouwkonst daarvan kan dienen tot een model van een wel-
 aangelegde poort. By den ingang ziet men onder een verdek
 de bouwstoffen tot een triomfboog liggen, die zo dikwyls
 een nieuwe paus bezit van 't Lateraan neemt, wordt op-
 gerigt. Het huis van Farnese heeft den paus, also die
 'er een soort van leenregt op beweert te hebben, tel-
 kens die eer bewezen. By de laatste bezitneeming in 't
 jaar 1769. maakte men, ter gelegenheid der oneenigheden
 met het huis van Bourbon, zwaarigheid; men stond eg-
 ter de oprigting toe, dog het opschrift werd veranderd.
 By dit verdek ziet men eenige standbeelden, die Pau-
 lus III. uit het niet ver van hier liggend Amphitheater of
 't Coliseo herwaards brengen deed.

Verder in den tuin is een rondte met haagen omgeeven,
 in welker nissen middelmaatige statues staan. Een platte
 trap leidt naar een aartige grot, welker portaal drie arka-
 des en twee kleine deuren heeft. In dit portaal staat een
 beeld van de jonge Agrippina, gekapt als eene Ceres, en
 twee halve beelden van gevangenen, die in de ruinen van
 't theater van Pompejus gevonden werden. Een Torso
 ligt daar, zonder handen en voeten, geheel ongeagt,
 schoon

XII. Wyk schoon Winkelman dit beeld voor een der fraaifte lyven uit de Oudheid hield. Twee ideaale koppen, een van eene Godin, en een van een manlyke buft, zyn insgelyks ten aanzien der konft niet voorby te zien. Agrippina is zittend, met over malkander geflagen beenen, verbeeld. Haar mienen en houding bewyzen alle treurigheit en zorg. Alzo het hoofd een portrair is, komt het niet by de fchoonheden van een ideaal; anders is het geheele beeld fchoon, het gewaad natuurlyk geplooid, en wegens de doorfchynende omtrekken van het naakte meefterlyk gewerkt. In aanzien der uitdrukking behoort deeze ftatue onder de beften. De handen zyn aangemaakt.

Van dit portaal komt men in een vierkante zaal met eene grot in een nis. Het ligt valt 'er van boven in, 't welk eene goede werking doet; en in 't algemeen is de aanlegging van deeze party vol van fmaak. In de zaal met de fontein ftaan verſcheiden ftatues, als eene Griekin met gekruld hair, een Eskulaap zonder oogappelen, die vermoedelyk van een andere ftof geweefte zyn. Dit beeld werd op het eiland in den Tiber, waar deeze God een tempel had, gevonden, en het piedeftal met het opſchrift is daar gebleeven. Verder ziet men hier eene Venus Callipyge, eene Venus Marina, en de borftbeelden van Marcus Aurelius en Commodus.

Op een open terras ziet men een fontein van Michaël Angelo, de ftatues van Apollo, Bacchus, en Faunus. Op den tweearmigen trap, die insgelyks van Michaël Angelo is, ftaan twee ftatues van wit marmer, die egter antiek zyn. Op het bovenfte terras liggen by de vogelhokken verſcheiden ftukken van oude hoofgeftellen, kapitelen, en zuilen, die meerendeels uit een tempel van Neptunus herkomstig zyn, en toonen van eenen tyd te

we-

wezen, toen men nog bekwaame beeldhouwers had, dog XII. Wyk
de goede smaak in de architectuur reeds in verval was. *Rione di*
De sierraaden aan de verdeelingen zyn te veel opgehoopt, *Ripa.*
en bederven het geheele werk.

De tuin is, gelyk de meesten te Romen, naar geen regelmaatig bestek aangelegd, maar het bovenste deel daarvan bestaat uit laanen, en kleine boschjes, waarin fonteinen liggen. Hy vervalt geheel, en wordt, sedert hy aan den Koning van Napels is gekomen, bedroefd onderhouden. Van de hoogte heeft men een schoon gezigt over 't met oude monumenten vervulde Campo Vaccino, naar de overblyfsels van den Tempel der Vrede, en 't Coliseo, 't welk hier van daan een majestueus aanzien heeft.

In 't jaar 1720. werd in deezen tuin het bad van Augustus, nevens verscheiden zaalen, ontdekt. Men zette- *Ruinen van*
de het navorschen verscheide jaaren voort, en van de *'t Paleis der*
statues, basreliefs, en andere dingen, die men 'er vond, *Keizers.*
werd een gedeelte naar Parma gezonden, en de Kardinaal de Polignac kost 'er een gedeelte van geduurend zyn gezantschap te Romen. (*) Het opzigt over deeze navorschingen was den geleerden Bianchini, wiens boek
wy

(*) Deeze Kardinaal heeft zo wel hierdoor als door andere stukken, in 't Paleis van Marius tuschen Romen en Frascati opgegraven, een treffelyke verzameling aangelegd, en die naar Parys gezonden. Een gedeelte van dezelve heeft de thans regeerende Koning van Pruissen voor 90000. livres, na den dood des Kardinaals, gekocht, en te Charlottenburg en Sans Souci doen plaatsen. Het overige verkreeg de bekende Fransche beeldhouwer Adam, en na zyn overlyden in 't jaar 1763. werd het te Parys verkocht. Daar onder was een schoone Perseus, en eene treffelyke Venus. Alle de Franschen van smaak klaagden, dat men zulk een verzameling uit het land gaan liet.

XII. Wyk wy aangewezen hebben, opgedraagen. Eens dat hy met zyne bedienden in de ruinen bezig was, viel een gewelf in, en hy stortte vyftien ellen diep ter neder. Alzo hy geen groot leed ontvangen had, eifchte hy een flambouw, en befchouwde het vertrek, dat met fchilderyen in fresco verfierd was. Hy had eene ligte wonde bekomen, die in 't begin niet gevaarlyk fcheen, dog egter oorzaak was, dat hy twee jaaren daarna, als een martelaar der oudheden, overleed.

*Rime di
Ripa.*

Men gaat naar beneden in drie zaalen, welker muuren op sommige plaatfen vyf ellen hoog zyn, en hooger op anderen. De middelfte zaal is zeer groot, en fchynt tot een voorplaats gediend te hebben. Die ter zyde tegen 't zuiden heeft aan 't einde een zwaar metselwerk, en, gelyk men meent, heeft zy tot een gerichtshof, of gehoorzaal gediend. De derde ligt geheel vol van puin.

Agter deeze drie zaalen liggen in een kleinen moestuin de zogenaamde baden van Livia, waarin men, dwars door een deel ftruwellen, op eene zeer ongemakkelyke wys komt. Zy beftaan uit kleine onderaardsche kamers. Het gewelf der eerfte is met loofwerk en verguldfels verfierd. De tweede is in vakken met arabesques verdeeld, waaronder drie langwerpige ftukken op natten kalk zyn. Aan het gewelf ziet men eenige welgetekende beelden, die ten deele goud op een blaauwen grond, ten deele blaauw op eenen gouden grond zyn. Alzo men met flambouwen in deeze kamers gaan moet, zo heeft de damp, die 'er door de menigte van nieuwsgierigen overvloedig in veroorzaakt wordt, gemaakt, dat men weinig meer onderscheiden kan, en binnen weinig jaaren in 't geheel niets meer zal kunnen zien. Deeze fchilderyen ftaan in raamen van jaspis, lapislazuli, agaat, en andere koftbaare fteenen, waar.

waaruit men van de verbaazende pragt in 't overige XII. Wyk
eenigfins oordeelen kan. *Rione di Ripe.*

Aan den kant des bergs, die tegens de groote renbaan, aan komt, ziet men nog twee ryen arcades boven malkander, en gangen, die den berg schynen omvat te hebben. Daarboven op liggen de brokken van 't Paleis, vermengd met allerlei laag hout, cipressen, en taxusboomen, 't welk alles t'zamen genomen een schilderagtig gezigt maakt, 't zy men het van den berg zelven, of van den kant der renbaan beziet. Men kan zig daar de beweegende tuinen van Semiramis verbeelden. De verwisseling van hooge en laage boomen, en gantsche hoopen van brokken, maakt de schoonste liggingen, die een landschapschilder in zyn stukken zou kunnen brengen. De straat, die langs den muur der Villa door den triomfboog van Titus naar 't Coliseo liep, heette oudtyds, naar meening der Antiquarii, *Vicus Sandalarius*.

De *Villa Spada*, die nu der familie van Magnani toebe- *Villa Spa-*
hoort, beslaat ook een deel van 't voormalige Paleis der *da*.
Keizers op den berg. Men vertoont hier een antieke, dog geheel vernieuwde balkon, van de welke, zo men meent, de keizers het teken tot het aanvangen der spelen in den Circus plegten te geeven. In 't huis zyn schoone frescoos, onder anderen eene Venus met twee Cupidots, die uit de school van Raphaël schynen te zyn.

S. Maria Liberatrice is eene kerk, staande aan den voet *S. Maria*
des Palatynschen bergs in 't Campo Vaccino. Zy wordt *Liberatri-*
zo genoemd naar een vermeend wonderwerk, door Paus *ce*.
Sylvester, onder aanroeping van Maria, verrigt. In een hol ter deezer plaatse onthield zig een verschrikkeljke draak, die veele menschen ombragt; de Paus begaf 'er zig naar toe, en sloot met zyn zegel, waarop een kruis stond,

XII. Wykftond, niet alleen den muil van 't gedrogt, maar zelfs het
Rione di hol toe. De aartige architectuur deezer kerk is van Ho-
Ripa. norjus Lunghi. Het groote altaarftuk en de fchilderyen
 in de fakrifly zyn van den Franschen fchilder Parocel. Als
 men van hier langs 't Campo Vaccino gaat, ontmoet men
 op drie plaatfen verſcheiden oude zuilen, van de welken
 boven reeds gewag is gemaakt.

Zuilen uit De drie ſchoonſten ſtaan niet ver van de reeds gemel-
den Tempel de kerk, en worden door de meſten voor overblyffels
van Jupi- van den Tempel van Jupiter Stator gehouden, ſchoon
ter Stator. Nardini zoekt te bewyzen, dat zy van 't Comitium zyn.
 Zy zyn geſtreept, van korinthiſche order, (*) en van
 een treſlyke evenredigheid. De kapiteelen zyn in een
 groote manier gewerkt, het hoofdgeſtel doet van naby
 een goede werking, dog ziet 'er van verre wat lomp uit.
 De grootſte bewonderaars der Oudheid, die alle kleinig-
 heden verheffen, willen hieruit beſluiten, dat de Tempel
 op een naauwe plaats moet geſtaan hebben, alzo anders de
 de architecten zulk een hoofdgeſtel niet zouden gekozen
 hebben. De ſieraaden kunnen niet volmaakter gewerkt
 worden. Men ontdekt 'er ten naaften by den zelven ſtyl
 in, als aan de overblyffels van 't Forum Nervæ, en de
 ioniſche zuilen van 't theater van Marcellus. Deeze drie
 zuilen worden met regt voor een der volkomenſte model-
 len der oude bouwkonſt gehouden, endeswegens ook van
 de goede bouwmeesters voor modellen in aanzien der even-
 redigheden en ſieraaden aangenomen. (**)

By

(*) In 't groote plan van Nolli zyn ze No. 928. aangewezen.

(**) De vermaarde Palladio heeft ze nevens andere in 't Campo
 Vaccino ſtaande zuilen in zyn werk over de bouwkonſt juuſt afge-
 kend, en met alle haare evenredigheden beſchreven.

By het Tolhuis, tusſchen de beſchreven zuilen en den XII. Wyk Tempel der Eendragt, ſtaat nog een enkele geſtrepte *Rione di Ripa.* zuil van korinthiſche order, welker kapiteel in lange na zo ſchoon niet is als die der reeds beſchrevenen. Men weet niet tot welk een gebouw zy behoord hebbe, waarom Nollſe ze ook blootlyk met No. 925. aanwyſt, zonder haar een naam te geeven. Sommigen houden ze voor eene kolom uit den Tempel der Eendragt, dog het is veel waarſchynlyker, dat de agt volgenden daar toe behoord hebben.

De Dictator Furius Camillus, die leefde in den tyd dat de Galliers Romen belegerden, bouwde reeds eenen Tempel voor de Eendragt, en Konſtantyn vernieuwde den zelve. Hy lag wat hooger dan de grond der Plaats, waarop hy ſtond, en diende ſomtyds den Raad tot vergaderplaats. Men ziet 'er agt zuilen van, zes van de welken de voorzyde uitmaaken, waarop nog een ſtuk van den gevel over is. De twee anderen vertoonen 't begin der zuilenry ter wederzyde. De kapiteelen zyn uit doriſche en ioniſche order te zamengeſteld, en op alle vier de zyden zyn ſtaklynen. Aan de architraaf leeft men, *Senatus Populusque incendio corruptum reſtituit.* De kapiteelen en zuilen zyn van verſchillende grootte. Het beeldwerk verdient over 't geheel niet veel lofs.

Verder tegen 't noorden van den Tempel der Eendragt ſtaan drie gekanneleerde korinthiſche zuilen met een deel van 't hoofdgeſtel. (*) Zy maaken eenen hoek uit, zo dat de middelſte een hoekzuil ſchynt geweest te zyn. Op de eene zyde der fries ſtaat *reſtituit*, en op de andere zyn oſſenkoppen en allerlei offergereedschap uitgehouwen, die

(*) No. 923. in 't plan van Nollſe.

XII. Wyk die een bewys van de bekwaamheid des meesters ge-Rione di ven. Men houdt deeze zuilen voor overblyffels eens Ripa. Tempels van Jupiter Tonans, in den tyd van Augustus gemaakt, schoon de architectuur te konstig wil wezen voor dien tyd, toen men den eenvoudigen styl, en verdeelingen zonder beeldwerk verkoos.

S. Teodoro. Nardini houdt de kerk van S. Teodoro of S. Toto voor den Tempel van Jupiters Tonans, dog Venuti en anderen, met meerder gronds, voor den ouden Tempel van Romulus en Remus, waarin de bronzen wolvin stond, die wy in 't Paleis der Conservatori aanweezen. Men ziet aan deezen ronden Tempel de oude eenvoudigheid in den hoogsten graad, also hy byna geene bouwkonstige sieraaden heeft. Hy was door 't van den Palatynschen berg afloopende met steenen en aarde vermengde water byna vernield, en de kerk lag gantsch woest, toen Clemens XI. ze deed herstellen. Aan de tribune ziet men oude mozaïeken, en op het met marmer voorziene hoofdaltaar den h. Theodorus in 't vuur door Zuccherò.

S. Anastasia. Van de by de kerk S. Anastasia gelegen Plaats, het Forum boarium genaamd, hebben wy reeds gehandeld. De kerk is zeer oud van oorsprong, dog onder Urbaan VIII. door Arigucci, een Florentyn, nieuw opgebouwd. Michaël Angelo Cerruti heeft den marteldood der h. Anastasia aan 't gewelf geschilderd, en haar standbeeld is van Hercules Ferrata. Men ziet hier agt oude gestreepte zuilen van pavonazzetto. De eerste groote boog der kerk rust op twee zuilen van rood graniet, en aan den anderen boog boven het hoofdaltaar staan twee schoone zuilen van Afrikaansch marmer.

Circus De Plaats der groote Renbaan, Circus Maximus, ligt Maximus. by S. Anastasia, en maakt een dal uit tuschen den Tiber en

en de Palatynsche en Aventynsche bergen, dat voorheen **XII. Wyk**
Vallis Martia heette. Tarquinius deed 'er reeds wedloo. *Rione di*
 pen met wagens en paarden houden, en zitplaatsen voor de *Ripa.*
 aanbouwers maaken. De lengte was 3. stadien, of om-
 trent 825. schreeden, en de breedte 1. stadie, of 285.
 schreeden, behalven de plaats der zitbanken, waar
 30000. menschen ruimte hadden. Men kent 'er de ge-
 daante van, uit de ligging der tuinen tusfchen S. Anastasia
 en 't einde van den tuin *Orto de' cerobi* genaamd,
 en uit eenig oud nog staand muurwerk, 't welk vermoet-
 delyk voor de zitplaatsen gediend heeft.

Augustus rigte in deeze Renbaan een obelisk op, Clau-
 dius maakte marmeren standplaatsen voor de paarden, en
 deed de eindpaalen vergulden. By den brand der stad on-
 der Nero leed dit gebouw zeer veel, weshalven Trajaan
 het nog pragtiger herstellen deed; en toen het weder be-
 gon te vervallen, moest Marcus Aurelius het op nieuw
 doen herstellen. Julius Caesar deed voor de zitplaatsen in
 't rond een gracht 5. ellen breed graaven, om de aanbou-
 wers voor alle gevaar te beveiligen. De plaats daar de
 paarden stonden, waren gewelfd, en werden op een ge-
 geven teken op eenmaal geopend; daarop begonnen de
 wagens, waarvan 'er telkens vier waren, te rennen, en
 joegen zeven maal de Renbaan om.

Van buiten was de Circus met allerlei gewelfde winkels
 omgeeven. In dezelve begon de ontzaglyke brand der
 stad onder Nero, die zes dagen duurde, en een groot
 deel van Rome in de asch leide. Eenigen schryven 'er
 de oorzaak van aan deezen dwingland toe; ten minsten
 toonde hy zig zeer wel te vrede by die gelegenheid,
 zeide vaarzen over den brand van Trojen op, en was ver-
 heugd eene nieuwe stad te zullen kunnen bouwen, en naar
 zynen

XII. Wyk zynen naam noemen. Hy zond menschen met sambouwen, die den brand nog meer vergrootten, wierp 'er naderhand de schuld van op de Christenen, en deed 'er eenige duizenden van ombrengen.

*Rione di
Ripa.*

De Renbaan was door een langen muur, *Spina* genaamd, die met de twee eindpaalen, *Metae*, eindigde, in twee deelen afgedeeld. Op de *Spina* stonden twee obeliskken. Augustus deed een paar obeliskken, 125. Roomsche voeten hoog, uit Egipten komen, en plaatste den eenen in 't Campus Martius, en den anderen in de groote Renbaan. De laatste brak naderhand, en Keizer Constantius rigtede eenen nog grooteren op. Hy staat thans by 't Lateraan, en die van Augustus voor Porta del Popolo. Deeze is hedendaags hooger dan de ander, beiden hebben zy die hoogte niet, waarvan de Ouden spreken. Vermoedelyk is een stuk van de onderste breedte van beiden verloren gegaan. De *Spina* was verder met standbeelden, altaaren, kleine kapellen, en onder anderen ook met het altaar van Confus of den God der raadslagen, bezet. Dit altaar stond onder den grond by den eindpaal, en werd ontdekt, wanneer de spelen ter gedagtenis van den roof der Sabynsche vrouwen gehouden zouden worden.

In deezen Circus werden niet alleen wedloopen van paarden, maar ook jagten van wilde dieren, als elefantten, tygers, en diergelyken, gehouden. Men telde binnen Romen vyftien renbaanen, waaronder nog het meest die van Caracalla in wezen is; dog deeze overtrof ze allen in den omtrek.

Velabrum.

Het *Velabrum* lag tegens 't noorden voor de groote Renbaan. Het was in 't begin een klein meer, dat de oude Tarquinius deed droog maaken. Een deel daarvan

behield den ouden naam, en is dezelve plaats waarop XII. Wyk S. Giorgio in Velabro staat. By de plegtige spelen *Rione di Ripa* in de groote Renbaan werden van 't Forum over 't Velabrum en 't Forum Boarium tot in de Renbaan omgangen gehouden.

De Boog van Janus, of de Tempel van dien God, lag *De Boog van Janus* by gemelde kerk van S. Giorgio. Hy bestaat uit vier boogen en even zo veel zyden; vermoedlyk diende hy tot verzamelplaats van kooplieden en andere perſoonen, die malkander ergens vinden wilden. Eenigen meenen, dat het dezelve geweest is, welken Livius aan Stertinius toefchryft. De architectuur ſchikt zig gedeeltelyk tot een begraafplaats, ten deele beter tot een triomfboog. Aan de hoeken ſtaan vier ſterke pilaars, en tuſſchen elke twee altyd een boog, zo dat men in 't midden van 't gebouw naar de vier wereldgedeeltens zien kan. De geheele hoogte van onderen tot aan het bovenſte muſterwerk boven de kornis, dat van laater tyd ſchynt te zyn, heeft twee ryen niſſen boven malkander, die door een kornis, welke voor de arcades te gelyk tot een dekſtuk dient, van malkanderd afgezonderd zyn. De ordonnantie van dit monument is goed; de evenredigheden tuſſchen de muuren en boogen, tuſſchen de hoogte en breedte, verdienen goedkeuring. Dog uit de ſieraaden ontdekt men het afneemen van den goeden ſmaak en de bouwkonſt.

De Boog der Goudſmeden ſtaat naby den voorgaanden, *Boog der Goudſmeden* en wel by de kerk van S. Giorgio. Deeze kleine triomfboog, die eene vierkante opening heeft, werd voor Septimius Severus en zynen zoon Caracalla door dat gild opgerigt. De architectuur en het beeldwerk beklappen eenen ſlegten ſmaak. Het opſchrift zegt, dat hy aan 't einde van 't Forum Boarium geſtaan heeft.

XII. Wyk, Men denkt gemeenlyk, dat de kerk van *S. Giorgio in Rione Velabro* in de zesde eeuw op de ruinen van de Basilica di Ripa. van Sempronius gebouwd is. Van 't oude muurwerk ziet *S. Giorgio in Velabro*. men nog een soort van ronden toren. De kerk werd in 't begin deezer eeuw vernieuwd. Zy praalt met twintig treflyke zuilen, waaronder twaalf van Egyptisch graniet, vier gekanneleerden van Parisch marmer, en vier kleinderen by 't groot altaar van zwart graniet zyn. Ter zyde staat nog een vierkant stuk eens muurs, 't welk de Antiquarii, die alles willen verklaren, voor een stuk van 't huis van Numa uitgeeven.

Fontein van *S. George*. De Fontein, die naar de nabuurige kerk den bynaam van *S. Giorgio* bekomen heeft, was de eertyds beroemde bron van Juturna. Men heeft 'er thans een fabriek van bordpapier aangelegd. Het water loopt naderhand onder de aarde heen in den Tiber. Dionysius Halicarnassensis schryft in zyn 6. boek, dat het Lacus Juturnæ aan den voet des Palatynschen bergs lag; egter willen eenigen deeze fontein voor iets anders houden.

Cloaca maxima. Niet ver van *S. Giorgio* by den boog van Janus ziet men den ingang van een gewelf, dat 375. schreeden onder de aarde voortloopt, en in den Tiber uitkomt. Dit is de *Cloaca maxima* van 't oude Rome. De kanaalen of rioolen ter afvoering der onreinigheden uit de stad, tegenwoordig *Chiaviche* genaamd, behooren onder de schoonste burgerlyke schikkingen der Romeinen. Alle kenders moeten het werk der gewelven bewonderen, want die zyn uit groote stukken van gehouwen steenen t' zamen gesteld, zonder door kalk te zyn verbonden. Voor dat deeze gewelven te veel met puin toegesloopt waren, zou 'er plaats voor een wagen, om 'er door te ryden, in geweest zyn. Meer diergelyke rioolen waren in

in de laage gedeeltens der stad tusſchen de Palatynſche, XII. Wyk, Kapitolynſche, en Quirinaalſche bergen, geleid. Zy *Rione di Ripa.* vereenigden zig allen ten laaſten in de Cloaca maxima, die daarom van zo grooten omtrek zyn moeft. De oude Tarquinius was de eerſte aanlegger daarvan. Naderhand werden 'er meer bygevoegd, en de ouden vergroot. Agrippa vermeerderde ze zodanig, dat Plinius zegt, dat hy onder Romen byna vaarbaare rivieren heeft aangelegd, die alles wegvoerden wat haar in den weg kwam. (*) Men ſchryft hem het kanaal toe, dat het water van de Fontein di Trevi by Ripetta in den Tiber voert.

De kerk *S. Giovanni Battista decollato* behoort aan de *S. Giovanni* broederschap *della Misericordia*, die uit Florentynen be- *Battista.* ſtaat; en wyl zy op zig genomen hebben alle misdaadigers ter dood te begeleiden, is daaruit het Roomſche ſpreekwoord geboren, dat het niet goed is de Florentyners voor en agter zig te hebben. De altaaren der kerk hebben ſchoone zuilen van bruin marmer, en goede ſchilderſtukken van Salviati en andere meesters. De liefhebbers van ſchilderyen kunnen ook de dicht daarby gelegene kerk van *S. Eligio*, die op de plaats der oude viſchmarkt, *Forum piſcatorium*, ligt, bezigtigen.

S. Galla heette eertyds *Maria in Portico*, wyl zy een *S. Galla* deel beſtaat van den ouden door Auguſtus voor zyn zufter gebouwd *Porticus Octaviae*. De voorzyde is van Matthias de Roſſi. Men ziet 'er twee engelen van gips, in van Bernini, die tot model gediend hebben aan die, welken, van brons gegoten, in de kapel van 't h. Sakrament der Pieterskerk zyn. By de kerk ligt een groot hofpitaal voor armen, die geen heenkomen weten.

S. Nic.

(*) *Hiſt. Nat. l. 36. c. 15.*

XII. Wyk, *S. Niccolo in carcere* heeft dien bynaam van de oude *Rione di Ripa* gevangenis des Decemvirs Claudius gekreegen, waarin eene dogter haar moeder een tyd lang met melk uit haar borsten onderhield, alzo zy haar geene spyzen brengen dorft. (*) De kerk heeft Jakob della Porta met een goede voorzyde voorzien. Zy rust op vier schoone zuilen van wit marmer, en vier van Afrikaansch, die uit een tempel van Juno herwaards gebragt zyn. Onder het hoofdaltaar is een zeldzaame zark van zwart porfier, met twee Egyptische koppen. Het altaar van 'th. Sakrament is van Baglioni; ook komt het schilderstuk van hem.

*Theater
van Mar-
cellus.*

De ruinen van 't *Theater van Marcellus* liggen meeren-deels op den grond van 't Paleis van Orfini en de daarby behoorende gebouwen, tegen Piazza Montanara. In oude tyden stond daar de van Numa gebouwde Tempel van Janus. Augustus trok het gebouw, 't welk 378. voet in de middellyn had, op den naam van den jongen Marcellus op. Een deel der gangen, die rondom de zitplaatsen liepen, bestaat nog; het overige, en 't toneel, zyn weg. Balthasar van Perugia, een tydgenoot van Raphaël, leide het Paleis Savelli op de ruinen aan. Aan het overgebleven stuk ziet men twee ryen arcades boven malkander, die beneden van ionische, en boven van

(*) Plinius l. 7. c. 36. voegt 'er by, dat men ter gedagtenis dezer daad op de plaats der gevangenis een tempel aan de *Pietas* gebouwd heeft, waar, in zyn tyd, het theater van Marcellus stond. Anderen verhalen, dat de dogter op die wys haaren vader in 't leeven behield, en verwarren het geval veelligt met dat van Cimon te Athenen. Ondertuschen kan het zyn, dat uit dat verwarren de benaaming van *Carita Romana* ontstaan is, welke men in Italië en Frankryk aan alle die stukken geeft, welken eenen ouden man in 't gevangenhuis, wien zyne dogter de borst toercikt, verbeelden.

van dorische order zyn. De benedenste arcades liggen XII. Wyk, nevens de dorische zuilen half in de puin begraven. De *Rione di Ripa.* kornis en de kapiteelen der laatste zyn byna te niet gegaan, dog de ionische kornis heeft zig beter gehouden. In de benedenste arcades zyn meest winkels aangelegd. Uit de weinige overblyffels kan men wel opmaaken, dat het gebouw van den tyd is toen de smaak der architectuur te Rome het zuiverste was; dog zy zyn niet voldoende om daaruit een naauwkeurig plan te ontwerpen. Het moet egter een prachtig werk geweest zyn, als men zig op de daarvan door Serlio en Desgodets gegeven grondtekening verlaaten kan. (*) De zuilen hebben sierlyke en edele evenredigheden, wel geschikte uitsprongen en schoone kapiteelen. De nieuwe bouwmeesters kiezen de by dit Theater aangebragte evenredigheden meerendeels tot hun rigtsnoer, als zy gebruik maaken van dorische en ionische zuilen, inzonderheid wanneer zy ze boven malkander plaatfen.

Het Paleis Orsini behoorde eertyds aan de familie van Paleis Orsini. Savelli. Eenigen meenen dat het Theater van Marcellus by de borgelyke oneenigheden der middeleeuwen in een soort van slot, om zig te kunnen verdedigen, veranderd is geworden, en dat daaruit dit Paleis ontstaan is. Op de plaats in het zelve ziet men twee groote zarken met bas-

(*) Hun ontworpen grondtekening is rond, daarentegen is die, welke Nolli in zyn groote plan van Rome geeft, ovaal. Als het laatste juist was zou men veel eer kunnen opmaaken, dat hier een amphitheater gestaan heeft, also de amphitheatres eene langwerpige, en de theaters eene ronde gedaante hadden. Dog dit strydt tegen de plaatfen der Ouden, volgens de welken het hier gelegen heeft.

XII. Wyk, *Rione di Ripa.* basreliefs, en een over den ingang, waarop schermers, met wilde beesten vechtende, zyn uitgehouwen. Boven de deur der zaal is een basrelief van den boog van Marcus Aurelius geplaatst, waarop men dien Keizer verbeeld ziet. In de kamers is, behalven verscheiden busten, een merkwaardige statuc van Cajus Popilius. Het Paleis praalde eertyds met heerlyke schilderyen, waarvan egter niet veel meer voorhanden is. Ondertusfchen treft men nog onder anderen volgende goede stukken aan; eenen h. Hieronymus van Domenichino; twee koppen van Hannibal Caracci; de intrede van den Prins Savelli, buitengewoonen Gezant des Keizers aan Paus Paulus V. van Tempesta; zyn gehoorkryging by denzelven, van Pieter van Cortona; het gastmaal dat de Paus hem gaf, van Domenichino; een h. Hieronymus, en een Alexander de Groote, van Caravagio.

DE DERTIENDE WYK DER STAD ROMEN.

Rione di Trastevere.

XIII. Wyk *Rione di Trastevere.* De twee laatste wyken van Romen liggen ten westen des Tibers, en daarom draagt de dertiende byzonderlyk den naam van *Trastevere*. Zy strekt zig uit van Porta di S. Spirito, welke tegen 't noorden, als men van Ponte S. Angelo komt, ligt, tot aan de haven Ripa grande, of de Porta Portese.

Het grootfte deel deezer wyk ligt op en aan den berg Janiculus, waarvan Ancus Martius bereids een deel binnen de stad trok. Het werd in oude tyden, gelyk nog hedendaags, meest van slegte lieden bewoond. Daar woonden veel stoeldraagers, *Leccariti*,
vis-

visfchers, looyers, en andere ambagtslieden; ook wer- XIII. Wyk
den hier de flaaven verkost. Men houdt tegenwoordig *Rione di*
de Trasteverynen voor booze, ruwe, listige knaapen; *Trastevere.*
de andere Romeinen zien hen met veragting aan, en
neemen het byna als een schimp op als men hun dien
naam geeft. Zy maaken, om zo te spreken, een
byzonder volk uit, en zyn van ouds af rustelooze
koppen geweest.

Aan 't noorder eind der wyk Trastevere ligt de *Porta porta di S.*
di S. Spirito, anders *del Borgo* genaamd, welke *Ur-Spirito.*
baan VIII. door Sangallo deed aanleggen, toen hy dit
deel mede tot de stad trok. Van deeze poort gaat een
schoone lynregte straat byna 1800. schreeden lang tot
aan de van Julius II. aangelegde *Porta Settimiana*.

S. Onofrio behoort den Hieronymieten, en is eene *S. Onofrio;*
merkwaardige kerk. Buiten boven de deur ziet men een
Marienbeeld, 't welk voor een stuk van Domenichino
gehouden wordt. In de andere kapel ter regterhand, die
aan Maria van Loretto geheiligd is, heeft Hannibal
Caracci het altaarstuk geschilderd. Behalven dit heeft
de kerk nog andere merkwaardige stukken. Buiten den
bekenden Engelschen schryver Barclai liggen hier twee
der grootste Italiaansche digters, naamlyk Torquato
Tasso en Alessandro Guidi begraven. In plaats dat men
deezen grooten digter heerlyke gedenktekenen heeft
opgerigt, leeft men alleen op eenen steen, op den grond,
de woorden:

Torquati Tassi ossa hic jacent; hoc ne nescius effes
hospes, fratres hujus Ecclesiae P. P. 1601. Otiit
A. 1595.

XIII. Wyk *Rione di Trastevere.* Egter heeft men op den wand een lang opschrift ter zynere eere uitgehouwen. Digt daarby ligt, overeenkomstig zynere begeerte, (*) Guidi, even zo gemeen, dog met een niet minder lang opschrift begraven.

In de bibliotheek van 't klooster vertoonen de monniken niet alleen het borstbeeld van Tassò, maar ook zyn schryfgereedschap, en een kleinen aarden pot. Op de plaats van binnen treft men schoone schilderstukken aan. De vier eersten verbeelden het leeven van den h. Onuphius, en zyn van den Ridder d'Arpino, de overigen van Strada en andere meesters. Men ziet hier ook een Marienbeeld van Leonard da Vinci. Onder de buitenste gallery heeft Domenichino drie stukken, verbeeldende den h. Hieronymus, geschilderd, en in eene met marmer fraai versierde kapel ziet men eene geboorte van Christus door Franciscus Bassano.

Hooger op den Janiculus ligt een landhuis van den Hertog Lenti, van de architectuur van Julius Romanus, van wien, of ten minsten uit wiens school veele fresco's in dat gebouw zyn. Ook zyn 'er eenige basreliefs, waaronder inzonderheid een treflyk gewerkte urne.

Paleis Salviati. Het *Paleis Salviati* ligt aan de straat *della Lungara*, en is, volgens de architectuur van Nanni di Baccio Bigio, een Florentyn, gebouwd. Het behoort, ten aanzien van de schoone plaats en de vertrekken, onder de treflykste paleizen der stad, en verdient uit hoofde der heerlyke schilderyen gezien te worden. De voornaamsten daarvan zyn de Zangberg en de negen Zanggodinnen van Tin-

(*) In het opschrift staat: *Ut, quod ille in votis habuerat, prope magnos Torquati cineres conquiscebat.* Guidi overleed in 't jaar 1712, in zyn 63. jaar.

Tintoret: een groot stuk, verbeeldende de twee ge-^{XIII. Wyk}
 zusters Maria en Francisca Salviati, door Franciscus Pu-^{Rione di}
 rini, waarvan de eerste de moeder was van Cosmus, eer-^{Traстеvera.}
 sten Groothertog van Toskanen, en de andere van Paus
 Leo XI. De opwekking van Lazarus, door Tintoret.
 Eene Magdalena, van Hannibal Caracci, en een andere
 van Guido. Christus met de drie Mariaas van Paul Ve-
 ronese, eene Maria van Sebastiaan del Piombo, eene
 diergelyke van Leonard da Vinci, Joannes in de woestyn
 van Bronzino, vier historien uit het oude Testament van
 Andrea del Sarto, Christus gaande naar Golgatha door
 Sodoma, Christus aan 't kruis van Bronzino, Grego-
 rius XIII. nevens zyn neef, twee hooggeschatte stukken
 van Domenichino. In de gehoorzaal heeft Morandi Ce-
 phalus met Aurora, en Theseus met Ariadne, aan de zol-
 dering geschilderd. In de kapel is het gewelf van Sal-
 viati, en 't altaarstuk nevens de wanden van Santi di
 Tito.

Het Paleis praaft ook met een aanmerkelyke menigte
 van standbeelden en marmeren busten. De laatste be-
 loopen een getal van zes en twintig. Onder de eersten
 zyn voornaamlyk goed, eene Venus, een schoone fater,
 Bacchus, Jupiter, Apollo, eenige Mufen, Nymfen en
 Vestales. Als eene zeldzaamheid ziet men een antieke
 kraan van brons, die in den tuin van 't Paleis is op-
 gegraven.

La Farnesina, of *Piccolo Farnese*, of *Palazzo Farnese* Het kleine
alla Lungara, tot onderscheiding van 't groote Farnesi-^{Farnesische}
 sche Paleis, was eertyds een soort van landhuis der prins-^{Paleis.}
 sen van Farnese. Het is uit hoofde der stukken van Ra-
 phaël byna het vermaardste van alle de Roomsche palei-
 zen, ten minsten zal 'er niet ligt een boek over de schil-

XIII. Wyk derkonst, of de andere konsten, zyn, waarin dit Paleis *Rione di Trastevere* niet gedagt worde. In de oude boeken wordt het *Palazzo Chigi* genaamd, om dat het een ryke bankier onder Leo X. door Balthasar Peruzzi heeft doen bouwen. Het behoort thans den Koning van Napels, en ligt in de nabuurschap der voormailige tuinen van Keizer Geta. Het gebouw bestaat uit een middelstuk met twee vleugels, en is van goede architectuur.

Door den hoofdingang komt men eensklaps in de zaal, waar zig de groote Raphaël door de Vergadering der Goden en de vermaarde bruiloft van Psyche heeft vereeuwigd. Zyne leerlingen Julius Romanus, Raphaël dal Colle, Gaudentius Ferrari, Penni of il Fattore, hebben hem 'er de behulpzaame hand in geboden. De zoldering is verwulfd, waaruit hoeken en vakken ontstaan, welker ribben met bloemkransen op een blaauwen grond beschilderd zyn. In deeze driehoekige vakken ziet men vier en twintig schilderyen, of groepen van beelden en kinderen, en het groote middelvak bestaat uit twee vierkante hoofdschilderyen.

Over 't geheel moet men van deeze geheele gallery zeggen, dat de zamenstelling voortreflyk en in den antieken sinaak is. De tekening kan niet naauwkeuriger zyn, dog het koloriet valt een weinig in 't roode. De gallery heeft veel geleden, eer men glazen in de openingen stelde. Men droeg Karel Maratti het herstellen der schade op; dog hy heeft de agtergronden doorgaans te blaauw geschilderd, waardoor zy te veel van de beelden afsteeken.

Van gemelde vier en twintig driekantige stukken staan er veertien in de hoeken van 't gewelf, en verbeelden Cupidoos, die verscheiden eigenschappen van Goden draa-

draagen. Zy bewyzen de vrugtbaarheid van 's meesters XIII. Wyk geeft in de afwisseling der stellingen, dog zyn voor kinderen te gespierd getekend. By hen ziet men vogels en dieren, als zinbeelden der Goden, welker eigenschappen zy draagen. De dieren zyn van Jan van Udine.

*Rione di
Trastevere.*

Wy beginnen de beschryving met het eerste stuk ter linkerhand by den ingang. Een Cupido voelt met zyn vinger of zyn pyl wel scherp genoeg is. Op de eene zyde ziet men een Cupido in de wolken, en op de andere een paar vogels die trekkebekken. 2. Een Cupido, van schoone uitdrukking, met den blixem van Jupiter en den adelaar. 3. Een andere met den drietand van Neptuun en watervogelen. 4. Twee Cupidoos, waarvan de een Pluto's gaffel, en de andere den Helhond houdt; als tot Pluto's eigenschappen behoorende ziet men vledermuizen. 5. Een Genius, draagende den degen en het schild van Mars, nevens roofvogelen. 6. Een kind, draagende den boog en pylkoker van Apol; op de eene zyde is een zwaluw, en op de andere een grypvogel. 7. Een Cupido met den vreedestaf van Mercurius, drie eksters, als zinbeelden van de dievery en snapagtigheid. 8. Een Cupido met een wynstok en ranken, begeleid van een panther, eigenschappen van Bacchus. 9. Een Genius met de fluit van Pan; een uil door andere vogels aangetast. 10. Een kind, dat een schild en een helm draagt, ter zyde een roofvogel, en twee vogels veggende om een kapelletje. 11. Een ander kind, met een helm en schild. 12. Twee Cupidoos, sleepende den knods van Hercules; beneden een Harpy met een vischstaart. 13. Een kind met de tangen den hamer van Vulkään, een zwaluw, een salamander, en drie kleine

XIII. Wyk kleine vogels die een krekel opeeten. 14. Een Cupido, *Rione di Trastevere.* eenen leeuw en een zeepaard geleidende.

De tien andere driehoekige stukken staan boven de pilasters, en verbeelden,

1. Venus, die Psyche aan Cupido wyft, op de welke hy aanlegt; dog men moet de Psyche 'er by denken, want zy is niet in 't stuk. De zamenstelling is zwak, dog de tekening schoon.

2. Cupido, die in weerwil zynner moeder, op Psyche verliefte, wyft haar aan de Bevalligheden, op dat zy zyne keus bewonderen mogen. Psyche is weder niet in 't stuk. De Bevalligheden zyn schoon gegroepeerd, en van treflyke omtrekken, dog Cupido schynt 'er niet wel mede verbonden, en maar 'er in te zyn, om eene plaats te vullen. Eene der Bevalligheden is blond; de andere eene bruine, en de derde tusfchen beiden. De toon in de vleefchkleuren is zeer aartig verwiffeld, en by de eene meer bloedryk dan by de andere. Inzonderheid bewondert men den rug der eene. In 't koloriet van Cupido is niet zo veel konst; hy schynt zo rood als een kreeft, en styf in de tekening.

3. Venus, die zig by Juno en Ceres beklaagt, dat zy haar Psyche verbergen. Het beeld van Venus is schoon, gelyk de Godin der liefde zyn moet. Het karakter in haar hoofd is groot en vol van uitdrukking. Men ziet dat Juno haar antwoordt, en Ceres alleen aandagtig luistert. Het kappel der drie Godinnen kon niet fchooner zyn.

4. Venus gaat naar Jupiter, om hem te bidden dat hy Psyche straffe. Zy zit op eenen wagen met vier duiven befpannen, die maar aan een draad trekken,

Venus is fraai getekend. De wagen heeft wel een antieke gedaante, dog valt niet behoorlyk in de oogen. Het kapsel der Godin staat wel, en gelykt naar dat der hedendaagfche Napolitaanfche vrouwen omftreeks Mola en Gaeta.

XIII. Wyk
Rione di
Trastevere.

5. Venus bidt Jupiter Psyche te ftraffen, met de houding van een menfch, dat ergens met yver om verzoekt. Het is niet de Jupiter van Homerus, met zwarte haren, maar hy heeft wit hair en een groenen baard. Hy zit op den adelaar, met den blixem onder den arm, en fchynt over haar klagten aangedaan te zyn.

6. Mercurius, met een trompet in de hand, begeeft zig op weg, om de bevelen van Jupiter te volvoeren. Zyn beeld heeft eene treflyke ligte beweeging, dog fchynt niet jeugdig genoeg. De uitdrukking van het hoofd heeft veel van haare fchoonheid door 't ophaalen verloren.

7. Psyche, door twee mingodtjes gedragen, brengt de op bevel van Venus gehaalde doos van Proferpina. Zy is in alle opzigten fchoon, en met de mingodtjes wel gegroepeerd. De groote meefter, zeker van zyn konft, heeft ze vlak van vooren, met haar volle aangezigt, vertoont. Zy flaaf de oogen neder. Haar trekken zyn tender, de bekoorlykheid der jeugd is met een houding van verftand en onnozelheid verbonden. De gewaaden zyn ligt en eenvouwdig.

8. Psyche reikt Venus de doos toe, en deeze flaaf, vol verbaasheid over haare terugkomft, de handen om hoog. Haar houding toont vrees aan. Het hoofd ontbreekt het wel niet aan bevalligheid, dog het komt niet

XIII. Wyk niet by het voorgaande in ſchoonheid. Het hoofd *Rione di* van Venus heeft geen edele uitdrukking genoeg.
Trastevere.

9. Cupido verwerft van Jupiter verlof, Psyche haare ſchoonheid weder te geeven. Jupiter vat hem met de eene hand by de kin en kuſt hem. De zamenſtelling is een regt meesterſtuk. De handeling kan niet juifter uitgedrukt zyn. Jupiter ziet 'er uit als een teder gevoelend oud man, zonder zyne deſtigheid daardoor te verliezen, en maakt een aartige overſtelling met de onnozele jeugd van Cupido.

10. Mercurius brengt Psyche naar den hemel. Beide beelden ſtaan naaſt malkander. Mercurius leidt ze met eene hand, haar onder den arm vattende, 't welk met zyne ſtelling niet wel ſtrookt. Het hoofd van Mercurius heeft veel ſchoonheids, en zyn lyf is treſfelyk getekend. Psyche is ligt gekleed, en heeft haar onſchuldige bekoorlyke miene, die haar op elk ſtuk kenbaar maakt. Venus heeft altyd groote regelmaatige trekken, dog niet het inneemende en bevallige van de andere.

De eerſte van de twee groote ſchilderyen in het midden verveeldt Venus en Cupido, die haaren twiſt in de vergadering der Goden voordraagen. Mercurius twyffelt niet aan den goeden uitſlag der zaak, en reikt Psyche de ſchaal met den godendrank over, die haar onſterfelyk maaken zou. Elke godheid is juſt gekarakterizeerd, zo wel wat de tekening als de eigenschappen belangt. Venus, haar zoon, en Jupiter vallen, als de hoofdbeelden, ten eerſten in het oog. In de hoofden der drie broeders, Jupiter, Neptunus en Pluto, is iets gelykends, dog de uitdrukking verſchilt een weinig. In die van Juno en Diana heerſcht het zelve wezen. Minerva is aartig, dog

te jong, maar anders in antieken smaak gekleed. Her-IXII. Wyk cules heeft een trotse houding, en Bacchus, in 't pro. *Rione di Trastevere.* siel gezien, veel bekoorlyks. De miene van Apol is wat koel. De beide beelden der rivieren zyn in een grooten styl getekend, en die van Mercurius en Psyche kunnen niet sierlyker en aangenaamer zyn uitgevoerd.

Het tweede groote stuk verbeeldt het Godenmaal, waarby Cupido en Psyche aan tafel zitten. De Bevalligheden begieten ze met balsen, en de Uuren strooeyn bloemen over de tafel. Venus maakt het feest vrolyk door de dansende Zanggodinnen intebrengeu. Op de zamenstelling valt niets te berispen; de groepen zyn schoon en gelukkig met malkander verbonden, de hoofden van Psyche en Cupido vol van bekoorlykheid, de stellingen der Bevalligheden en Uuren verscheiden en bevallig, en de groep van Venus met de Zanggodinnen is inzonderheid inneemend. (*)

Op deeze gallery volgt een tweede, insgelyks van Raphaël. Het gewelf heeft schilderyen, en valsche of geschilderde stukadoorsels, die met veel smaaks zyn te pas gebragt. Het werk is van 's konstenaars eersten tyd, en komt

(*) Behalven verscheiden byzondere plaaten van enkele voorwerpen uit deeze gallery, door de oudste en vermaardste meesters, als Marc Antonio en anderen, vervaardigd, vinden de liefhebbers de gantsche gallery in een byzonder werk voortreflyk in koper gebragt: *Le nozze di Psiche e d'Amore &c. dipinto da Raffaello nella Loggia del Signor Duca di Parma, nel giardino alla Lungara, intagliato in acqua forte di Niccolò Dorigny, libro in XII. fogli imperiali, aggiuntavi l'immagine della fantasa Galatea del medesimo Raffaello, dipinta nella Loggia contigua dell'istesso Palazzo.* Bellori heeft deeze stukken in een byzonder werk, nevens dat van den zelven meester in 't Vatikaan, beschreven, by welke gelegenheid het reeds is aangewezen.

XIII. Wyk komt derhalven het reeds beschrevene op ver na niet by. Wy zullen maar het voornaamste aanroeren. Aan den muur ziet men een groot stuk, verbeeldende Galathea op de zee. Zy staat in een schelp, en worde van dolfynen getrokken. Eene Nereide gaat voor haar uit, en eene volgt haar, zittende beiden op zeepaarden. Een Triton blaast, en drie Cupidoos schieten pylen op deeze beelden. De manier van Raphaël is hier nog zo groot niet als in zyn laater werken, egter heerscht 'er veel uitdrukking in de koppen. Die van Galathea is niet zo schoon als die van de volgende Nereide, die, gelyk ook de Triton by haar, onverbetterlyk getekend is.

Aan den wand by de deur vertoont zig een reusagtige kop, dien Michaël Angelo daar met houtschoot getekend heeft. Uit agting voor dien vermaarden meester heeft men hem laten staan, en verhaalt de reden waarom hy dien gemaakt heeft, op tweederlei wyze. Eenigen zeggen, dat hy gekomen zynde om Daniel van Volterra, die toen aan 't schilderen van 't gewelf bezig was, te bezoeken, en hem niet vindende, dien kop getekend had, op dat men daaruit zou kunnen opmaaken, wie 'er geweest was. Anderen willen, dat hy, by afwezigheid van Raphaël eens hier gekomen zynde, om zyn werk van de Galathea te bezien, dien reusagtigen kop op den muur getekend heeft, om den ander te doen begrypen, dat hy zig aan een groote manier gewennen, en die kleine, welke men in de Galathea ziet, verlaaten moest. Zy doen 'er by, dat Raphaël het gemaakt, en zig sedert aan een grooter styl gewend heeft. Veelen trekken de geheele zaak in twyffel, en zien den kop voor te slegt getekend aan.

dan dat hy van de hand eens zo grooten meesters als XIII. Wyk
Rione di
Trastevere.
Michaël Angelo zyn zoude.

Midden aan het gewelf ziet men de Nagt op eenen wagen met twee stieren, een witten en een geelen, be-
spannen. Haar hoofd is treflyk. In een zeshoekig vak
Hercules, die met den leeuw vegt. Hy is wat jong, dog
anders een schoon beeld. In een ander vak Europa,
die den os een krans van violetten aandoet. Haar beeld
is in den antieken smaak, rank en zagt getekend.

In een ander vertrek heeft men een gezigt van de drie
grootte nissen van den Tempel der Vreede, en van de
pragtige zuilen van dien Tempel, die toen nog stond.
Sebastiaan del Piombo schilderde daar een Polyphemus
in, die veel geleden heeft; Balthasar Peruzzi de historie
van Medusa, en de valsche stukadoorsels. Zy waren in
't begin zo natuurlyk, dat Titiaan zelf 'er door bedroo-
gen werd, en ze in 't eerst voor waar stukadoorsel aan-
zag. In een bovenvertrek heeft Raphaël de smeedery van
Vulkaan boven een schoorsteen geschilderd. In een an-
dere kamer ziet men de familie van Darius, en Roxane
voor Alexander den Grooten, door Julius Romanus, en
verscheiden andere schilderyen van Hannibal Caracci
en Sebastiaan del Piombo, die Karel Maratti opgehaald
heeft.

In dit Paleis zyn ook verscheiden goede statues; een
Venus Callipygis, die zeer hoog gewaardeerd wordt, waar-
aan egter de handen en voeten aangemaakt zyn; een
bust van Homerus, en een reusagtige kop van Caesar. *Paleis Cor-*
Het *Paleis Corsini* ligt tegens over het nu beschrevene. *sini.*

en is onder Clemens XII. volgens de grondtekening van
Fuga, gebouwd. Het is een der schoonsten en ruimsten
van geheel Rome; de tuin strekt zig boven tot op den
berg

XIII. Wyk berg Janiculus. Het heette eertyds Riavi, en heeft aan *Rione di* de Koningin Christina tot wooning gediend. Men ziet *Trastevere.* in het Paleis den nieuwen smaak der bouwkunde. De binnenste inrigting is goed, dog de bovenste architectuur wordt van de kenders niet gepreezen. De hoofdtap valt prachtig in 't oog, de kamers zyn groot, en met een heerlyke verzameling van schilderyen versierd, (*) waaronde volgenden verdienen aangemerkt te worden.

Eene jacht van den sluweelen Breughel. Het landschap is heerlyk. Eene verlooving van de h. Catharina van Saffo Ferrato, of volgens anderen van Paul Veronese. De hoofden zyn vol bevalligheids, en in de tekening ontdekt men veel vlyt. Vier kleine landschappen van Kaspar Pousfin, waarin de natuur wel zeer schoon, dog niet van een zo interessante zyde, als in de stukken van Nikolaas Pousfin voorgesteld is. Een vleeschbank van Teniers. Jakob, met zyne kudde naar Mesopotamien trekkende, van Castiglione, voortreflyk uitgevoerd. De h. Andreas van Callabrese. De h. Bartholomæus, die gevild wordt, van Lanfranco, kragtig geschilderd, dog het voorwerp is walglyk. Een jaager te paard met een handpaard, een schoon stuk van Wouwerman. Een man met een pyp en een bierkan, van Teniers. Een kragtig en los geschilderd slagveld van Bourguignon. Een groot, treflyk uitgevoerd landschap met een waterval, het loof der boomen zeer schoon,

(*) Men treft hier meer stukken uit de Nederlandsche school aan, dan in eenig ander Paleis van Rome. Zy zyn door de twee Prinszen van Corsini, die in hun jeugd door de voornaamste deelen van Europa geraisd hebben, opgekocht. By daeze gelegenheid is ook de heerlyke verzameling van printen aangelegd, waarvan zo aansonds meer.

schoon, van Kaspar Pousfin. Een kind met eene hand in den boezem van zyne moeder, van Caravagio. Een heilige familie van Baroccio, waarin de Maria zeer aantreklyk geschilderd is. XIII. Wyk
Rione di
Trastevere.

Een treflyke oude kop in profiel van Raphaël. Het hoofd van Paul III. voor zyn verkiezing tot Paus, van Raphaël, met een Titiaansch koloniet. Herodias met het hoofd van Joannes in den schotel, een schoon gekleurd en juist getekend stuk van Guido. Noach, God na den zondvloed zyn dankoffer toebrengende, door Pousfin. De h. Franciscus, die op een crucifix wyft, een schoon uitgevoerd stuk van Hannibal Caracci. Een paar stukken van Rubens, in den finaak van Teniers, waarvan het eene een zittende vrouw met een beurs in de hand, en het andere eenige verkeerspeelders verbeeldt. De h. Augustyn, die over de verborgenheid der Drieëenheid peinst, een stuk van Garofalo, wat droog, dog anders schoon uitgevoerd. Een schoon hoofd van Christus met de doornenkroon, van Guido. Het Campo Vaccino, en de overblyfsels der Diokletiaansche baden, een paar voortreflyke stukken van Jan Paul Panhini.

Een schoon mozaïek volgens Guido, verbeeldende eene vrouw, die op de elleboogen leunt. Het portrait van Paus Clemens XII. en zyn neef den Kardinaal Corsini, beiden staande. Men kan niets natuurlykers zien dan dit mozaïek stuk, en moet daarover verbaasd staan, zo konstig is het kantwerk uitgedrukt. Vier schoone freskoos, van de welken het eene een waterval, en het andere den Vefavius voorstelt, van den nog leevenden Franschen schilder Lallemand, dat veel goedkeuring te Rome gevonden heeft. Men ziet in dit Paleis een treflyke antieke statue van een gekleede vrouw, die met

XIII. Wykde eene hand haar kleed opligt. Zy is in een schoone Rione di Trastevere. nen styl gewerkt.

Men vindt verder in dit Paleis eenen h. Hieronymus, het portrait van Koning Filip II. en van den Kardinael Alexander Farnese door Tiiaan. Rembrand, door hem zelven geschilderd. De geboorte van Maria door Carracci, een heilige familie door Schidone, het kind Jesus met den kleinen Joannes van Cignani, eene Maria van Del Sarto. De verlooving van Maria, gelyk ook haare geboorte, van Pieter van Cortona; een heilige familie van van Parmegiano. Het portrait van den Kardinaal Bandini, névens eenige andere stukken van Domenichino en anderen meer.

De bibliotheek van dit Paleis is pragtig, talryk, en uitgezocht. Zy staat elk ten gebruike open; de Prinsfen onderhouden ten dien einde een bibliothecarius; dog het hoofdopzigt is den geleerden Prelaat Bottari, van wien wy by 't Museo Capitolino gesproken hebben, aanvertrouwd. De boeken zyn in zeven kamers, volgens de byzondere stoffen, geplaatst. De daarmede verbonden verzameling van printen is onbetwistbaar de gewigtigste van geheel Italien. Schoon zy met die van den Koning van Frankryk niet te vergelyken is, vindt men dog hier menig stuk, dat te vergeefs in de eerste gezocht wordt.

De tuin, by het Paleis liggende, staat, gelyk de bibliotheek, tot ieders gebruik open. Hy is groot, en met aangename partyen, haagen, laanen, en boschjes voorzien; boven op den heuvel staat een schoone tent. In een boschje, dat in de gedaante van een amphitheater aangelegd is, vergaderen somtyds de leden van de Akademie der Quirini openlyk, die zig bezig houden met het

onderzoek der oudheden van Rome, en wier opzigter de XIII. Wyk
Kardinaal Neri Corsini is. *Rione di*

Tusschen het Paleis Corsini en Spada ligt *Ponte Sisto*, *Trastevere*,
die uit vier boogen bestaat, en in den ouden smaak, *Ponte Sisto*,
fchoon niet eenvoudig genoeg voor eene brug, ge-
bouwd is. De brug heette eertyds *Pons Janiculus*. Six-
tus IV. bouwde ze op, en zy wordt naar hem ge-
noemd.

Aan 't einde van de straat della Lungara ligt ter regter *Piazza del-*
hand een anderē zeer breede, *Piazza delle Fornaci* gehe-
ten, aan den opgang van den berg Janiculus. Op de
zeive liggen twaalf koornmoolens, de groote van Bene-
dictus XIV. opgerigte tabakfabriek, een yzerwerk, een
papier- en een oliemolen, en andere fabrieken, die al-
len van 't *Acqua Paola*, dat van de groote fontein
van S. Pietro in Montorio afkomt, omgedreven wor-
den. (*)

Il Bosco Parrafio, of de tuin waarin de bekende Aka-
demie der Arkadiers haar vergaderingen houdt, ligt op
de zelve hoogte, en formeert als een veldtheater. Een
Roomfche architect, met naame Canevari, heeft 'er de
ordonnantie van gehad; Koning Joannes V. van Portugal
fchoot 'er de penningen toe, en de thans regeerende Ko-
ning Josef deed hem in 't jaar 1760. nog meer ver-
fraayen.

De kerk van *S. Pietro in Montorio* heette eertyds *in S. Pietro in*
Monte aureo, om dat de kleur van 't zand des bergs Janicu-*Montorio*.
lus,

(*) Men heeft in Italien geen windmoolens, alzo daar, gelyk in
alle warme landen, geen aanhoudende winden waayen; daarente-
gen geeven de in groote menigte van de bergen afkomende rivie-
ren gelegenheid genoeg om watermoolens aan te leggen.

XIII. Wyk lus, op welks top zy staat, geel is, of naar het goud trekt. Ferdinand de Katholyke en Isabella, hebben ze *Rione di*
Trastevere. door den architekt Pintelli doen bouwen, en Filip III. Koning van Spanjen, deed de Plaats voor dezelve met de fontein aanleggen.

De Verheer- lyking van Raphaël. Het geen deezer kerke ten aanzien der schilderyen den voorrang boven alle de anderen te Rom en geeft, is, de Verheerlyking van Raphaël, die voor het voornaamste stuk der wereld gehouden wordt. (*) Het voorwerp is de Verheerlyking van Christus op Thabor. Men ziet hem in de lugt, en ter wederzyde Moses en Elias; onder staan verscheiden apostelen rondom eenen bezetenen, die wenscht door hun hersteld te worden. De zamenstelling van het stuk is schoon; twee zo verschillende handelingen konden niet beter verbonden worden. De afwisseling in de hoofden en de stellingen bewyft des meesters vrugtbaar genie. De karakters zyn vol van uitdrukking, en de kleederen eenvoudig en wel geplooid. De tekening is juist, het ligtdonkere naauwkeurig betracht, het koloriet overeenstemmend, en zo naar de natuur geschikt, als men 't in de minste stukken van Raphaël aantreft, dog niet zeer kragtig. In den eenen hoek ziet men twee heiligen, waaronder Stephanus, zonder dat men de reden ziet, waarom zy daar staan, indien het niet mischien de beschermheiligen waren van den geenen, die 't stuk heeft doen maaken.

Veelen

(*) De by 't Paleis Barberini aangehaalde kopy heeft hierin een voordeel boven 't origineel. Men heeft van dit vermaarde stuk plaaten van oude en nieuwe meesters, waaronder dat van Dorigny den voorrang verdient. Audran heeft het ook goed in koper gesneden.

Veelen hebben in dit meesterstuk, niet zonder grond, XIII. Wyk
 eene dubbelde handeling berispt; en deeze berisping *Rione di*
 blyft altyd plaats houden, al zoeken anderen Raphaël *Traftevere*
 daardoor te verdedigen, dat de voorstelling met de schrift
 overeen komt. Toen Christus op den berg was, en hem de
 apostelen daar afwagteden, bragt men eenen bezetenen tot
 hun. Zy wyzen naar de hoogte, om aanteduiden, dat hy, die
 hem helpen kon, op den berg was. Indien dit al een misflag
 is, benadeelt het de grootte der konst niet, die anders in
 dit stuk heerscht. Deeze Verheerlyking was het laatste
 werk van deezen voortreflyken meester; men droeg het
 by zyn begraafnis als in triomf, en als het beste be-
 wys zyn onsterfelykheid, om.

De eerste kapel ter regterhand is met schoone schilde-
 ryen voorzien, waarvan Michaël Angelo de tekening ge-
 maakt, en die hy ook zelf verbeterd heeft, na dat Se-
 bastiaan del Piombo zes jaaren daaraan gearbeid had.
 Men zegt, dat hy 't deed om iets te hebben, dat den te
 zeer steigenden roem van Raphaël, op wien hy nydig
 was, een weinig verduisteren mogt. Het stuk verbeeldt
 de geesseling van Christus, nevens veele anderen beel-
 den. In de vierde kapel heeft Vafari, op het schoone
 marmeren altaar, Ananias, die den jongen Paulus zien-
 den maakt, en zig zelven daarby geschilderd. De te-
 kening is het best van 't stuk. De beelden der Gods-
 dienst en der Gerechtigheid, en die aan 't graf van de
 familie Del Monte, nevens het andere beeldwerk, ko-
 men van den vermaarden Ammanati, van wien by Flo-
 rencen zo dikwyls gewaagd is.

In de kapel van Joannes den Dooper ter linkerhand
 zyn de schilderyen van Salviati. De twee statues van
 Petrus en Paulus bewyzen de konst van Daniel van Vol-

XIII. Wyk *tertia*. De kapel van den h. Franciscus van Assisi is van Bernini's architectuur. Het marmeren basrelief, *Roma di* en de beelden der twee tombes, zyn van Franciscus *Traстеvere*. Baratta. De h. Franciscus, die de wonden ontvangt, in de laatste kapel, is van Michaël Angelo opgegeven, en door Jan de Vecchi uitgevoerd.

Op de plaats binnen 't klooster staat een kleine ronde tempel, op zestien dorische zuilen, van zwart graniet, met een koepel en statues. De architectuur is van Bramante, en van zo edelen smaak, dat veelen 't niet in bedenken neemen, ze met de beste werken der Ouden te vergelyken. In de onderaardsche kapel hangt een schoon stuk van Guido, de kruisiging van Petrus voortellende. Men toont hier de plaats aan, waar hy den marteldood geleden heeft, ter gedagtenis waarvan Ferdinand de Katholyke deeze kapel heeft doen bouwen.

Acqua Paola.

De Fontein van *Acqua Paola* is de laatste der drie hoofdfonteinen van Rome, waarvan bereids twee beschreven zyn. Paulus V. deed ze van de bouwstoffen van 't *Forum Nervæ* door Jan Fontana opbouwen, en ten dien einde de waterleiding van Bracciano, die 35. Italiaansche mylen van de stad ligt, weder herstellen, waardoor de oord van den berg Janiculus, van 't Vatikaan, en een deel der stad aan geene zyde de bruggen, met water voorzien werd. De meesten houden deeze waterleiding voor 't *Aqua Trajana*, of het naderhand zo genaamde *Aqua Aurelia*, schoon anderen meenen, dat het 't *Aqua Augusta* geweest is.

Het gebouw bestaat uit drie groote en twee kleine arcades. Uit de grooten vallen drie stroomen in de ondergeschelde ruïne kom, die men eerder een vyver zou

kun-

kunnen noemen. Op de twee kleinen heeft men twee ^{XIII. Wyk} uit het Pauslyke wapen ontleende dieren, een draak en ^{Rione di} een arend, gezet, die water spuwen. Tusschen de ar- ^{Trastevere.} cades staan vyf zuilen van graniet, daarboven volgt een attiek met het opschrift, en eindlyk een kap, waarin twee engelen het Pauslyke wapen houden. De architectuur komt niet by die van de *Fontana di Trevi*; egter baart haar grootte en de menigte waters verbaazing. Men hoort niet alleen haar geraas van verre, maar ziet ze ook door haare hoogte op eenen grooten afstand, en het is als of men drie beeken van den berg ziet stroomen. Zy heeft in deeze stukken nergens haars gelyk. Van de menigvuldige molens, die dit water omdryft, is reeds gesproken.

Agrer de fontein ligt de van Paus Alexander VII. ^{Botanische} aangelegde kruidkundige tuin, *Giardino de' Semplici*. In ^{Tuin.} het huis daarby geeft een Professor der Sapienza, gedurende het goede jaargety, lessen over de kruidkunde.

Digt daarby is de *Porta di S. Pancrazio*, die naar *Ci-Porta di S. vita Vecchia* op de voormalige *Via Aurelia* leidt. Zy ^{Pancrazio.} ligt aan 't westeinde der stad, en van de Poort van S. Laurens aan 't oosteinde derzelver omtrent 6500. schreeden af, waaruit men een begrip van de grootte van Rome maaken kan.

S. Pancrazio fuor delle mura ligt buiten de Poort *S. Pancra* van dien naam, ter regterhand op den straatweg, die ^{zie.} eertyds *Via Vitellia* heette. De zuilen van het hoofdaltaar zyn van porfier. In den middelgang staan twee preekstoelen, insgelyks van porfier, die eertyds gebruikt werden, om de Euangelien en Zendbrieven aan 't volk voortelezen, en *Ambones* heetten. By den eenen

XIII. Wyk ziet men een groote antieke zuil van een byzonder ge-
Rione di stippeld marmer. Vier schoone zuilen van graniet
Traftevere. staan buiten de kerk. Innocentius III. kroonde in de-
 zelve Petrus, Koning van Arragon, en Joannes XXII.
 ontving hier Lodewyk, Koning van Napels.

S. Marghe- Wy keeren weder in de stad terug, om eenige minder
ritba. aanmerkelyke kerken aan den voet van den Janiculus te
 bezien. Niet ver van de schoone kerk van S. Cecilia
 ligt *S. Margherita*, die van Carlo Fontana gebouwd, en
 met goede schilderyen voorzien is.

S. Grifogo- Het dorische portaal der kerk van *S. Grifogono* is van
 119. een manlyke architectuur. In 't schip ziet men twee
 ryen van prachtige granieten zuilen, die in de Naumachia
 van Augustus, of in de baden van Severus, welken niet ver
 van hier lagen, gestaan hebben. Aan de schoone zolde-
 ring heeft Guercino de hemelvaart des h. Grifogono's met
 een zeer kragtig koloriet geschilderd.

Langs den Tiber ligt een tuin van de familie van Pam-
 fili, nevens een aartig huis, waarvan wy alleen gewaa-
 gen, om dat het by de Romeinen in een kwaaden reuk
 staat, vermits de heerschzuchtige Donna Olimpia, onder
 Paus Innocent X., daar gewoond heeft. Wat meer om-
 laag ziet men by laag water het muurwerk van de pilaa-
 ren der voormalige brug, Pons Sublicius genoemd, die
 door de dapperheid van Horatius Cocles in de Ro-
 meinsche historien is bekend geworden.

S. Cecilia De schoone kerk der Benedictyner nonnen *S. Cecilia in*
in Trafte- *Traftevere*, wil men, is op de plaats waar de h. Cecilia
 vere. eertyds woonde, gebouwd. Zy hoort, uit hoofde haa-
 rer schilderyen en monumenten, onder de voornaamsten
 van Rome. Het hoofdaltaar is van Parisch marmer,
 en met vier antieke zwarte en witte zuilen van marmer
 ver-

versierd. Het beeld der h. Cecilia is van Carlo Mader-^{XIII. Wyk}
 no liggend, en in dezelve stelling als men ze in 't graf ^{Rione di}
 gevonden heeft, voorgesteld. Het is derhalven wel na- ^{Trafsevere.}
 tuurlyk, dog in een kleine manier gewerkt. Haar graf
 bestaat uit alabaster, jaspis, en agaat; de vloer is met
 dezelve, en andere Oosterfche gesteentens ingelegd. Uit
 de eerste kapel ter regterhand gaat men in een kamer,
 die der h. Cecilia tot een bad zou gediend hebben, en
 waarin zy onthoofd zyn zou. Men ziet daarin, behal-
 ven eenige landschappen van Paul Bril, de onthoofding
 en krooning der heilige, door een onbekenden meester,
 die Guido gezogt heeft nateapen. Daar vertoonen zig
 nog overblyffels van een schoon koloniet. Het hoofd
 der heilige is treflyk, en veelligt naar Raphaël geko-
 pieerd.

Het graf van den Kardinaal Sfondrato, wien deeze
 kerk haar meeste sieraaden te danken heeft, is met
 treflyke beelden van Carlo Maderno versierd. De
 naaste kapel daaraan is van de architectuur van Van-
 vitelli. Het lichaam der h. Cecilia rust onder 't al-
 taar van de kapel *della Confessione* in een zilveren zark,
 een geschenk van Clemens VIII. na dat hy van de jigt
 bevryd geworden was. De vier altaaren deezer ka-
 pelle heeft Baglioni geschilderd: zy zyn met treflyke
 reliquieken van Oosterfche steenen versierd. Hier
 branden altyd negentig lampen ter eere der heilige.
 Wy gaan de menigvuldige andere schilderyen en sieraa-
 den der kerk voorby, en tekenen nog maar een groot
 antiek grafteken aan van zonderlinge gedaante, 't welk
 op de plaats voor de kerk staat.

In de nabuurschap der kerke *S. Maria dell' Orto*, wil *S. Maria*
 men, is eertyds de legerplaats van Porsenna geweest, *dell' Orto.*
 ten

XIII. Wyk ten minsten lagen hier de *Prata Mucii*, welken de *Rione di Trastevere* meinen aan Mucius Scaevola, ter belooning zyner heldendaad omtrent Porfenna gepleegd, geschonken hebben.

De kerk is naar 't plan van Julius Romanus, dog de voorzyde van Martin Lunghi gebouwd. Aan 't hoofdaltaar, dat van de architectuur is van della Porta, heeft Frederik Zuccherro de Verloving en Bezoeking van Maria, en zyn broeder Thaddeus de geboorte van Christus geschilderd. Op het zelve staat een Marienbeeld, dat uit een tuin herwaards gebragt is, en der kerk haaren naam gegeven heeft. Aan 't gewelf heeft Baglioni eenige historien van Maria afgebeeld. In de eerste kapel ter regterhand is eene schoone Verkondiging van Thaddeus Zuccherro op den muur geschilderd. De andere kapel is van Frederik Zuccherro, de derde van Baglioni, de vierde, en die van den h. Franciscus, van Nikolaas van Pefaro: in de andere kapellen ontbreekt het ook niet aan goede stukken.

S. Michele a Ripa grande.

S. Michele a Ripa grande is een aanmerklyk hospitaal voor weeskinderen, 't welk ook *Orfanotrofio Apostolico* genaamd wordt, by 't welk Clemens XI. een huis van verbetering voor losbandige jonge lieden, en ander slegt volkje, en een gevangenis voor ontugtige vrouwlieden, aangelegd heeft. Het gebouw is zeer aanzienlyk, meer dan 500. schreeden lang, vier verdiepingen hoog, en het nieuwe stuk is van Carlo Fontana gebouwd. De instellingen van dit huis zyn treflyk; de kinderen worden tot het ambagt opgebragt, waartoe zy lust toonen. Als zy dat kennen, krygen zy op hun twintigste jaar hunne vryheid, nevens een nieuw kleed en twaalf dukaaten. De jongens, die zin in 't tekenen hebben, worden in de hier aangelegde groote tapytfabriek gebruikt. De in dit ge-

gebouw gestigte lakenfabriek is niet minder aanmerkelyk. XIII. Wyk. Ook vindt men hier een boekdrukkery. De tugtelingen *Rione di Trastevere.* worden aan ander werk gezet. Men neemt in 't hospitaal ook oude lieden, en dienstboden aan, die niet meer in staat zyn hun kost te winnen. Dit gebouw ligt langs de kaai van den Tiber, die met boomen beplant is, en een aangename wandelplaats maakt. Deeze kaai wordt *Ripa grande* genoemd, en is de haven waar de schepen van Ostia komende aanlanden, in plaats dat de schepen der oude Romeinen hunne waaren aan de andere zyde by den Aventynschen berg, in de nabuurschap van Monte Testaccio, ontladden. Innocent XII. deed het tolhuis, de magazynen, en de hal, waar men de waaren bergt, bouwen.

By dit hospitaal ligt *Porta Portese*, by de welke de *Porta Portuensis* weg begon, die *Via Portuensis* by Publius Victor heeft. Als men deeze poort inkomt, ligt niet ver daarvan daar, ter linkerhand,

S. Francesco a Ripa, en wel, gelyk de oudheidkundi- *S. Francesco a Ripa.* gen meenen, tuschen de baden van Severus en de tuinen van Caesar. In 't klooster vertoont men de vertrekken, daar de h. Franciscus geslapen heeft, die in eene schoon versierde kapel veranderd zyn, en in de sakristy het kruifix, dat somtyds met den heilig sprak. In de kerk zyn goede schilderyen en beeldwerk. Op 't koor heeft D'Arpino den h. Franciscus in verrukking geschilderd. Verder ziet men hier de geboorte van Maria, door Simon Vovet; Maria, het lyk van Christus vasthoudende, wordt vóór een stuk van Hannibal Caracci uitgegeven. Op het graf van Laura Mattei ziet men een schoon antiek basrelief.

In de met marmer schoon versierde kapel van den
linker.

XIII. Wyk linker kruisgang vertoont zig het beeld van de stervende h. Ludovica Albertoni door Bernini. In den kop heerscht een goed karakter, dog de handen zyn niet schoon. De drapery is zeer gezogt, en gelykt veeleer een zyden kleed, dan een wollen nonnengewaad. Het altaarstuk boven dit beeld is van Baciccio. Het verbeeldt Maria, die der h. Anna het kind Jesus overgeeft. Het profiel van Maria is schoon, en de uitdrukking over 't geheel gelukkig getroffen, dog in de tekening zyn hier en daar mislagen.

Numachia Augusti. Op de plaats, waar de kerk van *S. Cosmato* staat, lag de *Numachia Augusti*, waar tot een spel zeegevechten vertoond werden. By dezelve lagen de tuinen van Caesar, die hy tot een openbaare wandelplaats schikte, en in zyn' uitersten wil aan 't Roomsche volk maak-

S. Cosmato. De nonnen van gedagte kerk van *S. Cosmato* zyn vermaard van wegen de fraaye zyden bloemen, die zy maaken. Men kan de natuur niet gelukkiger evenaaren. Zy werken tot een billyken prys. Een schoone roos kost drie paoli, en een kleine ruiker, van dertig of veertig kleine bloemen, omtrent twee guldens.

Maria in Trastevere. *Maria in Trastevere* is de oudste van alle de kerken aan Maria gewyd, en reeds in 't jaar 224. gestigt; om die reden voert zy ook den titel van Basilica. In oude tyden stond hier de *Taberna meritoria*, waar de invalides onderhouden werden. Clemens XI. deed in 't begin deezer eeuw de kerk versraayen, lag een portiek met zuilen van graniet voor dezelve aan, en versierde ze met de vier beelden van den h. Cornelius, Calixtus, Julius, en Calepodius, waarvan de twee eersten van Fransche, en de laatsten van Roomsche beeldhouwers

wers gemaakt zyn. Onder den portiek is een marmeren vaas, ten deele met chrestelyke, ten deele met heidensche opschriften, te zien. Het schip rust op elf zuilen van rood en zwart graniet, die van verschillende dikte, hoogte, en kapitelen zyn. De druitels zyn ook brokken van oude kornissen. Ongeagt deeze onregelmaatigheid heeft de kerk een manlyk en eerwaardig aanzien. Op het groote altaar ziet men vier zuilen van portier, en het mozaïek aan de tribune heeft zig wel gehouden, schoon het reeds in 't jaar 1143. gemaakt is. Het vertoon Christus, Maria, de vier gemeide heiligen, en eenige anderen. Uit de twee steden Jerusalem en Bethlehem komen de twaalf apostelen. De mozaïeken beneden zyn van laater tyden. Tot de schilderyen aan 't gewelf van 't schip heeft Domenichino alle de tekeningen gemaakt, dog alleen de Hemelvaart van Maria met de engelen zelf geschilderd. Dit stuk doet een treffelyke uitwerking. De zesde kapel ter regterhand is van de vinding van dienzelfen meester, en alleen het schoone kind in den eenen hoek, dat bloemen strooit, van hem geschilderd. De nog leevende Kardinaal van York heeft een kostbaar altaar en treffelyk traliewerk daarin doen aanleggen.

Op de andere zyde der kerk ligt de van Onorio Lunghi ontworpen kapel des h. sakraments, waarin Pasquale Cati het Koncilie van Trenten, en andere historien van Pius IV. geschilderd heeft. De kapel van den h. Hieronymus heeft Gherardi in een byzonderen smaak geordonneerd, en het altaarstuk heeft hy vervaardigd. In de kapel van den h. Joannes is het hoofdaltaarstuk van Antonio Caracci, en het gewelf van Nikolaas van Pefaro. De liefhebbers der beeldhouwkunst vinden in deeze kerk

veele

IXII. Wyk
Rione di
Trastevere.

XIII. Wykveele aartige gedenkstukken. Onder anderen liggen de *Rione di Trastevere* twee vermaarde schilders, Jan Lanfranco en Ciroferri hier begraven. In de sakristy heeft Hiacyntus Brandi den marteldood des h. Bisfchops Frederik geschilderd, waarin men het ligt gelukkig gebruikt heeft. De fontein op de plaats voor de kerk, die een grooten voorraad aan water geeft, is van de architectuur van Carlo Fontana.

Maria della Scala. De kerk van *Maria della Scala* is van de architectuur van Franciscus van Volterra, en haare voorzyde van die van Mascherino. Men vond op een trap een wonderdaadig Marienbeeld, waarvan de kerk den naam heeft. Boven de kerkdeur ziet men deswegens een beeld van Maria op trappen zittende, door Valloni. De eerste kapel aan de regterhand is door een Hollander, Gerard Hondhorst, te Rome Gherardo della Notte genaamd, geschilderd. In de vierde kapel ziet men twee basreliefs, een van Slodtz, en 't ander van Filippo Valle. De schoone tabernakel van kostbaare steenen, en zestien kleine zuilen van Oosterfch jaspis, zyn van de ordonnantie van Rainaldi. De kleine statues van den h. Josephus en Theresia zyn uit de school van Bernini. D'Arpino heeft de freskoos op het koor gemaakt. In de kapel, waar 't gemelde Marienbeeld staat, treft men een van Algardi vervaardigd grafteken aan van iemand uit het huis van S. Croce. De schilderyen aan de muuren der kerk en van 't koor komen van de hand van Broeder Lukas, een Nederlander, van de Carmelieterorder, welker de kerk toekomt.

VEERTIENDE EN LAATSTE WYK DER STAD
ROMEN.XIV. Wyk
Rione di
*Borgo.**Rione di Borgo.*

Rione di Borgo begrypt in zig den omtrek van het Vatikaan, en voert dien naam, om dat deeze Wyk eertyds de voorstad was van Romén, en eerst door Sixtus V. tot de stad getrokken werd, op dat het nieuwe Romén, zo wel als het oude, veertien wyken hebben zoude. Hy gaf haar ten wapen een leeuw zittenden op een yzeren kist, met het omschrift: *Vigilat sacri Thesauri custos*. De leeuw is een zinspeeling op den voormaligen naam der voorstad *Citta Leonina*, en hy bewaart den schat van vyf millioenen, die deeze Paus in 't kasteel S. Angelo deed ter bewaaring brengen.

Van het Vatikaansche Paleis en de Pieterskerk is reeds gehandeld. De Vatikaansche berg kreeg, volgens getuigenis van Gellius, dien naam naar de godspraakken, *Vaticinia*, die hier gegeven werden. Het *Campus Vaticanus* was de vlakte, welke deeze Wyk beslaat, of de weg van de brug van S. Angelo tot de Pieterskerk. Men heeft dit oord eertyds voor ongezond gehouden, gelyk het nog hedendaags is. Hier lagen de tuinen van Nero en zyn renbaan, waarin de obelisk stond, die nu voor de Pieterskerk staat. By de grondlegging van die kerk onder Paulus V. vond men duidelyke sporen van 't oude muurwerk; de langte der renbaan bedroeg 495. en de breedte 275. Fransche voeten. Deeze renbaan was de schouwplaats, waar deeze wreedaard de grootste gruwzaamheden aan de Christenen oeffende, en ze ten deele

XIV. Wyk van de honden verscheuren, ten deele verbranden, ten deele op een andere wys, gelyk Tacitus verhaalt, martelen deed. Zyne tuinen paalden tegen de renbaan, en lagen tusschen den Tiber en de Pieterskerk. Zy hadden te vooren Caligula, en Nero's moeder toebehoord.

Pons Triumphalis. Tegenswoordig leidt alleen Ponte S. Angelo naar 't Vatikaan; voorheen lag by S. Spirito de *Pons Triumphalis*, die van de vlakte voor 't Vatikaan, *Campus Triumphalis*, den naam gekregen heeft. Men ziet 'er nog, omtrent 300. schreeden van *Ponte S. Angelo*, eenige ruinen van.

Ponte S. Angelo. De vermaarde *Ponte S. Angelo* is 300. voet lang. De oude naam was *Pons Aelius*, om dat Keizer Aelius Hadrianus die brug vlak over zyn pragtig grafteken aanleide. Toen dat monument in de zesde eeuw den naam van den Engelenburgt, *Castello di S. Angelo*, kreeg, werd de brug de Engelenbrug, *Ponte S. Angelo*, genaamd. Zy bestaat uit vyf boogen, en is van eene manlyke stevige architectuur. De sieraaden zyn van Bernini's vinding, ten tyde van Clemens IX. In 't jubeljaar van 1450. viel 'er een stuk van in, op een dag dat het gedrang der menschen, die uit de Pieterskerk kwamen, te groot was, en omtrent 200. personen verlooren 't leeven. De yzeren leuning met de op zekere afstanden gestelde piederstals, waarop beelden staan, doet, als men op de brug is, eene aartige uitwerking, schoon men zou kunnen tegenwerpen, dat deeze sieraaden, voor het eenvoudige karakter, dat aan een brug eigen is, te veel gezogt zyn. Aan 't begin der brugge staan de Apostelen Petrus en Paulus. De twee groote marmeren engelen, van de welken elk een

een werktuig van 't lyden houdt; zyn door de leerlin-
 gen van Bernini naar de tekening van hunnen meester
 gemaakt, dog niet wel uitgevallen. Men ontdekt 'er
 de groote gewaaden en de overige gebreken van de
 Berninische school aan.

De Engelenburgt, *Castello di S. Angelo*, in 't Latyn *Engelen-*
Moles Hadriani genaamd, werd van Keizer Hadriaan *burgt.*
 tot een begraafplaats voor zig, tegen over die van
 Augustus, aan gindszyde den Tiber, gebouwd. Dit
 praalgraf was, gelyk het andere, van onderen vierkant,
 daarop stond een ronde met marmor bekleede toren,
 die met statues, paarden, wagens, en den bronzen
 pynappel (*) versierd was. Rondom ging een colon-
 nade, waarvan de zuilen naar de Pauluskerk gebragt
 zyn. Van binnen was een wenteltrap, die zo vlak
 was, dat men met een rytuig kon naar boven ryden.
 Van wegen de ongemeene sterkte der muuren is dit
 gebouw ten tyde van Belisarius en van den kryg met
 de Gothen, gelyk ook by de burgerlyke onlusten der
 middeleeuwen, tot eene citadel gebruikt, en verschei-
 denmaalen belegerd geweest. (**)

De h. Gregorius, die veele dingen in zyn schriften
 opgeeft, welken ieder juist zo blindlings niet zal aan-
 neemen, verhaalt, dat hem, geduurende de pest, wan-
 neer

(*) Wy hebben 'er al van gehandeld by de beschryving van den
 tuin des Vatikaans.

(**) Dit is de reden, dat men den Engelenburgt somwylen ook
Rocca di Crescentio genoemd vindt, alzo een zekere Crescentius No-
 mentanus in 't jaar 985. dan zelven bemagtigde, en 'er zig eeni-
 gen tyd binnen verdedigde, tot dat Keizer Otto III. hem daaruit
 verjoeg.

XIV. Wyk neer hy in procesſie over de Engelenbrug ging, een en-
Rione di gel op het graf van Hadriaan verſcheen, die een zwaard,
Borgo. ten blyke dat Gods toorn bevreedigd was, in de ſchede
 ſtak, waarom hy dat gebouw den naam van den Engelen-
 burgt gaf. Om die reden heeft men op de ſpits daarvan
 eenen bronzen engel gezet. Paus Urbaan VIII. gaf 'er
 het krygzugtig aanzien aan, dat het nu heeft, deed
 baſtions opwerpen, graſten graaven, geſchut gieten,
 en op de wallen planten, en een tuighuis aanleggen.

In de groote zaal heeft Pierin del Vaga verſcheiden
 hiftorien geſchilderd. In andere vertrekken ziet men
 eenige ſtukken van Julius Romanus en andere goede
 meesters. In het zogenaamde Belvedere, waaruit het
 gezigt verruklyk is, heeft Rafaëlo di Monte Lupo
 aartige ſtukadoorfels vervaardigd, en Sicciolante de ſchil-
 deryen gemaakt. Men ziet ook eenige antieke ſtatues
 en buſten. In de gewerkkamer zyn, zo men wil, voor
 6000. mannen wapenen, dog, buiten eenig verboden ge-
 weer, is 'er niets byzonders te zien. Het gewelf,
 waarin de Kardinaal Caraffa, die zig te veel magts aan-
 gemaatigd had, onder Pius IV. geworgd werd, is daar-
 om merkwaardig, dat de Kardinaalen het ſedert dien tyd
 zo ver gebragt hebben, dat de Paus geen en Kardinaal,
 zonder over de zaak van te vooren met het geheele
 kollegie te hebben geraadpleegd, aan 't leeven komen
 kan.

Sixtus V. leide hier vyf millioenen als eenen ſchat
 ter neder, die alleen in den uiterſten nood aangetast,
 en zodra mooglyk weder op zyn plaats gebragt moet
 worden. Het gemeen verbeeldt zig, dat dat gelt nog
 voorhanden is, dog de andere Romeinen twyffelen 'er
 hartig aan. Egter zal 'er nog een aanzienlyke ſomme
 zyn,

zyn, wylmen in 't jaar 1764. by den grooten hongersnood XIV. Wyk
 zyne toevlugt tot dezelve nam. De Pauslyke kleinodien, *Rione di*
 als de driedubbelde kroon en diergelyken, de gewigtigste *Borgo.*
 dokumenten, als de origineele bullen, de akten van
 verscheiden koncilien, worden hier ook bewaard. De
 Engelenburgt is het verblyf der Pauslyke staatsgevangene-
 nen, en als de Paus op 't uiterste ligt, worden 'er alle
 de gevangenen naartoe gebragt, op dat het volk by de
 verwarringen, die ter gelegenheid van 's Pauzen overly-
 den ontstaan mogten, niet tragte, hen in vryheid te stel-
 len.

Op den toren van den Engelenburgt wordt jaarlyks,
 op het feest van den Apostel Petrus en van de krooning
 des Pauzen, een vuurwerk afgestoken, waartoe geen be-
 kwaamer plaats kan worden uitgedagt, alzo deeze van
 alle kanten in 't oog valt. Inzonderheid vertoont zig de
 zogenaamde *Girandola*, of paanwenstaart, die ten besluite
 dient, zeer heerlyk. Vierduizend vuurpylen vliegen te
 gelyk in de lugt, en vervullen ze, terwyl zy zig naar
 alle kanten verspreiden, met eenen vuurigen regen, die
 met een geweldig geratel ophoudt.

Van 't Vatikaan gaat een bedekte gang, 1500. schree-
 den lang, met kleine vensteren voorzien, naar den En-
 gelenburgt, welken Alexander VI., die zig misfchien
 niet veel goeds bewuft was, omtrent het jaar 1500. tot
 zyne veiligheid deed aanleggen. De Pauzen kunnen daar-
 door van 't Vatikaan, zonder gezien te worden, hun toe-
 vlugt naar den Engelenburgt neemen, 't welk Clemens VII.
 gelukkig te pas kwam, toen de Keizerlyke troepen in 't
 jaar 1527. Rome overrompelden en plunderden. Men
 heeft van den Engelenburgt een aangenaam uitzigt over
 de stad en landstreek van Rome.

XIV. Wyk Het graf van den jongen Scipio Africanus bestond uit *Rione di Borgo.* een piramide, gelyk die van Cestius by Monte Testaccio, dog van grooteren omtrek, en lag by *Maria Transpontina* op den weg van den Engelenburgt naar 't Vatikaan. *Het Graf van Scipio Africanus.* Het graf van 't geslagt der Scipioos aan de Via Appia, waarvan Cicero spreekt, werd vermoedelyk eerst lang na den dood der beide Scipiones Africani, door hun nakomelingschap, gebouwd. Dit, waarvan wy spreken, ziet men op de bronzen deuren der Pieterskerk afgebeeld. Alexander VI. deed deeze piramide afbreeken, en met het marmer eene plaats in een gebouw plaveyen. Deeze Paus had, by zyne overige kwaade eigenschappen, nog die van geenen smaak te hebben, en zig weinig te bekommeren over 't behoud der oude gedenkstukken. Alexander VII. die 150. jaaren later regeerde, dagt in deeze opzigten veel edelmoediger.

Maria Transpontina.

De kerk van *Maria Transpontina* ligt op de straat Borgo nuovo, ten halven wege den Engelenburgt en de Pieterskerk. Zy is het meest voor haare schoonheid aan Paus Sixtus V. verschuldigd. De voorzyde is van de architectuur van Sallustius Peruzzi, een zoon van Balthasar van Siena. Het hoofdaltaar is van Carlo Fontana, en ryk aan marmer en brons. De tabernakel pronkt met agaat en kornalyn. Men vindt in de kerk goede schilderyen van den Ridder d'Arpino, Rosfetti, Puccini, en Ricci. De marmeren zuilen, waaraan Petrus en Paulus gegeesfeld werden, staan in deeze kerk. Het ontbreekt hier ook niet aan merkwaardige gedenkstukken. Onder anderen ligt hier de vermaarde Roomsche werktuigkundige Nikolaas Zabaglia, van wien wy by de Pieterskerk gesproken hebben, begraven. (*)

(*) Hy heeft den lof verdiend dien hem het grafchrift geeft:

Lit.

Het *Collegio de' Penitenzieri di S. Pietro* wordt van XIV. Wyk vyftien Jefuïeten bewoond, die in even zo veel taalen *Rione di Borgo.* de biegt in de Pieterskerk van de pilgrims afneemen moeten. Men ziet de biegtftoelen in den flinker kruisgang dier kerk, met een opfchrift, voor welke taal de ftoel gefchikt is. Vader Honorius Fabri, een vermaard wiskundige, heeft dit huis een aanzienlyke bibliotheek nagelaten.

Het *Ofpizio degli eretici convertiti* noemen wy alleen deswegens, om dat in dit huis voormaals de beroemde Raphaël, die 'er in 't jaar 1520. overleed, en de Koningin van Cyprus, Charlotte, gewoond hebben.

De Pieterskerk is boven befchreven, alleen moeten wy opmerken het weinige dat 'er omftreeks ligt. In deeze nabuurfchap zyn vyf poorten, drie tegen 't noorden, *Porta di Castello*, *Porta Angelica*, en de kleine poort in den Vatikaanfchen tuin, en twee tegen 't zuiden, naamlyk *Porta Fabrica* en de *Cavalleggeri*. (*)

De voorheen vermaarde *Prata Quintia* zyn op de *Prata* vlakke te zoeken, die buiten de *Porta Castello* voor den *Quintia*. Engelenburgt ligt. Hier was het, dat de Romeinfche held Lucius Quinctius bezig was, zyn land zelf te ploegen, toen hy tot Dictator van Rome werd verkoren,

Litterarum plane rudis, sed ingenti acumine adeo praestans, ut omnes artis architectonicae peritos machinationum inventionis ac facilitate, magna ubique cum admiratione, superavit. Vir fuit cum antiqui moris, tum a pecunia aviditate ac luxu alienus. Hy overleed in 1750. in zyn 86. jaar.

(*) Zy heeft den naam naar het digt by liggende gebouw der Pauslyke lyfwagt te paard, als de Paus zig in 't Vaticaen onthoudt. Eertyds heette zy *Fuffensia*, misfchien om dat zy de uiterfte van Rome was, of wel van 't verbasterde woord *Porticella*.

XIV. Wyk en waar naar toe hy ook terug keerde tot het waarnemen van dezelve bezigheid, na dat hy den vyand overwonnen, en de vryheid zyns vaderlands in zekerheid gesteld had.

De kleine kerk van *Maria in Campo Santo* heeft niet veel merkwaardigs. In dezelve ligt Jakob van Haase, een Antwerpsch schilder, die door zyn werk te Romén zeer geagt geworden was, begraven. Men ziet op zyn graf een marmeren weenend kind van Frans Quesnoy, 't welk niet schoonder zou kunnen zyn.

Paleis der Inquisitie. Het *Paleis der Inquisitie* ligt by de Plaats van S. Pieter. Men houdt deeze regtbank te Romén niet voor zo verschriklyk als daarbuiten, wyl zy in de stad niet veel be-
duiden wil. Paulus III. rigtte ze op in 't jaar 1536. en Pius V. bragt ze in dit gebouw over, waarin de *Pater Inquisitor*, of de Kommissaris der Inquisitie, met eenige Dominikaners, en een Prelaat als byzitter, woonen.

Giardino Barberini. *Giardino*, of *Villa Barberini*, ligt agter de colonnade der S. Pietersplaats, en beslaat een groote ruimte, waar eertyds het *Palatium* of kleine Paleis lag, uit het welk de wreedaard Nero zyn gezigt met het lyden der Christenen in de renbaan verzadigde. Men ziet hier nog eenige overblyffels van baden, en in het gebouw goede schilderyen, nevens allerlei door Raphaëls leerlingen beschilde-
derde vaten van fayence en schoone vaazen. De tuin is aartig aangelegd, en valt door zyn hooge boomen, als men naar de Pieterskerk gaat, in 't oog.

Spedale di S. Spirito. Van het hospitaal des H. Geestes, *Archiospedale* genaamd, heeft de gantsche nabuurschap den naam van *Borgo di S. Spirito* gekreegen. Het is zeer ryk, en van zo grooten omtrek, dat 'er gestadig over de duizend menschen in onderhouden worden. De daarby hoorende kerk heet S.

Spi-

Spirito in Sasfia, wyl Karel de Groote gezegd wordt hier XIV. Wyk den Saxeren een verblyf te hebben aangewezen. Zy *Rione di* staat met het hospitaal onder 't opzigt van de order der *Borgo.* Hospitaliers, die als wereldlyke priesters gekleed gaan, op de borst een wit kruis draagen, en wier vierdegelofte is het hospitaal te bezorgen. Innocent III. lei in 't jaar 1198. den grondslag voor dit hospitaal; vervolgens is het door de volgende Pauzen en byzondere maakingen tot zyn tegenwoordige grootte aangewassen.

In de groote zaal zyn duizend bedden voor zieken. Een andere is voor aansteekende ziekten, en eene derde voor gewonde menschen geschikt. Priesters en edellieden worden in een byzonder hospitaal ontvangen. In een ander gebouw onderhoudt men veertig minnens voor de vondelingen; ook is 'er een voor weeskinderen. De meisjes worden in het klooster der Augustijner nonnen, dat in den omtrek van 't hospitaal ligt, opgevoed, tot dat zy trouwen of nonnen worden. Het klooster der reguliere Domheeren, die de kerk bezorgen, is hier ook. Verder het Paleis, waarin de Prelaat en Kommandeur der order woont, en eene treflyk ingerigte apotheek. De aanzienlyke bibliotheek is een maaking van den beroemden lysarts van Paus Clemens XI. Joannes Maria Lancisi, en in 't begin deezer eeuw hier gekomen. Zy bestaat hoofdzaklyk uit genes-, natuurkundige, en andere voor die weetenschappen nuttige boeken, waarby een schoone verzameling van natuur- en ontleedkundige werktuigen is.

De zelve Lancisi heeft ook de fontein by 't hospitaal, niet ver van den Tiber, op zyne kosten aangelegd, na dat hy het water onderzocht en zeer goed bevonden had. Zy heet naar hem *Aqua Lancisiana*. Paus Benedictus XIV. heeft

XIV. Wyk heeft de inkomsten van 't hospitaal nog meer vergroot, *Rione di Borgo.* en door den Ridder Fuga 'er nog een groot stuk doen aanbouwen.

De boven gewaagde kerk van 't hospitaal verdient bezigtigd te worden. Het hoofdaltaar is ryk aan syn gesteepte, en de tabernakel daarop van Palladio's vinding. De tribune is van Jakob del Zucca geschilderd, en aan dezelve eenige schilders en geleerden, die zyn vrienden waren, afgebeeld. Het eerste altaar ter rechterhand heeft treflyke zuilen van alabaster, dat 'er als agaat uitziet, en een schildery, verbeeldende de h. Barbara, welke sommigen voor het meesterstuk van D'Arpino houden. Het altaar en de groote ziekenzaal zyn door Palladio ontworpen, en het stuk van Job is door Carlo Maratti geschilderd.

S. Anna. *S. Anna in Borgo pio* is uit hoofde van de door Vignola ontworpen architectuur merkwaardig. Zy behoort aan de broederschap der Pauslyke livrybedienden, die jaarlyks op het feest van deeze haare bescherm patroones met veel omflags een processie houden.

De Munt. De Pauslyke *Munt* ligt aan den voet van 't Vatikaan. Het geld wordt door middel van rollen, die door 't water worden omgedreven, gemaklyk geslagen. De Pauslyke bakovens liggen een weinig hooger op. Men houdt het hier gebakken brood voor het beste van Rome. Ter zyde de sakristy ligt het hospitaal voor de oude bedienden van den Paus, en daarby de fabriek der mozaïeken; de wys, van welken te maaken, verdient naauwkeuriger beschouwd te worden.

VAN HET MOZAÏSCH EN STUKADOORWERK. Mozaïsch
en stuka-
doorwerk.

Romen heeft ten aanzien der Mozaïeken den voor-
rang boven alle de steden der wereld. Buiten haare
muuren kent men dat soort van werk naauwlyks, veel
minder weet men het natemaaken. Te Florencen wordt
het zogenaamde Florentynsch werk, dat uit waare kleine
steentjes bestaat, (*) vervaardigd; dog het is veel kost-
baarder, en komt op ver en na niet by de Roomsche mo-
zaïeken in schoonheid en juiste gelykenis der natuur.
Deeze konst is zeer oud, en was by de Romeinen een groote
pragt; dog het geen 'er van overgebleven is bewyft, dat
hunne *Opera musiva tessellata vermiculata festilia*, of *Li-
thostrata*, welker makers *Musivarii* heetten, maar de
eerste beginsels eener konst waaren, die eerst sedert om-
trent zeventig jaaren tot een zo hoogen graad van vol-
maaktheid gebragt is. Zy namen 'er meerendeels steenen
toe, die ten deele te groot, ten deele te vierkantig zyn,
en konden het natuurlyke koloriet niet zo naauwkeurig
treffen. Ook blyft de overgang van de eene kleur tot
de andere, of de middeltint, in hunne werken altyd scheip
en onaangenaam voor 't oog. Men moet ze niet van
naby beschouwen, als zy eenige werking doen zullen.

Deeze konst bleef eenigermaate te Konstantinopelen
in stand, en werd door de Grieken geoeffend. Een ze-
ker Apollonius bragt ze naar Venetien over, en werkte
in de Markuskerk aldaar; van deezen leerde Andrea Tassi
in 't laatste der dertiende eeuw deeze konst, byna ter
zelve tyd, dat zyn landsman Cimague begon de schilder-

(*) Zie de beschryving van Florencen. II. Deel. bl. 181.

Mozaisch en stuka door werk. konst weer op de beenen te helpen. De toen leevende Grieksche meesters maakten eene menigte van dingen, die men hier en daar in de oude kerken aantreft, dog hun ontbreekt smaak en tekening; het koloriet is in vergelyking van het geen thans gemaakt wordt scherp, en onaangenaam. In 't begin der voorige eeuw vond Calandra een nieuw soort van steenlym uit, die de stukjes veel vastier hield, en harder werd: dog in deeze eeuw is deeze konst eerst tot die volmaaktheid gebragt, welke men tegenwoordig op de meesterstukken der Pieterskerk met verwondering beschouwt.

De Ouden zогten tot de kleuren, die zy gebruikten, natuurlyke steenen; dog men vindt die veelerlei schaduwē, welken tot een schildery gevorderd worden, niet altyd zo naauwkeurig in de natuur, als men die door 't glasgieten voortbrengen kan. Men weet door vermeniging der kleuren het glas alle bedenklyke nuances tegeeven. Van dit soort van email of verglaasde kompositie, wordt een goede voorraad platte schyven van allerlei kleuren en nuances gegoten, deeze snydt men, eer zy hard worden, met groote naauwkeurigheid in kleine stukjes, die ongeveer drie lynen van een duim in 't vierkant hebben, en twee duim lang of diep zyn. Dan sorteert men alle de kleuren elke in een byzonder bakje, welke bakjes de zetter voor zig neemt, gelyk de zetter in de boekdrukkery zyn bakje met letters.

De agtergrond van 't stuk, dat gemaakt moet worden, bestaat, volgens zyn grootte, uit verscheiden aan malkander vastgemaakte dikke steenen platen, die met een andere nog dikkere steenen lyst omgeeven worden, binnen de welke men de lym legt. In elke plaat zyn in 't kruis voegen gehouwen, op dat de lym 'er des te beter in:

indringen en des te vaster op houden moge. De lym be-^{Mozaisch}
 slaat uit kalk en gepulverizeerden travertynsteen, 't welk ^{en stuk-}
 met lynolie door malkander gemengd wordt. ^{door werk.}

Als de agtergrond op deeze wys dik met lym be-
 freeken is, 't welk egter maar stuksgewyze geschiedt,
 op dat zy niet te hard worde, zo vangt de zetter, die
 het origineel, 't welk hy kopieert, altyd voor oogen
 heeft, aan, die glazen stukjes uit zyn zetbakje te nee-
 men, en ze, gelyk by 't letterzetten, naast malkander
 te plaatsen, en in de lym in te drukken. Daar mede
 gaat hy voort tot dat de geheele agtergrond met glazen
 stukjes bezet, en de schildery klaar is. (*) Men kan het
 werk dan het best met de Turksche tapyten, die te Pa-
 rys gemaakt worden, en ook als uit vierkante aan mal-
 kander gezette stippen bestaan, vergelyken. De zettens
 der mozaïeken verstaan al zo weinig als de Parysche fa-
 brikanten iets van de tekenkonst, en hunne wys van
 werken heeft hierin veel overeenkomst. Men moet ver-
 baasd staan, dat zy de grootste stukken zo getrouw en
 naauwkeurig kopieeren, zo dat ze de beste kender op
 eenigen afstand door niets anders, dan dat de glans wat
 sterker is, van de origineelen onderscheiden kan; ja,
 veelen weten zelfs hun een grooteren of kleineren
 vorm, dan de origineelen hebben, te geeven.

Als

(*) Dit werk vordert tyd en geduld, alzo de minste streek en
 elk haartje uitgedrukt wordt, zo dat by zeer fyne stukken op de
 oppervlakte eens vierkanten voets van 100000. tot 200000. stuk-
 jes aan malkander gezet worden. Naar de grootte van 't origineel
 brengen een of twee kunstenaars twee of drie jaaren over een stuk
 door. De dikte van een mozaïek met den agtergrond bedraagt, als
 het wat groot is, van agt tot tien quim, waaruit men over de
 zwaarte oordeelen kan.

*Mozaiſch
en ſtuk-
door werk.*

Als het ſtuk op deeze wys zamengezet is, en de lyni de glazen brokjes genoeg vaſtgemaakt heeft, wordt het, op de zelve wys als de ſpiegelglazen, gepolyſt, en krygt daardoor eene gladheid en eenen glans als een ſpiegel. Dog deeze glans is, voornaamlyk in koepels, oorzaak, dat men eerſt een plaats zoeken moet om het ſtuk wel te bezien, zonder dat het oog verblind worde. Calandra gaf bereids in 't jaar 1630. het ſtuk van h. Michaël in de Pieterskerk zulken glans, door het al te ſterk polyſten, dat Paus Urbaan VIII. het ontwerp om alle de ſtukken der kerk in mozaïek te brengen, vaaren liet. Om dit gebrek te vermyden, polyſt men tegenswoordig groote ſtukken, die van verre moeten gezien worden, als aan koepels en diergelyken, niet meer, en zy doen een betere werking. Op den verren aſtand kan men de ongelykheid der oppervlakte, en de kleine voegen tuſſchen de brokjes, die nooit zo juiſt aan malkander ſluiten kunnen, niet onderscheiden.

Hoe uitmuntend ook deeze uitvinding is, en hoe gelukkig zig daardoor groote hieſtorieſtukken en altaarbladen kopieeren laaten, kan men ze egter by portraiten en andere ſtukken, die gemaakt zyn om van naby bezien te worden, niet wel gebruiken. Men heeft wel gezogt, ſmalle brokjes, die niet breeder waren dan zyden draaden, te maaken, dog het heeft die uitwerking nog niet gedaan als de origineelen. Des te meer te ſchatten is het oude mozaïek met de duif, dat in 't Muſeo Capitolino ſtaat, en door den Kardinaal Furietti beſchreeven is, alzo daar de natuur in kleine beelden zo gelukkig getroffen is.

Het groote nut deezer uitvinding is, dat de ſchoonheid van 't koloriet eens ſtuks daardoor verewigd,
en

en voor alle toevallen van lugt, weder, en vogtigheid *Mozaisch*
 beveiligd wordt. Wordt het na langen tyd befchadigd, *en ftuka-*
 men kan 't, door 't optepolyften, de oude fchoonheid *door werk.*
 wedergeeven, alzo elk ftukje glas, zo dik het is, dezelve
 kleur heeft, en gevolglyk, zo dikwyls men wil, opge-
 polyft kan worden. Op deeze wys zyn nu de fchoonfte
 en grootfte altaarftukken der Pieterskerk, als de h. Se-
 bafiaan en het Avondmaal van den h. Hieronymus van
 Domenichino, de h. Petronella van Guercino, Petrus
 op de zee wandelende van Lanfranco, de Verheerlyking
 van Raphaël, in mozaïek gebragt, waartoe egter zeer
 zwaare kosten vereifcht worden, alzo elk van die ftuk-
 ken op 8000. of 10000. daalders te ftaan komt.

Niet alleen de fchilderyen met olieverw in de Pieters-
 kerk, maar ook de freskoos brengt men in mozaïek.
 Ten dien einde wordt een geheel vak van het gewelf af-
 gezaagd en afgebeiteld, na dat het van te vooren in yze-
 ren ftaaven ingevat, en met zo veel klanpen vafgemaakt
 is, dat 'er geen fteen afspringen, en 'er geen fcheur in
 komen kan. Dan brengt men het door middel van werk-
 tuigen beneden. Men ftaat verfteld over de grootte van
 zulk een vak, dat egter aan 't gewelf der kerk niet groo-
 ter dan een andere fchildery fcheen te zyn, waaruit men
 over de hoogte en de evenredigheden van dat gebouw
 oordeelen kan.

Het is te vreezen, dat deeze heerlyke konft in verval
 zal geraaken, als de Pieterskerk geheel van mozaïeken
 zal voorzien zyn, alzo andere kerken daar misfchien zo
 veel gelds niet aan zullen willen verfpillen, en nog geen
 groot monarch goed gevonden heeft, de fchilderyen zy-
 ner hoofdfad in mozaïek te doen brengen. Men zoude
 misfchien dat werk fpoedig tot volmaaktheid brengen, en
 de

*Mozaiëb-
en fluka-
door werk.*

de kosten zouden zo zwaar niet zyn, also weinig schilderyen zo groot zyn als die van de Pieterskerk. Hoe veele heerlyke stukken zouden op die wys bewaard worden, die nu, hoe zorgvuldig men 'er omtrent is, ongemerkt hunnen ondergang naderen, om van anderen niet te spreken, die door verzuim, aan hoven daar goede smaak ontbreekt, bederven.

Kenneren moeten belyden, dat goede mozaïeken de origineelen in veele stukken overtreffen. De kopiïsten in mozaïek weeten alle de schoonheden van 't origineel, zelfs de kragtigste uitdrukking, met eene wonderlyke naauwkeurigheid over te brengen. Men vergelyke de vermaarde Petronella van Guercino met het daarvan gemaakte mozaïek, gelyk ook het Avondmaal van den h. Hieronymus van Domenichino, en men zal vinden, dat de kopyen den origineelen in niets wyken, maar op 't volkomenste gemaakt zyn. Wy haalen deeze stukken tot voorbeelden aan, om dat het twee van de vier schoonsen in Rome zyn. Zyn de kopiïsten in die twee zo gelukkig geslaagd, waarom zouden zy met andere groote stukken niet even zo gelukkig zyn, en hoe veel gemaklyker zouden zy middelmaatige stukken getrouw kopieeren kunnen? Het zyn geen moeilyke handgreepen, waardoor zy de tekening en omtrekken zeer juist behouden hebben, daar zy geen hand, ik laat staan een beeld, wisten te tekenen. Het eenige dat zy mischien niet kunnen bereiken, is een zeker vuur in de behandeling, dat van de hand des meesters komt, wanneer hy de eerste denkbeelden als met het pinseel op 't doek werpt, zonder zig den tyd te laten, gelyk de kopiïsten, over elken trek te denken, en daardoor zyn pinseel onzeker en vreesagtig te maaken.

Doe,

Dog, de uitvinding, zamenstelling, schikking, en de *Mozaisch* uitdrukking der karakters, zyn de voornaamste eigen- en *stuk-*schappen eens stuks, en deezen zyn 't die Raphaël zo *door werk* ver boven andere meesters verheffen: Daar nu de konst van 't mozaïsch werk dat alles kan bereiken, zo was dit alles reeds een genoegzaame oorzaak om het in hooge waarde te houden. Behalven dat, het bewaart ons het koloriet in zyn gantsche volkomenheid; en is dikwyls veelbeter als het origineel, vooral wanneer dat door de langheid des tyds van zyn eerste schoonheid verlooren heeft. Het koloriet der Petronella heeft van de vogtigheid geleden. Men vergelyke het met het mozaïek, en men zal dat laatste zonder bedenken boven 't origineel stellen. Het koloriet der stukken van Raphaël in 't Vatikaan is zeer verschooten, en misschien nooit ongemeen fraai geweest. Egter is 't het koloriet dat de meeste menschen reeds by 't eerste gezigt inneemt, en ook de oogen der kendens tot zig trekt, schoon zy 't niet voor de eerste verdienste van een stuk houden. Hoe groot is niet doorgaans het getal der liefhebbers, die veel werks maaken van de stukken der Nederlandsche meesters, om dat zy schoon gekleurd, en fyn geschilderd zyn! Hoe veelen geeven den voorrang niet aan de laage voorwerpen van Teniers en Ostade, boven het edelste historiestuk eens Italiaans!

Misschien zouden de meesterstukken van Raphaël in 't Vatikaan, oneindig beter uitkomen, indien men, door ze in mozaïek te brengen, hun een beter koloriet, het eenige dat hun ontbreekt, gaf, vooral indien zy dan een betere plaats bekwamen, dan in de laage donkere zaalen van 't Vatikaan, waar zy zig onder de menigte van schildersieraaden, en het rondom geplaatste schilderwerk, niet genoeg vertoonen.

*Mozaisch
en stukadoor-
werk.*

Onder de prachtige sieraaden der Pieterskerk behoort ook het stukadoorwerk. Alzo dat zo menigvuldig in de kerken te Rome voorkomt, zal het niet ondienstig zyn, de wys, waarop het gemaakt wordt, kortlyk aantewyzen. Het geheele gewelf der Pieterskerk is met verguld stukadoorwerk voorzien. Het nieuwste is boven den hoofdingang, onder 't opzigt van Vanvitelli (*) gemaakt. Ook vindt men 'er veel stukadoorwerk, 't welk zo natuurlyk het marmer gelykt, dat men naauwlyks eenig onderscheid bemerkt.

Dit soort van werk is zeer gemeen in Italië, de oude Romeinen kenden het reeds, gelyk ons Vitruvius leert. Ook begint men het in andere landen in te voeren; en het is onbetwistbaar de schoonste versiering voor kerken en groote zaalen.

Het stukadoorfel, *Stucco*, bestaat slegts uit gips en vischlym, 't welk men met zandsteen, puimsteen, groenen wettsteen, toetssteen, slypsteen, bloedsteen, en wortels van essenboomen, glanzig maakt. Het witte stukadoorfel wordt alleen met vischlym gemaakt, en, alzo het weeker is, wordt het met kattenstaart, een soort van riet, *equisetum*, dat men in de moerassen vindt, gepolyft. De marmeraderen onttaan daaruit, dat men stukken van wat harder stukadoorfel, en van de kleur des gronds welke gemarmerd worden zal, neemt, die in gekleurd dun stukadoorfel doopt, en ze dan op den

(*) Vanvitelli is de grootste der bouwmeesters van Italië die nog leefden, toen de Heer Voikman schreef. Hy bekleedde het ampt van architect der Pieterskerk, eer hy naar Napels geroepen werd, om het lustslot Caserta te bouwen. Hy overleed te Napels den 10 Maart 1773.

den grond legt. Waar deeze stukken malkander aan-^{Mozaisch} raaken, krygt het stukadoorfel de aderen die men ^{en stuka-} verlangt. Men booft daardoor de natuur na, want ^{door werk.} de waare marmeraderen ontstaan daar door, dat zekere metaalagtige ontbindingen tusfchen de harde deelen van 't marmer indringen, en zig daar op 't naauwfte mede verbinden. Als het deeg van 't stukadoorfel nog week is, wordt het opgelegd, en wel gelijk, als aan andere gipsen zolderingen, op yzeren draaden en pinnen. Als het droog is, wordt het bewerkt en gepolyft.

De grootfte zwaarigheid is de regte evenredigheid te bewaaren tusfchen den gips en de vischlym. Neemt men te veel lyms, zo krygt het stukadoorfel, als het droogt, fcheuren, en neemt men te weinig, zo laat het zig niet wel polyften. Een andere zwaarigheid is het kookken van het deeg, 't welk goede stukadoorders daarom altyd zelve doen. Het derde stuk, waarop veel aankomt, is de keus der kleuren, waarvan 'er verfcheidenen zyn, die in de lugt geen ftand houden, b. v. het violette marmer, *Breccia* genaamd, en het zeegroene, zyn wegens de tedere verwen, die men 'er toeneemen moet, en die in de lugt niet wel ftand houden, veel bezwaarlyker natemaaken, als het antieke geele en bonte van Aleppo, *Giallo antico* en *Breccia d'Aleppo*. (*)

(*) Wie een grondig berigt van 't stukadoorwerk verlangt, kan daarover eene verhandeling vinden in de Verhandelingen van den Heer Montamy, over de kleuren voor de porceleinschilders en emailleers.

*De Pausly-
ke Hofstaat
enz.*

VAN DEN PAUS, ZYNEN HOFSTAAT, DE
KARDINAALEN, EN HUNNE BEDIE-
NINGEN.

Na van de Roomfche merkwaardigheden gehandeld te hebben, willen wy nu de ftaatkundige gefteltheid van Rome een weinig naauwkeuriger leeren kennen. De Paus, het opperhoofd de Roomfche kerk, is met reden het eerfte en voornaamfte voorwerp. Schoon hy niet meer de magt heeft, die hy in de tyden der blindheid, nu zes en meer eeuwen geleden, oeffende, speelt hy egter een aanzienlyke rol. De invloed van 't Roomfche hof is nog aan sommige hoven fterk genoeg, fchoon het fchynt, dat de meeften zig met fterke fchreeden naar de onafhangelykheid van 't zelve fpoeden. Ten minften hebben de vorften uit het huis van Bourbon en de Koning van Portugal een goed begin gemaakt, en als zy op die wys voortgaan, zal de Paus in 't toekomende maar als een wereldfch vorft worden aangezien, wiens magt naar de maatige uitgeftektheid zyner ftaaten zal worden afgemeten. De magt des heiligen Vaders is zelfs te Rome bepaald, dewyl de Kardinaalen zig allengskens een merklyk aanzien hebben weeten te verkrygen. De meefte Pauzen beftiegen den troon op eenen ouderdom, wanneer zy geen werkzaamheid genoeg meer bezitten, zo dat ze in hun uitgebreide bezigheden gedwongen zyn, zig veel op anderen te verlaaten.

*De Pausly-
ke kroon.* De Pauslyke kroon heeft, zo men wil, haar gedaante van de mutfen der Chaldeen of Perzen. De Koningen dier volken droegen op de mutfen een enkelvoudige kroon; dog Bonifacius VIII. voegde 'er een tweede by, om

om de geestelyke en wereldlyke magt van den Paus aan *De Pausly-*
te duiden, en Benedictus XIII. vermeerderde ze, omtrent *ke Hoffsagt*
het jaar 1334. met eene derde, 't zy om op de drieër- *enz.*
lei magt, de wereldlyke, de geestelyke, en vaderlyke,
't zy om op 't geheimzinnige getal van drie, en de Drie-
eenheid, te zinspeelen. De Paus draagt die kroon, of
het zogenaamde *Tiiregno*, niet dan op den dag zyner
krooning. Men plaatst ze egter, tot een sieraad, op 't al-
taar der Pieterskerk by groote plegtigheden. By andere
plegtigheden heeft hy alleen de bisschoplyke muts op,
en anders en rooden met goud geborduurd hoed.
Daarentegen draagen de Kardinaalen den rooden hoed
niet dan by hunne intrede, en wanneer de nieuwe Paus
bezit neemt van 't Lateraan.

De stoet, die den Paus begeleidt, heeft iets byzonders
en staatelyks. Men ontdekt 'er eene zekere deftigheid
in, die zig voor 't opperhoofd der Roomsche kerk wel
schikt. (*) De twee groote waayers van paauwenvede-
ren, *Flabelli*, die by zekere gelegenheden op zyde van
den Paus gedraagen worden, hebben vermoedlyk in 't
begin gediend, om den heiligen Vader te versfrischen, en
de vliegen van hem aftejaagen. Men zegt gemeenlyk,
dat de oogen van de paauwenvederen eene bestendige er-
innering voor hem zyn zouden, om waakzaam te zyn voor
de

(*) Eenige Protestantische schryvers spreken 'er al te veragtelijk
van, 't welk hnn nog eerder te vergeeven is, als den onder den
naam van twee Zweeden vermomden Abt Grosley, in zyne berig-
ten over Italien. Hy houdt zig lang omtrent de twee *Flabelli* op, die
voor den Paus gedraagen worden, en zegt, dat de opdragt van den
Paus niets boven dien eens gemeenen bischops vooruit heeft, die
van zyne Domheeren vergezeld worde.

De Pausly-ke Hofstaat enz. de kerk. De Paus eet altyd geheel alleen, en zeer zelden in 't openbaar. Toen het by de inwyding van den

Kardinaal van York, Bisfchop van Frascati, eens geschiedde, had men die plegtigheid in geen zestig jaaren gezien. De tafel van den Paus stond verheven, en die der Kardinaalen aan beide zyden der zaal laager. Het ceremonieel dwingt het opperhoofd der kerk over 't algemeen tot een gedwongen, ingetoogen, en ongezellige levenswys. Elk, die hem nadert, zoekt zyn eigen belang, en zo veel te verkrygen als hy kan, alzo hy niet weet, hoe lang de Paus leeven zal, en by elke verandering nieuwe perfoonen in de bedieningen gesteld worden. De Paus gaat nooit ter jacht, nog in de komedie, ook speelt hy niet. Toen Benedictus XIV. eens een nieuw gebouwd theater ging bezien, vond men den volgenden dag daar boven den ingang geschreven, *Indulgenza plenaria*. Hy was een liefhebber van wandelen, (*) en kreeg het daarom in 't hoofd, des avonds, om 't veertiguurige gebed bytewoonen, te kerk te gaan. De Paus komt nooit in eenig vermaaklyk gezelschap, veel minder moogen 'er Dames in zyn Paleis komen. In een woord, indien de Pauzen niet meesten tyd aan de regeering kwamen op jaaren, dat zy aan de veroorloofde vermaaklykheden des leevens niet veel deels meer neemen kunnen, zo waren zy de ongelukkigsten onder alle de grooten der wereld.

Als de Paus naar 't veertiguurige gebed gaat, knielt hy

(*) Dit was iets ongewoons voor de Romeinen, waarom zy sporsgewyze zeiden, *e un birbante quesso Papa*, en toen Clemens XIII. by den aanvang zyner regeering dat voorbeeld volgde, zeide men, *sara birbante quesso Papa come l'altro*.

hy midden in de kerk op een fluweelen tapyt neder, en *De Pausly-*
 op eenigen afstand staan veertien Zwitsers met hunne *ke Hofstaat*
 helbaarden agter hem. Hy draagt een foort van een *enz.*
 rood kort manteltje of *Camail*, met goud geborduurd.
 Na 't eindigen van 't gebed begeeft hy zig door de ry der
 Zwitsers, onder vooruitdraaging van 't kruis, te rug. Als
 hy in 't zogenaamde kleine geleide uitrydt, geschiedt de
 optocht aldus: een paar kurasfiers te paard, om plaats te
 maaken. Zes livrybedienden met ontblootte hoofden, en een
 geestlyke met het kruis, op een witten muilezel. De koets
 van den Paus met zes paarden bespannen. De koetsier en
 voorryder hebben mantels en beffen om, gelyk de Pro-
 testantsche geestlyken. De Paus heeft gemeenlyk drie
 geestelyken by zig. Ter zyde de koets ryden de twee
 oudste kamerdienaars van den Paus, in violette priester-
 rokken, met purperen mouwen en koorhemden, en
 twaalf Zwitsers, in hun ouderwetsch bont pak, dat 'er
 vry wat hansworstlagtig uitziet, gaan naaft hen. Dan
 komt nog een koets met zes paarden voor 't gevolg van
 den Paus, en twaalf lyfwagten te paard, nevens even zo
 veel kurasfiers, sluiten den trein. De klokken van alle
 de kerken, die de Paus voorby komt, worden geluid,
 en al, wie den Paus ontmoet, valt op de knien, om
 zynen zegen te ontvangen. Als men in een koets zit,
 komt men 'er uit. Dog men pleegt hem niet aftewag-
 ten, en gemeenlyk een dwarsstraat inteslaan, om dat
 lastige ceremonieel te ontgaan. Als de Paus de mis doen
 of kapel houden wil, laat hy zig op zyn' pragtigen
 armstoel door twaalf bedienden te voet, *Palafrenieri*,
 draagen.

De gewoonte van den Paus de voeten te zoenen, *Het zoenen*
 wil men, is zeer oud; ten minsten beweeren de Room- *van d' muil.*

De Pausly- sche schryvers, dat Konstantyn de Groote die eer reeds
de Hofstaat aan Paus Sylvester bewezen hebbe, en dat zy den stad-
enz. houder van Christus toekomt, alzo reeds Magdalena dat
 eerbewys aan den Heiland bewezen heeft. Keizer Ka-
 rel V. volbragt deeze ceremonie, en 't laatste voorbeeld
 van een gekroond hoofd, dat het zelve gedaan heeft,
 is dat van den tegenwoordigen Koning van Spanjen, die
 Benedictus XIV. de muil zoende, toen hy in 't jaar 1744.
 met zyn heir voor de poorten van Romen stond. De
 naaste bloedverwanten zyn daarvan niet uitgesloten; de
 Marchese Corsini deed het in 't jaar 1730. aan zynen
 broeder Clemens XII. De Kardinaalen doen het maar
 den dag der verkiezing en krooning des Pauzen, insge-
 lyks wanneer zy hem de eerste reis als nieuwe Kardinaa-
 len aangeboden worden, of eenig nieuw ampt verkregen
 hebben. De Kardinaalen zitten, gelyk de gevolmagtig-
 de gezanten der Koningen by den Paus, op houten stoe-
 len zonder ruggen; alleen de prinsfessen van koningly-
 ken bloede bekomen een kussen.

Gehoorgee- Die gehoor by den Paus verzoekt, wordt door eenen
ving. der Prelaaten, of den *Monsignore Maestro di Camera*, aan-
 geboden. Men legt alvorens hoed, stok, en degen af,
 en maakt by 't inkomen in de kamer de eerste kniebuig-
 ing, op de helft der kamer de tweede, en de derde als
 de Paus het kruis zynen regter muil te kussen aanbiedt.
 Ter zelve tyd reikt de Paus den knielenden de hand
 toe, om hem op te heffen. De *Maestro di Camera* laat
 den vreemdeling alleen met den Paus, en als de Paus de
 gehoorgeving wil eindigen, zo schelt hy, en de *Maestro*
 leidt een ander ten gehoor, terwyl men met even zo veel
 kniebuigingen, na 't ontvangen van den zegen, heen
 gaat. Als Engelschen, of andere Protestanten, gehoor
 ver-

verzoeken, zyn de buigingen even de zelve, dog de *De Pausly-*
 Paus biedt hun de muil niet aan. Wanneer iemand den *ke Poffpaus*
 Paus een verzoekschrift overgeeft, en het komt met het *enz.*
 woord *lettum* terug, zo beduidt dat een weigerend ant-
 woord.

De Kardinaalen zyn de voornaamfte personadien van 't *Kardinaa-*
 Pauslyke hof, die de gewigtigfte ampten bekleeden, en *len.*
 altyd de Pauzen uit hun midden kiezen. Over hun-
 nen naam en oorsprong is veel getwift, dog niets
 beflift. De priesters van Romen maakten vermoed-
 lyk in de oudfte tyden den raad van den Paus
 uit: dit deed allengskens hun gezag fleigen, en zyn ka-
 pittel werd het voornaamfte in de geheele kerk. Voor de
 elfde eeuw hadden de Bifchoppen nog den rang boven
 de Kardinaalen. In 't begin verloor de gezamenlyke
 geestelykheid nevens het volk de bifchoppen, welken
 van den Keizer bevestigd werden. Alexander III. gaf in
 't jaar 1179. het eerft den Kardinaalen het regt den Paus
 te kiezen, en dat wel zo, dat altyd drie derden der stem-
 men voor eenen perfoon zyn moesten, anders wierd de
 verkiezing niet kragtig geagt. Innocent IV. gaf hun in
 't jaar 1244. den rooden hoed, ten teken, dat zy bereid
 moesten zyn, hun bloed voor de kerk te vergieten, en
 ter zelve tyd verkreegen zy den rang boven alle de aarts-
 bifchoppen. Den rooden priesterrok verwierven zy
 reeds voor den tyd van Paulus III. dog de juifte tyd is
 onbekend. Hun getal was eertyds onbepaald. Om het
 jaar 1277. telde men 'er maar zeven, het koncilie van
 Bafel bragt ze op vierentwintig, dog zy werden allengs-
 kens vermeerderd, tot dat Sixtus V. vastfelde, dat hun
 getal aan dat van de oudften in Israëlen van de leerlingen
 van Christus zou gelyk wezen, en sedert dien tyd is het

De Pausly-ke Hofstaat onveranderd gebleven. Het is bekend, dat de buiten-landsche Roomfchegezinde mogendheden het regt hebben, by de kardinaalsbevorderingen 'er eenen te benoemen of voorteflaan. De Koning van Sardinien heeft zig eerst in deeze eeuw onder Benedictus XIII. in 't bezit van dit regt gesteld.

Onder de zeventig Kardinaalen voeren 'er zes den titel van Kardinaal Bifchoppen, vyftig van Kardinaal Priefters, en veertien van Kardinaal Diakenen. De zes Bifchoppen zyn de Bifchoppen van Porto, Albano, Sabina, Frascati, Palestrina, en Ostia. De Kardinaal Priefters heeten naar de vyftig voornaamfte kerken van Romen, en de veertien Kardinaal Diakenen naar veertien kapellen of hofpitaalen, waarover de Diakenen eertyds het opzigt hadden.

De gewigtigfte posten van 't Roomfche hof zyn in de handen der Kardinaalen; zy worden naar die ampten *Camerlingo*, (*) *Segretario di stato*, *Datario*, *Vicario*, *Vice-Cancelliere*, *Auditore*, en *Segretario di Brevi* genaamd. Als de Paus eenen *Nepote* (**) heeft, is die gemeenlyk eerste

staats-

(*) Dat woord zal zekerlyk van het Duitfche *Kämmerling* afkomen, alzo hy over de Pauslyke Kamer gesteld is.

(**) Men hoort te Romen altyd veel van 't *Nepotismus* fpreken. Het eigenlyke *Nepotismus* geldt niet meer, 't welk eertyds daarin bestond, dat de Pauzen hunnen naaften bloedverwanten of neeven goederen of leenen van den Pauslyken stoel schonken. Dit is tegenwoordig niet meer geoorloofd, schoon het goed ware, indien de Pauzen hunnen neeven de onbebouwde landeryen en de Pointynfche plassen droog te maaken gaven. Tegenwoordig beftaat het *Nepotismus* daarin, dat de Pauzen hunnen naaften bloedverwanten de beste ampten geeven, gelyk dat van *Camerlingo*, waardoor zy gelegenheid hebben zig te verryken. Eenige Pauzen zyn zo ver ge-

gaan

staatsdienaar, gelyk de Kardinaal Rezzonico onder den *De Pausly-
ke Hofstaat*
voorigen Paus Clemens XIII. Hy bekleedt dan de plaats *enz.*
van den Kamerling, en ondertekent alles; de gezanten
vervoegen zig tot hem; in een woord, alle bezigheden en
gunsten gaan door zyne handen. Voor deezen ging het
Nepotismus nog veel verder. Innocent XII. schafte wel
dit misbruik af, en beval, dat geen Nepote zig ten koste
der kerke verryken zou; dog weinig Pauzen handelen
in dit stuk gelyk Benedictus XIV. by wiens regeering het
huis van Lambertini geen groote rykdommen overgewon-
nen heeft.

De Kardinaal *Camerlingo* is gemcenlyk de opzigter over *De Kardi-
naal Camer-
lingo.*
de Pauslyke Kamer, heeft alle finantiezaaken onder zig,
en vergeeft de daartoe behoorende posten. Als de Paus-
lyke stoel ledig is, geniet hy een groot aanzien. Hy
neemt in naam der Kamer bezit van het Paleis, doet geld
slaan met zyn naam en wapen, neemt het Pauslyke ze-
gel, den vischerring, tot zig, en wordt, tot dat hy
in 't Conclave gaat, van de Zwitfersche lyfswagt bege-
leid. Dit is de eerste post na den Paus.

De Kardinaal Staatssekretaris voert de briefwisseling *Segretario
di Stato.*
met de *Nuncii* en Legaaten, en draagt den Paus zo wel
de geestlyke als wereldlyke zaaken voor. Onder de voor-
gaande regeering bekleedde de Kardinaal Torregiani dee-
zen post, een man ongewoon toetgeeven, waar-
door hy het Pauslyke hof veele moeilykheden, en
het verschil met het Bourbonische huis op den hals
haalde.

De

gaan, dat zy hunne neeven op de onregtvaardigste wys millioenen
hebben laaten byeen schraapen. Men noemt de groote paleizen der
peeyen schetsegewys, mirakelen van S. Pieter.

De Pausly-ke Hofstaat enz. De Kardinaal *Prodatario* vaardigt rescripten over de vergevene beneficien, of geestlyke ampten, af, en zyn komptoir noemt men *Dataria*. De naam is, zo men wil, hiervan afkomstig, dat eertyds zyn voornaamste bezigheid daarin bestond, het *datum Romæ apud sanctum Petrum*, of den dag der afvaardiging, te schryven. Men zegt *Prodatario*, *Prouditore*, om dat dit ampt somwylen, in plaats van de Kardinaalen, door anderen bekleed is geworden, en sedert dien tyd is de lettergreep *pro* daar altyd by gebleeven. De Kardinaal, die dit ampt bekleedt, geeft den Paus de verzoekschriften over van de zodanigen, die om eenig ampt verzoeken, en onder-

rigt hem van hunne verdiensten en bekwaamheden. Ook beslist hy de oneenigheden, die over 't begeeven van ampten ontstaan, en vervult sommige plaatsen op eigen gezag. Tot hem moet men zig om ontslag in huwlykszaaken wenden, en hy vonnist over alles wat de inkomsten van het eerste jaar der begevene beneficien, of de annaten, betreft.

Vicario. De Kardinaal *Vicario* verrigt te Roman het geen op andere plaatsen de Bischoppen doen; by voorbeeld, hy ordent de geestlyken, onderzoekt de priesters, geeft verlof om boeken te drukken, vonnist over huwlykszaaken, heeft het opzigt over de zeden, de hoeren, en alles wat de Jooden betreft. Hy heeft tot medehelper eenen Prelaat, *Vice-gerente* genoemd, tot wien men zig wenden moet, wanneer men reliquien wil hebben. Als men brief en zegel van hem daarover toonen kan, zyn zy egt.

Kanselier. De Kardinaal Kanselier, of, gelyk hy sedert de dertiende eeuw genoemd wordt, *Vice-Cancelliere*, was eertyds de eerste persoon naast den Paus. Alle brieven, en

en alles, wat het Roomfche hof van wereldlyke en bin-^{De Pausly-}nenlandsche zaaken afvaardigt, gaat door zyn handen.^{ke Hofstaat} Alle de bedienden der kanselaary staan onder hem, en ^{enz.} hy bewoont het prachtige Paleis der *Cancellaria*.

De Kardinaal *Prouditore* is de opperste rigter in borgerly-^{Prouditore.}ke zaaken, geeft 'er den Paus berigt ontrent, en beflist in zynen naam. Men kan tot hem van de laager regtbanken appelleeren, en hy is de helper van den Paus in de gerigtsbank der *Segnatura*. Hy woont, nevens den Kardinaal Kamerling en Staatssekretaris, in 't Pauslyke Paleis.

De Kardinaal *Segretario di Brevi* vaardigt alle Pauslyke *Segretario* breves en ordonnanties van weinig belang af, waartoe ^{di Brevi.} het zegel der kanselaary en der Dataria niet gevorderd wordt, b. v. ontslag ten aanzien van oudheid en bekwaamheid. Deeze Kardinaal woont in het prachtige Paleis der *Segretaria di Brevi*, liggende tegen over het Pauslyke Paleis op Monte Cavallo. De geleerde Pasfionei bekleedde deeze plaats tot in 1761. Onder hem staan twee Prelaaten, waarvan de een *Segretario di Brevis a principi*, en de ander van de Latynsche brieven heet.

In oude tyden hadden de Kardinaalen veel meer vermogens en invloeds op de wereldlyke magt der Pauzen. Dog de laatsten hebben hunne onfeilbaarheid allengskens in 't wereldlyke even zo ver als in 't geestlyke weeten uittebreiden, en behoeven hen niet raadtepleegen, ten zy zy willen; dog de ouderdom, op den welken zy gemeenlyk aan de kroon komen, dwingt hen egter meeren deels, by gebrek van hun eigen bekwaamheid, veel op de Kardinaalen te laten aankomen, en zig van hunne hulp te bedienen. De Kardinaalen verkiezen gemeenlyk
 eenen

De Pausly-eenen Paus, die niet veel leevendigheids heeft, en dit *ke Hofstaat* maakt, dat zyn onbepaalde magt zelden kwaade gevolgen *enz.* na zig sleept.

De Roomsche staatsgesteldheid is dus eigenlyk zodanig, dat een ieder bevelen geeft en niemant gehoorzaamt. Ondertuschen speelen de Kardinaalen altyd een groote rol, en misbruiken dikwyls hun gezag. Zygeeven, ten blyke hiervan, hunnen bedienden en aanhangeren, of wien zy anders willen, patenten of brieven van vryheid, en wie zodanig eenen vertoonen kan, mag van niemant in hegtenis gebragt worden, uitgenomen in geheel byzondere gevallen. Men beweert, dat veele Kardinaalen een stuivertje door middel van zulke brieven winnen.

Wanneer de Kardinaalen by dag uitryden, geschiedt dat gemeenlyk met een zekere staatfie, *in focobi*, met twee of drie koetsen. In de eerste zit de Kardinaal, in een koorhembd, nevens nog vyf perfoonen, een naast hem, twee in de portieren, dat de voornaamste plaatsen zyn, en twee agter uit. In de twee anderen koetsen zit het gevolg des Kardinaals. De koetsen maaken een treurige vertooning; zy zyn van binnen en van buiten, tot de raderen toe, geheel zwart, en groote machines zonder glazen, gelyk men nog koetsen op oude printen van procesfies, honderd jaar geleden gehouden, ziet. De nieuwe Kardinaalen neemen ze gemeenlyk uit den boedel des overledenen over, of doen nieuwen naar het zelve model maaken. De bok is byna zo hoog als de koets zelf, het agterfte insgelyks. Deeze machines worden door twee paarden zo langzaam getrokken, dat de lakyen te voet vooruitgaan. De geheele sleep gelykt wel een begraafnis. Des avonds, of wanneer zy niet in ceremonie willen verschynen, gebrui-
ken

ken zy gewoone koetsen, schoon dit zelden, en maar *De Pausly-
van jonge Kardinaalen, die van den dwang niet houden, ke Hofstaat
gedaan wordt. enz.*

De eerbeid, dien men den Kardinaalen toedraagt, is zo groot, dat de deurwaarder, die hun het consistorium aanzegt, zulks knielend doet. Elk volk heeft zynen Kardinaal tot beschermmer, b. v. de Kardinaal Alexander Albani is *Protector* der Duitschers. Dog zy hebben in die hoedanigheid niet veel anders te doen, dan zulken uit de natie, die eenige prebendes verwerven, den Paus aanbieden, en de zaaken van het hof dier natie, als het geen gezant te Romeen heeft, waarteneemen. De vreemdelingen wenden zig gemeenlyk tot den Kardinaal *Protector* hunner natie, 't welk wel niet veel helpt, dog ook geen kwaad kan. De hoop van Kardinaal te worden is de dryfveer van alle de handeligen en de staatkunde der Romeinsche familien, alzo daarmede het uitzigt van met den tyd den Pauslyken troon te beklimmen van verre verbonden is. Eenigen zoeken door een deugdzaam leeven, anderen door bekwaamheden, en anderen wederom door kuiperyen, vleyery, en een laag gedrag, dit doelwit te bereiken. Dewyl onberispelyke zeeden allefins een noodzaaklyk vereischte zyn, ontstaat daaruit ten minsten dit voordeel, dat de eerezugt by de meesten die een ampt bekleeden, dat tot de waardigheid van Kardinaal leidt, hen van uitspattingen te rug houdt; zo men al eenige Kardinaalen beschuldigt een ongeregeld leeven te leiden, 't welk onder zulk een getal niet anders wezen kan, gedraagen zig egter de meesten zeer voorbeeldig. In een plaats daar de grootste vryheid in 't maaken van pasquillen en fatires heerscht, en men den Kardi-
naa-

*De Pausly- naalen alles verwyf, wat op hun te zeggen is, zou men
ke Hofstaat hen voorzeker in dit opzigt niet fpaaren.
enz.*

Men zegt met reden, dat de ftatkunde en de konft van kuipen nergens zo door en door beftudeerd is als te Romen; egter is het uiterfte doeleinde deezer ftatkunde, naamlyk de hoop van Paus te worden, zeer onzeker. Daar fterven gemeenlyk drie of vier Kardinaalen in 't jaar, en over 't algemeen maar om de zeven jaaren een Paus. Behalven dat, kan 'er uit de zeventig maar een gekoren worden. Als men uit dit getal de vreemdelingen uitzondert, en de zodanigen, die zig door een te heftig karakter en loffe zeeden, of door 't hebben van magtige vyanden, den weg tot den troon ftaiten, en, gelyk de Romeinen zeggen, *fi guaftano il Papato*, of die te zeer van een buitenlandfch hof afhangen, en zelven uit een te magtig geflagt zyn, zo blyven 'er by elk conclave naauwlyks drie of vier over, die, om zo te zeggen, verkiesbaar zyn. Men kiest wel voornaamlyk zulke Kardinaalen, die van goeden huize zyn; dog anderen, die blootlyk monniken geweest zyn, bereiken fomtyds ook wel hun doelwit door verdienfte en agting.

Men zegt fchertsgewyze, dat drie ftraaten naar S. Pieter loopen, naamlyk die der *Coronari*, *Argentieri*, en *Lungara*, en vergelykt ze met de drie wegen naar den Pauslyken troon: de weg der *Coronari* zyn de roozenkransen of de monnikenórder, de weg der *Argentieri* zyn de nunciaturen, wyl die veel gelds koften, en de weg der *Lungara* als de langfte, om dat men trapsgewyze door ampten daartoe komen moet. De Prelaaten komen naamlyk eerft in de regtbanken van 't Paleis, op Monte Citorio, in de *Segnatura*, *Conful-*

sulta, in de kongregaties, worden Chierici di Camera *De Pausly-
enz.* tot dat zy eindelyk door hun bekwaamheid, en *ke Hofstaat*
kuiperyen den kardinaalshoed verkrygen. De po-
sten, die onmiddelyk tot het kardinaalschap leiden, zyn
de nunciaturen te Wenen, Parys, Madrid, en Lisbon,
het stadhouderschap van Rome, het ampt van *Uditore*
della Camera, *Magiorduomo*, *Maestro di Camera*, *Tesorie-*
re, en anderen. De Magiorduomo is in zulk een aan-
zien, dat hy gemeenlyk niet zeer haast om den hoed te
bekomen, wyl die hem niet ontgaan kan, en hy in zyn
post werklyk meer magt en invloed in de zaaken heeft.

De Kongregaties zyn zekere vergaderingen, of kolle-*Kongrega-*
gies, die uit eenige Kardinaalen en Prelaaten bestaan. *ties.*
De laatsten zyn na de Kardinaalen de voornaamste per-
sonadien aan 't Roomsche hof, die zo wel de borgerlyke
als geestlyke ampten bekleeden. Om Prelaat te worden
moet men van goede geboorte zyn, en ten minsten 1500.
daalders inkomén hebben. Dit is de eerste en noodzaak-
lykste schreede, om Kardinaal te worden. Met deeze
eigenschappen, en na 't doorstaan van een examen in de
weetenschappen, kan een ieder Prelaat worden: dog
daaruit volgt juist niet, dat men verder komt; van twee
honderd Prelaaten blyft het de helft al hun leeven lang.
Daar worden bekwaamheden, vermogen, en magtige
vrienden toe vereischt, als men schielyk ver komen zal.
Zy worden eerst *Ponenti*, die van de zaaken in de kon-
gregaties verslag doen, of gouverneurs in kleine steden,
en komen voor 't grootste gedeelte van hun leeven niet
veel verder. Uit geheel Italien komen menschen naar
Rome, om Pauslyke Prelaaten te worden, zelfs buiten-
landers zyn 'er niet van uitgesloten. Het getal de *Came-*
rieri Segreti, of Pauslyke Kamerheeren, is zeer groot;
IV. DEEL. N het

De Pausly-ke Hofstaat het zyn Prelaaten uit voornaame familien, die geen 'ufl enz.

hebben zig door andere werkzaame poften te verheffen, en met dat karakter voorzien op de loer liggen, tot zy een aanzienlyker poft verwerven.

Confistorium.

De Konfistorien (*) worden door den Paus met eenige Kardinaalen gehouden, en zyn of openbaar, of de gewoonlyken en geheim. Tot de laaftien beroept de Paus een klein getal van de Kardinaalen, waarin hy 't meefte vertrouwen ftelt, om met hun over de gewigtigfte in- en buitenlandfche zaaken, het benoemen van nieuwe Kardinaalen en Nuntii, en andere dingen raadtepleegen. Openbaare of buitengewoone konfistorien beroept de Paus, als by den Aardsbifchoppen Pallia zendt, nieuwe Kardinaalen en Heiligen maakt, of eenige plegtigheid wil verrigten. Dus verklaarde Benedictus XIV. den Koning van Portugal den 21. April 1740. in een openlyk *Confistorio* voor den *Allergetrouwften*.

Het openlyke *Confistorio* wordt in een zeer groote zaal gehouden, en de Kardinaalen zitten op banken langs de muuren. Voor elk van hun zit, op wat laager plaats, zyn *Caudatarius*, of fleepdraager. Zy draagen boven over het lange violette kleed, dat een foort van koorhemd is, uit eerbied, hun korte hermelynen mantels, alzo hun plegtig violette kleed een foort van gebiedsoeffening aanduidt, de welke zy in tegenwoordigheid van den Paus niet hebben. Wanneer alle de Kardinaalen tot het aanneemen van een nieuw medelid vergaderd zyn, verfchynt de Paus met den bifchoplyken mantel en muts, en gaat op een hoogen armftoel zitten. Eenige minuten daar-

(*) De Kardinaal Pallotti heeft een opzettelyk werk de *saar Confistorio* gefchreven.

daarna roept een priester, *extra omnes*, en dan moeten *De Pausly-*
 alle vreemden zig uit het vertrek begeeven. Een half *ke Hofstee*
 uur daarna worden zy weder binnen gelaten, om de *enz.*
 ceremonie mede aantezien. Vooreerst kussen dan de Kar-
 dinaalen, by de ry af, den Paus de hand, en daarop
 haalen vier van hun hun nieuwen medebroeder uit de ka-
 pel naar binnen. Gedurende dien tyd houdt gemeenlyk
 een Konfistoriaal Advokaat een redenvoering ten voor-
 deele van een te kanonizeeren heilig. De nieuwe Kar-
 dinaal knielt by 't inkomen neder, om den Paus de voe-
 ten te kussen. De Paus heft hem op, en omarmt hem,
 waarop de nieuwe Kardinaal by de anderen rond gaat,
 hun den kus van vrede geeft, en van hun een kompli-
 ment van gelukwensching ontvangt. Hy neemt dan plaats
 onder hen, dog knielt daarop welhaast weer neder voor
 den Paus, en ontvangt den rooden hoed, als een teken,
 dat hy bereid is, zyn bloed voor de kerk te vergieten.
 De ceremonie wordt eindelyk met een *Te Deum* beslo-
 ten. De drie volgende avonden zyn de huizen van de
 vrienden des nieuwen Kardinaals en der uitheemsche ge-
 zanten verligt. De Kardinaal zelf verligt drie dagen lang
 zyn paleis zeer kostbaar, en geeft muziek van het bal-
 kon. De geheele straat wordt met groote vuurtonnen
 verligt. Men noemt dit feest *far la facciata*. Alle de
 Kardinaalen volgen egter dit voorbeeld niet na; ten
 minsten zyn 'er zulken van bevryd, die van te voo-
 ren ampten bekleed hebben, welken met den kardi-
 naalshoed verbonden zyn.

De Konfistoriaal Sekretaris houdt by de vergaderingen *Konfisto-*
 de notulen. De Konfistoriaal Advokaaten moeten by al- *riaal Ad-*
 se gelegenheden de zaaken voordraagen, en openbaare *vokaaten.*
 redenvoeringen houden. Zy zyn twaalf ingetal, maaken

De Pausly-ke Hofstaat een aanzienlyk lichaam uit, en hebben den rang boven de *Camerieri d'onore*. Uit hun wordt de Advokaat van den *Fiscus*, en van de armen, en de Rector der Universiteit of der *Sapienza* genomen. Zy maaken de Doctoren in de Regten. Daar moet altyd een Napolitaan, een Milanees, een Florentyn, een Lukkees, en een Bolognees onder zyn.

Tot de byzondere Kongregaties der Kardinaalen behoort eerslyk de Konfistoriaal Kongregatie, die uit een klein aantal van Prelaaten en Kardinaalen bestaat, welken over de in 't konfistorie voor te brengen zaaken van te vooren raad slaan. By zeer gewigtige gelegenheden beroept de Paus nog een geringer getal t'zamen, en dat heet dan *Congregazione di Stato*. De Kongregatie van de Immunitet der kerken houdt zig bezig met de regtsgeedingen der misdadigers, die in de kerken gevlugt zyn, (*) met de klagten der geestlyken, als hun taxen opgelegd worden, of hunne regten inbreuk lyden. Deeze Kongregatie heeft verscheiden Prelaaten Ponenti, die de zaaken moeten voordraagen.

De

(*) Wy hebben reeds op een andere plaats onze gedagte over de schadelykheid van de vryheden der kerken geuit. Niets nadeeligers voor de burgerlyke gesteldheid kan bedagt worden. Als men nu nog de veelvuldige brieven van vryheid, welken de onder bescherming der Kardinaalen en Gezanten staande personen hebben, daarby rekent, zo moet men zig niet verwonderen, dat te Rome zo veel cuveldaaden ongestraft blyven, en dat het bezwaarlyk valt, eens strenge geregtigheid en goede politie te bewaaren. En in dezen zin is het waar, 't geen men zegt, dat te Rome 'er veelen zyn die beveelen, maar niemand die gehoorzaamt. De Abt Richard brengt, in zyn 5. deel p. 90. voorbeelden by, hoe weinig dikwyls te Rome de grootste boosheden gestraft worden.

De *Consulta* is de gewigtigste Kongregatie voor den Kerklyken Staat. Sixtus V. rigtte ze op, en verwees daarheen alle de klagten der onderdaanen tegens de beambten en gouverneurs, der leenmannen tegens den adel, de oneenigheden tusfchen de gouverneurs zelve, 't geen by 't vervullen der ampten in de fteden mogt voorvallen, en alle krimineele proceffen in den geheelen Kerklyken Staat. Zy zorgt voor 't gemeene welzyn by pefttyden, en voor de openlyke rust. De Kardinaal Staatsfekretaris zit 'er in voor, en van de agt Prelaaten Ponenti heeft ieder zyn eigen landftreek om voor te zorgen.

De Kongregatie *del buon Governo* heeft de huishouding ten voorwerpe. Zy zorgt voor de verbetering des lands, den landbouw, en het droog maaken van plafften. (*) Zy onderzoekt den toefland en de fchulden der gemeenfchappen, de verpagtingen en vryheden in den handel der fteden, en alle daaruit ontftaande oneenigheden. Zy heeft twaalf Advokaaten, om de zaaken voortedraagen.

De Inquifitie is eene talryke Kongregatie, die uit twaalf Kardinaalen, eenen Kardinaal Sekretaris, den Inquifiteur, en een menigte van Konfulenten, die ten deele regts- en ten deele godgeleerden zyn, beftaat. Tot deeze regtbank behooren alle misdryven van geeflyken, ketteryen, dwalleeringen, godslasteringen, toveryen, verboden boeken, in een woord, alles wat den godsdienst betreft. Wie aangeklaagd wordt, krygt altyd eenen

(*) Hoe nalantig zy egter in dit ftuk te werk gaat, zal by de Pomptynfche moeraffen, op de reis naar Napels, aangewezen worden. Om deezen te doen droogmaaken is een byzondere kongregatie opgerigt, die egter even weinig uitvoert.

De Pausly-eeenen Advokaat tot beschuldiger, en eenen tot verdediger. Deeeze regtbank is te Romen in ver en na zo ontzaglyk niet, als men zig daar buiten verbeeldt; men
hoort 'er naauwlyks van spreken. Paulus III. gaf
haar de tegenwoordige gesteldheid, en te gelyk de magt
om de Inquisiteurs voor de geheele Christenheid te kie-
zen. De leden deezer Kongregatie vergaderen driemaal
ter week; 's maandags in 't Paleis der Inquisitie, waar
men dan de zaaken in order brengt, om ze des woens-
dags, a la Minerva, den Kardinaalen voortedraagen;
en des donderdags wordt in byzyn van den Paus de
Kongregatie op Monte Cavallo gehouden, waarin de
voorige besluiten worden bekragtigd. De Kongregatie
del Indice is met deeze eenigermate verbonden, en
heeft byzonderlyk het opzigt over de nieuw uitgekome-
nene boeken. Zy wordt, zo dra 'er iets gedrukt wordt
wat den godsdienst, de wysbegeerte, of de zeedenkun-
de betreft, t'zamen geroepen; vindt men 'er iets aan-
stootelyks in, zo wordt het werk op den Index der
verbodene boeken gezet. Den Sekretaris deezer Kon-
gregatie, die altyd een Dominikaan is, moet men ver-
lof vraagen, om een verboden boek te leezen, waar-
toe deeze een gezegeld verlofschrift geeft. Men kan
zig egter ligt verbeelden, dat zig de minsten om dat
verlof bekommeren.

De Index der verbodene boeken bevat veele duizenden, waarin men voorgeeft, dat gevaarlyke grondstellingen zyn. Hy werd voor 't eerst in 1559. onder Clemens VIII., voor de tweede reis by den aanvang der voorrige eeuw, en naderhand verscheiden reizen, en zeer vermeerderd, gedrukt. Men staat verbaasd over de slaverny, waarin zig de geleerdheid te Romen bevindt.

vindt. Men treft op die lyst de schoonste werken aan, *De Pausly-*
 die ter uitbreidinge van 's menschen kundigheden strek- *ke Hoffbaas*
 ken, als die van Boerhave, Copernicus, en anderen, *enz.*
 die verboden zyn, om dat men zulk eene gezonde
 en vernuftige denkwyze voor gevaarlyk houdt. Ter
 naauwer nood hebben 't de geleerden zo ver gebragt,
 dat by de laatste uitgaaf van den Index de werken raa-
 kende het Kopernikaansche zamenstel 'er uitgelaaten zyn.
 De heilige Inquisitie staat nu toe te gelooven,
 dat de aarde om de zon loopt, een stuk van alle ver-
 standige wiskundigen reeds over lang aangenomen en
 bewezen.

De Kongregatie der *Sagri Riti* houdt zig met alles *Congrega-*
 bezig, wat de kerkgebruiken in de geheele Roomsche *zione de'*
 gezinde Christenheid aangaat, waartoe procesfies, be- *Riti.*
 grafniſſen, heilige dagen, en diergelyken behooren.
 De kanonizaties worden hier met byzondere plegtighe-
 den onderzocht, en dat wel in buitengewoone Kongre-
 gaties, die verſcheiden Kardinaalen, Prelaaten, God-
 geleerden, drie Auditeurs der Rota, en een Konſiſto-
 riaal Advokaat des Duivels, die de bewyzen voor de
 heiligheid des nieuwen Heiligs wederleggen, en te-
 genwerpen maaken moet, om daar door de zaak in des
 te grooter dagligt te ſtellen. Eenige geneesheeren en
 wondhealers zyn inſgelyks byzitters, om, als 'er iets
 hunne konſt betreffende voorkomt, te kunnen oordee-
 len. Als eindelyk de heiligheid in verſchil rigtig bewe-
 zen is, zo houdt de Paus de laatste hoofdkongregatie,
 waarin de heiligverklaring vaſtgeſteld wordt. (*)

Deezen

(*) Paus Benediktus XIV. heeft een byzonder werk geſchreven,
de Servorum Dei beatificatione.

*De Pausly-
ke Hofstaat
enz.*

Deezen zyn de voornaamste kongregatien; daar is nog eene groote menigte anderen, die wy voorbygaan, b. v. die van de uitbreiding des geloofs, van de aslaaten, van de reliquien, van de grenzen, de imposten, de lombarden, de Pieterskerk enz. Dikwyls stelt de Paus een Kongregatie in, om eene byzondere zaak te onderzoeken.

VAN DE GEREGTSHOVEN, EN DE APOSTOLISCHE KAMER.

*Pauslyke
Geregtsho-
ven.*

De voornaamste geregtshoven van Rome zyn de *Rota*, de *Segnatura*, dat van den *Uditore della Camera*, dat van den *Governatore*, en dat van den *Senatore di Roma*.

De *Sagra Ruota* is het eerste geregtshof, en als een soort van parlement, dat over zaaken de waarde van 500 Scudi te boven gaande oordeelt, 't zy de procesfen alleen onder Pauslyke onderdaanen, 't zy onder uitheemschen, die zig in sommige gevallen, als b. v. by zekere beneficiën der Order van Malta, tot het Pauslyke hof wenden moeten, ontstaan. De Auditeurs der *Rota* worden zo genaamd, om dat zy aan een ronde tafel zitten, en by de ry af verslag moeten doen. Zy zyn twaalf in getal, waaronder negen vreemdelingen, van de welken de Keizer den Duitschen, en de Koning van Frankryk den Franschen benoemt. Voorheen was dit te noodzaaklyker, dewyl hier zaaken uit de verschillende ryken voorkwamen, en een ieder de regten van zyn land het best kennen moest. Het is in Italiën over 't algemeen zeer gebruiklyk, dat men buitenlanders tot regters kiest, om dat het waarschynlyk is, dat zy minder aanhangs en verbintenissen hebben, en des te onpartydi-
ger

ger vonnissen. De Auditeurs der Rota zyn in aanzien, *Pauslyke* hebben veele voorregten, en den rang boven de *Chierici Gerechtsba-*
di Camera, alſchoon deezen Prelaaten zyn. Wanneer *ven.*
 een buitenlandsch miniſter ſterft, neemt de Auditeur
 der Rota van zyne natie zyne papieren tot zig, en
 geeft 'er, nevens den Sekrétaris van 't gezantschap, het
 hof kennis van.

De vonniſſen der Rota worden byna als wetten aan-
 gezien, en zyn in groote agting by de Canonici. Men
 heeft 'er reeds eene verzameling van in verſcheiden ban-
 den in folio. (*) Men klaagt, gelyk in andere landen,
 zo ook hier, over de langwyligheid der proceſſen voor
 de Rota. By geen regtbank hebben 't de regters beter
 dan hier, want als zy eene zaak gevonnisd hebben, kan
 men reſiſie verzoeken, en dan eene tweede en derde re-
 viſie, zo lang tot dat de partyen eensluidende vonniſſen
 genoeg voor zig hebben, en 't revideeren moede en daar-
 door arm zyn geworden. Somsyds verwerft de eene party
 een Pauslyk bevelſchrift, gelaſſende, dat het by twee von-
 niſſen blyven moet, ſchoon de *Segnatura* zulk een be-
 vel niet verplicht is aanteneemen, als zy niet wil, en
 het proces gaat, in dat geval, zonder genade voort.
 Die een ſtuk lands koopt moet den meeſten tyd de
 helft van de waarde in de bank, tot een onderpand,
 brengen, of 'er ooit proces over kwam te ontſlaan.
 Egter worden niet alle geſchillen zo op de lange baan
 gebragt, maar de partyen worden dikwyls met hunne
 reſiſien afgewezen.

De *Segnatura* oordeelt of de appellen en reſi- *Segnatura.*
 ſies

(*) *Sacra Rota Romana decisiones nuperime.* Tom. IX. Rom. 1763
 Het behelſt de jaaren 1705. en 1706.

Pauslyke Geregtshoven. fies moeten worden aangenomen dan niet, benoemt de Reviseurs of geeft anderen, wanneer zulks partyen verlangen, enz. Zy bestaat uit eenen Kardinaal, twaalf stemmende Prelaaten, en eenigen die verslag doen. De Auditeur doet gemeenlyk de zaaken af; dog men kan van hem aan den Kardinaal en het geheele gerechtshof, 't welk alle weeken eens vergadert, appelleeren. De *Segnatura di Grazia* wordt maar eenige maalen in 't jaar gehouden, door eenige Kardinaalen en Prelaaten, in tegenwoordigheid des Pausen. Men onderzoekt daar telkens twaalf verzoekschriften, die den Paus om eenige gunst vragen.

De Auditeur der Pauslyke Kamer is een der voornaamste Prelaaten, en die de naaste verwagting op den kardinaalshoed heeft. Hy bekleedt de plaats van Kardinaal Kamerling, die voorheen de betwiste zaaken geheel alleen afdeed, dog doet zelf geen uitspraak, maar heeft drie regters onder hem, welken alle wereldlyke en geestlyke geschillen in de eerste instantie bestiffen, en het gerechtshof in 't Paleis van Monte Citorio uitmaaken. Twee van deze Prelaaten heeten *Luogotenenti*, of plaatsvervulders des Auditeurs, en de derde verbeeldt den Auditeur zelven. Tot krimineele zaaken is een byzondere regter nevens twee Prelaaten, als byzitters, gesteld. De pleitgedingen worden hier niet met zulk een geschreeuw en hevigheid gehouden, als te **Napels** en Venetien. De advocaat des eischers zit tegen over den regter met een langen mantel om, en leeft zyn eisch en memorie met bedaardheid, de regter spreekt beleefdelyk met hem, om de zaak des te beter te vatten. Daarop leeft de advocaat des gedaagden zyn antwoord op de zelve manier.

De *Governatore di Roma* is de voornaamste Prelaat der Pauslyke stad, die altyd Kardinaal wordt. Hy blyft zyn ampt behouden, zelfs by 't openvallen van den Pauslyken stoel. Als hy uitgaat heeft hy altyd zyne lyfwagten, en twee koetsen ten gevolge, en de paarden draagen *focchi*. De staf van commando wordt altyd voor hem uitgedraagen. In alle krimineele zaaken, zo binnen als buiten de stad, is de Gouverneur altyd de eerste regter, egter moet hy van te vooren de stemmen der krimineele Kongregatie del *Governo* inneemen, en 'er den Paus van berigt doen. Hy heeft ook het opzigt over de politie, en geeft daaromtrent ordinanties in 's Pauzen naam; b. v. in de carneval moet hy verlof geeven tot het houden van masquerades. Hy heeft een Auditeur tot medehelper, onder hem staan de *Barigello*, of kapitein der Sbirren, en eenige kompagnien daarvan.

De magt en goede poogingen der beste Gouverneurs worden door de boven gemelde brieven van vryheid, en door de vryplaatsen in de paleizen der Kardinaalen en Gezanten, en in de kerken, tot groot nadeel der stad, beperkt. De Prelaat Buondelmonte, die in 't jaar 1740. deeze plaats bekleedde, zeide, „wat kan ik in myn post veel goeds verrigten, daar ik zo veel heeren heb, als 'er Kardinaalen zyn? ” Hy had gelyk, want de geregtsdienaars moeten een naauwkeurige kennis hebben van de straaten en paleizen, om te weeten, of zy een booswigt vatten moogen, also de Kardinaalen en Gezanten zeer yverzugtig zyn omtrent hunne regten. Vooreenige jaaren vervolgden zy een misdaadiger tot aan 't kwartier van den Franschen Gezant, wiens bedienden den geregtsdienaars op 't lyf vielen, hen jammerlyk mishandelden, en de Gezant klaagde nog daaren-

*Pauslyke
Geregtsho-
ven.*

enboven aan den Paus. Innocent XI. wilde de vry-
plaatsen der gezanten in 't jaar 1687. afschaffen, en was
er reeds met het Keizerlyke, Spaansche, en Portugee-
sche hof eens omtrent, dog, also hy te veel naar de
zyde des Keizers overhelde, wilde Lodewyk XIV. daar
niet in bewilligen, maar zond den Marquis de Lavardin
met 400. soldaaten, 400. officiers, en 200. livreybe-
dienden, allen gewapend, naar Romen, en deed het
Paleis, de kerk S. Luigi, en de straaten, bezetten.
De Paus deed hem wel in den ban, dog de Koning
wierp krygsvolk in Avignon. Innocentius overleed
daarop, en de zaak bleef op den ouden voet.

*Senatore di
Roma.*

De *Senatore di Roma* is ook een regter ter eerste in-
stantie, en niet het geen by de oude Romeinen een
Senator, maar wat by hun een *Præfectus* was. Hy
woont in 't Kapitoool, waar hy ook zyn geregtshof en
gevangenis heeft. Voor hem komen kleine geschillen
tusfchen de burgers, en hy moet de uitvoering van de
ftads wetten handhaaven. Hy heeft twee helpers, *Col-
laterali*, die dagelyks in de groote zaal van 't Capito-
lium gehoor geeven, een derde heet *Guidice de' Ma-
lefizi*, en de vierde, *Capitano delle Appellazioni*, tot den
welken men zig na de uitspraak der *Collerati* wenden
kan. De gewigtigfte zaaken worden voor den Senator
zelven, in byzyn der vier helpers, afgedaan, en dan
draagt dit geregtshof den naam van *Affetamento*. Voor
het jaar 1100. stond hy nog onder den Keizer, nog
onder den Paus. Geen geboren Romein kan deeze
plaats bekleeden. De tegenwoordige is Rezzonico,
een Venetiaan, en neef van Clemens XIII. Voor hem
was het de Zweedfche Graaf Bielke, en man van groo-
te verdienfte.

De *Conservatori* zyn het geen men in Duitschland *Pauslyke Stadtratb* noemt. Zy zyn allen van adel, en de Paus benoemt, of bevestigt ze alle drie maanden. Zy moeten, als voorstanders van 't Roomsche volk, nevens den President *della Grascia*, den prys stellen op het vleesch en andere eerwaaren, op de politie, en de eerlykheid in handel en wandel letten, en alle stadsinkomsten bestieren. Hun naamen worden op het Kapitoel, als een vervolg der oude *Fasti consulares*, in steen uitgehouwen, en zy verhovaardigen zig 'er niet weinig op, zig verbeeldende opvolgers der oude Burgemeesters te zyn. De *Priore de' Caporioni*, of het hoofd der Kapiteinen in de verscheidene wyken der stad, behoort ook tot de magistraatsperfoonen, en gaat gelyk de *Conservatori* gekleed.

*Pauslyke
Gerechtsbo-
ven.*

*Conserva-
tori.*

De Apostolische Kamer, *Reverendissima Camera*, heeft de waarneeming der Pauslyke inkomsten, en beslist alle daaromtrent voorkomende oneenigheden. De Kardinaal Camerlingo is het hoofd 'er van, de Gouverneur van Romen Onderkamerling, en heeft een Auditeur en schatmeester onder zig. De Prelaat, die de aanzienlyke plaats van schatmeester bekleedt, is een der naaften tot het kardinaalschap. Hy maakt de rekeningen op, heeft de sleutels der schatkamer, en onderzoekt alles wat de tollén en pagten aangaat. Twaalf Prelaaten, *Chierici di Camera*, zyn byzitters, welken met de bovengemelde amptenaars tweemaal ter weeke by den Kamerling vergaderen. De Advokaat van den Fiscus moet de regten der Kamer verdedigen, en de Kommissaris generaal de rekeningen nazien, en zorgen voor de invordering der agterstallen.

Van deeze twaalf Prelaaten is 'er een *Prefetto dell' Annona*, die maaken moet, dat 'er te Romen geen gebrek

Pauslyke Geregtsboven. aan koorn zy, en dat het geen 'er is niet verwaarloosd worde. Voor hem moeten alle zaaken den koornhandel betreffende gebragt worden, en hy heeft het opzigt op de bakkers en Pauslyke koornmagazynen. Van de schadelykheid des Pauslyken koornhandels spreken wy beneden.

De *Presidenta della Grascia* heeft het opzigt over den prys van 't vleesch, den visch, de vrugten, de olie, en alle eetwaaren. Hy heeft het regt de overtreders te straffen, en zelfs ze naar de gallyen te zenden. Inzonderheid moet hy waaken tegen de opkoopers. Egter gaat het niet altyd volkomen zo als 't behoorde, en het volk, 't welk zonder dat in groote armoede leeft, wordt zeer gedrukt. In 't jaar 1762. rees de olie in den winter, schoon de oogst zeer ryk geweest was, de helft van den prys, ter oorzaake, dat sommige kooplieden alles opkoften en niets uitverkoften, tot dat zy 't op den begeerden prys gebragt hadden. Geheel Romen morde, dog het hielp niets.

Troepen.

De *Cominissario delle armi* is als de krygsminister. Hy heeft het opzigt op alles, wat daartoe behoort, de vestingen, het onderhouden en betaalen der soldaaten. Hy heeft magt eenen soldaat ter dood te veroordeelen, dog laat gemeenlyk het vonnis te vellen aan andere regters over. De Pauslyke troepen bestaan uit 9. kompagnien te voet, die *Rossi* genoemd worden, en de kommandeerende officier voert den titel *Tenente Generale*; verders uit kurasiers, *Corazze*, en gemeene ruiters, *Cavalleggieri*, 't welk t'zamen 2. kompagnien, ieder van 60. man, uitmaakt. De eersten hebben roode, de laatste blaauwe monteering. De lyfwagt van den Paus, *Lanzie Spezzate*, bestaat uit edellieden, waarvan altyd twee de wagt by hem hebben,

en hem vergezellen. Zy doen dat met den degen op zyde, Pauslyke
het pistool in de hand, en in een zwarte kleeding, die Gerechtsbo-
tot aan de knie reikt, zeer gelykende naar 't Paludamen-
ven.
tum der Romeinsche soldaaten. De gemeene soldaaten
bezetten de stadspoorten en eenige wyken der stad. Men
noemt ze Korfen, om dat zy voorheen meest uit Korsikaanen bestonden. De dienst is zeer gemaklyk, en dus
kan men 'er ligt volk toe vinden. De kurassiers en an-
dere ruiters zyn meest burgers van Rome, die dat baant-
je koopen. Zy moeten hun monteeing onderhouden,
en de Paus geeft het paard en 't voeder. Sommigen koo-
pen zig ook in de Korsische garde, ten minsten zyn de
kompagnien altyd over voltallig. De soldaaten, die bui-
ten Rome liggen, maaken een slegte vertooning, en voor
de officers is weinig eer in 's Pauzen dienst inteleggen.
De Romeinen zeggen schertsgewyze van hunne soldaaten,
Sei Soldati del Papa per foolgere una rapa.

De *Commisario del Mare* heeft alles onder zyn bewind
wat den zeedienst betreft, de gallyen, matroozen, ha-
vens, enz. De *Presidente della Zecca* doet het geld mun-
ten, en draagt zorg voor de waardeering en den loop der
vreemde specien. De *Presidente delle Strade* moet zorgen
voor de straaten, bruggen, en wegen, tot op 30. Italiaan-
sche mylen rondom de stad, en de *Presidente della Ripa
e dell' acqua* heeft het opzigt over de stroomen, kanaalen,
waterleidingen, enz. Over de Pauslyke archieven is ook
een President gesteld, gelyk ook over de gevangenhuizen.
De andere Prelaaten der Apostolische Kamer hebben geene
zobepaalde bezigheden, als de reeds gemelden. De meesten
houden een Auditor, of soort van ondergestelden regter,
die op Monte Citorio gehoor verleent, en zig de zaaken eerst
doet

Pauslyke Geregtsboven. doet voordraagen, voor dat zy den Prelaaten worden voorgesteld.

VAN DE PLEGTIGHEDEN VAN 'T CONCLAVE,
'T VERKIEZEN EN KROONEN VAN DEN

PAUS.

Het Conclave.

Om een nieuwen Paus te kiezen begeeven zig de Kardinaalen in 't *Conclave*, waaruit zy, volgens de instelling van Gregorius X. in 't jaar 1271. niet komen mogen, voor dat de verkiezing gedaan is. Het *Conclave* bestaat een groote plaats; het begint by de tribune der Pieterskerk, waar de Paus den zegen uitdeelt, en gaat langs de geheele oerste verdieping van 't Vatikaansche Paleis. Ieder Kardinaal krygt zyne celle, en twee kamers voor zyn bedienden. Een Kardinaals celle is omtrent 6. ellen diep, en 5. breed, met zyden behangfels voorzien, en genommerd. Hy moet zig gevallen laten, welk nommer hem 't lot geeft. Al ontbreken 'er verscheiden Kardinaalen in 't *Conclave*, worden 'er egter 70. cellen, en 70. nommers gemaakt. De beschotten zyn maar van planken. Voor zyn huisraad moet elk zorg draagen. Alle de arcades, toegangen en deuren worden toegemerkfeld, uitgenomen de deur, welke van den hoofdtrap naar de *Sala Regia* gaat, die egter met vierdubbelde sloten voorzien wordt.

Het *Conclave* heeft agt draayen, *Ruote*, gelyk men in de kloosters vindt, waardoor het eeten en andere noodwendige dingen worden ingebracht. De spyzen worden allen, zo als 't schynt, doorzocht, op dat men 'er geen briefjes in overbrengt. Dit geschiedt egter genoeg, want de Gezanten en veel andere weeten naauwkeurig wat in 't *Conclave* omgaat. De draayen worden

Van de voornaamste Prelaaten, als de *Cbierici di Camera* Het Conclave en de *Conservatori* der stad bewaakt. Ieder heeft volgens den rang zyn beurt, zo dat 'er altyd een by twee draayen de wacht heeft. Behalven deeze agt draayen is 'er in de groote deur een venster, waardoor de vreemde Gezanten gehoor verwerven; dog zy kunnen 'er niet door naar binnen zien, alzo 'er een kleed voorhangt.

Tien dagen na den dood des Pauzen gaan de Kardinaalen in 't Conclave. De Magiorduomo des overledenen, die altyd Gouverneur van 't Conclave wordt, neemt dan bezit van zyn vertrek op den trap, en plaatst 'er zyn lyfwagt. De Maarschalk van 't Conclave, een ampt aan 't geslagt van Chigi verbonden, heeft zyn vertrek niet ver van daar, en opent het Conclave, als de nood vordert, 'er iemant in of uittelaaten. Hy heeft zyn lyfwagt onder aan den trap; en de overige Pauslyke lyfwagten bezetten de andere toegangen van 't Vatikaan.

De Kardinaalen houden hunne intrede in 't Conclave *Intrede in 't Conclave* zeer plegtiglyk, en worden door de koetsen van alle hunne bekenden begeleid. By die gelegenheid kan men over de ruimte der Pietersplaats oordeelen, wyl zy ongeagt de menigte der koetsen en menschen niet vol schynt te zyn. By de intrede in 't Conclave begeeven zig de Kardinaalen eerst naar de Pieterskerk, waar de mis van den Heiligen Geest gelezen wordt, en van daar gaan zy by paaren, gevolgd door de Conclavisten, onder aanheffing van 't lied *Veni Creator Spiritus*, in de Paulynsche kapel van 't Vatikaan, waar hun de Pauslyke bullen, hoe zy zig te gedraagen hebben, in eene van de welken zy *infallibiles aeternae sapientiae consultores* heeten, voorgelezen worden. Zy moeten ze bezweeren, en de Kardinaal Dekan vermaant hen in een korte aanspraak, den besten,

Het Concla- volgens hun gewiffen, te kiezen, waarna een ieder zig
ve. heen begeeft. Daarop ontvangen zy 't bezoek van den adel, de Prelaaten, de Gezanten, en hunne bekenden, en tegen den avond, wanneer alles, wat niet in Conclave blyft, weg is, wordt met het luiden eener klok het teken gegeven, om het te fluiten, waarop de Kardinaal Kamerling met drie anderen, *Capi d'ordine* genoemd, alles gaat bezigtigen, dat 'er niets open, en niemand vreemds in 't Conclave blyve.

Elk Kardinaal behoudt een of twee Konklaviften, en een kamerdienaar by zig. Behalven deezen blyven in 't Conclave, de Ceremoniemeester, de Sekretaris van 't Conclave, een paar fakristyngs, twee geneesheeren, een wondheeler, een apotheker, vier barbiers, een metfelaar, een fchrynwerker, en ruim dertig oppaffers. Van alle deeze perfoonen, en de gefteeldheid der vier floten, wordt een notaricele akte gemaakt. Van de twee binnensloten hebben de Kardinaal Kamerling en de Ceremoniemeester, van de buitensloten de Maarschalk van 't Conclave, de fleutels. Van dien dag af wordt niemant, ten zy om ziekte, uit het Conclave gelaten, en die 'er uit is, komt 'er niet weder in. Sterft een Kardinaal, zo moeten egter zyn Konklaviften 'er in blyven, tot dat de verkiezing gedaan is. De drie Kardinaalen *Capi d'ordine* geeven den Gezanten, den Senator en Gouverneur van Romén, gehoor, in naam van 't geheele kollegie, en men doet voor hem drie kniebuigingen, gelyk als voor den Paus. Alle dagen wordt het eeten van elken Kardinaal, 't welk men *eminentissima ministra* noemt, door zyn gevolg naar 't Conclave gebragt, en van drie koetsen begeleid, en na, gelyk gezegd is, doorzocht te wezen, door de draayen binnen gehaald.

Wan-

Wanneer men tot het stemmen, of het *Scrutinium Het Concla-* komen zal, worden de Kardinaalen door den Ce-ve. remoniemceester met de woorden *ad Capellam Domini* geroepen. Den eersten dag leeft de Kardinaal Dekan de mis van den Heiligen Geest, dient het avondmaal uit, en vermaant ze, met korte woorden, tot de verkiezing te gaan, en de daartoe behoorende bullen worden voorgelezen. Dan wordt 'er een tafel met twee bekens en twee schotels gezet, en twee banken voor de Scrutatoren en Revisoren. Twee andere tafels dienen den Kardinaalen om hunne stemmen te schryven. De Kardinaalen blyven alleen in de kapel terug, een ieder krygt een gedrukte briefje, waarop hy zyn naam en dien van den Kardinaal, welken hy stemt, slegts invullen heeft. Men kiest drie Scrutatoren, en drie anderen, die de briefjes met de stemmen van de zieke Kardinaalen gaan haalen. Zy worden by 't lot getrokken, na dat men de naamen van alle de aanwezigen op balletjes geschreven, hard op geteld, in een zak gedaan, en door malkander geschud heeft, 't welk de jongste Kardinaal Diaken doen moet. Dan gaan de Scrutatoren zitten, openen een bus, die, gelyk de armbussen in de kerken, een kleine opening heeft, om te toonen, dat zy ledig is, sluiten ze toe, en geeven ze den drie anderen, om 'er de stemmen der kranke Kardinaalen in te gaan haalen.

Dan neemt de Dekan het eerst een stembrief uit den schotel, gaat aan de andere tafel, schryft 'er de naamen op, doet hem toe, zet 'er zyn zegel op, en toont hem aan allen. Dan gaat hy naar 't altaar, leeft, na 't doen van een kort gebed, het eedformulier, dat hy naamlyk dien stemt, denwelken hy in gemoede den besten agt, en werpt den brief in den beker. Het zelve doen alle de

Het Concla- overigen; en eindelyk worden 'er de stemmen der kán-
ve. ken ook in uit geschud: Die niemand in gemoede waar-

dig oordeelt, behoeft niet te stemmen, waarvan men nog in 't Conclave van 1758. een voorbeeld heeft gehad. Daarna wordt de eene stem na de andere uitgenomen, en, na dat zy door de handen der drie Scrutatooren gegaan zyn, leest de laatste ze overluid; en schryft ze op. Die drie derden der stemmen heeft wordt Paus. Als de vreemde Kardinaalen merken, dat iemand, die hun hof onaangenaam is, haast stemmen genoeg hebben zou, moeten zy protesteeren, want als het getal daar is, zo vindt 'er geene uitsluiting plaats, waartoe de Keizer, Frankryk en Spanjen het regt hebben. Als niemand het geëischte getal heeft, komt het tot een *Accessus*, of tweede stemmen; dat op de zelve wys geschiedt, dog gemeenlyk net even eens uitvalt, also ieder by zyn gevoelen blyft. Alle morgens wordt het Scrutinium op nieuw herhaald, tot dat de partyen eindelyk moede worden, opgesloten te blyven, of door kuiperyen eenige Kardinaalen op een andere zyde gebragt worden.

Alles, wat by deeze verkiezing gebeurt, komt van den Heiligen Geest, (*) gelyk de Romeinen zeggen; egter kunnen zy niet ontkennen, dat de werkingen van den Geest zig op eene zeer menschlyke wys openbaaren. De Kardinaalen krakeelen dikwyls, en 't is wel gebeurd, dat sommige warme hoofden malkanderen de inktkokers dreig-

(*) De Kardinaal Banchieri zeide tot den Abt Richard: „Als wy „in 't Conclave gaan, zyn wy allen van den bystand des Heiligen „Geests overtuigd; maar als wy 'er vier dagen in geweest zyn, „verbeeldt zig ieder, dat de Heilige Geest byzonderlyk in hem „woont.”

dreigden naar de ooren te gooyen. Ongcagt den eed die *Het Concla-*
 gedaan wordt, gebruikt men zo veel staatkundige stree-^{ve.}
 ken, stemt met zo partydige inzigten, onthoudt deezen
 en geenen zo dikwyls zyne stem uit haat, dat 'er een al-
 ler sterkt geloof vereischt wordt, om de verkiezing voor
 eene werking van den Heiligen Geest te houden. De
 historien van elk Conclave zyn hier vol van. De Kardi-
 naal Passionei maakte op zyn medebroeders, by dat van 't
 jaar 1758., een scherpe satire, waarin hy hun veele dier-
 gelyke partydigheden verweet. In 't algemeen ontbreekt
 het by geen Conclave aan hekelschriften, en te Rome
 geniet men zo groote vryheid, dat men die zonder schroom
 leest, en de makers daarvan zelfs noemt.

De volgende byzonderheden kunnen tot een bewys hier- *Conclave*
 vandenien. By 't Conclave van 1724. viel de verkiezing *van 1724.*
 op Orfini, onder den naam van Benedictus XIII. schoon
 in 't begin niemant aan hem gedagt had. Dit kwam door
 den Kardinaal Olivieri. Want als Orfini eens zyn ampt-
 genooten ernstlyk vermaande, door hunne kuiperyen ver-
 der geen ergernis te geeven, zei Olivieri tot die by hem
 stonden, op Orfini wyzende: „Laat ons deezen eerly-
 „ken paap,“ Orfini was een Dominikaan geweest,
 „neemen, hy is uit een groot huis, dog zal nooit
 „iemant benadeelen.“ Een wierp 'er tegen, „maar
 „wat zal 'er van Coscia worden, die hem by den neus
 „leidt?“ „Coscia,“ antwoordde Olivieri, „is een
 „Abatuccio, die God danken zal, als hy 'ereene proeve
 „van 1500. scudi uit haalt.“ (*) Orfini werd verkoren;
 hy

(*) De Kardinaal Coscia werd niettemin de gunsteling van Be-
 nedictus XIII. en regeerde hem geheel en al, tot groot nadeel der
 Romeinen. Hy was ten hoogsten gehaat; het volk wilde zelfs na
 O 3 's Pau-

Het Conclave. hy kende zyn zwak, en weigerde de kroon in 't eerſt langen tyd, zo dat de Generaal zyner Orde, om zo te ſpreken, hem door 't *votum obedientiae* daartoe dwingen moeft.

Conclave van 1730. Het Conclave waarby Clemens XII. verkoren wierd was een der aller langduurigſten, en duurde van den 3. Maart tot den 11. Juli 1730. In 't begin ſprak men van den Kardinaal Corſini, dog hy werd verworpen. Daarop ontbraken maar vier ſtemmen aan Corradini, ſchoon hy in zyne jeugd niets anders dan een muzikant, en naderhand een advocaat geweest was. Frankryk en veele Italiaanen waren voor hem, dog de Keizer en Spanjen ſtelden 'er zig tegen. Hy kreeg niet meer dan dertig ſtemmen, en zesendertig moeſten 'er zyn tot eene verkiezing die gelden zou. Op 't laaſt meende men, dat de Kardinaalen genoodzaakt zouden zyn, eenen Paus buiten hun Kollegie te kiezen. (*) Eindelyk op den 9. Juli draaiden de Kardinaal Hannibal Albani, toen Camerlingo, en anderen van zyne party, weder op de zyde van Corſini. Geduurende dien tyd was de Keizer op andere gedagten gebragt. Corſini zelf had ſterk gekuip, om zig eenen ſterken aanhang te maaken, en geheel Romen verheugde zig by voorraad over de verkiezing. Ook hadden 'er de Franſche Kardinaalen niets

te-
s Pauzen dood eenige huizen plonderen, waarin men vermoedde, dat de Kardinaal zig bevond. Beneden zullen wy nog eens gelegenheid hebben van hem te ſpreken.

(*) Het dekreet van 't Koncilie te Romen in 't jaar 769. gehoudeit beveelt wel uitdruklyk eenen Kardinaal te verkiezen, dog 'er zyn verſcheiden voorbeelden, dat dat niet is in agt genomen, en men ziet het derhalven niet als noodzaaklyk aan, al is het dat de Kardinaalen in laater tyden 'er niet van afgegaan zyn.

tegen, en hy werd op eenmaal den 11. Juli verkoren, *Het Conclaveschoon* hy agtenzeventig jaaren oud, jigtig, en byna^{ve}. blind was. Egter regeerde hy nog tien jaaren.

In 't Conclave waarby Benedictus XIV. werd gekoren, *Conclave* speelde de Kardinal Tencin eene groote rol, en de Fran^{van 1740.}sche party was de sterkste. Tencin had groot vermogen op de Kardinaalen Corfini en Aquaviva. Het volk wees hem met vingeren, en zeide, hy zou een Paus maaken. De Kardinaalen Pozzia en Aldrovandi hadden de grootste kans, en niemand dagt aan Lambertini. In 't begin gebeurde 'er niets byzonders, dan dat verscheiden Kardinaalen malkanderen hunne stemmen gaven, 't welk, tot dat de buitenlandsche Kardinaalen aankomen, een foort van compliment is, waardoor men zig tot niets minder denkt te verbinden, dat tot het verkiezen van zulk eenen wien men zyn stem gegeven heeft. De eerste Kardinaal, die voorgeslagen werd, was Aldrovandi. Gemeenlyk neemt men in 't begin dien niet, op wien men wezenlyk het oog heeft, om de groote hevigheid der partyen eerst wat te laten bekoelen, en elk zyn eigenzin een weinig te laten uitnuilen. Als de eerste yver voorby is, en men zig in 't Conclave begint te verveelen, brengt men hem op 't tapyt, met wien men 't in ernst meent.

Na Aldrovandi vielen veelen op den Kardinaal Ruffo, die oud, van familie en verdiensten was, dog hem ontbraken twee stemmen, die hy niet winnen kon. Daarna had Rezzonico groote hoop, alzo hem maar eene stem ontbrak. De reden hiervan was, dat men door hem de tegenparty in evenwigt wilde houden, zonder werkyk op hem te denken. Toen kreeg de Kardinaal Pozzia zyn beurt; hy bezat veel treflyke eigenschappen, dog een pasquil, door de tegenparty uitgestrooid, onttrok hem

Het Concla- veele stemmen, schoon hy zig zeer wel tegen den aan-
de. gewreven lak verdedigde. Firrao had toen byna de
 kroon verworven, en Hannibal Albani, een broeder van
 den nog leevenden Kardinaal Alexander Albani, die
 veel gezags in 't Conclave had, scheen 'er, ten minsten
 voor 't uiterlyke, wel mede te vrede. Veelen wenschen
 hem reeds geluk, en wilden hem als in triomf in de
 Sixtynsche kapel brengen, dog de Keizerlyke Minister
 verklaarde, dat zyn hof geen Napolitaan begeerde.
 Men nam de toevlugt weder tot Aldrovandi, hy kreeg
 dricendertig stemmen, dog kon de vierendertigste niet
 winnen, alzo niemant wilde toegeeven, schoon het Con-
 clave reeds vyf maanden geduurd had.

De Kardinaal Hannibal Albani vreezende, dat sommi-
 gen van zyne party ten laafsten verdrietig worden en af-
 vallen mogten, besloot eindelyk, de laafste myn te doen
 speelen, en bediende zig daartoe van Pater Ravali, om
 den Kardinaal Aldrovandi op 't ernstigste te vermaanen,
 zig met den Kardinaal Albani te verzoenen. Deeze deed
 het, in hoop daardoor de hem ontbeerende stemmen te
 bekomen, en beloofde zyne dankbaarheid te zullen too-
 nen, in geval hy verkoren werd. Deeze belofte stiet
 veelen, zyne party verzwakte, en, toen hy zag, dat 'er
 niets verder te doen was, sloeg hy zynen landsman, den
 Kardinaal Lambertini, voor. De Kardinaal Aquaviva
 begaf zig toen naar Albani, en vertoonde hem, dat het niet
 lang meer uit te houden was, en dat men op de eene of an-
 dere wys uit het Conclave moest maaken te komen. Dee-
 ze bleef staan op den Kardinaal Mosca, 't welk den an-
 der moeilyk maakte, en zeggen deed: „ Wat helpt het
 „ van den Kardinaal Mosca te spreken? wy begeeren
 „ geen Paus van uwe keus, maar wel eenen met uwe
 „ toc-

„toestemming. Gy wilt geen en van onze Kardinaalen, *Het Concla-*
 „wy ook niet van de uwen. Daar blyft dan niets *ve.*
 „over, dan 'er eenen te kiezen, die aan beide partyen
 „onverschillig is, en onder die zie ik 'er geen en, die
 „alle gevorderde eigenschappen heeft, dan Lambertini
 „of Lescari. Wien van de twee wilt gy nu? Zal het
 „Lambertini zyn? Hy is uit den Kerkelyken Staat ge-
 „boren, gelyk het de Romeinen gaarn zien.” De Kar-
 dinaal Albani, die liever een Turk Paus gemaakt had dan
 Aldrovandi, liet zig gezeggen. Dus werden de hoofden
 der beiden partyen eens; men bragt Lambertini in de
 kapel, en verkoos hem den 16. Augustus met eenpaarige
 stemmen, daar hy 'er den dag te vooren niet eens eenig
 gehad had.

In 't Conclave van 1758. sprak men in 't begin sterk *Conclave*
 van Crescenzi. Dog die men in 't begin Paus maakt blyft *van 1758.*
 op 't laastt gemeenlyk Kardinaal. Den grootsten aanhang
 hadden de Albanies, en alzo zy Paolucci de kroon toe-
 dagten, sloegen zy kwanfwys Cavalchini voor, om de
 partyen wat moede te maaken. De Kardinaal Porto-
 carrero liet zig daar door misleiden, trok de party van
 Cavalchini met allen yver, tot dat hem het Fransche hof
 uitsloot. Deeze droeg zyn ongeluk met de grootste stand-
 vastigheid, en ging gelaten voort zyn post als Dekan te
 te vervullen. Anderen, die ook groote kans gehad had-
 den om verkoren te worden, heeft zulk een ongeluk
 wel den dood gedaan. De Kardinaal Sacchetti was ook
 mis, uit hoofde, dat hy een geschenk van den Ambassa-
 deur van Frankryk aangenomen had. Paolucci wierd
 door 't Weener hof uitgesloten, gedurende dat men be-
 zig was de stemmen, die voor hem waren, te tel-
 len. Den voorgaanden avond hadden bereids eeni-
 gen

Het Concla- gen den Kardinaal Piazza, als toekomenden Paus, de
 ve. hand gekust, dog Hannibal Albani (*) wist hem nog
 dien zelven nagt te doen uitsluiten. Weinig scheelde
 het, of de vermaarde Portocarrero was Paus geworden.
 Hy was slim, en vereenigde de Spaansche bedaardheid
 met de Italiaansche listigheid. Hy had by zyn leeven
 zyne goederen verdeeld, en die aan anderen gegeven,
 had alle verbindtenis met Spanjen afgebroken, en was
 als een Romein te beschouwen. Toen hem de Fran-
 sche Kardinaalen, die de kuiperyen van 't Conclave
 niet genoeg kenden, en over de uitsluiting van Caval-
 chini geheel verffeld waren, vroegen, op wien men
 nu 't oog liet vallen, sloeg hy de oogen zeer beschei-
 den neder, en zeide, het was nu de tyd van den Heiligen
 Geest. Zy bemerkten zyn inzicht niet, of wilden het
 misfchien niet bemerken.

De Kardinaal Spinelli had ook een aanzienlyken aan-
 hang, dog de Koning van Napels deed hem weeten,
 dat hy hem door Spanjen de uitsluiting geeven zoude.
 Deeze zocht derhalven 'er eenen op den troon te bren-
 gen,

(*) Deeze deed eens eenen vreemdeling, die zig over de lang-
 duurigheid van 't Conclave verwonderde, een opregte bekentenis,
 zeggende: „ De vreemde Kardinaalen zyn altyd zeer yverig, en
 wenschen spoedig gedaan te hebben. Na de verkiezing blyven zy
 eenige weeken te Romen, om zig te vermaaken, en worden van
 ieder, ook van den nieuwen Paus, met bescheefdheden overladen. Daar-
 na vertrekken zy, en hebben van hun leeven niets meer met den
 Paus te doen. Dog ik blyf onder den rug, en hy kan my by den
 kop doen vatten, als het hem lust. Gevolglyk moeten het ook de
 vreemde Kardinaalen niet kwaalyk neemen, als ik my tyd gunne,
 en zoeken, zo veel mooglyk, eenen Paus te kiezen, die met my-
 ne belangen overeenkomt.

gen, onder wien hy ten minften veel deels aan de re- *Het Concla-*
geering hebben zou, en daartoe hield hy den Kardi- *ve.*
naal Rezzonico voor den beften. In 't eerft bood hy
kwanswys aan, voor Cavalchini te wezen, alzo hy wel
wift, dat Frankryk dien niet zou laaten verkiezen, om
dan, wanneer hem die kroon uitsloot, de andere party
op de zyde van Rezzonico te brengen. Ook haalde hy
den Kardinaal Corfini, en alle de kreatuuren van Cle-
mens XII. over. Te vergeefs tragte de Kardinaal Sciar-
ra Colonna de Fransche Kardinaalen hem aftetroggelen.
Rezzonico werd des avonds den 6. Juli verkoren, in plaats
dat de verkiezing eerft den 7. des morgens vroeg gefchied
zou zyn. Had Spinelli zo niet gehaast, Rezzonico was
geen Paus geworden. Ondertusfchen bekwam hy zo veel
deels niet aan de regeering, als hy zig verbeeld had. Zy-
ne vyanden deden hem zo veel verdriets aan, dat hy
het hof verliet, en in 't jaar 1763. overleed. Alzo
Frankryk zo veel deels in de verkiezing van Clemens
XIII. gehad had, verzogt het den Paus, den Kardinaal
Archinto tot Sekretaris van ftaat aantefstellen, het welk
ook gefchiedde. Dog deeze overleed binnen kort, en
de Kardinaal Torregiani, die den Bourbonfche hoven,
door zyn halsftarrigheid, zo veel werks maakte, kwam
in zyn plaats.

Zo dra de verkiezing van een Paus gedaan is, dat *Verkiezing*
is te zeggen, zo dra een Kardinaal twee derden der *van den*
ftemmen heeft, luidt men, en de jongfte Kardinaal *Paus.*
Diaken laat den Ceremoniemeester en den Sekretaris
van 't Conclave binnen. De kapel wordt gefloten. De
Kardinaal Dekan, nevens eenige anderen, treedt toe
tot den nieuw verkoren Paus, en vraagt hem, of hy
de

Het Concla- de regelmaatige verkiezing wil aanneemen. (*) Heeft
 226. hy 'er niets tegen intebrengen, zo moet hy verklaaren,
 welken naam hy denkt aanteneemen, en de Ceremonie-
 meester maakt 'er een akte van. (**) Als dit gedaan is,
 treedt de Paus, begeleid door de twee oudste Kardinaa-
 len Diakens, naar 't altaar, en gaat, na 't doen van een
 kort gebed, agter het zelve, om de kardinaalskleederen
 voor de Pauslyken te verwisselen. Dan zet hy zig op een
 soort van troon, en geeft der geheele vergadering van
 Kardinaalen den eersten zegen. Deezen kussen hem de
 hand, en hy omhelst ze weder; de Camerlingo steekt
 hem den vischerring aan den vinger, en de Paus geeft
 dien aan den Ceremoniemeester, om 'er zyn nieuwen
 aangenomenen naam op te laten graveeren.

Kort voor de verklaring wordt reeds eene menigte
 menschen in 't Conclave gelaaten. Ondertuschen begeeft
 zig de oudste Kardinaal Diaken, begeleid door een Ce-
 remoniemeester, op de groote tribune boven den
 hoofdingang der Pieterskerk, die, toen 't Conclave be-
 gon, toegemetseld is geworden, doet ze openen, kon-
 digt

(*) *Acceptasne electionem de te canonice factam in summo Pontifi-*
ficem?

(**) Wy vinden in de historien der Pauzen voorbeelden van
 Kardinaalen, die de verkiezing niet aangenomen hebben, of zig
 ten minsten lang bedagten. De nieuwer histori: levert van het eer-
 ste geval geen voorbeeld op; maar Clemens X., uit het huis van
 Albani, bleef drie dagen lang zonder zig te verklaaren, en Bene-
 dictus XIII. moest men 'er als met geweld toe dwingen. Pius V.
 zeide, in 't jaar 1566. als Monnik hoopte ik zalig te worden, als
 Kardinaal begon ik 'er aan te twyffelen, en als Paus geloof ik het
 byna in 't geheel niet.

ligt den naam des nieuwen Pauzen openiyk af, (**) en *Het Concla-*
werpt met een een papier naar beneden, waarop 's Pau-
zen naam staat, 't welk door het volk gretig opgevangen
wordt. Ter zelver tyd wordt het gefchut van den Enge-
lenburgt geloft, de foldaaten, die op de Pietersplaats
onder de wapenen staan, doen een falvo, en alle de
klokken worden geluid.

Na de afkondiging mag ieder in 't Conclave gaan. De
Paus gaat naar zyn celle, tot na den maaltijd, wanneer
hy, in een langen rok gekleed, en met de bischoplyke
muts op 't hoofd, op 't altaar der Sextynfche kapel gedra-
gen, en van de Kardinaalen, gelyk men 't noemt, aan-
gebeden wordt. Zy kuffen hem den voet, de hand, de
borst, en 't aangezicht. Dan wordt hy op een met goud
geborduuden armstoel, door den welken lange ftokken
geftoken worden, *Sedia gestatoria*, van twintig bedien-
den, *Palafrenieri*, op de fchouders in de St. Pieterskerk
gedragen, (**) met muziek vooruit, welke den hymnus,
Ecce sacerdos novus, speelt, ter zyde de Zwitferfche lyf-
wagt, en agter aan de Kardinaalen. Wanneer hy in de ka-
pel van 't heilige fakrament, en by het graf van Petrus
zyn gebed gedaan heeft, zet men hem op het hooge al-
taar, waar de Kardinaalen de aanbidding weder verrigten.
Dan draagt men hem weder naar 't Vatikaan, en de illu-

mi-

(*) *Annuncio vobis gaudium magnum. Papam habemus eminentissi-
mum ac reverendiss. Dominum N. N. qui sibi imposuit nomen N.*

(**) Toen de draagers Clemens XII. voor de eerste maal ophie-
ven begon hy te fchreyen, misfchien, om dat zy hem fcheef op-
beurden, of om dat hy deeze wonderlyke machine, die den nieu-
wen Pauzen altyd zonderbaar moet voorkomen, nog niet gewoon
was.

Het Concla- minaties en vuurwerken duuren twee avonden agter mal-
ve. kander door de stad.

In de eerste agt dagen, tot aan de inwyng en krooning, verrigt de nieuwe Paus geen openbaare plegtigheden, en schoon hy werklyk regeert, vaardigt hy nog geene bullen met het looden zegel af, maar slegts breves met den vischerring bezegeld. Den dag daaraan begeeft zig de Paus, met een zeer pragtig gevolg, van 't Vatikaan naar het Paleis op Monte Cavallo.

Krooning. De krooning des Pauzen is een merkwaardige en voor eenen vreemdeling zeer gewigtige ceremonie. De Paus begeeft zig, met een talryk gevolg, in begeleiding van alle de Kardinaalen, van de welken de Bischoppen in bischoplyk gewaad, en de anderen in kostbaare miskleederen zyn, naar de S. Pieterskerk. In 't voorportaal gaat hy op een troon zitten, om de domheeren dier kerk ter voetkus toetelaaten. Daarop draagt men hem, gelyk de eerste maal, in de kapel van 't heilige sakrament en de Gregoriaansche, en ten laatste op het hooge altaar. Om den Paus by deeze groote plegtigheid het verganglyke der wereld te erinneren, gaat een ceremoniemeester vooruit, die op een zilveren stok een weinig werks draagt, driemaal voor den Paus knielt, en, terwyl een priester het werk met een kaars aansteekt, de zedenkundige spreuk, *sic transit gloria mundi*, opzegt. De oude Romeinen hadden een diergelyk inzicht, als zy agter den triomfeerenden Burgemeester eenen slaaf plaatsten.

De oudste Kardinaal Diaken hangt den Paus het *Pallium* om, dat met zes kruisen van zwart taf versierd is, en een zinbeeld is van het apostelampt, en de volkomene Pauslyke magt. De Kardinaalen en Bischoppen kussen hem

hem weder den voet. Daarop doet de Paus de mis op *Het Concla-*
 het hooge altaar, op het welk dat niemand buiten hem ^{ve.}
 doen mag. Als de mis begint verrigten de Kardinaalen
 op nieuws de aanbidding. Men zingt de Euangelien en
 Zendsbrieven in 't Grieksch en Latyn, om de vereeniging
 der twee kerken te betekenen. De Paus gebruikt het
 avondmaal, dat hem op den troon gebragt wordt. (*)
 Na de mis brengt men hem naar de groote loge boven
 den hoofdingang der S. Pieterskerk, waarvan de zegen
 op witten donderdag gegeven wordt; hy klimt ten aan-
 zien van al het volk op den troon, en de eerste Kardi-
 naal Diaken zet hem de driedubbelde kroon op, met de
 woorden: *Accipe Tiaram tribus coronis ornatam, & scias*
patrem te esse principum ac regum, rectorem orbis, in terra
Vicarium Salvatoris nostri Jesu Christi, cui bonos & gloria in
saecula saeculorum. Amen. De plegtigheid eindigt met ee-
 nen dubbelden zegen van den Paus, den eersten deelt
 hy uit staande op den troon, den tweeden voor aan op
 de tribune, en tegelyk wordt aan allen, die hem ont-
 vangen, eene volkomen' vergiffenis van zonden verkond-
 igt. Eindelyk wordt hy naar 't Vatikaan te rug gedra-
 gen, waar hy zyne gewoone kleederen weder aandoet,
 en hem de Dekan van 't kollegie der Kardinaalen in aller
 naam een compliment maakt, en eene lange regeering
 toewenscht.

Op den dag der krooning verligten alle de Kardinaalen, *Illumina-*
 Ge- *tien en*
vuurver-
ken.

(*) Deze ceremonie wordt herhaald zo dikwyls de Paus de mis
 plegtig doet. Ondertusschen schynt het altyd ergerlyk te zyn, dat
 de Paus in het heiligste stuk, waarin alle menschen gelyk zyn, daarin
 een voorregt zoekt, dat hy het avondmaal op den troon zittend
 ontvangt.

Het Concla- Gezanten, en wat tot het hof behoort, of met den nieu-
ve. wen Paus eenige verbindtenis heeft, des avonds hunne
 huizen. Dog het fraaiste is de illuminatie van de voorzy-
 de en de koepel van de S. Pieterskerk. Men kan zig niets
 pragtigers verbeelden, dan het schoonste gebouw der we-
 reld met eenige duizenden van lampen, en dat wel zo
 verligt te zien, dat men uit de schikking der lampen de
 architectuur onderkennen kan. De koepel kykt, gelyk
 een vuurige piramide, over alle de gebouwen van Rô-
 men heen, en vertoont zig in de verte, b. v. op de
 hoogte voor de Villa van Medicis, voortreflyk. Dee-
 ze illuminatie geschiedt jaarlyks op den feestdag van
 S. Pieter.

Dien zelve avond wordt 'er ook van den Engelen-
 burgt een vuurwerk in den Italiaanschen smaak afgesto-
 ken. De hoogte dier plaats geeft daar eene vertooning
 aan, diergelyke men nergens vinden kan, schoon een
 der voornaame stukken van een vuurwerk, naamlyk de
 waterwerken, ontbreekt. Inzonderheid kan men zig
 niets heerlykers voorstellen, dan wanneer op 't laatste een
 paauwenstaart, *Girandola*, van 4500 pylen in de lugt
 steigt. Dewyl de plaats zelve hoog is, en zig de vuur-
 pylen, gelyk een waayer, uitbreiden, zo wordt de ge-
 heele horizon verligt, en de hemel schynt in vuur te
 staan. Het overige bestaat uit enkele vuurpylen, zon-
 nen, raden, cascades, enz. Een diergelyk vuurwerk
 met den paauwenstaart wordt jaarlyks tweemaal, naamlyk
 op den verjaardag van 's Pauzen krooning, en op 't feest
 van S. Pieter, van den Engelenburgt afgestoken. Het kost
 elke reis niet meer dan 500. scudi.

Il Posseffe. Eene merkwaardige plegtigheid na de verkiezing van
 den Paus is het *Posseffe*, wanneer de nieuwe Heilige Va-
 der

der bezit neemt van de kerk van S. Giovanni di Latera- *Het Concla-*
no. Alzo deeze de bischoplyke kerk van Romen is, *ve.*
van dewelke de Paus, als het ware het, den titel voert,
en waar de Pauzen in 't eerst hun verblyf bielden, moet
hy in de eerste maanden zyner regeering daar bezit van
neemen. De optogt begint van 't Vatikaan, schoon de
tegenwoordige Paus van Monte Cavallo afreed, over de
de Engelenbrug, voorby S. Andrea della Valle en al
Gesù, over het Kapitoel, onder den boog van Titus
door, en voorby het Coliseo. Langs den weg zyn de
meeste huizen en alle de kerken met tapyten behangen,
de trappen van 't Kapitoel worden met zand bestrooid,
op dat de paarden op en af kunnen gaan. (*) Voor de
Villa Farnese doet de Koning van Napels een eerboog
oprigten, (**) en de Raad van Romen eenen anderen op
't Kapitoel, als de nieuwe Paus een geboren Romein is.

De optogt wordt begonnen door eenige ruitery, om ruim-
baan te maaken. De ruiters zyn in rood fluweel met
goud, en hebben groote pluimen op het hoofd. Dan
volgen de stalmeesters des Pauzen en der Kardinaalen,
nevens alle de laage bedienden, de Konfistoriaal Advokaaten,
de Prelaaten *di Mantellone*, of titulaire Kamer-
heeren, de geheime *Camerieri*, de Roomsche Baronnen
en Prinsfen, vergezeld van hun pages en bedienden te
te voet; de Prelaaten *Chierici di Camera*, de *Maggior-*
duomo, de Auditeurs der Rota, de Gezanten van Bo-
logna

(*) Als Clemens XIV. in 1769. bezit nam, viel hy in 't afryden
van 't Kapitoel van 't paard, dog zonder zig te bezeeren. Hy
lachte 'er mede.

(**) De oneenigheden daarover in 1769. ontstaan hebben wy be-
ven hy de beschryving der Villa Farnese gemeld, bl. 119.

Het Concla. logne, de Conservatori van Romèn, de Gouverneur.
22.

De jongste Auditeur der Rota draagt het kruis, en daarop komt de Paus in 't midden zyner Zwitsers en Palefrenieri. Hy zit op een wit paard, welks toom eerst van eenen der Prinsfen van den troon, en naderhand van de Conservatori gehouden wordt. Benedictus XIII. werd uit hoofde zyns hoogen ouderdoms, en de invallende zwaare koude, gedragen, het welk iets ongewoons was. Agter den Paus volgen vyfentwintig kostbaar gekleede pages, en de garde te voet. Dan komen een groot getal loopers, die het tweede gedeelte van den trein openen. De Ceremoniemeester, op een muilezel gezeten, voert dien aan. Verscheiden' huisbedienden gaan voor den draagstoel, en den armstoel des Pauzen, *Sedi Papale*, vooruit. Daarop volgen de Kardinaalen insgelyks op muilezels, die elk van twee stalbedienden, hebbende stokken in de hand met 's Kardinaals wapen, geleid worden. Dan komen de Aardsbisdommen, Bisdommen, die *Assistenti al Soglio* zyn, de Auditeur der Pauslyke Kamer, de Schatmeester, en de overige Bisdommen, die niet *Assistenti al Soglio* zyn. De koets van den Paus met zes witte paarden, en eindelyk maakt de overige cavalerie en infanterie een besluit.

Op het Kapitoel houdt de Paus stil, om de huldiging van den Roomschen Raad te ontvangen. Het Kapittel van 't Lateraan komt hem te ontmoet, en reikt hem de sleutels over. Dan klimt de Paus op eenen by de kerk opgerigten troon, en de Domheeren kussen hem de voeten. In de kerk deelt hy den zegen uit van het hooge altaar, en dan nog eens van de gallery aan de voorzyde der kerk. Eindelyk begeeft hy zig in zyn gewoone kleding weder naar 't Quirinaal terug.

Som-

Sommige schryvers spreken van eene zekere ceremo- *Het Concla-*
nie, dat naamlyk de Paus, sedert de historie van Pauzin^{ve}.

Joanna, op een zekeren stoel zou moeten gaan zitten.
Wy hebben by de gelegenheid, dat wy van den stoel
spraken, die in eenen gang van 't klooster van 't Late-
raan staat, reeds gezegd, dat deeze geheele zaak onder
de fabelen behoort.

EENIGE ANDERE KERKGEBRUIKEN TE ROMEN.

De Processie op Sakramentsdag, welken Urbaan IV. *Kerkge-*
om het jaar 1261. tot een feestdag maakte, is eene der *bruiken te*
pragtigste van dien aart. De trein begint met alle de be- *Romen.*
dienden der kanfelary, en de overige leden der gerechts- *Sakra-*
hoven, prokureurs, notarissen, met waschkaarsen, daar- *mentsdag.*
op volgen de Prelaaten der Kamer, Auditeurs der Rota,
Abten, Bisschoppen en Kardinaalen. De Paus wordt op
een stoel gedraagen, een boven zyn hoofd een pragtig,
met goud geborduurd, verhemelte, 't welk de voornaam-
sten van den Roomschen adel vasthouden. De Paus heeft
het Sakrament in de hand. Twee Kardinaalen staan naast
hem. De bisschoplyke muts wordt hem nagedraagen, en
daarop volgen weder een menigte van Prelaaten, de Ge-
neraals der orders, en een groot getal priesters in hun
plegtig gewaad. De geheele vertooning behoort onder
de fraaisten die 'er in Italië te zien zyn, en verdient
beschouwd te worden.

Op dien dag worden de heerlykste tapyten van 't Va-
tikaan, die volgens de tekeningen van Raphaël gemaakt
zyn, onder de Colonnade der S. Pieterskerk openlyk ten
toon gesteld. Zy verbeelden historien uit het Oude Te-

*Kerkge-
bruiken te
Romen.*

stament, en verdienen wegens de treflyke tekening bewonderd te worden. Gedurende de agt dagen van het feest houden ook de andere kerken haare processies, zo dat men zig in dien tyd 'er zat genoeg aan zien kan. Dog die van den Paus verdient alleen van vreemdelingen gezien te worden.

De Telle.

Een andere merkwaardige plegtigheid te Romen is de overgaaf der witte Telle, *della China*, nevens een beurs met dukaaten. De Napolitaansche Gezant geeft die alle jaaren den Paus over op den 29. Juni, op den feestdag van S. Pieter, tot een teken van zekere regten, welken de Paus op dat Koningryk heeft.

*Plegtighe-
den der Bil-
le week.*

Als men de reis zo schikken kan, dat men de stille week te Romen doorbrengt, is het niet kwaad, ten minsten veele vreemden doen het zo, ten einde dan de ceremonien te zien. Op palmzondag deelt de Paus de palmtakken uit in de kapel van 't Paleis op Monte Cavallo. De Kardinaalen Priesters zitten ter regter hand van 't altaar, de Diakens te linkerhand, en hunne sleepdraagers, *Caudatarii*, zitten aan hunne voeten. De Kardinaalen zyn in hunne lange violette rokken, korte hermelynen mantels, en daar over hunne langemantels met sleepen, gedoscht. Dog als de ceremonie begint, trekken zy hunne ryke miskleederen aan, en zetten mutsen van zilvermoor op. De Paus reikt hun de palmtakken over, die zy naderhand aan hunne *Caudatarii* geeven. Agter de Kardinaalen zitten de *Poenitentarii* en Generaals der orders, aan welken een Kardinaal de palmtakken brengt, also zy het regt niet hebben, in de gestoltens der Kardinaalen te komen. De *Caudatarii* en eenige vreemden van aanzien krygen olyftakken, waaraan een blad als een kruis gebonden is.

wel-

welken daarom *Crocette* genoemd worden. Met deeze *Kerkge-
palmtakken* gaat de geheele menigte de groote zaal van *bruiken te
't Paleis* in processie rond, daar de Kardinaalen de *Romen.*
miskleederen afleggen, de voorige gewaaden weder aan-
doen, en de mis bywoonen. Ondertusfchen bewierookt
een geestelyke den Dekan der Kardinaalen driemaal,
en ieder der anderen tweemaal. Na de mis omhelzen
de Kardinaalen malkander, als of zy de beste vrienden
waren, geeven zig de kus van vrede, 't welk ge-
meenlyk elke reis geschiedt als de Paus de mis doet.

Op *Afchdag* worden de donkere metten gezongen. *Afchdag.*
Het begin heeft niets byzonders, dog het *Miserere* van
Corelli is een treflyk stuk, dat zeer zielroerend is.
De muziek is wel oud, dog zo beweeglyk als men
zig iets kan voorstellen. Zy bestaat alleen uit men-
fchen stemmen, zonder eenig instrument, 't welk eene
heerlyke werking doet, en fomwylen zo klinkt als of
'er een orgel by was.

Op Witten Donderdag doet de Paus, of, by gebrek *Witte Don-
van denzelven*, de Kardinaal Diaken, een plegtige mis in *derdag.*
de Pieterskerk. Alle de Kardinaalen woonen ze by, en
zitten even als by 't uitdeelen der palmtakken. De Prinsfen
ftaan ter zyde van den troon. By deeze, gelyk als by alle
missen, die de Paus zelfs viert, komt geen instrumentaal
muziek. Na de mis gaat de geheele processie in de Pau-
lynfche kapel van 't Vatikaan, waar het heilige Sakra-
ment door den Kardinaal Diaken ten toon wordt gesteld.
De Paus gaat dan in de loge boven den ingang der
kerk, een Kardinaal leest de bulle *in coena Domini*, (*)
verfcheurt ze, en werpt ze met de uitgedaane wafch-
kaars.

(*) In 't jaar 1770. fchafte de Paus het leezen deezer bulle af.

*Kerkge-
bruiken te
Romen.*

kaarsfen van boven neder, te gelyk doet de Paus alle ketters, en die zig tegen de Katholyke Kerk en haare geestelyken vergrypen, in den ban. Daarop geeft hy der geheele Katholyke Christenheid den zegen, *urbi & orbi*. Ieder valt dan op de knie, het geschut wordt geloft, de trommen der onder 't geweer staande soldaaten geroerd, en een salvo geschoten, alle de klokken der stad luiden, 't welk ook op die van andere godsdiensten, die zig aan den vloek en den zegen even weinig kreunen, een grooten indruk maakt.

Daarop wascht de Paus of de Dekan in een zaal van 't Vatikaan de voeten van twaalf arme priesters, die als vreemde pelgrims te Romen komen, en daartoe door de Gezanten en Auditeurs der Rota worden aangeboden. Ieder krygt ten dien einde een priesterlyk kleed, een koorhemd, en een gouden en zilveren penning, 't welk t'zamen omtrent de waarde bedraagt van 24 daalders. (*) Daarna worden zy ter tafel onthaald, en de

Kar-

(*) Deeze ceremonien kunnen door alle vreemdelingen vrylyk gezien worden. Eens, dat Benedictus XIV. het voetwaschen verrigtte, en hy eenige vreemdelingen zag staan, vroeg hy den Kardinaal Pasionci, wie dat waren. Deeze antwoordde met zyne gewoone vrymoedigheid, „ Heilige Vader, het zyn Hollanders, die tegenwoordig te Romen zyn, om heden de excommunicatie der bulle *in coena domini* uit de eerste hand te haalen, en daarna by den Bibliothecarius van den heiligen stoel, dat was hy zelf, het middagmaal te gaan naemen.” Wy hebben reeds een reis of twee gelegenhed gehad van deezen Kardinaal te spreken. Hy was vol verstand, en een vertrouwde van Benedictus XIV., dog kon egter niet laten, dikwyls zeer stekelagtig te zyn, of met hem over de weerenschappen te zintwiffen. De Paus werd dan wel moeilyk, dog altoos hy hem om zyne kundigheden zeer agte, verzoenden zy zig altyd wederom zeer schielyk. Pasionci hield veele gebruiken der kerk voor

Kardinaalen brengen het eeten op, en 't welk niet ge-^{Kerkge.}
bruikt wordt neemen zy mede. Als dat gedaan is,^{bruiken te}
gaan de Kardinaalen zelven in armstoelen aan de tafel
zitten, waarop dan een dessert van suikerwerk en kon-
fituuren is. De warme spyzen laat elk door zyn be-
dienden van een andere tafel haalen, en zout en pe-
per brengen zy in kleine zilveren busjes mede. Op
dien dag worden de donkere metten, en een ander
treffelyk *Miserere* in de Syxtynsche kapel gezongen.

Op Goeden Vrydag wordt, gelyk den voorigen dag,^{Goede Vry-}
in byzyn van alle de Kardinaalen, in de Syxtynsche^{dag.}
kapel de mis gelezen, en daarna eeten de Kardinaalen
weder in 't openbaar. Zy zitten in rang langs de
muuren, gelyk de monniken in de eetzaalen der kloos-
ters, daarna worden de donkere metten en het *Mise-*
re door vier stemmen gezongen. Uit de Sixtynsche
kapel gaan de Kardinaalen in de Pieterskerk, en knie-
len in een cirkel voor eene van de vier tribunen in
de pilaars der koepel, van de welke een Dombbeer
hen met de drie daar bewaard wordende reliquien, de
speer,

voor dingen van geene waarde, gelyk gemeld antwoord te kennen
geeft. Inzonderheid was hy geen patroon der monniken. Een
paar Kapucynen maakten eens eene diepe buiging voor zyne paar-
den, en, de reden van die beleefdheid gevraagd zynde, gaven zy
ten antwoord, „om dat zyn Eminentie, by gebrek van paarden,
geene zwaarigheid maken zou, ons voor zyn koets te spannen.”
Door zyn lange nunciatuur buiten 's lands had hy genegenheid voor
de vreemdelingen gekregen, en hy agtte zyne landsgenooten niet
veel. Den Sekretaris van Staat, den Kardinaal Valentini, die by Be-
nedictus XIV. veel te zeggen had, kon hy niet veel, en noemde
hem altyd den *Bacha*. Eens zeide hy in de kerk openlyk, in plaats
van *Pax tecum*, *Salamalec*, by 't geeven van de kus van vrede.

*Kerkge-
bruiken te
Romen.*

speer, den zweetdoek, en een stuk van 't kruis, den zegen geeft. Dan komen de procesfies van boetvaardige zondaars, die insgelyks met deeze reliquien ingezegend worden.

Van vyf uren des namiddags tot den avond zit de Kardinaal *Poenitentiarius* op eenen houten troon, vyf trappen hoog, die met een leuning omgeeven is, op dat het volk niet te sterk aapdringe. Dit heet de regtbank der boete. De Kardinaal hoort den biegt, en roert onderwylen allen, die zig aanbieden, met een langen stok aan, waardoor zy aflat voor honderd dagen ontvangen, daar de andere Poenitentiarii door het aanroeren alleen maar voor veertig dagen aflat geeven kunnen. Het krielt in dien tyd in de Pieterskerk en op de straaten van pelgrims, die meest in een kiel, met een korten mantel daarover, die tot aan de elboogen reikt, gekleed zyn, en een hoed op hebben, alles van zwart gewascht linnen. Over de schouders hangt hun een kleine almoebus, een steenen kruik, en in de hand hebben zy een langen staf. Dus zien zy 'er wonderlyk uit. By zulke plegtigheden kan men een begrip maaken van de grootte der Pieterskerk, want, schoon 'er eenige duizenden van menschen in verzameld zyn, is 'er dog altyd ruimte genoeg, zonder dat men gedrongen worde. De honderd zilveren lampen, die anders altyd by 't graf van Petrus branden, zyn in dien tyd uitgedaan, in haare plaats wordt voor het verhemelte des altaars een kruis twintig voet hoog in de lugt gehangen, en met veele lampen verligt, 't welk der kerke een majestueus aanzien geeft.

*Het Paasch-
feest.*

Den eersten dag van paaschen deelt de Paus ten tweede maal, onder 't paradeeren der troepen, en in bywizen van alle de Kardinaalen het volk van de tribune der Pieterskerk den zegen uit. Hy heeft de Pauslyke kroon op,

op, en zit op eenen in de loge staanden troon. Na 't *Kerkge-*
 leezen van een gebed, staat de Paus op, en geeft eenen *bruiken te*
 driedubbelden zegen, waarby het geschut weder, gelyk *Romen.*
 op witten donderdag, geloft wordt; ter zelve tyd werpt
 een Kardinaal de papieren, waarop de afstaaten geschre-
 ven staan, welken aan zekere kerken worden vergund
 onder 't volk, en de Paus gaat heenen.

Aartig is de procesfie der uitgehuwlykte meisjes, welke *Procesfie*
 jaarlyks op den dag van Maria's Verkondiging door de *van uitge-*
 Dominikaanen alla Minerva gehouden wordt. Daar zyn *brulykte*
meisjes.
 'er gemeenlyk tweehonderd, die eerst de mis bywoonen,
 het heilige avondmaal gebruiken, en dan briefjes ontfan-
 gen, waarop haar uitzet geschreeven staat, die van 25.
 tot 100. scudi belooft, dog niet dan kort voor de brui-
 loft uitgedeeld wordt. Deeze briefjes steeken zy voor
 de borst. Zy zyn in 't wit gekleed, het aangezicht is half
 met een sluyer bedekt, en de roozenkrans hangt op zyde.
 Zy gaan twee aan twee, en tuschen ieder vyfde paar
 gaan altyd twee Dominikaanen met waschkaarsen. Zul-
 ken die non worden zullen, komen agter aan, met een
 kroon op 't hoofd. Alzo de uitzetten gering zyn, staat
 men sommigen meisjes, die vrienden hebben, toe, meer
 dan eens de procesfie bytewoonen, tot dat zy zo veel
 als haar noodig is byeen hebben. Daar zyn 'er, die 'er
 niet voor bekend willen zyn, en anderen meisjes een
 footje geeven, om in haare plaats te gaan.

Tot de openbaare plegtigheden behooren ook de
 staatige intreeden der uitheemsche Gezanten, en nieu-
 we Kardinaalen, wanneer die te Romen komen, om
 den kardinaalshoed te haalen.

Zeeden en
gebruiken
der Romei-
nen.

VAN DE ZEEDEEN EN GEBRUIKEN DER ROMEINEN.

Onder den Roomschen adel zyn vier zeer oude huizen, die zig beroemen kunnen, sedert veele eeuwen aan de regeering en gewigtigste gebeurtenissen aandeel gehad te hebben, naamlyk die van Savelli, Colonna, Orsini, en Conti. Het huis van Savelli is tegenswoordig uitgestorven, en door den laatsten vrouwlyken erfgenaam met dat van Urfini verbonden. Tot de groote huizen der tweede klasse behooren die van Santa Croce, dat van Valerius Publicola meent afestammen, Barberini, Urfini, Borgheze, Doria, Chigi, Rospigliosi, Crescenzi, Giustiniani, Altieri, Albani, Bracciano, Buoncompagni, enz. welken meest opgekomen zyn, door dat zy 't geluk gehad hebben, van een of meerder Pauzen uit zig verkoren te zien. Om die reden heeten zy *Casa Papali*. Hun grootste verteeering bestaat in 't bezitten van ruime gebouwen, veele bedienden, loopers, paarden, koetsen, en de pragt in schilderyen en standbeelden. Hun tafel en kleeding is maatig. Zelden, en alleen by plegtige gelegenheden, geeven zy gastmaalen. Dog hiervan moeten den tyd der *Villeggiatura*, of dat zy zig op hun landhuizen onthouden, wanneer zy gastvryer zyn, uitzonderen.

Onder deezen adel zyn weinig ryke huizen. Zy hebben een taamlyk inkomen, dog zouden zig door eene kostbaare leevenswys schielyk in schulden dompelen. Een huwlyk, dat in eene familie voorvalt, bezwaart haast zo zeer, dat de overige uitgaaven voor eenige jaaren moeten worden besnoeid. Men weet hier niet, gelyk als te Pa-

Parys, van openlyk onderhoudene maitressen; dog 'er *Zeeden en* zyn adelyke familien genoeg, waar de mans niet yver-*gebruiken* zugtig zyn, als hunne vrouwen met eenen jongen Romein *der Romei-* of vermogenden Prelaat in goede verstandhouding leeven, *nen.* op dat de huislyke zaaken daardoor op wat beteren voet komen, en het hun niet voor de uiterlyke figuur aan equipages en bedienden ontbreeke. De politie dult ten minsten geen openbaare maitressen; (*) dog het is een te ver getrokkenne voorzigtigheid, dat men geene vrouw op het theater toelaat, 't welk, vooral by het dansen, eene slechte werking doet.

De Roomsche adel leeft vry eenvormig, en kent het gewoel van veele hoofdsteden niet, waar men naauwlyks tyd heeft, om aan zig zelve te denken. Het gaat hier niet gelyk te Parys, waar zig de een niet met den ander bemoeit, maar hier kennen de huizen allen malkander, of leeven, gelyk men te Parys zeggen zou, op een burgerlyken voet. Een vreemdeling, die smaak heeft in een geruste levenswys, en te gelyk een verstandigen omgang zoekt, zal zig veellicht beter te Rome dan te Parys naar zyn genoegen bevinden, schoon in Duitschland het vooroordeel heerscht, dat men alleen te Parys een galante opvoeding en schrandtheid haalen moet. De Romeinen
gee-

(*) Even zo weinig worden tegenwoordig geheele bevoorregte straaten, waar hoeren wonen mogen, toegelaaten. Zo 'er nog in Keyzlers tyd zodanigen waren, zyn zy 'er nu niet meer. Het is onbeschaamd gehandeld van Grosley, die, onder den naam van twee Zweeden, in zyne Reizen, met voordagt de wereld wil wys maaken, dat zig diergelyke vrouwlieden maar by den Kardinaal Vicarius aangegeeven hebben, onder het schoone voorwendfel, *che vigilano far lavorare il terreno*, om daartoe van hem verlof te verwerven.

Zeeden en gebruiken de Romeinen. geeven wel eenen vreemdeling niet te eeten, en de Kardinaalen niet dan zelden, waartoe men dan alvorens lang vooraf verzogt wordt. Dog de *Conversazioni* vergoeden dat gebrek ryklyk, waardoor men spoediger kennissen maakt dan te Parys, waar men een vreemdeling bezwaarlyk den toegang in kleine gezelschappen toefstaat, om zig de vryheid niet te beneemen.

Maaltyden. Op de groote konversaties worden konfituuren aangeboden, en als men des morgens iemant bezoekt krygt men gemeenlyk een kop chokolade. (*) De Fransche koks zyn te Romen nog niet ingesloopen, dog men eet 'er aan de groote huizen niet min goed, wel niet zo sterk aangezet, maar gezonder. Daar zyn huizen van aanzien die in 't geheel geen keuken houden, en waar men het eeten uit een gaarkeuken, volgens een bepaald akkoord, laat haalen. Veelen geeven hunnen koks voor den persoon elke maaltyd twee of drie paoli, waaruit men een begrip maaken kan van de matigheid der Italiaanen. De gemeene man maakt nog minder omslags, en gaat dikwyls niet eens aan tafel zitten. Hy koopt zyn middagmaal by een gaarkok, die op alle de hoeken der straaten in menigte zitten, en onder den blooten hemel vleesch kooken en braaden, of op vastendagen slegten visch in olie bakken. Met harde eyeren of macaroni voor een wisjewasje stillen veelen hun honger, en eeten 'er een stuks broods uit den zak toe.

Een

(*) Men zegt schertsgewyze van zekere arme Abten en Marquisen, dat zy van chokolade leeven, also zy des morgens drie of vier bezoeken gaan afleggen, om daardoor het middagmaal uitewinnen.

Een vreemdeling, die eenige verteeuring maaken kan, (*) *Zeeden en* doet best, een weinig keukengereedschap te koopen, en *gebruiken* met een kok, diergelyken men 'er genoeg vindt, voor *der Romei-*
nen. vier paoli of iets meer te akkordeeren, waarvoor hy alle dagen den pot komt kookken, mits men voor hout, wyn, en brood zorge; of men moet het eeten voor drie paloi uit de herberg laten komen, dog dan doet men slegte maaltyden. Het best is, zig in een Italiaansch huis in den kost te besteedden, waardoor men nog het voordeel heeft, de taal spoediger te leeren.

De Franschen beschuldigen de Romeinen van karig te leeven, en nooit een schotel eetens voor iemant over te hebben, en de laatsten lacchen met de eersten, dat zy zo veel voor den opschik, en vooral voor eeten en drinken noodig hebben. (**) De smaak deezes volken is zeer verscheiden, en ten deele in hunne geartheid te zoeken. De Romein denkt meer om de nakomelingschap, hy verzamelt fraaye dingen, bouwt, en leeft stil in zyn huis. De Franschman verlangt op een grooten voet te leeven, en zoekt door maaltyden, en alles wat pragtig is, zig te doen aanzien. Over 't algemeen houdt geen van beiden den middelweg; egter leeft mischien de Romein geruster
en

(*) Daartoe schikken zig ook de kamers, waarvan 'er veel zyn in de nabuurschap der Piazza di Spagna. Men kan zeer goede kamers voor 3. of 4. zechinen ter maand hebben. Ook zyn 'er beteren van 6. tot 10. en meer zechinen in de maand. Die op een zekeren voet leeven, en de gezelschappen bezoeken wil, moet een koets houden, 't welk ter maand 15. zechinen, en 2. zechines voor den koetsier kost.

(**) Zy zeggen daarom van de Franschen, dat alles wat zy winnen *se ne va al cacatorio.*

*Leeden en
gebruiken
de Romei-
nen.*

en vergenoegder dan de ryke Fransche pagter, die, om zo te spreken, voor half Parys leeft, om maar zynen smaak en zyne prachtige tafel te doen bewonderen. De Romein kan zig zo spoedig niet ten koste van 't gemeen verreiken, als de pagter in Frankryk, en kan het by gevolg niet tegen hem uithouden. En als men op het genoegen let, dat elk van beiden uit zyn levenswys trekt, zo is dat van den Italiaan, die door zynen smaak den kunstenaar iets verdienen laat, en veel menschen onderhoudt, wel zo redelyk, als met den Franschman het grootste vermaak in gasteryen te zoeken. Dog dit oordeel is aan zo veel bepaaingen onderhevig, dat het niet algemeen zyn kan.

*Neiging tot
Spotterny.*

De Romeinen hebben een fyn vernuft en veel gene- genheid tot spotten. De invallen van Marforio en Pas- quin zyn bekend genoeg. Niemand, hy zy Paus, Kardi- naal, of Prins, is, als hy iets doet, dat buiten den haak is, zeker voor de scherpste verwytingen, schoon men niet ontkennen kan, dat menig een onschuldig lydt, als hy zig den haat van een ander op den hals gehaald heeft, al is het door het braafste gedrag. Daar komt een geschreven nieuwspapier uit, dat zeer duur en ver- boden is, 't welk egter in ieders handen is, die zig aan de geheimen der stad laat gelegen zyn. Men vindt 'er de scherpste aanmerkingen in over de perſoonen die ampten bekleeden, de geheimste narigten omtrent de kuiperyen, galanterien, en intrigues, zo dat het naauw- lyks te begrypen is, hoe 'er de schryver aan komt. Men kan het met de *Nouvelles Ecclesiastiques* te Parys verge- lyken, welker schryver onbekend is, en die, om dat zy verboden zyn, altyd in 't geheim verkocht, en met den grootſten yver gelezen worden.

De

De hiftorien van de jaloersheid der Italiaanen hooren ^{Zeeden en} in de voorgaande eeuw t'huis, en dit geldt ook van den ^{gebruiken} Roomfchen adel. De gezelfchappen beftaan openlyk uit ^{der Romani-} mans en vrouwen, en zyn zeer vry. Daardoor wordt ^{toezigt,} de gelegenheid tot jaloersheid zeer vermyd, en federt dien tyd zyn de fpraakvertrekken der nonnen veel minder bezogt, en de hiftorien van klofterminnaryen veel zeldzamer geworden.

De Roomfche Dames hebben haare Cicisbeen, met de ^{Cicisbeen} welken zy op alle gezelfchappen verfchynen. Zulk een *Cavaliere fervante* wagt zyne Dame 's morgens aan haar kaptafel op, en geleidt ze naar de mis. Na 't middagmaal begeleidt hy ze weder op de wandeling, en op de gezelfchappen, en brengt ze des avonds weder naar huis. Deeze verbindteniffen, die door de gewoonte ingevoerd en als gewettigd zyn, duuren dikwyls veele jaaren; men maakt 'er een punt van eer van ftandvaftig te zyn, zelfs wanneer men zig van wederzyde verveelt. De Romeinen houden deeze gewoonte voor zeer voegzaam en hoflyk; zy beweeren, dat de denkwyze door de vrye manier van leeven, en de buitenspoorigheden in Frankryk, bedorven moet wezen, als men in deezen omgang iets ongeoorlofs agt te zyn. Daartegen zoude men het eener Romeinfche vrouw zeer kwalyk neemen, als zy, gelyk eene coquette van Parys, eenen hoop aanbidders om zig heen houden wilde. Een reiziger, aan andere zeeden gewoon, is altyd verwonderd, en hy kan zig niet verbeelden, dat het, daar men zo dagelyks gelegenheid heeft malkander alleen te zien en te fpreken, altyd zo onfchuldig toegaan zoude. Men maakt egter een onderscheid tuffchen eenen Cicisbeo, welken eene Dame welftaanshalven heeft, en eenen die de rol van ver-

Zeden en gebruiken der Romeinen. verliefden 'speelt. De laatsten zyn gevaarlyk, de eersten veelmeer wagers voor de kuischheid, die certyds dikwyls van jaloerse mans werden aangesteld. Voor 't overige is de galanterie onder de eerste lieden nog zo ver niet gekomen, dat de man en de vrouw elk eene byzondere kamer heeft, gelyk te Parys. De Prinsfen leeven in dit opzigt, om met de Parysenaars te spreken, op een' borgerlyken voet, en hebben met hunne vrouwen dezelve slaapkamer.

Het karakter der Romeinen is in 't algemeen zagt en gevallen. De gewoonte van geduurig met grooter lieden omtegaan, om door hun zekere inzigten te bereiken, en de gelegenheid van vreemdelingen te zien, heeft vermoedlyk dit uitgewerkt. Zy zyn beleefder, en vergunnen ligter ingang in hunne huizen dan de andere Italiaanen. Zy bezoeken dikwyls vreemdelingen, die adres hebben, het eerst.

Konversaties.

De *Conversazioni* of gezelschappen maaken het voornaamste tydverdrijf uit, zo wel voor de vreemden als voor de Romeinen zelven, alzo 'maar een korten tyd in 't jaar openbaare schouwspelen gehouden worden. De zogenaamde *Conversazioni di prima sera* beginnen na het *Ave Maria*, of zonsondergang, en worden door de Kardinaalen en Dames van den lageren adel, *mezze Dame*, gegeven. Ten huize deezer vrouwen komen somtyds ook lieden van den hoogsten rang, zelfs Kardinaalen. Twee uren laater beginnen de groote konversaties, en duuren omtrent drie uren, of tot vyf uren na zonsondergang. Zy zyn het talrykft by de Prinsfesen van Borghese en Palestrina of Barberini, en by de Graavin van Bolognetti. Daar zyn 'er nog veele anderen, welken niet zo sterk bezogt worden, b. v. in de

de huizen van Bracciano, (*) Chigi, en Altieri, enz. ^{Zeeden en} De vreemden krygen 'er zeet ligt den toegang toe; het ^{gebruiken} staat hun vry te speelen of niet, gelyk zy willen, en, ^{der Romei-} ^{nen.} het geen 't best is, men heeft 'er de schoonste gelegenheid veelerlei kennissen te maaken, waardoor het verblyf hier aangenaamer wordt gemaakt, dan wanneer men op andere plaatsen buiten Italien eene reis of twee in een huis te eeten wordt verzogt. Op deeze wys leert men binnen veertien dagen het aanzienlykste gedeelte van Romen kennen, en weet altyd waar den avond door te brengen. Des zomers worden de konversaties ten deele, gelyk in het Borghefische paleis, in beneden kamers gehouden, waar men kleine fonteintjes heeft, die de lugt zeer verfrischen, en het oog, wanneer de kaarsen branden, zeer fraai voorkomen. De konversaties der Kardinaalen zyn zo talryk niet, indien zy geen groote ampten bekleeden, waarom zy hun het hof komen maaken die bevordering zoeken. In alle de konversaties heeft men volkomen vryheid van te komen en te gaan, alleen maakt men by 't inkomen het eerste compliment aan de vrouw of den heer van den huize. Het onderhoud valt hier gemeenlyk, gelyk op andere plaatsen, het eerst op 't weder, en buiten den *Scirocco* en de *Tramontana* zouden veelen niet weeten, waarvan zy spreken zouden.

Het buitenlandsche nieuws is de hoofdstof der gesprekken, also de verschillende belangen en de verbindtenissen

(*) De Prinzes van Bracciano, uit den huize van Corfini, is eene Dame van de grootste verdienste, die de kennis van vreemde taalen, van de wysbegeerte en wiskunde bezit, zonder dat zy het aan haar gezelschap merken doet.

*Zeden en
gebruiken
der Romei-
nen.*

fen der families niet toelaaten, in 't openbaar van de zaaken der stad te spreken. De Romeinen worden van de jeugd af, uit hoofde van 's lands gesteldheid, tot de fynste staatkunde gewend: zy verbeelden zig, dat de Paus invloed heeft op alle uitheemsche zaaken, en meenen daarom des te meer belang te hebben by de zaaken der andere natien. Als Frankryk en Engeland in oorlog zyn, kunnen de Londenaars of de Parysenaars zig niet meer aan het nieuws laten gelegen liggen dan de Romeinen. De Koning van Pruissiën vond 'er in den laatsten oorlog, het geen men kwaalyk zig verbeelden kan, een menigte van de yverigste aanhangers, die zyne zaak, hoe zeer zy tegen de belangen van 't Roomsche hof streed, zeer stoutmoedig voorstonden. Men beoordeelt de daaden en gebreken der generaals even zo scherp, als de Inquisitie de verbodene boeken. Men berispt de besluiten der kabinetten, als of men nog in de eeuwen was toen de Pausen de algemeene scheidsmannen derzelven waren, of ten minsten zyn wilden. Elk hof heeft zyn' aanhang. De Jesuïeten hebben even zo veel vyanden als begunstigers, en, als het volgens het grooter getal gaan zoude, was het met hun te Romeen gedaan. Alzo men van geen openbaare zaaken durft te spreken, verhaalt men zig, als de staatkunde uitgeput is, van die schade op de amptenaars. 'T is verbaazend, met welk eene stoutmoedigheid de Romeinen hunne neiging tot hekelaary openlyk botvieren. Wat op andere plaatsen als eene beleëding zou worden aangezien, laat men hier met gelatenheid van zig zeggen. Die den minsten buitenstap in zyn gedrag, 't zy in een ampt, of in zyn huislyk leeven, begaat, hy-zy man of vrouw, kan 'er op rekenen, dat hy op alle konversaties tot het onder-

derhoud verstrekken zal. De gewoonte maakt dat men *Zeeden en*
het weinig telt. *gebruiken*

De talrykſte gezelschappen ziet men by gelegenheid *der Romei-*
van een huwlyk. Het nieuw getrouwde paar ſtelt eenen *nen.*
dag ten *Ricevimento*, of ter aanneeming der gelukwen-
ſchingen, en dan vindt 'er zig des avonds de geheele
adel. Een vreemdeling kan hier op eens geheel Romen,
en de Dames in haar grootſten opſchik, en met balynen-
rokken, die zy anders niet draagen, zien. By een ſterf-
geval onthoudt zig ieder, die maar eenigſins van de ver-
wantschap is, eene week lang, van openbaare gezels-
chappen. Dit neemt men zelfs in agt by 't aſſervven
van een goed vriend. Maar krygt men bezoek van een
vreemdeling van aanzien, zo wordt 'er een konverſa-
tie aangelegd, by welke gelegenheid die zeer talryk zyn.
Dames van eenen zekeren ouderdom komen niet op de
konverſaties, 't welk dezelve des te aangenaamer maakt.
Deezen komen onder malkander t'zamen, om een partytje
te ſpeelen. Als een Heer in de kamer komt ſtaan de
vrouwen niet op, alleen gaan zy eene Dame te gemoet,
om ze te ontvangen.

Zelden maaken de Italiaanen malkander eene buiging
om zig te verwelkomen, dog wel tegen vracnden. Als
men een Kardinaal ontmoet buigt men zig, en zy buigen
weeom; voor den Paus moet men uit de koets komen
en knielen, waarvoor hy zynen zegen geeft. Dog de
koetsiers weeten dat behendig te vermyden, met zyd-
ſtraaten inteſlaan.

Als men de Romeinen een kleine gunſt verzoekt, ant-
woorden zy, in plaats van ja, op een aangename wys,
Padrone, dat omtrent zo veel wil zeggen, als tot uw or-
ders. De Italiaanen zyn over 't algemeen in hun ſprek-

*Zeden en
gebruiken
der Romei-
nen.*

ken groote pantomimes, ook schieten hierin de Romeinen niet te kort. Als zy iemand groeten, maaken zy omtrent dezelve beweging met de hand als of zy 'er mede wenken. Het toestemmen eener zaak bestaat in 't knikken met het hoofd, het afskeuren in eene beweging met de regter hand onder de kin, waarvan wy in de beschrijving van Napels meer zeggen zullen, dewyl daar die gewoonte nog gemeener is. Een ander teken van afskeuring is, wanneer zy met twee uitgestrekte vingers de hand tweemaal heen en weder van de regter naar de linker zyde bewegen. Hoe dieper men ook in Italiën komt des te grootfcher worden de titels. In Lombardyen antwoordt de gemeene man, *Signor si*, of *Padron si*, te Rome is het reeds *Illustrissimo si*, en de Napolitaan doet het niet minder dan met een *Eccellenza si*, vooral als hy met een vreemdeling spreekt. In goede gezelschappen te Rome krygt niemant den titel van Excellentie dan de Prinsfen, Hertogen, Prelaaten, en heeren, die groote ampten bekleeden, en hunne vrouwen. Kortheds halven gebruikt men het woord *Ella*, ieder mag daaronder verstaan wat hy wil, *Signoria*, of *Eccellenza*.

Veelen verbeelden zig te Rome met het Fransch te kunnen te regt komen, en des noods kan het ook geschieden, dog men verliest het aangenaamste van de gezelschappen, also lieden van aanzien wel Fransch verstaan en spreken, maar alleen tegen vreemdelingen uit beleefdheid. Onder malkander spreken zy altyd Italiaansch.

In deeze konversaties wordt somwylen *Quadrille*, of *Reversis*, dog meer *Trefet*, en 't meest *Menchiate* gespeeld. Dat laatste spel is een soort van het Duitsche Taroc; de kaarten zyn zeer bont en met veele figuren voorzien, en in

in plaats van harten, klaveren, enz. noemen zy ze *cupi*, *Zeeden en spadi*, *denari* en *bastoni*, om dat 'er bekers, zwaarden, ^{gebruiken} *der Romei-* en diergelyken opstaan. In plaats van 't Taroc zyn het ^{nen.} zeer wonderlyke beelden; de zon, de maan, de duivel, de dood, de paus, het laatste oordeel, enz. en in plaats van twintigsten, van zestienden, noemen zy de beelden, b. v. den duivel, of den paus. Sommigen geeven den vermaarden Michaël Angelo op als den uitvinder van het Menchiato, en meenen, dat het onder Innocent X. in de mode gekomen is, alzo het beeld van den Paus op de kaart veel naar 't portrait van Innocent X. gelyken zoude. Men laat geen kaartgeld liggen, alzo het de Italiaanen voor ongevoeglyk houden, de winst met de dienftboden te deelen, gelyk in verscheiden aanzienlyke hui-zen te Parys geschiedt. Daar wordt veel, dog niet hoog gespeeld, zo dat ieder mede kan speelen.

Men vindt te Rome, vooral onder lieden van aan-*Roomfche* zien, weinig schoone vrouwen; te Venetien en Napels *Vrouwen.* zyn 'er meer. De Italiaanen hebben zelfs een spreekwoord, dat de Romeinsche vrouwen niet schoon zyn. Zy kleeden zig op zyn Fransch, en gaan altyd styf geregen, 't geen haar een gedwongen houding geeft. Tot nog toe heeft de dwaasheid der Fransche Dames, van zig de wangen rood te schilderen, hier niet konnen doordringen, en 'er is hoop, dat zy in dit stuk verstandig blyven, en dat aan de prinsessen van het theater overlaaten zullen. Men verwyt haar, dat zy niet zorgvuldig genoeg op haar toilet, en over 't algemeen niet zeer zindelyk zyn. Zonderling is het, dat zy geene pomades en welruikende effences, hoe treflyk die ook te Rome worden toe bereid, lyden kunnen, en voorgeeven, 'er van flauw te worden. Daar is zekerlyk veel gemaaktheid

*Zeeden en
gebruiken
der Romei-
nen.*

by, egter moeten 'er zig die geenen, die haar 't hof maaken, naar rigten. Hoe veel zouden veelen onzer bevallige heeren, die men op den afstand van eenige schreedden ruiken kan, en aapen der Franschen zyn, van hunne verdienste verliezen, als men hun de flacons ontnam! Verscheiden Dames dryven de aandoenlykheid zo ver, dat zy zig in de kerk, zo ver het mooglyk is, van 't misaaktaar verwyderd houden, om dat zy zig verbeelden het wierook niet te kunnen verdraagen.

Schoon men te Romem zeer op de etiquette, of gelyk zy 't noemen, *la dignita*, ziet, is het dog niet ongewoon, lieden van aanzien des morgens te voet langs straat te zien gaan; dog 'er zou van gesproken worden, als het na den middag, of ten tyde van de wandeling op 't Corso geschiedde. De Dames gaan nooit alleen uit. Als zy de misse bezoeken, gaan haare bedienden vooruit, en zy hebben 't aangezigt half met eenen sluyer bedekt. Verscheidenen, die geen knegts kunnen houden, huuren 'er eenen voor een paolo, die ze in de kerk brengt, en 'er weder uithaalt, en dan het zelve by nog een paar anderen gaat verrigten. Een ongetrouwd meisje vertoont zig nooit alleen op straat, maar altyd in begeleiding haarer moeder, of eener nabestaande; even zo weinig gaat zy met eenen mansperfoon, ten zy 't haar vader of broeder is. De armoede en luiheid is te Romem zo groot, dat de ouders dikwyls van de bekoorlykheden hunner dogters leeven, en als de moeder zelve de dogter ergens naar toe brengt, is de zaak buiten verdenking.

*Leevens-
wys van 't
gemeen.*

De gemeene wyven zyn lui, en egter vol hoogmoeds en inbeeldings. Des morgens ziet men ze in papillotten, en zy vraagen malkander somtyds, hoe haar de chokolade gesmaakt heeft, om anderen hooge gedagten van haare lee-

leevenswys te doen krygen. Menig eene loopt de geheele week zonder hembd, om des zondags maar opgeschikt in de kerk te verschynen. De menigvuldige stigtingen ter uithuwlyking van meisjes zyn een waar nadeel voor de Romeinen. De meisjes verlaaten zig daarop en leeren niets, dewyl zy wisten, dat het geld haar een man verschaffen zal. Zo kunnen de beste inrigtingen in gebreken veranderen. Men behoorde omtrent de uithuwlykingen eene geheel andere schikking te maaken, want thans zyn zy 't verderf van Rome. De dogter van den laagsten staknecht eens Kardinaals, al was zy zelfs nog maar zyn bastaard, kan verzekerd zyn, dat haar vader haar een half douzain uitzetten in verscheiden kerken bezorgen zal. Daarby komt de menigte van gashuizen, die dagelyks ieder, welke zig aanmeldt, soep geeven. 'T luyt arme volk verlaat zig daarop; en als zy ouder worden krygen zy een plaats in 't gashuis. Deeze uitzigten maaken, dat zy zorgeloos voortleeven, en dat vooral de wyven niets doen. Zo lang het geld van 't uitzet duurt, verteeren zy dat met eeten en opschikken, zonder te werken. Is het op, zo mag de man zien hoe hy aan den kost kome, en moet hooren, dat hy 'er niets ingebragt, en alles te verteeren geholpen heeft. De mans doen den marktgang, terwyl het wyf uit het venster ligt te gaapen, of met de buurwyven snapt, zonder zig in 't minst om het huishouden te bekommeren. Als men nu begrypt, dat de mans ook niet gaarn veel werken, is het geen wonder, dat het te Rome in alle straten en voor de kerkdeuren van bedelaars grimmelt. De menigvuldige stigtingen voor armen, en de slechte bestiering van de zelve, zyn oorzaak van deezen slechten toestand, die tot last en schande strekt. Veele Romeinen

*Zeden en gebruiken der Romei-
nen.*

*Zeeden en
gebruiken
der Romet-
nen.*

tragten deeze geneigdheid tot lediggaan met de lugtfreek te verontschuldigen, en veelligt heeft zy ook wel eenigen invloed op de inwoonders, en maakt ze traag; dog dat is de waare reden niet. Als men het kwaad maar regt aantafte, zou het wel te vermeerderen zyn. Waarom kan het gemeenebest van Lucca zyn ingezetenen onderhouden? Waarom is daar alles leeven, alles vlyt, en te Romen niets dan luyze werkeloosheid? De lugtfreek van Romen en Lucca verscheelen weinig.

Moet men verwonderd zyn, als by deeze omstandigheden de geneigdheid tot weelde, en om een uiterlyke vertooning te maaken, de zeeden ten hoogften bederft, en oorzaak is, dat de man zyne vrouw, en de moeder haare dogter dikwyls tot oneerlykheid leent? Menig borger van den middelstand komt op die wys aan den kost. Men vindt altyd medelydende vreemdelingen, die kamers in zulk een huis neemen, of ongetrouwde Romeinen, die gaarn iets tot onderstand eener arme noodlydende familie, waar een aartige vrouw of dogter is, bybrengen.

*Traftevery-
ners.*

De Trafteveryners, naamlyk het gemeen, dat aangidszyde den Tiber woont, zyn in veele stukken van de andere Romeinen onderscheiden, schoon zy in de zelve stad wonen. Zy hebben nog veel over van de grove, ruwe zeeden der voorige eeuw, waarom de Romeinen een onbeschaafd mensch een Trafteveryner noemen. Als voorheen oploopen ontstonden, waren de inwoonders van dat kwartier gemeenlyk de eersten. Dog zy krygen allengkens zagter en zagter zeeden, en de geest van mui-tery neemt af: ondertuschen zyn zy in enen kwaaden reuk, schoon het meest een vooroordeel is. Nog tegenwoordig brengt men, als de Paus op 't sterven ligt, de

ge-

gevangenen uit de gevangenhuizen in die wyk naar den Engelenburgt, om een oproer te vermyden, schoon men sedert twee honderd jaaren niets van dien aart le vreezen gehad heeft. Zeeden en gebruiken der Romeinen.

Dieveryen zyn te Romen en in Italiën over 't geheel veel minder gemeen dan in Engeland. Het volk heeft weinig van doen, en is met weinig te vrede. Dog de wraakzucht maakt de moorden des te menigvuldiger, schoon dit in byna alle reisbeschryvingen veel erger gemaakt wordt dan het in de daad is. Een vreemdeling, vooral als hy zig buiten minnehandelingen houdt, heeft 'er niets van te vreezen. De moorden zouden nog veel zeldzaamer zyn, als men de onverantwoordlyke vryheden der kerken en van zekere kwartieren, welke geen redelyk mensch voorspreeken kan, wegnam. Het is iets zeldzaams, dat 'er een misdaadige gehangen of gerabraakt wordt; eenigen worden naar de gallyen gezonden, dog de meesten komen vry met de straf *la Corda* genoemd, welke elders beschreven is.

Des nagts ontbreekt het te Romen aan patrouilles en lantaarns. De straaten worden nooit schoon gemaakt, dan wanneer de Paus 'er moet door komen. Egter zyn zy niet zeer morsfig, zelfs niet by regenagtig weder, dewyl de fynheid der lugt en de hette alle de vuiligheden, welke in groote menigte op de straaten gesmeten worden, verteeren. Verscheiden straaten kunnen door middel van fonteinen gezuiverd worden; zy zyn meest breed, en zo geplaveid, dat het water gemaklyk 'er afloopen kan.

Romen is een geestelyke staat, en daarom zoekt een iegelyk zig het aanzien van een geestelyken te geeven, en kleedt zig met een kort zwart manteltje, en de witte

Zeeden en gebruiken der Romeinen. bef der abten. Alle advokaaten, kanselaarybedienden, artsen, wyk- en gildenmeesters, gaan byna op die wys gekleed, ten minsten des zondags, als zy eenigfins deftig willen voor den dag komen. Deeze kleeding is, niet alleen voor de Romeinen, maar ook voor Roomschegezinde vreemdelingen, gemaklyk en goedkoop, alzo men 'er overal mede kan komen. Veele losbandige jonge lieden, bedienden van de Kardinaalen, ziet men als abten gekleed loopen; zo dat men niet zeer verwonderd zyn moet, wanneer zodanig een-gewaande abt openlyk op straat om een almoeft vraagt, of zig aanbiedt, om iemand by een gerieflyk juffertje te brengen. Maar men moet den waaren geestlyken van zyn kleeding weeten te onderscheiden.

Wandelingen. Openbaare wandelplaatfen zyn 'er te Romen niet, behalven op de Villa Medici, die eerst voor weinig jaaren daartoe gemaakt is, dog flegts van lieden uit den middelstand bezogt wordt. Om in de tuinen der andere Prinsfen of van den Paus te komen, moet men den deurwagter een footje geeven, 't welk veele te rug houdt, ten minsten ontmoet men 'er byna nooit een mensch. Ook fchynt de adel geen finak te hebben, om zig met wandelen in 't befchouwen der fchoone natuur te verlustigen. Komt dit voort uit eene tedere gemaklykheid, of uit de begeerte van gezien te worden? Ten minsten zou men denken, dat de aanzienlyke lieden het gebruik hunner heenen verlooren hebben. Zy ryden alle avonden tuffchen de huizen op 't Corso, of by Porta del Popolo tot aan Ponto Molle tuffchen de muuren der wynbergen, by 't fchoonfte weder heen en weer, en laaten de heerlyke tuinen, die zy bezitten, aan hunne hoveniers over. Kan men zig een meer zonderlinge genegenheid om de mode te

te volgen voorstellen? Tegen zonsondergang houdt ^{Zeeden en} men by 't Venetiaansche koffyhuys stil, om de koele lucht ^{gebruiken} te genieten, en wat ys te gebruiken. De Heeren komen ^{der Romei-} dan aan de koetsen der Dames, en onderhouden ze, tot dat het tyd is naar de konversaties te gaan. Dit is de dagelyksche bezigheid van veelen uit den Roomschen adel.

In de warme zomernagten gaan de aanzienlyke lieden ook dikwyls op straat wandelen, en rigten kleine avondmaaltyden in herbergen aan. Voorheen had men ook veele zodanige byeenkomsten des nagts, toen men op de onder water gezette Piazza Navona ging wandelen, dog de voorige Paus heeft dit verboden, alzo 'er veel ongeregelbheden by gepleegd werden. Burgerlieden gaan 's nagts zeer veel op Piazza di Spagna, en voor de kerk Trinita di Monte wandelen, om zig te verfrischen, somtyds ook buiten de stad, zig met zingen en dansen verlustigende. Om dien tyd hoort men dikwyls op straat de aartigste stemmen, kleine concerten, van cithers, mandelyns, enz. welken een bewys geeven van het den Italianen aangeboren talent voor de muziek, en het wandelen des nagts zeer aangenaam maaken.

Deeze nagtwandelingen, waarby niemant bekend wil zyn, is vermoedelyk eene der redenen, waarom de Romeinen geene lantaarnen op straat hebben willen. Indien niet eenige godvrugtige zielen op de hocken der straaten lampen voor de Madonne brandden, zoude het 'er pekdonker zyn. Naauwlyks wil men lyden, dat vreemdelingen met flambouwen op de koetsen ryden. De Prinsfen zelfs gebruiken maar zeer kleine handlantaarns, die alleen van vooren ligt geeven, en van een knegt agter op de koets gehouden worden. Als iemant, die niet bekend wil zyn, op straat gaat, heeft hy de vryheid te roepen,

volti

*Zeeden en
gebruiken
der Romei-
nen.*

volti la lanterna, en de knegt draait ze naar een anderen kant. Flambouwen gebruikt men alleen maar om de Kardinaalen en de Dames de trappen der paleizen af-teligen. Als de Heeren, het zy een prins of een vreemdeling, uit de konversaties komen, roept de kamerdienaar welstaanshalven ook, *torce*, dog het gebruik is, dat men 'er voor bedankt.

Voor 't overige is het onaangenaam des zomers te Ro-men zyn, ten deele uit hoofde der zwaare hette, wan-neer men niet veel kan gaan zien, ten deele, om dat byna ieder na de maaltyd een uur of twee gaat liggen om te slaapen, of, zo als zy 't noemen, *per riposare*. Ook zyn de meeste lieden van aanzien gewoon, gantsch naakt in 't bed te gaan. Om dien tyd is het iets zo ongewoons, een perfoon van aanzien op straat te zien, dat zy van iemand, die dan uitgaat, zeggen, „het moet een hond, „een gek, of een Franschman zyn.” De Franschen staan over 't algemeen te Romem in geen goed blaadtje, ten deele, om dat zy niet veel reizen en niet veel vertee-ren, ten deele, om dat de jonge Franschen den ernsthaf-ten Italiaanen te wild zyn. Daartegen zyn de Engelschen om hun geld, en de Duitschers om hunne redelykheid en deftigheid, in des te beter aanzien.

Foofitjes.

Wanneer men zig in een huis, of by eenen Kardinaal, doet aanbieden, of het eerste bezoek aflegt, komt den volgenden dag een der bedienden, in naam van alle de overigen, *di tutta la famiglia*, een compliment maaken, waarvoor men een foofitje van 3. paoli, of een halve gulde geeft, 't welk niet zo lastig en kostbaar is als in Engeland, waar zig de knegts, na het eeten, wanneer men heenen gaat, op een ry plaatsén, en elk zo veel verwacht. Als men by den Paus gehoor gehad heeft,

ko-

komen 'er meer bedienden, die omtrent een dukaat *Zeeden en*
 krygen. Op nieuwjaar en in 't begin van Augustus, *'tgebruiken*
 welk de ongezonde tyd is, wenschen de bedienden *der Romei-*
 uit de huizen, waar men bekend is, geluk, insgelyks *nen.*
 als men vertrekt, waarvoor zy ook even zo veel kry-
 gen, als wanneer men 't eerst in zulk een huis komt.
 Te Romén is alles goed koop, alzo 'er geen geld
 rondloopt; en men leeft 'er pragtig voor het geen dat
 te Londen een borgerlyke vertecring vordert.

De gemeene man loopt vlytig naar de mis, maar dat *Godsdien-*
 is ook zyn geheele godsdienst; als hy die gehoord *stigheid.*
 heeft, denkt hy zynen geheelen pligt volbragt te hebben.
 'T is wonder, hoe men nóg in alle die tot verbaazing
 toe menigvuldige kerken menschen vinden kan. Ook
 ontbreekt het niet aan predikers, die op openbaare
 plaatsen staan te preeken. Des zondags vindt men
 dikwyls jonge Jesuïeten, die met eene geheele broe-
 derfchap optrekken, en op eene groote plaats halte
 houden. Zy preeken daar met groot geschreeuw, en
 tragten de toehoorders door allerlei gebaarden, ook
 wel door spreukjes, tot zig te lokken. Somtyds staat
 'er ook aan de andere zyde der plaats een marionet-
 speelder, en dan is de vraag, wie van beiden de toe-
 hoorders het aandagtigst houden kan.

VAN DE SCHOUWSPLEN, HET CARNEVAL, EN HET PAARDENRENNEN TE ROMEN.

De schouwspelen duuren te Romén maar van den 7. *Schouw-*
 Januari tot afschdag. Zy beginnen twee uren na zons- *spelen, enz.*
 on-

Schouw- ondergang, en duuren vier of vyf uren. De acteurs
spelen, enz. der opera zyn, als men eenen enkelden tenorist uitzon-
 dert, doorgaans kastraten. 'T is bekend, dat het te
 Rome aan gegene vrouwspersoon vyftaalt het toneel
 te betreeden, misschien om dat men denkt, daardoor
 veele ongeregelheden te zullen voorkomen. Of dit
 middel het regte is, en 'er het oogmerk door bereikt
 wordt, is zeer twyffelagtig. Ondertusfchen maakt de
 ftem en de figuur van menigen kastrat, dien men daar
 met zorgvuldigheid toe uitzoekt, dat men in de opera
 hen, in vrouwen gewaad gekleed, voor vrouwen nee-
 men zou. In de komedies maakt het een wonderlyke
 vertooning, als de tedere rollen, b. v. die eener Pame-
 la, door een gebaard mensch worden gespeeld. In het
 dansen is dat nog aanftootlyker, ja onverdraaglyk. De
 bevalligheden eener vrouw in de paffen, fpringen, en
 houdingen, zyn van eene geheel andere natuur; hoe veel
 moeite ook een man in vrouwen kleeding zig geeft, zyne
 beweeging, zyn gang, en zyn wezen, zullen altyd iets
 hards beklappen, 't welk eene danseres veel zagter
 en bevalliger uitdrukt. 'T is wel waar, dat de Italiaan-
 fche dansen dat bevallige niet hebben, 't welk den bal-
 lets der Franfche operaas eigen is, maar voornamlyk in
 pantomimes en fpringen beftaan; dog daarin onderscheidt
 zig ook het manlyke karakter van het vrouwlyke, fchoon
 juist zo fterk niet. Een Italiaanfche opera beftaat uit
 drie bedryven, tusfchen de welken, in plaats der eer-
 tyds gebruiklyke *Intermezzi*, of *opera comiques*, van twee
 of drie acteurs, een diergelyk pantomime ballet gegeven
 wordt.

Schoon de fchouwfpelen maar eenen zo korten tyd
 duuren, zyn 'er egter te Rome agt groote en kleine
 thea-

theaters, naamlyk die van *Argentina*, *Aliberti*, *Tordino-Schouw-
ne*, *Capranica*, *la Valle*, *Granari*, *Palacorda*, en *la Pace*, spelen, enz.
die ten deele voor komedies geschikt zyn.

Op het theater van *Argentina* worden operaas gespeeld,
en 't is een der schoonften van Italiën. Het is eiyor-
mig, aan 't eene einde vierkant, en aan 't andere rond.
Schoon het iets kleinder is dan dat van *Aliberti*, heeft
het eene betere evenredigheid, en bevat omtrent even
zo veel aanbouwers. Op elke der zes ryen zyn twee
en dertig loges, waar altyd drie menschen naast malkan-
der zitten kunnen. De grootte maakt dat men de stem-
men in de verfte loges niet wel kan hooren, schoon het
hier veel stiller dan op andere theaters toegaat, en in de
loges niet met de kaart gespoeld wordt. De loges zyn door
muuren van malkanderen afgezonderd, zo dat men malkan-
der uit de eene in de andere niet zien kan. Een enkele
kaarskroon verligt het geheele gebouw, en in de loges is
het niet gebruyklyk licht te branden. In 't parterre zyn
banken, waar de twee sexen door malkander zitten, en
wagten zyn, om goede order te houden. De ciernaden
zyn middelmaatig, gelyk in de meeste Italiaansche schouw-
burgen. Sedert eenige jaaren hebben de hieringevoerde
operaas van de zamenstelling van *Galuppi* te Venetien,
en die van eenen Duitfcher, *Glück* genaamd, den groot-
sten toeloop gehad.

Het theater van *Aliberti* heeft een Graaf van dien
naam, die in dienst van Koningin *Christina* was, ge-
bouwd. Men noemt het het theater der Dames. Het
heeft even zo veel ryen, elke van zesendertg loges,
als het voorige, en is bygevolg grooter. De bouw-
der is de beste niet, en de stem verliest zig te zeer,
't welk misfchien door de driehoekige gedaante ver-
oor-

*Schouw-
spelen, enz.* oorzaakt wordt. Het komt vier edellieden toe, die het gemeenlyk aan eenen entrepreneur voor zeven of agt honderd scudi geduurende een carneval verhuuren. Zulk een directeur moet fomtyds den eersten zanger voor dien korten tyd ruim 2000. daalders, en aan de anderen naar evenredigheid, geeven. Als men nu de kosten der ballets, der muziek, der kaarsen, en andere uitgaaven daarby doet, kan men denken, hoe veel gelds het moet opbrengen, eer men 'er eenig voordeel van heeft. 'T is egter ook ongelooflyk, met wat een drift de Romeinen in de carneval de schouwspelen bezoeken. Al moesten zy het geld leenen, of hun goed in de lombard brengen, zo moet de man zyn vrouw voor eenige reizen geduurende de carnaval in de opera brengen. Die voor eene borgervrouw eenige reizen de entrée in de opera betaalt, kan zig daardoor veel gunstbewyzen verwerven. Het moet den heden-daagschen Romeinen, zo weinig als den ouden, aan brood en schouwspelen ontbreeken. (*) Het is niet ongewoon, Prelaaten en jonge Kardinaalen in de opera te zien, schoon dit van de laatsten, en zeldzaam, en met behoeftzaamheid geschiedt.

Een opera heeft omtrent dertig vertooningen, na dat de carneval langer of korter duurt, beginnende den 7. Januari, en wordende alle dagen, behalven op vrydagen den dag van Mariazuivering, gespeeld. Een goede loge in deezzen schouwburg kan men gemeenlyk voor dien geheelten tyd voor tusfchen de 50. en 70. scudi huuren. Als een

(*) Een aartige geest te Parys zeide niet ongepast op dit stuk:
*Mais au François, plus que Romain,
 Le Spectacle suffit sans pain.*

een opera opgang maakt, moet men dikwyls voor eenen *Schouw-
spelen, enz.* avond, vooral in het begin, voor eene plaats in de lo-
ges 12. paoli betaalen, dog als zy niet sterk opneemt,
kan men 'er dikwyls voor een paoli te regt komen. De
middelmaatige prys is 3. paoli, 't welk iets boven de
halve gulde belooft.

Het theater van Tordinone is in grootte en schoonheid
het derde, en deswegens merkwaardig, dat het de Paus
uit hoofde eens verschils tusfchen de Keizerlyke en
Fransche Gezanten bouwen deed. De zaak droeg zig al-
dus toe. De Keizerlyke Gezant had twee loges, eene
met het Keizerlyke, en de andere met het Spaansche wa-
pen versierd, voor zig genomen, en de Kardinaal de Po-
lignac, toen Gezant van Frankryk, begeerde 'er ook
twee te hebben. Benedictus XIII. bevredigde hem, on-
der voorwendsel, dat hy, Kardinaal zynde, weinig in
de opera ging, en dus genoeg aan eene loge had. Dog
de na hem komende Gezant maakte den twiſt weder lee-
vendig, en deed op de eene loge het wapen van Frank-
ryk, op de andere dat van Navarre ſtellen. Om een
einde aan 't verſchil te maaken, verbood de Paus de
opera geduurende den geheelen winter. Dog alzo de
geheele ſtad hierover klaagde, deed hy binnen den tyd
van twintig dagen het theater van Tordinone bouwen, (*)
en

(*) Alzo Romen van de menigte der vreemdelingen, die 'er ge-
reed geld brengen, beſtaan moet, handelde hy daarin veel ſtaat-
kundiger dan Clemens XIII. die in 't jaar 1767. alle ſchouwſpe-
len verbood, en daardoor veroorzaakte, dat de vreemdelingen Ro-
men verliezen. Hy deed dit, ten deele ter oorzaak des hongers-
noeds, en nog meer uit hoofde van 't gevaar, 't welk het Pauslyke
hof van alle kanten dreigde, de verſchillen met de hoven van 't
Bourbonsche huis, en de eigenzinnigheid des Kardinaals Torregiani.

*Schouw-
spelen.*

en gaf elken Gezant eene loge, mits geen van hun 'er zyn wapen op stelde. De Kardinaal, die 't opzigt over de schouwspelen heeft, zendt thans elken Gezant jaarlyks den sleutel eener loge toe. In de overige schouw-
burgen kiezen zy 'er zig zelven eene. Tegenwoordig dient dit theater alleen voor treur- en blyspelen, schoon de eersten zelden gespeeld worden. (*)

Het theater van *Capranica* dient ook voor komedies en intermezzi. Op die van *la Valle* en *la Pace* ver-
maakt Arlequin het volk met zyn poetsen. Een byzon-
der klein theater is voor de marionetten geschikt.

De sleutels der niet verhuurde loges en de lootjes van 't parterre worden 's morgens aan menschen verkocht, die 'er handel mede dryven, en ze op openbaare plaat-
sen te koop roepen. Somyds verliezen, dog meest win-
nen zy 'er op, en de entrepreneur krygt op die wys zyn
geld zeker, al verliest hy anders een weinig. De per-
foon,

wien het behoud der Jesuïeten, de yverige steunpilaaren der Pans-
lyke hoogheid, even zo sterk als zyner Heiligheid ter harte ging.

(*) De Italiaanen zyn niet voor treurspelen. Zy willen lachen,
en daarom moeten zy zelfs in de treurspelen iets boertigs, en iets
voor het oog hebben. Men speelt, b. v., somtyds *Rhadamistus* en
Zenobia. Dat stuk begint met een gevegt van meer dan honderd
menschen, in het midden wordt eene stad belegerd en stormender-
hand veroverd. By deeze verschriklyke vertooning maakt Polichin-
el uit bangheid eene menigte van grappige gebaarden, en doet
de gebaarden der hoofdacteurs en van anderen na. De oude voed-
ster van *Zenobia* wordt, om de contrast nog belachlyker te maaken,
door eenen acteur met eenen zwarten baard, en die, in plaats van
gryze hairen, een stuk wit schapenvel om 't hoofd gebonden heeft,
verbeeld; zy is in gestadige vrees, dat haare bekoorlykheden haar
de vyanden op den hals haalen zullen, en ziet elk aan als gereed
haare eer te schenden, en diergelyke poetseryen meer.

foon, die de lootjes aanneemt, is altyd gemaskeerd, om *Schouw-*
 onbekend meer vryheid te hebben, in den aanschouwen *spelen, enz.*
 hunne plaatsen aantewyzen. Ten einde des carnavals
 moogen arlequin en de marionetten de operaas en komē-
 dies parodiceren, en 'er allerlei grappige invallen by-
 brengen, 't welk hun veel aanschouwers trekt.

Schoon de Romeinen maar een vierde deel jaars schouw-
 spelen hebben, ontbreekt het hun niet aan concerts. De
 aanzienlykste lieden geeven 'er veel; ieder virtuoso van
 naam geeft van tyd tot tyd eene zo genaamde *Academia*,
 op kosten van hun die hy daarop verzoekt. Over 't ge-
 heel kost de muziek, aangezien de menigte van lieden,
 die 'er van leeven, niet veel. In de kerken worden ook
 op de dagen van haare heiligen heerlyke concerts gege-
 ven, die niets minder dan ernstig, en dikwyls zo lee-
 vendig zyn, als zy ooit op het theater zyn kunnen.

De gewenschte tyd des carnavals wordt den Romeinen
 door 't luiden der klokken van 't Kapitoel, welken men
 slechts by zeer buitengemeene gelegenheden, als by 't over-
 lyden en de verkiezing eens Pauzen luidt, aangekondigd.
 Hy begint den dag na drie koningen. Als iemand het lee-
 ven verbeurd heeft wordt de strafoeffening tot dien
 tyd uitgesteld, om 't volk door dat voorbeeld te waar-
 schouwen, geene buitenspoorigheden in den carnaval te
 pleegen. De straf wordt aan 't einde der Engelenbrug
 volbragt. en den geheelen morgen loopen een menigte
 boetvaardige zondaars met veelerlei korte bonte mantelt-
 jes rond, en bedelen geld tot zielfmissen voor den mis-
 daadigen.

Men kan wel den geheelen tyd des carnavals gemas-
 keerd gaan, dog men doet het byzonderlyk op de laatste
 dagen, wanneer de tyd is van het paardenrennen. Dan

*Schouw-
spelen, enz.* maskeert zig alles, en loopt naar 't Corso. Men ziet ten minsten eenige duizenden van masques, die ten deele zeer net en aartig gekleed zyn; eenige honderden koetsen ryden op en neer, zonder dat 'er de geringste verwarring voorvalt, schoon evenwel de Barigello met zyne dienaaren by de hand is. Het komt eenen vreemdeling zonderling voor, de heeren in de koetsen, de koetsiers, pages, lakyen, allen gemaskeerd te zien. Veele knechts zyn als arlequins gekleed, en de paarden met linten en belen behangen. De koetsen zyn zo gemaakt, dat de verhemeltens van vooren, en van agteren kunnen nedergeflaghen worden, zo dat de menschen daarin te vryer uitkyken en gezien worden. De kleeding van Polichinel is de gemeenste. Dikwyls zit een Romeinsche vorst als Polichinel gekleed in de koets, en zyne gemaalin als een herderin, men een ontblooten boezem, naast hem. Veele ryden zelven. Als goede kennissen malkanderen ontmoeten, werpen zy malkanderen een hand vol kleine boonen van meel, styffel, of fynen gips, voor een compliment, naar de ooren, waarvan ieder een klein mandtje vol in de hand heeft. Op die wys worden de voorbyrydenden van de masques op de balkons der paleizen begroet, en men strooit eenige duizenden ponden van diergelyke boonen, zo dat het na 't eindigen der wandeling op 't Corso 'er uitziet, als of 't gesneeuwd had. Prellaaten, dames van jaaren, en veele vreemdelingen ryden zonder masques. Veele Polichinels loopen van de eene koets naar de andere, plaagen de dames wat, en vertellen haar wat fraayigheden. Eener masque neemt men niets kwalyk. Voorheen zag men dikwyls geheele triomfwagens, de knechts als Asiatische slaaven, of als Bacchanten gekleed, dog also zulke vertooningen veel gelda

gelds kosten, raaken zy allengskens buiten gebruik. *Schouw-*
Op elke zyde van 't Corso zyn twee ryen hooge ban *spelen, enz.*
ken, waarop masques zitten, die geen koetsen hebben,
of betaalen kunnen. Op die wys ziet men beter over
alles heen, als wanneer men zelf rydt. Zelfs by re-
genagtig weder gaat deeze begunstigde vermaaklykheid
der Romeinen haaren gang, schoon dan de menigte van
mensen en koetsen zo groot niet is, nog zo fraaye
vertooning maakt.

Zo lang de carneval duurt gaan vele broederschap-
pen in procesfie de stad rond, om van den hemel de
vergiffenis der menigvuldige in dien tyd voorvallende
buitenspoorigheden aftesmeeken. (*) Men sloort er
zig niet aan, wanneer men aan de eene zyde der
straat eene zingende procesfie, en aan de andere eene
party masques ziet, die allerlei poetseryen aanrigten.

Het rennen van paarden, op de twee laatste dagen
van 't carneval, is voor eenen vreemdeling opmerking
waardig. (**) Als de wandeling een paar uren heeft
geduurd, wordt het teken met een paar schooten ge-
geeven, de koetsen blyven op beide zyden van 't Cor-
so stil staan, en de aanschouwers gaan insgelyks ter
zyde, om den paarden eenen vryen loop te laten.
Dee-

(*) Daar is nog een andere tyd wanneer het gemeen even zo
uitgelaten is in zyne vermaaken, en misschien nog meer buiten-
spoorigheden begaat, naamlyk die der wynleezing, ten minsten
ontdekken 'er zig de gevolgen van negen maanden daaraan. Het
blykt uit de doopboeken, dat de meeste kinderen in Juni en Juli ge-
boren worden, en dan hebben de vondelinghuizen de meeste neer-
ring.

(**) Het geschiedt ook wel op de andere dagen van 't carneval,
dog deezen zyn de plegtigsten.

Schouw- spelen, enz. Deezen staan vol ongedulds agter een gespannen touw, en zyn naauwlyks te bedwingen, tot de trompet geblazen, en het touw nedergelaten wordt. Dan rennen zy met groote gezwindheid, zonder dat 'er iemant op zit, en zonder voor de menigte der menschen en koetsen bang te worden, of schynen veelteer te vliegen. Op zyde en onder den staart hebben zy kleine ballen met stekels, die hen onophoudlyk aanspooren. Volgens de waarneemingen van den Heer de la Condamine, doorloopen zy eene langte van 865. toises in 2. minuten en 21. sekonden. (*) By 't begin en eindigen van 't rennen wordt een teken met het geschut gegeven. Ten einde van 't Corso is een doek gespannen, om de paarden optehouden. Die dan een paard grypt, bekomt een testone, 't welk eene geringe belooning is, aangemerkt het daarmede verbonden gevaar.

De prys voor het paard dat overwint is een ryk stuk stofs van 20. tot 30. dukaaten, het welk de Jooden moeten opbrengen. Men draagt het aan een stok onder trompettengeschal langs 't Corso, en dan krygen het de stalbedienden van den prins, wiens paard den prys gewonnen heeft. 'T is waar, elk kan wel een paard geeven om te rennen, dog gemeenlyk doen het eenige Roomsche prinses, die liefhebbers van paarden zyn, en ze 'er toe houden. Tot iets anders worden zy nooit gebruikt, maar altyd op het loopen afgereg. Zodra een paard den prys ge-

(*) Dat maakt 37. voet in eene sekonde. De Engelfche wedloopers te Newmarker doorloopen 54. voet in 1. sekonde, en draagen dan nog hunnen ruiter. Zie *Mémoires de l'Acad. des Sciences, l'année 1757. p. 394.* Te Ramen gebruikt men 'er gemeenlyk paarden toe uit Barbaryen.

gewonnen heeft, hoort men den naam des prinsfen met *Schouw-
een blyd Viva* over het Corso klinken. (*) *Spelen, enz.*

Voorheen had men te Rome in 't carnaval enige openbaare bals, *Festini* genaamd, in een byzonder daartoe door den entrepreneur gehuurd paleis. Men danste in drie groote zaalen, de entree kostte een scudo, alles ging ordentelyk toe; dog de laaste overleden Paus heeft dit uit onmaatige heiligheid verboden. De meeste menschen waren gemaskeerd, en in de zaalen stonden banken rondom, waar die niet dansen wilden konden gaan zitten.

VAN 'S PAUZEN INKOMSTEN, NEVENS EENIGE AANMERKINGEN OVER DE LAATSTE PAUZEN.

De inkomsten van den Paus moeten zeer aanmerkelyk *Inkomsten
zyn, als men bedenkt, wat zwaare sommen door middel van den
van de pallia, dispensaties, en veel andere konstgreep- Paus.
pen, welken de staatkunde des Roomschen hofs allengs-
kens heeft weten in te voeren, naar Rome getrokken
worden. Zy zyn egter in lange dat niet wat zy voor
eene eeuw of twee, en in nog vroeger tyden waren, (**)*
ten

(*) Volgens den historiefchryver Platina heeft Paus Paulus II. in 't jaar 1495. het paardenrennen het eerst weder ingevoerd, om den Romeinen hunne oude openbaare vermaaklykheden weder te geven. Toen moesten 'er ook menschen, kinderen, en Jooden, om den prys loopen, en de Paus was altyd aanschouwer.

(**) Wat de Pauzen voorheen vermogten bewyzen de huizen van Borghese, Chigi, Pamfili, Aldieri, die daarom *Casa Papale* genoemd worden. Zy hebben al hunnen rykdom genoegzaam aan eenen eenigen Paus uit hun geslacht te danken. Urbaan VIII. schraapte voor

*Inkomsten
van den
Paus.*

ten deele alzo het aanzien en de invloed der Pauzen is afgenomen, ten deele alzo veele inkomsten vervreemd zyn, en eindelyk, 't welk het meest doet, om dat den Roomschgezinden vorsten in veele stukken de oogen open gaan, en over 't algemeen de yver voort den Pauslyken Stoel zeer afgenomen is. Egter zouden deeze inkomsten nog zeer aanzienlyk zyn, indien het finantiewezen beter geregeld was, en niet zo veel aan de handen der geenen, die ontvangen en uitgeeven, bleef vastkleeven. Dog het ongeluk is, dat ieder Paus de meeste posten op nieuws vervult, 't welk maakt, dat zy, welken die bekomen, altyd vreezen, die niet lang te zullen behouden, waarom een ieder in zynen tyd zo veel zoekt te schraapen als hy kan. De gewoone uitgaaven van het Pauslyke hof zyn zo zwaar niet, als men overweegt, dat het hof zelf niet pragtig is, dat weinig troepen en vestingwerken onderhouden worden, en dat de geschenken, welken het doet, niets kosten. Waar andere vorsten veel geld aan moeten verspillen, dat doet de Paus met gewyde dingen, als luyers, degens, vaandels, pallia, *agnus Dei*, (*)

zyn familie byna 20.000.000 scudi byeen, waaronder voor zeker veel onregtvaardig goed was. Innocent XII. voerde drie potten in zyn wapen, dog keerde die het onderste boven toen hy Paus was, om aentewyzen, dat zyn oogmerk was anderen goed te doen, en zettede daarboven, *Alis, non sibi*. Dog hy hield zyn woord niet, waarom Pasquin zeide, dat het comma kwalyk geplaatst was, en na 't woord *non* komen moest, *Alis non, sibi*.

(*) De *Agnus Dei* hebben de grootte eens daalders. Op de eene zyde staat het lam met het vaandel, en de woorden, *Eccce agnus Dei, qui tollit peccata mundi*, de naam van den Paus, en het jaartal, wanneer zy gewyd zyn. Op de andere ziet men het beeld eens heiligs.

Zy

roozenkranssen, oude knokken uit de catacomben, re- *Inkomsten*
liquien, en diergelyken, die geene innerlyke waarde *van den*
hebben. *Paus.*

De inkomsten zyn zeer ongelyk: zy worden ten deele met zo veel geheimhouding behandeld, dat men 'er over 't geheel niets zekers van bepaalen kan; egter moent men te Rome dat zy ongeveer een paar millioenen Roomsche feudi belooopen, waarvan de helft ter betaaling der schulden van den staat en de renten daarvan gebruikt wordt. Dit geld komt van de inkomsten op het koom, het zout, de landeryen, en van de tollen. De uitgaven zyn allen in vergelyking met die van andere landen zeer gering, en moeten het ook naar evenredigheid van de armoede des Kerklyken Staats wezen. Als men b. v. wyn inlegt, geeft men voor de ton, die omtrent 72. kan houdt, een halven daalder, en een herbergier omtrent eens zo veel. De inkomsten der kanselaaryen en gerechtsbanken, zo wel als van de dispensaties, zyn zekeren hospitaalen toegevoezen, waardoor de Paus een aanmerklyk deel zynrer inkomsten verliest, schoon zy aan den anderen kant mischien niet half tot de goede inzigten haarer bepaaling aangewend worden.

On-

Zy worden op den eersten witten donderdag en goeden vrijdag van den nieuwen Paus, en daarna alle zeven jaaren, zeer plegtiglyk gedoopt en gewyd. Men gebruikt daartoe stukken van gewyde waschkaarsen, en mengt 'er eenige duizenden ponden van ander wasch onder. Zy zyn goed, zegt men, tegen vuur en watersnood, moeilijke verlossingen, enz. en worden den pelgrinnen, en wieze verders verlangt, uitgedeeld. Dit is het eenige dat men voor niets van den Paus krygen kan, also, volgens een Pauslyk dekreet, verboden is, geld 'er voor te neemen.

*Inkomsten
van den
Paus.
Monte di
pieta.*

Onder de staatschulden moet men hoofdzaaklyk de *Luogbi de' Monti* verstaan, naamlyk groote kapitaalen door byzondere lieden aan de bank van S. Spirito, en den daarmede verknogten *Monte di pieta*, of bank van leening, geschoten. Deeze *Luogbi de Monti* zyn niets anders dan actien of bankbriefjes, van 100 van 1000 of meer scudi, door de Pauzen gemaakt, wanneer zy om geld verlegen waren, en voor welker voldoening en renten de bank moet instaan. Onder Innocent XI. die in 't jaar 1689. overleed, waren de schulden deezer bank zodanig aangewassen, dat alleen voor de renten eenige millioenen scudi gevorderd werden. Alzo de Paus toen aanzienlyke sommen in gereed geld bezat, en daarboven van de Genuezen een groot kapitaal tot zeer laage renten opgenomen had, deed hy den houders der actien eenen voorslag, van hun kapitaal terug te ontvangen, of in plaats van vier ten honderd in 't vervolg met drie te vrede te zyn, zó egter, dat men de vier ten honderd zou kunnen blyven behouden, mits men dertig ten honderd van 't kapitaal vallen liet, 't welk nog minder voordeelig was. Gelyk te Rome weinig handel en gelegenheid is geld uittezetten, en de landeryen niet veel opbrengen, lieten zig dit de houders der actien gevallen, waardoor de Pauslyke kamer eenige millioenen won. Die den voorslag niet aannamen kreegen hun geld. Sedert dien tyd zyn de actien zeergerezen, want, schoon zy maar drie ten honderd renten, doen zy vyfentwintig ten honderd opgeld.

Bullen.

Een aanmerklyk inkomen voor den Paus zyn de bullen en annaaten, die hy uit de inkomsten der ledigstaande proeven in de Roomschegezinde Christenheid heeft.

heeft. Men rekent, dat de annaatgelden van Frankryk *Inkomsten*
 alleen 130000. daalders opbrengen. Het Spaansche hof *van den*
 bragt Benedictus XIV. het vuur zo dicht aan de scheenen, *Paus.*
 dat hy de inkomsten der annaaten van Spanjen voor
 altyd voor eene zekere somme verkoopen moest. Dit
 lag den grondslag tot den haat, welken de Romeinen
 tegens dien braaven Paus opvatteden, en wel inzonder-
 heid tegens den Kardinaal Valenti, wien zy beschuldig-
 den, het grootste gedeelte daarvan voor zig behouden,
 en ter verryking zyner familie te gebruiken. Het mis-
 noegen der Romeinen was niet zonder grond, want
 daar de stad van den toeloop der vreemdelingen bestaan
 moet, verloor zy door deeze verandering zo veel duizenden
 piaffers, die jaarlyks van Spaansche Bischoppen
 en andere ryke lieden, die iets kwamen solliciteeren,
 te Rome verteerd werden, waarvan de werklieden,
 de burgers, en veele anderen die de korrespondentie
 tusfchen Rome en Spanjen hadden, het meeste be-
 kwamen. Men rekende toen, dat 10000. menschen te
 Rome van Spanjen geleefd hadden. Anderen, die on-
 partydiger, en beter onderrigt zyn wilden, beweerden,
 dat het Pauslyke hof had moeten toegeeven, om nog
 niet meer te verliezen.

Het postkomptoir is voor 45000. scudi verpagt. Bene-
 dictus XIV. voerde het gezegeld papier, *carta bollata*,
 in, dog zettede het eenige jaaren laater weder af. Ook
 schafte hy den inpost op de tabak af, en stelde 'er een
 op het zout. Schoon het zout op tweederlei wys be-
 zwaard is, komt egter het pond maar op den halven prys
 dien 't in Frankryk kost, dat wederom een bewys is van
 de geringe uitgaaven in den Kerklyken Staat, in vergely-
 king met andere landen. Uit deeze inkomsten moet de

Paus

*Inkomsten
van den
Paus.*

Paus de renten van de schulden zyner voorzaaten betaalen, en by flegte oogften nog groote fommen voor graanen naar buiten het land zenden. Van de vyf millioenen, die Sixtus V. in den Engelenburgt als een fchat voor tyden van nood opleide, werd by den hongersnood van 't jaar 1764. een halve millioen tot inkoop van koorn gebruikt. Dewyl de Paus dat jaar zekere allodiaale goederen in 't hertogdom Urbino van den laaft overledenen Keizer, als Groothertog van Toskanen aankoft, waardoor veel gereed geld uit het land raakte, en het toenmalige misgewas van 't jaar 1765. nog het overige deed verzenden, wierd het geld zo zeldzaam, dat de menfchen dagelyks verlegen waren, om van malkander afte-komen. De vreemdelingen hadden moeite zo veel baar geld te krygen als zy noodig hadden om te leeven.

*Graanban-
del.*

De verbaazende fommen, welken het Pauslyke hof en het land in 't algemeen den uitlanderen voor graanen moet betaalen, zyn natuurlyk de gevolgen van 't verval waarin de landbouw in de nabuurschap van Romen gekomen is, en dat verval is, gelyk de verftandige Romeinen zelven moeten bekennen, aan geen andere oorzaak toetefchryven, dan aan den rampzaligen graanhandel, welken de Apostolifche Kamer dryft.

Deeze bederfelyke uitvinding is een meesterftuk der heerfchzugtige en gierige Donna Olympia, van de welke wy reeds elders gewaagd hebben. Alzo zy onder de regeering van haaren zwager, Paus Innocent X. alles ver-mogt, leide zy belastingen op het koorn, maakte zekere fchikkingen, waardoor de bezitters der landeryen, die geen andere goederen hadden, allen bedorven werden. De navolgers van deezen bevinden zig daar zo wel by, dat zy tot hiertoe nog niet goed gevonden hebben, dit

te veranderen, schoon de ondergang van hun land 'er *Inkomsten*
aan hangt. Men rekent dat Don Livio Odeschalchi, *van den*
neef van Innocent XI. die 't opzigt over de ontvangst *Paus.*
van den impost had, geduurende de dertienjarige regeering van dien Paus voor zig alleen twee millioenen scudi daaruit geschraapt heeft. Volgens deeze instelling mag niemand eenen vreemdeling graanen verkoopen, maar men moet ze voor eenen gestelden prys aan de Pauslyke Kamer laten. Deeze prys wordt gemeenlyk zo gesteld, dat 'er de Kamer de helft of een derde op wint. Niemand mag te Romen, of daaromtrent, zelf zyn brood bakken, maar het moet by de bakkers der Kamer gehaald werden, en die zyn genoodzaakt, het meel van de Kamer te neemen, en volgens eenen gestelden prys en gewigt te verkoopen. Ieder van deeze bakkers is verder genoodzaakt by den aanvang van het jaar zynen voorraad voor 't gansche jaar, en zelfs meer, op te doen; blyft hun iets overig, zo geeven zy het ten einde van 't jaar niet naar den prys, dien zy betaald hebben, maar volgens den laagen prys, waarvoor de Kamer inkoopt, te rug, en dan verkoopt het hun de Kamer nog eens ten duursten. De maat met dewelke de Kamer het koorn verkoopt is een vyfde kleiner dan die, naar welke zy inkoopt, en haare bedienden dryven 'er daarenboven nog een monopolie mede, en laten hen, die zig tegens hun niet dankbaar betoonen, met hun koorn zitten, dus veelen gedwongen worden, nog beter koop te verkoopen. Hierin is de regte grond van 't verval des landbouws in den Kerklyken Staat gelegen, gelyk ook van de onbevolktheid. Elk wordt de lust benomen tot werken, alzo hy weet, dat hy zyn koorn half voor niet moet geeven, en de gedaane kosten bezwaarlyk vry

*Inkomsten
van den
Paus.*

vry hebben kan, wat dan iets overwinnen. De landman bouwt slegts zo veel als hy, om bekommerlyk 'er van te leeven, van doen heeft, en laat de schoonste landen liever onbebouwd liggen, dan ten voordeele der Pauslyke Kamer te arbeiden. Als men nu de natuurlyke traagheid der Romeinen daarby doet, zo moet men zig over de armoede, en den ontstaanden hongersnood by slegte, ja zelfs maar by middelmaatige oogsten, niet verwonderen. Een schriklyk bewys hiervan hebben wy voor weinig jaaren gehad. In 't jaar 1764. stierven veele menschen van honger en elende, alzo men twee jaaren van te vooren maar middelmaatige oogsten gehad had. In 't jaar 1765. was de oogst insgelyks slegt, ende elende niet minder. Men moest dus in een land van de grootste vrugtbaarheid, als 'er maar landbouwers waren, byna van honger sterven, en zo veel gelds buiten het land zenden, dat 'er genoegzaam niets meer over bleef.

In den Kerklyken Staat is uit de opgegevene oorzaken de akkerbouw de ongelukkigste en slegtste kostwinning van allen. Waar het land niet ongemeen vrugtbaar is, en, om zo te spreken, zig zelven bebouwt, ligt het byna woest. Een zeker reiziger kwam op zyn terugreis van Napels door de landeryen eens Roomschen prinses, en sloeg denzelven voor, hem alleen maar werklieden te geeven, en hy zou welhaast zyne menigvuldige onbebouwd liggende landeryen bebouwen. De prins trok de schouders op, en zeide, het ontbreekt niet aan handen, dog 't is de moeite niet waard zig 'er van te bedienen, alzo men het koorn voor de halve waarde aan de Pauslyke Kamer verkoopen moet. Men moest den landman, die buiten dat in de warme landen

landen traag van aart is, op allerlei wyzen aanmoedigen; *Inkomsten*
maar juist het tegendeel geschiedt, men beneemt hem *van den*
den moed, en onderdrukt hem geheel. De Roomsche *Paus.*
boer is even zo lui als de Spaansche. Toen de tegen-
woordige Koning van Spanjen kort na zyne aankomst van
Napels na den oogst op de jagt was, trof hy een stuk
lands aan waar het koorn nog stond, en toen hy den ei-
genaar naar de reden vroeg, gaf die met groote gelaten-
heid ten antwoord, dat hy zo veel maar ingeoogst had,
als hy voor zyn huisgezin noodig had, en de moeite van
't overige intehaalen niet neemen wilde. Op zulk eene
wys denken ook de Roomsche landlieden.

In Holland ligt een verbaazende belasting op het meel,
die byna den prys van het koorn evenaart; dog in een
land waar de handel bloeit, en een geduurige omloop
van geld is, en waar ieder een menigte van wegen heeft
om den kost te winnen, kan men eerder zulk eenen im-
post stellen dan te Rome, waar dat alles ontbreekt, en
waar de inwoners buiten dat nog lui en zorgloos
zyn.

Na deeze aanmerkingen over de valsche staatkunde van
Paus Innocent X gemaakt te hebben, willen wy 'er nog
eenigen over zyne opvolgers geeven, also het, als men
zig te Rome ophoudt, aangenaam en nuttig is, om
kennis te krygen van den tegenwoordigen staat, de Pau-
zen der laatere tyden uit de vermogendste huizen wat
naauwkeuriger te kennen. By elke verandering van re-
geering verandert de geheele gedaante der zaaken, also
'er geduurig naar andere grondbeginselen gehandeld wordt.
Veele Pauzen willen de mislagen hunner voorgangeren
verbeteren, dog vallen in nieuwen, die even zo groot
zyn, en de staat van 't land wordt over 't algemeen niet
ver-

Inkomsten van den Paus. verbeterd, alzo het staatkundig zamenftel op verkeerde gronden gebouwd is.

Aanmerkingen over de Pauzen. Clemens IX. Rospigliosi van geflagt, regeerde maar iets over de tweejaaren, dog puttete door zyne liefde tot de pragt en verkwifting de kaffen uit, en dompelleden ftaat in fchul-

Clemens IX. den. By't ingaan van 't conclave na den dood van Alexander VII. vroeg de Kardinaal Sforza eenen anderen, op wien hy geloofde dat de keus vallen zoude, waarop die al lachende antwoordde, „ als de Franfchen een Paus maaken, zal het de „ Kardinaal Farnese zyn, maaken hem de Spanjaards, „ Rospigliosi, maakt hem het Roomfche volk, Barberini, „ maakt hem de Heilige Geest, Odefchalchi, maar maakt „ hem de duivel, zo wordt het uwe Eminentie of ik. ” Sforza lachte 'er om, en zeide, „ dan wordt het Ro- „ fpigliosi, ” 't welk ook gebeurde. Clemens X. uit de familie van Altieri, was den Roomfchen Stoel naadeelig door zynen ouderdom en onvermogen. Hy kon zig met niets meer bemoeijen, en zyn neeven deden alles wat hun beliefte, zonder het den Paus eens te vraagen. Toen zy 't paleis, 't welk thans de Prins van Altieri bewoont, gebouwd, en daartoe ontzaglyke fommen verfpild hadden, verzogten zy hunnen oom dit heerlyke werk eens te komen bezigtigen. Zo dra had de oude Paus dit uitgestrekte gebouw niet gezien, of hy ftond verzet, de traanen kwamen hem over de dwaasheid zynner neeven, die een misbruik van zyne magt hadden gemaakt, in de oogen, hy keerde zig om, en was niet te beweegen, om 'er weder naar te gaan zien.

Innocent XI. Innocent XI. een Odefchalchi, volgde hem op. Deeze Paus dagt aan niets dan aan fpaaren en verzamelen, waarvan nog zyn familie, nog het volk eenig voordeel hadden. Hy verteerde in gebouwen nog ergens anders

in eenig geld, liet de Kardinaalsplaatsen onbegeven, *Aanmerkingen over de Pauzen.* om de inkomsten zelf te trekken, en dreef de spaarzaamheid voor zig zelve zo ver, dat hy naauwlyks een daalder voor zyn tafel verspilte. (*) Op de politie was hy naauwziende, duldde in anderen nog openbaare ondeugden, nog groote verkwijfingen, en schafte veele ampten af, welken der Kamer kostbaar vielen. Door deeze inrigtingen stremde hy den omloop van 't geld dermaate, dat het volk naauwlyks bestaan, en in 't geheel niet de inkomsten opbrengen kon, zo dat het met geheele hoop het land uit liep. Men zeide openlyk, dat de Pauslyke regeering harder en slaafagtiger was dan de Turksche. Hy behoefde maar een gering gedeelte zynen schatten te gebruiken, om Keizer Leopold en de Republiek van Venetien met aanzienlyke onderstandgelden in den kryg tegen de Turken bytestaan.

In 't jaar 1721, bestee Innocent XIII. den troon, een *Innocent XIII.* man die uit een der vier oudste huizen van Rome, naamlyk dat van Conti gesproten, nog in goede gedagtenis by de Romeinen staat, en voor den besten Paus van latere tyden gehouden wordt. Men zegt, dat geduurende zyne korte regeering, van vierendertig maanden, het land een nieuw leeven bekomen, en de overvloed geregeerd heeft, dat de politie wel is waargenomen geworden, en dat grooten en kleinen vergenoegd geweest zyn. Hy heeft maar twee Kardinaalshoeden vergeven, eenen aan den Kardinaal Albani, den anderen aan den Kardinaal Dubois. Toen hy vernam van welk een karakter de laatste was,

(*) Sixtus V. dreef de gierigheid nog verder, en deed zynen hofmeester op de rekeningen niet meer goed dan 15. bajocci voor elke maaltijd van 's Pauzen tafel.

Aanmerkingen over de Pauzen. was, trok hy zig dat zo aan, dat, gelyk men wil, het zyn dagen verkortte. Ten minsten vervulde hy de andere opene plaatsen niet, maar zeide altyd, dat hy genoeg vergeven had. Een andere verdienste van deezen Paus is, dat hy zyn familie niet ten koste van den Staat verrykt heeft. In den Kardinaal de S. Agnes had hy een bekwaamen staatsdienaar.

Benedictus XIII. Benedictus XIII. uit den huize van Orfini, volgde hem op in 't jaar 1724. Geduurende 't conclave maakte Pasquin de volgende aanmerkingen op de mededingers naar de Pauslyke waardigheid:

Il Cielo vuol Orfini,

Il Popolo Corsini,

Le Donne Ottoboni,

Il Diavolo Alberoni.

Het eerste deel deezer voorzegging werd vervuld. Hy was een regte paap, en vermoedelyk laaten hem de Dominikaanen, als een lid van hunne order, met den tyd, voor geld en goede woorden, tot een heilig maaken. (*) Zyn gedagtenis is ondertusschen te Romen ten hoogsten gehaat. Hy bekommerde zig nergens over dan over 't wyen van altaaren, en diergelyken, terwyl de heerschezugtige Kardinaal Coscia den Romeinen duizend onaangenaamheden veroorzaakte, alle ampten en gunstbewyzen verkoopende. Als men dit den Paus onder 't oog bragt, gaf

(*) Pater Bremont, ook een Dominikaan, die zyn leeven beschreeven heeft, is onbeschaamd genoeg, om de wereld te willen doen gelooven, dat hy met zyn oogen den heiligen Vader in zyn leeven wonderen heeft zien doen.

gaf hy onverschillig ten antwoord, *questo e niente*, en *Aanmer-*
nam en snuifje, waarvan hy zo veel hield, dat hy den *kingen over*
ban afschafte, dien Innocent XIII. op allen gelegd had, *de Pauzen.*
welken in de S. Pieterskerk snuiven zouden. Toen 's
Pauzen dood in de opera verteld werd, riep het volk van
blydschap uit, „ goed, nu kunnen wy den Kardinaal
„ Coscia verbranden, ” rottede t'zamen, en plunderde
eenige huizen, waar het vermoedde, dat hy zig mogt
verstoppen hebben. (*) Wy hebben boven al gezegd,
dat men Benedictus XIII. byna dwingen moest tot het
aanneemen der Pauslyke waardigheid. De Generaal der
Dominikaanen zeide van hem, *Il Cardinale Orfini e come*
il corno da caccia, e duro torto e voto, alzo hy, naam-
lyk, hard en eigenzinnig was, voor 't uiterlyke 'er slegt
uitzag, en weinig verstands had. Hy bezat zo weinig
smaaks, dat hy de schilderyen van Raphaël in 't Vatikaan
wilde doen overpleistren, en van een bedroefden brod-
delaar daar het leeven van Maria opschilderen. By ge-
luk voorkwamen het lieden van meer vernufts. Hy
leefde zeer gemeen; in zyn kamer stonden een paar ta-
fels en houten stoelen. Zynen tyd bragt hy door met
allerlei goedsdienstoefeningen. Somtyds liet hy zig in
zyn

(*) Om den Paus het vermoeden te beneemen, dat hy een lief-
hebber van de sex was, waarvan men hem beschuldigde, deed hy
eens den Paus door iemand voor een geheim vertellen, dat Coscia
een paar meisjes in zyn kamer had. De Paus dat hoorende liep
'er ylings naar toe, alzo die man, die 't hem aannbragt, beloofd
had, hem 't met zyn oogen te laten zien. De Paus keek door
het sleutelgat, en zag den Kardinaal vol yvers in 't gebed op zyn
knien voor 't crucifix. Benedictus XIII. ging weenende weg over
de godvrugtigheid zyns gunsteling, en hield in 't gevolg alles voor
lastering, en Coscia deed wat hem lustte.

Aanmerkingen over de Pauzen. zyn Dominikaaner klooster van eenen zekeren broeder tugtigen, en hy zong daar boetpsalmen by. Hy had eene zo zotte liefde voor Benevento, zyn oud bisdom, dat hy een paar uren voor zynen dood den zoon van een geregtsdienaar uit die stad, die Prelaat geworden was, Kardinaal maaken wilde.

Clemens XII.

Clemens XII., uit den huize van Corsini, kwam aan de regeering in eenen hoogen ouderdom en byna blind. In zyn jonger jaaren was hy in groote agting geweest uit hoofde van zyn verstand en treflyk gedrag. Geen Kardinaal leefde zo pragtig als hy. Hy bedroefde zig dikwyls over zyn onmagt, om den Pauslyken Stoel naar waarde voortestaan, en de zaaken op eenen beteren voet te brengen. Hy zeide, dat hoe hooger hy geklommen was, des te nadeeliger zyn toestand was geworden: *Son stato un ricco Abbate, un comodo Prelato, un povero Cardinale, e un Papa spientato.* Egter deed hy met zyn zwaklyk lichaam zo veel als hy kon, en arbeidde nog in zyn zevenentagtigste jaar. Eenige dagen ter week stelde hy vast, om 's morgens, tusschen 6. en 7. uur, de zaaken, die op 't tapyt waren te onderzoeken; als hy zyne toetemming gaf, schreef men op de papieren *Annuì Sanctissimus*, en hield hem de hand, als hy ondertekende. Reeds in 't conclave was hy zo blind, dat hy eens, in plaats van by 't ondertekenen zynen naam onder 't schrift te zetten, dien op de letters schreef. Zyn conclavist, die de zwakheid van zyn meester gaarne verbergen wilde, hield zig als of hy uit ongeluk den inktkoker over 't schrift gestort had, zo dat het papier herschreven moest worden. In zodanige omstandigheden van den Paus regeerden zyne neeven alleen. Eens zonden zy den Kardinaal Passionei, Sekretaris der breves, eene zaak om aftevaardigen,

gen, die zyne goedkeuring niet had. In 't eerst wilde de Kardinaal 'er niet aan, dog eindlyk zeide hy, „zy kunnen doen, wat zy willen, zy zyn dog regeerende heeren.“ In het laatste jaar zyner regeering had men op het geld tot een omschrift geflagen, (*) *Non est pax*, willende daarmede te kennen geeven, dat onder zyne regeering geen vrede voor de onregtvaardigheden zyn zoude, maar Pasquin zeide, het moest zyn, *Non est pontificatus, anno x.*

Aanmerkingen over de Pauzen.

Benedictus XIV. kwam in gunstiger jaaren op den troon, een bekleedde dien ook eenen geruimen tyd. Hy heeft by zyne regeering nog zyn onderdaanen onderdrukt, nog gezogt zyne familie te verryken, aan de welke hy zig byna niets liet gelegen liggen. Eens, dat men hem 't in de kraam komen zyner nigte bekend maakte, zeide hy, *Io credeva che la razza de' Coglioni fosse finita.* Zyn gebrek was zyne ongeneigdheid tot 't waarneemen der staatszaaken; als hem zyne ministers daar wat lang mede bezig hielden, zeide hy, *mi faranno morire.* Daartegen hield hy veel van schertsen, en zyn satirischen geest onder eenige goede vrienden den teugel te vieren. Hy had geene gedagte om Paus te worden, en zei derhalven in 't begin van 't conclave al lacchende met zyn vrienden, *se volete un buon Coglione, pigliate mi.* Geheel Romen gewaagt nog van zyn lustige invallen. Hy had in den tuin van 't Quirinaal, gelyk in de beschryving van den zelven aangetekend is, een kleine zaal doen aanleggen, waar hy na de maaltyd altyd een kop koffy ging drinken, en zig in gezelschap van eenige goede vrienden met lachen

Benedictus XIV.

(*) Men pleegt die omschriften dikwyls naar willekeur te veranderen.

*Aanmer-
kingen over
de Pauzen.*

chen en praaten verlustigen. Dit was meer zyn zaak, dan zig met staatkundige bezigheden te bemoeien, en zig in de gewoone kuiperyen van 't Roomsche hof intelaaten. Wilde hy eens ernstig bezig zyn, zo viel zyn verkiezing eerder op zaaken van geleerdheid, gelyk hy ook verscheiden geleerde werken heeft uitgegeven, waartoe egter anderen de stoffen voor hem byeen zогten. Om die reden hield hy veel van den geleerden Kardinaal Passionei, hoewel zy dikwyls over het eene of andere stuk in twist geraakten, dog de Paus was altyd de eerste om zig weder te verzoenen. Zyn andere gunsteling was de Kardinaal Valenti, een man van geen geringere kundigheid. Wy hebben reeds gezegd, dat hem het verkoopen der Spaansche annaaten geweten werd. Schoon dit een schade voor Romen is, welke de Paus misfchien niet voorkomen kon, had egter Benedictus XIV. zo veele goede eigenschappen, dat hy met regt onder de beste Pauzen gerekend mag worden.

*Clemens
XIII.*

Clemens XIII. wiens geslagt Rezzonico was, was een man van onbesproken zeeden, en een zeer zagt karakter. Het ontbrak hem aan werkzaamheid, zo dat hy de meeste zaaken op anderen liet aankomen. By ongeluk viel hy in de handen des eigenzinnigen Kardinaals Torregiani, waardoor het Pauslyke hof in die verdrietige oneenigheden met het huis van Bourbon geraakte. Een ander gebrek van hem was, dat hy te veel op de zyde der Jesuïeten was, daar hy door eene order te vernietigen, welke nadeelig is voor de geheele Roomschgezinde Christenheid, en den vorsten, gelyk de historien van Portugal, Spanjen, en Frankryk, leeren, vreeslyk geworden is, de eenigheid weder had kunnen herstellen, en den Pauslyken Stoel enen grooten dienst doen

doen. Daardoor zou meer uitgevoerd zyn geworden, *Aanmer-*
 dan door alle de ingevoerde vast- en bededagen, 't ver- *kingen over*
 bieden der gewoonlyke bals, en van 't vieren des carne- *de Pauzen.*
 vals van 't jaar 1767. Dit waren de regte middelen niet
 om het onheil, waarmede de Paus de kerk van alle kan-
 ten omringd zag, aftewenden; het verbieden der ver-
 maaklykheden dreef veeleer de vreemdelingen, van wel-
 ken Romen bestaan moest, der stad uit, en bragt de in-
 woonders in de elendigste omstandigheden. In 't con-
 clave van 1758. bejegende de Kardinaal Pasioni den
 Kardinaal Rezzonico zeer onvriendlyk, en gaf hem dik-
 wyls, volgens zyne gewoonte, waarvan niemant uitge-
 zonderd was, scherpe antwoorden. Pasioni was hem
 met zynen gantschen aanhang tegen, egter werd hy Paus.
 Zo dra de verkiezing gedaan was, en Pasioni de ge-
 woone aanbidding verrigt had, reikte die hem de bullen
 der aanstelling tot beide de gewigtige ampten, die hy be-
 kleedde, over, daarby voegende, dat hy hem de eer-
 ampten terug gaf, waarmede de twee voorgaande Pauzen
 hem begunstigd hadden, en dat de Paus hem niets schul-
 dig was, en zyn ampten aan waardiger personen geeven
 kon. Clemens XIII. nam de bullen aan, dog gaf ze
 hem terstond weder terug, hem op eene edelmoedige
 wyze zeggende, „ Mischien ben ik u meer schuldig dan
 „ gy meent. Maar al was dat zo niet, is u de kerk dog
 „ veel verplicht. Neem de bevestiging van den wil my-
 „ ner voorgangeren van haar hand aan, indien gy ze
 „ van de myne niet wilt aanneemen. Gaa voort, ”
 voegde hy 'er al lachende by, „ my uwen raad, even
 „ zo vrymoedig als gy tot nog toe dikwyls gedaan hebt,
 „ medetedeelen. ” Na verloop van eenigen tyd begeer-
 de Clemens XIII. iets van Pasioni, 't welk deezen

Aanmerkingen over de Pauzen. niet aanstond, en deed hem met een merken, dat hy, in geval van weigering, hem wel van zyn ampt ontzetten konde. Pasfionci begaf zig daarop naar zyn beminde verblyfsplaats by de Camaldosensers, dicht by Frascati, waar hy zig een hermitage had aangelegd, en overleed kort daarna aldaar aan een galkoorts.

VAN DEN STAAT DES HANDELS TE ROMEN.

Handel van Romen. Naar het geen wy tot hiertoe van de werkloosheid der Romeinen gezegd hebben, kan men zig geen groot denkbeeld van hunnen koophandel maaken. Ook is die in 't geheel van geen aanzien, en men kan veel eer zeggen, dat de Romeinen in 't geheel geene denkbeelden van eenigen handel in 't groot hebben. Waar geen handel, geene ambagten zyn, daar ontbreekt ook de omloop van het geld, waarin egter de bloei van een land bestaat. De rykdom van byzondere personen alleen maakt geen land gelukkig, indien niet, door 't gaan der muntspécien uit de eene in de andere hand, alle de rangen der ingezetenen daar deel aan krygen. Dit alleen maakt welvarende borgeren, daar zy integedeel, als het geld in 's vorsten schatkist ligt, of wanneer eenige grooten hun vermogens by gantsche tonnen rekenen, verarmen.

Dit is in weinig woorden de schildery van Romer. De neering ontbreekt 'er gedeeltelyk door de gebrekkige inrigtingen van het land, waartoe hoofdzaklyk de koornhandel der Apostolische Kamer, als de eerste grond van de armoede der Romeinen, moet gebragt worden. De elendige regeering der geestelyken, naamlyk de aanzienlyke landeryen die zy bezitten, waarvan de inkomsten

eene

eene doode hoofdsom worden, vermindert niet minder *Handel* den omloop van het geld. Wat al middelen wenden de *van Romen.* listige bezitters der kloosters, en vooral de Jesuïeten, niet aan om geld t'zamen te schraapen! Zy knevelen het dik wyls den anderen op hun sterfbed af, en maaken hun de hel te heet, zo dat de vader het aan zyne nooddrufte kinderen ontnemt, die 'er zig als eerlyke burgers van zouden kunnen gedraagen, om maar zielmissen te laten doen. Zo lang de Pauzen deeze hindernissen niet uit den weg ruimen, en den rykdom der kloosters als een stuk van den godsdienst, of iets wezenlyks aan de gesteldheid van den Roomschen Staat aanzien, zo lang zal Romen zonder leeven, zonder handel, en arm blyven, de landstreeken rondom de stad zullen de zetel der elende, en de vrugtbaarste landen woestenyen wezen.

Als men by deeze mislagen nog het gebrek aan koorn voegt, dat, gelyk boven gezegd is, daar een gevolg van is, en in jaaren van misgewas ontzaglyke sommen gereed geld uit het land helpt, die, by mangel van inlandsche voortbrengfels en handel, nooit weder terugkomen, is het natuurlyk, dat het gereede geld verminderen moet. Daaruit ontstaan ontelbaare hindernissen, die in de ambagten eenen stilstand veroorzaaken; wanneer het gereede geld ontbreekt, kunnen de menschen in den dagelykschen omgang niet van malkander afkomen, de ambagtsman moet kleinigheden borgen, alzo men ze hem niet betaalen kan, en heeft ondertuschen geen brood. Zyn de sommen wat grooter, als ter waarde van 3. 4. of 5. daalders, zo betaalt men malkander dikwyls met bankbriefjes, die ligt verloren raaken. Een reiziger mag blyde zyn, als hy by zyn bankier van de 100. guldens 10. of

Handel van Romen. 20. in gereed geld ontvangt, en zien hoe hy verders met het papier te regt komen konne. In den hongersnood van 't jaar 1767. ging het zo ver, dat de vreemdelingen by gebrek van gereed geld, 't welk men op reis volstrekt noodig heeft, niet altyd konden voortkomen, wanneer zy wilden, schoon zy by hunne bankiers opene kasfen hadden. Niets is onaangenaamer dan op zulk eene wys te reizen, en 'er de kosten van te betaalen. Men geeft aan het eerste posthuis b.v. een dukaat, en houdt, wat 'er te veel is, by het volgende te goed, geeft daar weder een dukaat, en rekt 'er het drinkgeld der postiljons onder, en op die wys raakt men, niet zonder moeite en onaangenaamheden, wegens de overschotten en de drinkgelden, van 't eene posthuis tot aan het andere. Men moet geduurig opschryven, en de postmeesters moeten altyd zig het overschot, en wat 'er te kort is, toe of afrekenen.

Poeder en pomade. De artikelen, die eenig geld nog al naar Romen brengen, zyn essences, pomades, versierde bloemen, chokolaad, boeken, schilderyen, oude penningen, steenen, en diergelyke dingen voor de liefhebbers. De Roomsche poeder is vermaard. Men noemt ze *Ciprio*, alzo de manier om ze te bereiden uit Cyprus zou gekomen zyn. Zy weeten ze met een soort van gemeen boommos, *Lichen*, dat in water ontbonden wordt, eenen ongemeen aangenaamen reuk te geeven, dien men nergens naar maakt. Welruikende pomades worden te Romen in groote menigte bereid, schoon de Roomsche dames zo zwak van neus zyn, dat zy ze niet verdraagen kunnen. Zy worden voor de besten van Italiën gehouden, en sterk verzonden. Men verkoopt ze in kleine kasjes, waarin altyd potjes zyn, *Vasetti di Manteca*, die 55. paoli, of omtrent 3. dukaaten kosten.

De

De Italiaanfche verfierde bloemen zyn buitenlands zeer *Handel* vermaard; dog zy worden nergens fchoonder dan te Ro- *van Romen.* men gemaakt, en boven die van Genua, Pifa, en Vicien. *Verfierde bloemen.* za gefield. Men maakt ze ten deele van de huisjes der zydewormen, welken *fiore di boccio* genoemd worden, ten deele van vederen van oude duiven, die in allerlei verwen gekookt, dan gekamd, en ongemeen fierlyk t'zamen gefield worden. De meeften komen uit de kloofsters, dog 'er zyn ook veel andere menfchen die 'er den kost mede winnen. Onder anderen is eene zekere vrouw, Virginia Maffi genaamd, zeer ver in de konft. Zy komt zo na by de natuur, dat men op eenigen afstand zweeren zou, leevendige bloemen te zien. Naar de moete welke 'er aan gedaan wordt is de prys ordentelyk. De aftek deezer bloemen is in Italien zelf zeer groot, en eene groote menigte gaat naar Spanjen en Portugal. Alzo de Roomschegezinden gewoon zyn hunne altaaren met bloempotten te verfieren, zo moet 'er noodwendig, aangezien de menigvuldige altaaren in elke kerk, en de menigte der kerken zelven, jaarlyks een ontzaglyke voorraad van bloemen gebruikt worden.

Te Romen vindt men veele verzamelaars en verkoo- *Oudheden.* pers van oudheden in allerlei foorten, als penningen, gefneeden fteenen, kleine bronzen beeldtjes, en diergelyken. Wy hebben reeds in de algemeene Inleiding van het eerfte Deel erinnerd, dat vreemdelingen hieromtrent zeer op hun hoeden moeten zyn. De fyne Italiaanen weeten zig zeer wel van de drift der jonge verzamelaars, vooral als zy een Engelsche beurs hebben, te bedienen. Men moet groote kennis van de antieken hebben, en de origineelen van de kopyen weeten te onderscheiden, of men wordt voor vaf bedroogen. Somtyds gelukt het eg-
ter

Handel van Romen. ter de heerlykste stukken voor eenen maatigen prys te bekomen, als men maar niet te driftig is, en zig weet te houden, als was men niet zeer op dit of dat stuk geffeld. Somtyds weeten de verkoopers zelven niet wat zy bezitten; zy houden een middelmatig stuk hoog in waarde, also het hun als iets zeldzaams aanprezen is, en veel gekoft heeft, en eischen veel minder voor een ander, dat waarlyk veel meer waard is. (*) Ten opzigt van groote antieke statues is 'er een Pauslyk bevel, dat zy niet buiten de stad verkoft mogen worden, schoon dit bevel in 't geheim dikwyls genoeg overtreden wordt; dog kleine marmeren en bronzen beeldtjes zyn daar niet onder begrepen. Een zekere Belloti, by 't Borghefische Paleis, dryft 'er handel in, en men vindt zeer aartige dingen by hem. In de werkhuizen der beeldhouwers moeten de liefhebbers ook rond zien, en zullen 'er veel vinden, waarvoor zy geld besteeden kunnen. Inzonderheid is het der moeite waard by Cavacepi te gaan, van wiens werk by de Inleiding van de beschryving van Romen gewag is gemaakt. (**)

Op

(*) Op die wys is de voor eenige jaaren overledene Baron van Stofsch aan de heerlyke verzameling van gesneden steenen gekomen, van dewelke Winkelman eene geleerde lyst gemaakt heeft. Hy was een der grootste kenners, en had gedurende zyn veeljaarg verblyf te Romen, waar hy van het Engelfche hof een aanzienlyk pensioen genoot, ten einde daar op het gedrag des Pretendents een waakzaam oog te houden, tyd en gelegenheid, de uitgezochtste stukken der oude konst te verzamelen, zonder dat hy 'er zeer groote sommen aan had behoeven te verspillen. Men zal zelden zulk eene verzameling by een byzonder mensch vinden. De Koning van Pruissen heeft ze gekoft.

(**) Men vindt onder de opkoopers 'er veelen, die in nieuwe
Paus

Op den handel in schilderyen kan men het zelve *Handel* toepassen, en een liefhebber heeft byna daarin nog *van Rom en* meer dezelve omzigigheid noodig. Ieder heeft schil- *Schilder-* deryen, en wil een kenner zyn, alzo het de mode *ryen* is. Dit maakt, dat 'er ook veel meerder menschen zyn, die zig op dien handel toelleggen. Wy wyzen naar het geen wy in 't eerste Deel by gelegenheid van de kennis der schilderyen gezegd hebben. Daar zyn verscheiden lieden van adel, die in schilderyen, munten, en steenen, handel doen, waartoe de naam van hun kamerdienaar gebruikt wordt. Veele huizen van aanzien laten, als zy geld van doen hebben, een schoon stuk uit hunne verzameling kopieren, alzo zig ook het Pauslyke verbod op de verzamelingen, die erflyk in de familien, en als een fideicommis, zyn, uitstrekt: het origineel gaat buitenlands, en de kopy blyft tenneg, op dat men niet bemerken zoude, dat de verzameling verminderd is, en te vergeefs naar vermaarde stukken zoeken, waarvan sedert honderd jaaren, of meer, in de beschryvingen gesproken wordt.

De veele soorten van antieke, Oostersche en mo- *Soorten van* derne marmers, geeven ook gelegenheid tot een soort *marmers* van handel. De steenhouwers maaken kleine kassen met allerlei soorten van marmer, die *Studioli* heeten. Zulk een *Studiolo*, uit honderd en vyftig stukken bestaande, die ongeveer zo groot in 't vierkant zyn als de vakjes op een dambord, kost vier dukaaten. Zy zyn

Pauslyke munten handel dryven. Ook hieromtrent moet men voorzigtig zyn. De regte Pauslyke penninge beginnen eerst met Martinus V. uit het huis van Colonna; de ouden zyn naar beektrekken gellagen, die men in een oud paleis gevonden heeft.

Handel van Romen. zyn volgens een lyst, die men 'er by heeft, genommerd, zo dat men 'er de verschillende soorten van marmer uit kan leeren kennen. (*) Een zekere Minelli maakt schoone tafelbladen, op dewelken honderd en zeventig soorten van zulke vierkante stukken ingelegd zyn, waarom een aartige lyst heen loopt. Zulk een stuk kost vyf en twintig dukaaten.

Maaten en gewigten. Het Roomsche pond weegt naar Parysch gewigt $11\frac{1}{2}$. once, en 14. grein, of 6638. grein, volgens het naauwkeurige gewigt der *Dogana di Terra*, die tot een maatstaf dient, om alle anderen daarna te regelen. Een pond by de oude Romeinen woeg naar hedendaagsch Parysch gewigt 6144. grein. (**)

Il Palmo. De gewoone Roomsche voet, *il Palmo Romano*, dien men ook den bouwkundigen voet noemt, *Palmo da muratore*, houdt 8. Fransche duimen en $3\frac{1}{3}$. lyn. (†) Hy wordt in 12. deelen, *oncie*, en elke *oncia* in 5. minuten verdeeld. Als van den Roomschen voet gesproken wordt, verstaat men 'er gemeenlyk dezen palmo onder; dog men gebruikt somtyds een Roomschen voet, die $1\frac{1}{2}$. palmo is, en waarvan 5. een gemeene schreede, *Passo*, uitmaaken. Een *Passo* houdt bygevolg $6\frac{2}{3}$. palmi. Als men het woord *Braccio*, een elle, ge-

(*) Dit is van groot nut, alzo die in de beschryvingen en by de merkwaardigheden gestadig voorkomen. De meesten zyn in dit werk genoemd, dog beneden zullen wy 'er nog eenig berigt aangaande geeven.

(**) Zie, Nauzé, in de *Memoires de l'Academie des Inscriptions*, Tom. 30.

(†) Vader Boscovich heeft hem, in zyn geleerd werk, *de litteraria expeditione*, of in de afmeeting der aarde in den Kerklyken Staat gedaan, naauwkeurig bepaald.

gebruikt, verstaat men 'er eene lengte van 3. palmi on. *Handel der.* De tegenwoordige Roomfche myl, volgens welke *van Rome.* de mylpaalen op de groote wegen rondom Rome gefield zyn, houdt 1000. fchreeden, *passi*, of 764. Fransche *toifes*: gevolgelyk gaan 'er $74\frac{1}{2}$. myl in eenen graad van den omtrek der aarde, die in Italien 57000. toifes bevat.

De voet der oude Romeinen was iets kleiner dan de *Voet der* hedendaagsche. Men heeft 'er eenige modellen van in *oude Ro-* Kapitoel, die egter niet naauwkeurig met malkander over- *meinen.* eenstemmen. Het zekerfte zal zyn als men den middelweg kieft, en, met den Heer de la Condamine, (*) dien voet op 10. Fransche duimen en 11. linien ftelt. Gevolglyk bedraagt het Roomfche *stadium*, dat, volgens Plinius, (**) 625. voet hield, 95. *toifes*. Agt stadia maakten eene Roomfche myl, welke dus 758. toifes bevattede, en van zulke mylen gingen 'er 75. in een graad. Een *Fugerum* hield 240. oude voeten, (+) of 36. toifes, waarfchynlyk in 't vierkant, het welk omtrent zo veel uitmaakt als men op eenen dag beploegen kan.

De *Palmo* is by de winkeliers grooter dan by de architecten, gelyk die boven is opgegeven; hy houdt by de eerften 9. duimen, $3\frac{4}{5}$. lyn, wordt in derdens en vierdens afgedeeld. Een *Staiola* bedraagt $5\frac{1}{2}$. palmi, de vadem der architecten, *Canna*, 10. palmi, en de ketting, *Catena*, waarvan zig de landmeeters bedienen, 10. statoli, of $57\frac{1}{2}$. palmi. Eene Roomfche myl houdt 116. catene.

Eene

(*) *Mémoires de l'Académie des Sciences* voor het jaar 1757. p. 410. Pater Bosovich, Bianchini, en Poetus *de Mensuris & ponderibus* stemmen raamlyk wel daarmede overeen.

(**) l. 2. c. 23.

(+) Plin. l. 18. c. 2.

Handel van Rome. Eene vierkante Catena bedraagt ongeveer 34. Fransche vierkante vademmen. Drie en halve catena maaken een *Quartuccio*, 7. catene een *Scorzo*, 28. een *Quarta*, 112. een *Rubbio*. Een vierkante myl houdt 120. Rubbi, 't welk zes akkers, of zes dagen ploegens bevat. Op de schoone kaart van Rome, door Cingolani in 't jaar 1692. aldaar uitgegeven, (*) vindt men alle deeze maaten zeer naauwkeurig, en de goederen zyn 'er naar gewaardeerd.

Het koorn wordt volgens den Rubbio verkocht, 't welk 640. Roomfche ponden weegt. Een Rubbio houdt 12. *Stari*, of 22. *Scorzi*, of 64. *Dicchine*. De Scorzo gebruikt men egter maar by 't verkoopen van boonen en andere peulvrugten. De halve Rubbio wordt *Rubbiatella* genoemd. De Rubbio geldt ongeveer 4. scudi, dog ryft by een misgewas, gelyk als in 't jaar 1765. wel eens zo hoog, waarby nog een daalder aan impoft, *Macinatura*, komt.

Een *Barile* wyns houdt 2976. teerlingfche duimen, of volgens Paryzer maat 62. pinten. Zestien Barili maaken een *Botta*. Men verdeelt een Barile in 32. *Bocali*, waarvan elk 4. fogliette, volgens Saxifche maat omtrent zo veele kannen, houdt. De gemeene wyn geldt de Foglietta of kan omtrent een Duitschen grofch, en de lekkere wyn van Orvietto, welken de vreemdelingen ryklyk aan tafel drinken, 2. of 3. grofschen. Een Barile olie houdt 3472. teerlingduimen, en 28. Bocali.

By de waterleidingen wordt het water by *Oncie d'acqua* gemeten. Eene Oncia is zo veel als uit een rond gat van

(*) *Topografia Geometrica dell' agro Romano, ovvero la misura, piante, e quantita di tutte le tenute e casali della Campagna di Roma*, op 6 bladen, welken in de Pauslyke Calcografia 12. paoli kosten.

van 12. vierkante *Minuti*, of $5\frac{1}{4}$. lyn in de middellyn *Handel van Rome*. loopt, mits men veronderstelle, dat het water $1\frac{1}{4}$. palmo boven het gat staat, en dat de pyp waardoor het loopt ook die langte heeft. Maakt men de opening eens zo groot, en houdt het water zyn hoogte, zo zyn 'er 2. oncie. By 't *Acqua Felice* en 't *Acqua Paola* is de doorsnede in de opening, gelyk gezegd is, $5\frac{1}{4}$. lyn, dog by 't *Acqua Vergine* 7. lynen. Als iemand water in zyn huis wil leiden, moet hy zig by de Pauslyke Kamer aannemen, en opgeeven, hoe veel oncie hy uit de gemeene waterleiding in zyn huis begeert. De oncia van beide de eerstgenoemde wateren werd voorheen met 40. scudi, en die van 't *Acqua Vergine* wel met 600. betaald; dog de prys is zeer gedaald, nu de meeste huizen ryklyk van water voorzien zyn. (*) Om de proef te neemen of een oncie uit de opening loopt, zet men een kasje voor dezelve, dat een gat van $5\frac{1}{4}$. lyn in de doorsnede heeft, en let op, of het altyd tot aan het gat vol blyft, zo ja, is het een bewys, dat de opening uit de waterleiding zo veel waters geeft als uit het gat uitloopt.

Eene *Pagnotta*, of een gemeen brood, weegt 8. oncen, en kost in goede tyden een *Baiocco*, 't welk een tiende is van een *Paolo*. De prys blyft altyd de zelve, maar in duure tyden maakt men het brood kleinder. Dikwyls heeft het volk den Paus, zelfs den laatsten, in duure tyden, nageschreeuwd, niet om zynen zegen, maar om groote brooden, *pagnotte grande*.

De

(*) Fontana vond in 't jaar 1692. dat de waterbak van 't *Acqua Felice* by Torre S. Giovanni, niet ver van Rome, 1080. zodanige oncie bevatte. Zie *Relazione dello stato vecchio e nuovo dell' Acqua Felice*.

Handel van Romen. De rekening van het geld te Romen is zeer gemaklyk, dewyl alles in tiendeelige getallen gaat, en dus weinig breuken maakt. Alles wordt by *Scudi* en *Baiocchi* gerekend. Een Scudo houdt 10. Paoli, en een Paolo 10. Baiocchi. Een Baiocco houdt 5. *Quattrini*, een koperen munt, die alleen onder arme lieden in gebruik is. De tiendeelige getallen zyn ongemeen gefchikt voor de rekening, als men, b. v. 13,77. fchryft, wil het zeggen, 13, $\frac{77}{100}$. scudi, of, het welk het zelve is, 77. baiocchi, of ook 7. paoli en 7. baiocchi, naar dat men verkieft te zeggen. Twee scudi en 5. baiocchi maaken een Roomfchen *Zecchino* of dukaat. De Florentyner en Venetiaanfche dukaaten gelden iets meer. Over 't algemeen is het voorzigtig als men van Romen vertrekt, geene Pauslyke dukaaten mede te neemen, alzo zy wegens hunne geringe innerlyke waarde buiten den Kerklyken Staat verliezen, en niet gretig aangenomen worden. Met de Florentynfche dukaaten, welken ook *Gigliati* heeten, kan men integendeel door geheel Lombardyen te regt komen. Een *Testone* geldt 3. paoli. (*)

Soorten van marmers. In de befchryving van Romen zyn ons zeer verfcheiden foorten van marmer voorgekomen, dus het niet ondienftig zyn zal, hier een kort berigt van de voortreflykften, die men het meeft aantreft, te geeven, en 'er de kleuren ten minften van, ten dienfte der zodanigen aanteteken, die geene gelegenheid hebben ze zelve te zien.

Het

(*) Wie van den prys van 't zilver, en de waarde van 't zelve tegen 't goud te Romen naauwkeurige berigten verlangt, kan te regt raaken in *Bando, in cui si prefcrive la bonta e il prezzo dell'oro ed argento &c.* Roma 1755. in de Pauslyke drukkerij.

Het uitmuntende marmer, dat tegenwoordig onder den *Hamlet* naam van *Verde antico*, het oude groene, bekend is, *van Romens*. werd, volgens Strabo, in den berg Taygeta, in het *Verde antico* landschap van Lakonien, en, volgens Pausanias, by het dorp Crocei gevonden. Het Thesfalische marmer kwam dit zeer naby. (*) Schoon dit soort van marmer zeer zeldzaam is, kan men egter tafelbladen, vaazen, en diergelyken, 'er van te Romens koopen, die uit verscheiden oude hoofdstellen en gebrokene zuilen, diergelyken men nog geduurig in den grond vindt, gezaagd worden. Eene tafel van 6. palmi lang en 3. breed, kost 25. scudi, en zo naar evenredigheid der grootte. Men vindt ook by de steenhouders tafelbladen van allerlei grootte en gedaante van porfier en graniet, gelyk men wil. Zy worden ook uit oude brokken gemaakt.

Het *Marmo Cipollino* is wit met bonte vlakken. Het *Cipollino*. laat zig laagswyze spouwen, omtrent gelyk een uyen, waarnaar het ook den naam draagt.

Het *Porta Santa* heeft witte en roode vlakken. Het *Porta Santa*. wordt dus genaamd naar de *Porta Santa* der Pieterskerk, *ta*. welker posten en lyften van dit marmer zyn.

Het *Marmo Bigio* is loodkleurig met witte aderen, *Bigio*. en het *Bigio Morato* heeft een nog donkerder grond. Het *Marmo Pidoccbio* heeft eenen afchverwigen grond, met kleine witagtige vlakken, die naar luizen gelyken, waarom het ook deezen naam draagt. Het *Pavonazzetto* is wit met violette vlakken. Het *Marmo Salino* heeft een witte kleur met heldere glanzige stippen, als zout-

(*) Zie het werk van Mercati over de obelischen, en Carphilius de antiquis marmoribus.

Handel van Rome. korrels. Het Karrarisch, en nog meer het oude Pa-risch marmer, heeft dezelve eigenschappen. Het *Pecorella* heeft witte en roode vlakken, zodanig door malkander vermengd, dat het 'er uitziet als schaapen wol. Schoon om de gelykheid te vinden 'er veel verbeelding by behoort, heeft zy egter gelegenheid tot deeze benaaming gegeven.

Graniet. Het graniet is nog harder dan 't marmer, en niet kalkaartig gelyk dat, maar veelcer tot glas smeltbaar. Het heeft witte, zwarte, en roode stippen, die dicht by malkander staan, en eenen anderen grond, van eene minder harde zelfstandigheid, hebben. Het schoonste graniet kwam eertyds uit Egipten, in den omtrek van Syene. De prächtige obelisksen, die tot op heden zyn overgebleven, zyn allen van Egiptisch graniet, en een bewys van de hardheid en duurzaamheid van deezen steen. Men vindt hem ook hier en daar in Italien; dog hy wordt, uit hoofde zyner ongemeene hardheid, niet gebroken nog bewerkt.

Porfier. Het porfier is nog harder en kostbaarder dan het graniet, en als een groote keizelsteen aantezien. Het meeste porfier is rood met witte stippen; egter vindt men, hoewel zelden, ook groen en zwart porfier met witte stippen, waarvan men op twee plaatsen te Rome voorbeelden heeft. Het regte porfier vond men eertyds in Egipten, Numidien, en Arabien; (*) dog men weet tegenwoordig de plaats niet meer waar de groeven geweest zyn. Het porfier heeft fynder en meer verbonden korrels dan het gemeene graniet, en schynt daarom van 't zelve soort, dog beter en harder te zyn.

Het

(*) Plin. L. 8. c. 18.

Het Basalt is ook een zeldzaame steen uit de Oudheid, *Handel* die zeer hoog geschat wordt. Men vindt een taamlyk *van Rome*, getal standbeelden, vooral Egyptischen, te Rome van *Basalt*. deezen steen. De kleur is zeer donker, en valt byna geheel in 't zwarte. De korrels zyn fyn. Somtyds treft men 'er stukken van aan, die op de eene zyde van graniet, op de andere van basalt zyn, waaruit optemaaken is, dat beide de soorten eenen gemeenen oorsprong hebben, of van eenerlei zelfstandigheid zyn. Volgens Plinius kwam hetbasalt uit de nabuurschap van Theben in Opper Egypten. Eenigen zyn van meening, dat het basalt door het vermengen van verschillende stoffen in brandende bergen ontstaan is. (*)

De Travertynsteen, *Lapis Tiburtinus*, is kalkaartig, wit, naar 't geele hellende, zeer hard, en bevat schel-*Travertyn-*pen. Sommigen denken, dat hy uit zwavelagtige stoffen*steen* ontstaan is, alzo hy bewerkt wordende dikwyls eenen reuk van zwavel geeft. De groeven zyn aan den voet des bergs waarop de stad Tivoli ligt. In 't begin is de steen weeker, dog hoe langer hy in 'de lugt ligt, hoe harder hy wordt. Men heeft geen schoonder steen rondom Rome, om mede te bouwen, dan deezen. Het
Co-

(*) De Heer Desmarts heeft, volgens eene in de Parysche Akademie voorgelezen verhandeling, in Auvergne eenen steen het basalt volkomen gelyk gevonden, en oordeelt, dat hy door 't vuur geformeerd is. Alzo het basalt ligt in eene prismatische figuur breekt, zo houdt die natuurkundige de groote prismatische rotsen op den zo genaamden Reuzenweg, *the Giants-Causway*, in 't Iersche Graaffschap Antrim, niet voor een werk van menschen handen, maar vermoedt, dat zy door de werking van eenen brandenden berg ontstaan zyn.

Flandel van Romen. Coliseo, het theater van Marcellus, de triomfboogen, alle oude tempels en nieuwe kerken, zyn 'er van gebouwd. Alzo hy in 't begin week is, laat hy zig gemaklyk bewerken, en vermits hy in groote stukken breekt, gaat het bouwen schielyk voort, behalven nog dat hy de gebouwen ongemeen sterk maakt.

Peperino. De *Peperino* is graauw of afschkleunig, niet schoon, en ook niet zo hard als de travertynsteen, alzo hy meer pooren heeft. Hy bezit dezelve eigenschap als de travertynsteen, van naamlyk eerst gegraven zynde weeker te zyn, en door de lugt harder te worden. Hy heeft bruine vlakken, en kleine glinsterende talkaartige deeltjes, geeft vuur tegens het staal, en heeft veel overeenkomst met de Lava der brandende bergen. (*) Men gebruikt hem te Romen aan veele aanzienlyke huizen, om dat hy minder kostbaar is dan de travertynsteen.

Met een soort van Lava, 't welk uit de groeven te S. Marino en Frascati komt, bestraat men de stad Romen. Egter haalt men ook veel steenen van de Via Appia, en uit den omtrek van Capo di Bove, 't welk maar twee Italiaansche mylen van de stad af ligt.

De afschgrauwe steen van Marino is gladder, en fyner van korrel dan de witagtige. Men gebruikt hem veel voor trappen en schoorsteenmantels, en wordt niet ver van de kleine rivier, die Marino van Monte Albano scheidt, boven Grotta Ferrata, gebroken.

Het groote riool, ter afvoering van de vuilnissen der stad, *Cloaca maxima*, is van eenen witten steen, met fyne korrels gebouwd, die by Palestrina gevonden wordt,
dog

(*) Deeze aanmerking maakt de Heer de la Condamine in de *Mémoires de l'Académie Royale des Sciences*, année 1757.

dog in schoonheid niet komt by den Travertynsteen, en *Handel* zig ook zo gemaklyk niet bewerken laat. Men wil, dat *van Rome*. hy duurzaamer is, en daarom gebruikt men hem tot fondamenten van zwaare gebouwen. De Romeinen hadden het geluk in hunne nabuurschap voortreflyke steenen te vinden, zo dat zy die niet met groote kosten van verre behoeften te haalen. Hunne steenen zyn hard, zo dat hunne gebouwen zeer lang in wezen konden blyven, waarby men de zorgvuldige bewerking van den kalk, en eene zagte lugtfreek doen moet. Als men deeze voordeelen t'zamenvoegt, behoeft men zig niet te verwonderen, dat, in weerwil van veele oorlogen en overstromingen van vyanden, verscheidenen van hunne gebouwen veel meer dan vyftienhonderd jaaren zyn in stand gebleven. Egter moet men ook veel aan de zagtheid der lugtfreek toeschryven. Indien wy al de zelve steenen hadden, en wy den kalk even zo zorgvuldig toemaakten, gelyk Vitruvius wil dat men doen zal, hebben dog de langduurige winters, de sneeuw, de afwisseling van strenge hette en koude, door de langte des tyds, hunnen invloed zelfs op de stevigste gebouwen, 't welk die der Romeinen, of in 't geheel niet, of maar in eenen geringeren graad hebben te verduuren.

Om dien duurzaamen kalk te vervaardigen wordt de *Puzzolana*. *Puzzolana* gebruikt, van de welke Vitruvius niet zonder grond zo veel ophefs maakt. Zy is een soort van fyne keizels of van zand, dat niet ver van Rome gevonden wordt, en even zo goed is, als die men by Puzzuolo digt by Napels heeft, naar welke plaats zy genoemd wordt. Als deeze stof met kalk vermengd, en naar behooren door gearbeid wordt, ontstaat 'er een ciment uit, dat zig zo vast met de steenen ver-

Handel van Romen. bindt, dat het geheele gebouw een rots ſchynt te zyn, en by 't afbreeken verſchrikkelijke moeite koſt. Men bedient zig nog te Romen van 't met Puzzolana vermengde ciment; dog alzo men zo veel werk niet maakt van 't bewerken deſzelyven, en koſten zoekt te ſpaaren, wordt het ook zo duurzaam niet, als dat 't welk men aan de gebouwen der Ouden aantreft.

Eene byzondere aanmerking voor de liefhebbers der natuurlyke hiſtorie is, dat men op eene diepte van 60. tot 80. voet, waar de Puzzolana ophoudt, overblyffels van dieren in de aarde vindt, gelyk men op Monte Mario ſchelpen aantreft, en anders nergens omſtreeks Romen. Veelligt is deeze berg ontſtaan, of door het vuur om hoog geheven, na dat alle de anderen uitgebrand waren. Wat hier van zy, de Puzzolana vertoont nog blyken, dat 'er vuurbraakende bergen in deeze ſtreek geweest zyn, en miſchien zyn het de uitgebrande deelen, welken het ciment die ongemeene hardheid geeven. (*)

VAN DEN STAAT DER WEETENSCHAPPEN, EN KONSTEN TE ROMEN.

Weetenſchappen en Konſten te Romen. Romen is in de meeſte opzigten de voornaamſte ſtad van Italien; ook verdient zy in aanzien der weetenſchappen en het aantal van geleerden, die daar wonen, den voorrang boven alle anderen. Daar zyn 'er wel veelen onder, die zig op de kerklyke hiſtorie hebben toe-

(*) Doctor Sarpi heeft den heer La Lande puimſteenen getoond, die in de nabuurfchap van St. Paulus buiten de ſtad gevonden worden, waaruit ook waarſchynlyk wordt, dat eertyds in den omtrek van Romen vuurbraakende bergen geweest zyn.

toegelegd, of alleen godgeleerden zyn, welke weeten *Weeten.*
 schappen in Italiën en in de Roomsche kerk van grooter *schappen en*
 nut zyn dan by ons. Daar zyn 'er egter ook, die eene *Konsten te*
 uitgebreide kennis, zo wel in de hooge, als in de schoo- *Romen.*
 ne wetenschappen bezitten. Wy zullen die geenën,
 welken nog te Romen woonagtig en de bekendsten
 zyn, naar order van het a. b. c. opgeeven, en eeni-
 gen van hunne schriften aanwyzen.

De Graaf Jakob Acami is een geleerd oudheidkenner.
 De Jesuïet Alticozzi heeft een uittreksel uit de werken
 van Augustinus gegeven. Schoon de Kardinaal Alexan-
 der Albani niets heeft doen drukken, hoort hy egter on-
 der de grootste kenders der oudheden, waarvan zyne
 met veel verstands aangelegde gallery van oudheden
 een bewys is. De bescherming en vriendschap, welke
 hy den te vroeg der geleerde wereld afgestorvenen
 Winkelman verleend heeft, strekt hem ter eere, en
 toont dat hy de waare geleerdheid te schatten weet.

De Jesuïet Antonius Maria Ambroggi heeft verscheiden
 dingen, tot de schoone wetenschappen betreklyk, uit-
 gegeven, en eene gelukkige vertaaling van Virgilius ge-
 maakt. Van den Kardinaal Nikolaas Antonelli hebben
 wy eene uitgaaf van de werken des h. Jacobus van
 Nisibis in Mesopotamien. De Jesuïet Josef Aselepi,
 een bekwaam sterrenkundige, is de opvolger van den
 vermaarden Pater Boscovich als Professor in de Mathesis
 in 't Collegio Romano. Daar zyn te Romen drie Pre-
 laaten, allen Assemanni genoemd, en zig in de Ooster-
 sche taalen en kerklyke oudheden bekend gemaakt heb-
 ben. De eene, Josef Evodius, welke de *Oostersehe*
Bibliotbeek heeft uitgegeven, is voor eenigen tyd overle-
 den. De twee anderen heeten Josef Lodewyk, en Josef
 Simon.

*Weeten-
schappen en
Konsten te
Romen.* Simon. De bibliothecarius van het klooster alla Miner-
va, Joannes Baptista Auditredi, bezit veele tot zyn post
gevorderde kundigheden, en is buiten dat een goed star-
renkundige.

Antonio Benedetti, een Jesuiet, heeft aanmerkingen
over Plautus, Latynsche vaarzen, en ook iets over
de ouden uitgegeven. Hy bezit een kabinet van
penningen. De Prelaat Joannes Bottari heeft zig aan de
schoone konsten verdiend gemaakt. Wy hebben van
hem de beschryving der antieken in de verzameling
van 't Kapitoel in drie folianten, onder den titel *il
Museo Capitolino*; eene nieuwe uitgaaf van de levens-
beschryvingen der schilders van Vasari in drie groot-
deelen in quarto met aanmerkingen, waarin Vasari op
veele plaatsen verbeterd wordt; zamen spraaken over de
schilderkonst, in octavo, en een werk over de werktui-
gen en uitvindingen van Zabaglia. Philippus Buonamici
heeft eenige historiefche schriften in den schoonsten La-
tynschen styl uitgegeven, gelyk zyn, voor eenige jaaren
gestorven broeder, Castruccio Buonamici, de historie
van den oorlog by Velletri in eenen even fraayen styl
beschreven heeft.

Josef Catalani, van de order *dell Oratorio*, heeft over
de liturgie en kerklyke ouden geschreven. Van de
twee Jesuieten Julius Caesar Cordara, die even zo wel
in 't Latyn als in 't Italiaansch schryft, en Raimund
Cunich, heeft men aartige gedigten, satires, en kleine
werkjes tot de fraaye wetenschappen betreklyk. Een
paar anderen van dezelve order zyn ook schryvers ge-
worden, naamlyk Fabius Danzella over de kerklyke
ouden, en Jan Baptist Le Fevre over de elektrici-
teit.

De Abt Petrus Franciscus Foggini, de Benediktyner *Weten-*
 Petrus Ludovicus Galletti, en de Prelaat Josephus Ga- *schappen en*
 rampi, zyn drie geleerde oudheidkundigen. De Pre- *Konsten te*
 laat Michaël Angelo Giacomelli wordt voor den kun- *Romen.*
 digsten in 't Grieksch gehouden, en bezit eene uitge-
 breide oudheidkundige geleerdheid, zonder veel ge-
 schreeven te hebben. Egter heeft hy een paar treur-
 speelen van Sophocles, en de Grieksche roman *gli*
Amori di Cherea e di Callirhoe, zonder zyn naam 'er
 voortezetten, zeer gelukkig en sierlyk in 't Italiaansch
 vertaald. Vader Franciscus Jacquier is wel een Fransch-
 man van geboorte, dog wegens zyn lang verblyf te Ro-
 men als een inboorling aantezien. Hy behoort onder
 de beste wiskundigen van onzen tyd, en heeft zig in-
 zonderheid door een voortreflyken en diepzinnigen
Commentarius over Newtons *Principia Mathematica*, dien
 hy met den even zo geleerden Le Sueur heeft ge-
 schreven, en door andere werken, in de wereld be-
 kend gemaakt.

Hieronimus Lagomarsini, een Jesuïet, is zeer ver in
 de oude klasfische literatuur, en wordt voor den be-
 ften Latinist van Romen gehouden. Hy arbeidt sedert
 verscheiden jaaren aan eene volledige uitgaaf van de
 werken van Cicero, met oordeelkundige aanmerkingen,
 en heeft reeds verscheiden stukken door den druk ge-
 meen gemaakt. Doctor Lapi heeft over de vuurbraa-
 kende bergen, en de lugstreek van Romen geschreven.
 Van den Dominikaan Thomas Mamachi heeft men een
 geleerd werk over de Christelyke oudheden, onder den
 titel van *Origines Christianæ*.

Josef Mazzolari, een Jesuïet, gaf in 't jaar 1769,
 een voortreflyk Latynsch leerstellig gedigt over de elek-
 tri-

Weeten- schappen en Kunsten te Romen. triciteit uit, onder den titel van *Josephi Mariani Partbe-
nii Electricorum libri VII. Romæ*, in octavo. Ook heeft hy einige stukken tot de Latynsche letterkunde betreklyk doen drukken. Een ander van dezelve order, genaamd Noceti, heeft insgelyks de digtkonst op de natuurkunde toegepast, en twee digtstukken, het eene over 't noorderligt, en het ander over den regenboog gemaakt, waarby Vader Boscovich nooten gevoegd heeft. Nog een andere Jesuiet, met naame Oderico, is een geleerd oudheidkundige.

De Abt Michaël Josef Morei is een digter, en sekretaris der Arkadische herders. Men heeft van hem de historie dier Akademie, *Memorie istoriche dell' Adunanza degli Arcadi* 1761. in duodecimo.

Piranesi is ook aan geene zyde de Alpes vermaard. Wy stellen hem in aanzien zyner schriften onder de geleerden, schoon hy eigenlyk een architect, en vooral een groot plaatfnyder is. Hy laat wel gemeenlyk den text tot zyne platen behoorende door anderen, dog heeft 'er zo veel deel aan, dat hy, als een man van eene ryke verbeelding, zyne gedagten en stoute vermoedens opgeeft, en die anderen laat bearbeiten. Alle zyne schriften hebben het gebrek, dat 'er te veel veronderstellingen in heerschen. Hy ziet dikwyls dingen in de ruinen, welken anders geen mensch 'er in ziet. Zyn grootste en beste werk is *Le Antichità di Roma*, vier deelen in folio. In de anderen, als dat over 't Campo Marzo, en dat over de oudheden te Cora, Albano, enz. zyn al te veel gisfingen, en met veele woorden wordt weinig gezegd. Zyne meesterlyke gezigten zyn in 't begin van het voorige Deel, en zyn andere werken op hunne regte plaatsen aangewezen.

Pizzi en Lodewyk Preti, twee Abten, zyn goede dig-^{Weeten-}ters. Vader Pozzi is ver in de letterkunde, die hem als ^{schappen en} opzigter der Keizerlyke bibliotheek wel te pas komt. ^{Konsten te} Hy heeft de Italiaanfche letterkunde tegens de aanvallen ^{Romen.} des Heeren de Laire verdedigd. De Jesuïet Rezzonico is thans de vermaardste prediker te Romen. Behalven hem zyn 'er nog eenige voornaame predikers, b. v. de Vaders Venini, Scafa, en Vannini; dog zy hebben geene vaste standplaats, maar houden zig nu hier dan daar op.

De Prelaat Benedictus Stay, Sekretaris van de Latynsche brieven des Roomschen hofs, heeft een voortreflyk Latynsch leerstellig gedigt over de Newtonaanfche Filosofie, in verscheiden boeken, geschreven, 't welk ten tweedenmaale, met schoone aanmerkingen van Vader Boscovich, in 't ligt gekomen is. Van den geleerden wiskundigen, Vader Le Sueur, is reeds boven, toen wy van de met nooten voorziene uitgaaf van Vader Jacquier's wiskundige werken van Newton spraken, gewag gemaakt.

De Commandeur Vettori is een geleerd oudheidkenner. De Jesuïet Gregorius Landi Vittorio heeft in 't jaar 1769. in twee deelen in octavo een werk uitgegeven, getiteld, *Institutiones philosophicae carminibus explicatae, & annotationibus illustratae, libri XII.* Dit wysgeerige gedigt wordt voor de gegrondheid en den zuiveren styl het gemelde werk van den Abt Stay gelyk gesteld. Een andere Jesuïet, genaamd Zamagna, heeft insgelyks zeer sierlyke Latynsche digtstukken in 't ligt gebragt.

De bekwaamste thans leevende gencesheeren te Romen zyn Salicetti, Bassani, Genaneschi, Tonchi, Bonelli,
Za-

Weeten- schappen en Konsten te Rom. Zanettini, en anderen. De meest geliefde digters zyn de bovengedagte Abt Pizzi, sekretaris van den Kardinaal Colonna, Golte, die in dienst is van den Kardinaal Rezonico, Gavazzi, sekretaris des Kardinaals Galli, en Petrosellini, die 't ampt van *Buzzolante* van 't Pauslyke Paleis bekleedt, en ook tot de *Improvvisatori*, of digters voor de vuist, behoort. De Romeinen rekenen den beroemden Metastasio ook onder hunne digters, dog hy is eigenlyk eenige mylen van de stad, en wel te Frascati geboren, en houdt zig sedert eenige jaaren aan 't Weener hof op.

Akademien te Rom. Wy hebben in de beschryving van Florenzen aange- merkt, dat de Italiaansche digtkunst in Toskanen opgekomen is, en het eerst Dante, Patrarca, en Bocacio voortgebragt heeft. Zy verhuisde welhaast naar Rom, waar haar ter eere naderhand vermaarde akademien werden opgerigt.

Humoristi. De Akademie der *Humoristi* ontstond by geval ter gelegenheid der bruiloft eens Romeinschen edelmans, met naame Mancini, wanneer eenige lieden van geest over tafel kleine vaarzen en klinkdigten maakten. Dat tydverdrijf geviel hun, en zy beslooten dikwyls op die wys by malkander te komen, en met digten den tyd te koten. Daaruit ontstond een gezelschap van digters, die zig, overeenkomstig met hun oogmerk, *belli humori*, en naderhand *Humoristi* noemden. Hun devies was eene uit zout zeewater ontsaane wolk, die in eenen synen en zagten regen nederstort, met de spreuk uit Lucretius, *Redit agmine dulci*.

Imperfetti. De Akademie der *Infecondi* werd in 't jaar 1613. te Rom, onder den naam der *Imperfetti*, opgerigt. Zy hield zig bezig met geestlyke vaarzen te maaken, en was veel.

veeleer eene geeftlyke broederschap dan eene akade- *Weten-*
mie. *schappen en*

De akademie der Arkadiers is eene van de vermaardsten *Konsten te*
van Italien, en de beste van allen, die de digtkunde ten *Romen.*

oogmerk hebben. Zy heeft veel toegebracht tot de zul- *Arkadiers.*
verheid der zelve, en is tot heden toe staande gebleven.

Men heeft zo veel over de Arkadische herders geschre-
ven, dat het der moeite waard is, zig daar een weinig
langer by optehouden.

De naam deezer maatschappy en haar oorsprong is uit de
wereld der herders ontleend. Het Grickfche landschap
van Arkadien was eertyds wegens zyne fchoone lands-
douwten, onder de zagtste lugtfreek gelegen, en de tal-
rykheid zyner kudden beroemd. Men verbeeldde zig het
leeven dier menfchen als zeer gelukkig, onfchuldig, en
vergenoegd; hunne liederen en muziek waren natuurlyk
en teder. De oude digters maaken 'er de bekoorlykfte
befchryvingen van. De nieuwe digters, die het Arkadifch
genootfchap ftigteden, namen de Arkadiers tot een voor-
beeld, 't welk des te meer noodzaaklyk was, om dat de
eenvoudige en natuurlyke digtkonft van Sannazarius,
Taffo, en Bembo, uit de mode raakte, en de digters van
dien tyd, begeerende iets nieuws te geeven, begonnen tot
opgeblazenheid en fpitsvindige tegenftellingen te vervat-
ten, waartoe Marino gelegenheid gegeven had.

Toen Koningin Chriftina om het jaar 1658. te Romen
kwam, verzamelden zig rondom haar de fraaye geesten,
waaronder de bekende digters Alexander Guidi en Bern-
hard Menzini waren. Deeze bleef by eenen natuurlyken
en te gelyk aangenaamen ftyl, de ander liet zig door zyn
leevendig genie, en door de mode van opgeblazen te
zyn, wegrukken, dog keurde naderhand zyn godrag zelf
af.

Weten-
schappen en
Konsten te
Romen.

at. In opzigt tot de Latynsche digtkonst had de Koningin den Abt Capellani en den Jesuïet Carrara, die een heldendigt, *Columbus* genaamd, in twaalf boeken geschreven had, tot haar gezelschap verkoren. Om den zeiven tyd formeerde een zekere Regtsgeleerde, Leonio, die een vriend van eene zuivere en natuurlyke digtkonst was, en zynen smaak naar het voorbeeld der ouden geformeerd had, een gezelschap van jonge lieden van genie, die des avonds in afgelegen oorden te Romen t'zamenkwamen, of in 't veld wandelen gingen. De Koningin wilde dat gezelschap gaarn met het haare vereenigen, dog overleed geduurende de onderhandeling, welke Guidi op zig genomen had. Ondertusschen gingen de byeenkomsten van Leonio voort, zy werden talryker, en bekwaamen steeds meerder aanzien. Men zag, dat de goede smaak daardoor onderhouden en bevorderd zou worden.

Eenen dag dat dit gezelschap in 't jaar 1690. agter den Engelenburgt aan den Tiber vergaderd was, werd een tender herdersgedigt voorgelezen, en een der medeleden riep uit, dat hy meende in 't oude Arkadien overgebracht te zyn. Dit denkbeeld trof Crescimbeni, (*) en hem viel in, het gezelschap in eene akademie, onder den naam van de Arkadische herders, *Pastori Arcadi*, te veranderen. Leonio vond den voorslag goed; zy ontwierpen eenige wetten, en droegen aan het gezelschap den 5. oktober 1690. het geheele ontwerp voor. De leden, wier getal toen veertien was, betuigden 'er hun genoeg over, en ieder naam een herders naam aan. Crescimbeni

(*) Deezen Crescimbeni zyn wy eene historie van de Italiaansche digtkunst in 6. deelen in quarto verschuldigd, 't welk het beste werk van dat soort is.

ni werd de opperste herder van dit gezelschap, onder *Weeten-* den titel van *Custode dell' Arcadia*. De plaats waar zy t^{schappen en} samen kwamen noemden zy *Bosco Parrasio*, naar eene *Konsten te* *Romen*. plaats uit het oude Griekenland. Sedert hebben zy die naar verscheiden plaatsen verlegd, tot dat Koning Joannes V. van Portugal voor hun de tegenwoordige vergaderplaats op Monte Gianiculo koft, welke wy by de dertiende wyk hebben aangewezen.

De hoofdregel deezer Arkadische herders was, altyd by de natuur te blyven, en den eenvoudigen styl, waarin de oude zo meesterlyke modellen uitleveren, te behouden. Allengskens werden de wetten in orde gebragt, en op de wys van de Wet der twaalf tafelen geschikt. In 't jaar 1696. werden zy in den Farnesischen tuin, in tegenwoordigheid des Hertogs van Parma, die den herderlyken naam van *Carisio* voerde, gepubliceerd, en in marmer gehouwen. (*) Het wapen der Akademie is een fluit met zeven pypen, *Siringua*, naar de fabel van de Syrinx, genaamd. Gelyk de Sekretaris van de herders *Custode* genoemd werd, zo wierd de archievenkamer der Akademie *Serbatoio* genoemd. Crescimbeni was Sekretaris of *Custode* van 't genootschap tot in 't jaar 1728. en in 1743. werd het *Morei*, onder den herderlyken naam van *Mireo*, en hy is het die de historie der Arkadiers heeft in het licht gegeven.

De roem der Akademie nam gestadig toe, en men vond eene menigte menschen die wenschten 'er leden van te worden. Daar wierden zo veel uitgezogte stukken in haare

(*) Men vindt de wetten, en een breedvoerig berigt van de Arkadische Akademie in *Morei Memorie istoriche dell' Accademia degli Arcadi*, Roma 1761.

*Weeten-
schappen en
Konsten te
Romen.*

haare vergaderingen gelezen, dat Manfredi, die even zo goed een digter als starrenkundige was, besloot, de besten 'er van in druk uitgegeeven. Het eerste deel verscheen in 1708. en sedert zyn van tyd tot tyd nog over de twintig deelen van digtstukken uitgekomen. Verscheiden verzamelingen zyn afzonderlyk gedrukt, en sommige leden hebben hunne digtstukken onder hunne herderlyke naamen uitgegeeven. De levensbeschryvingen der voornaamste medeleden zyn op zig zelve uitgekomen, en op meer dan zeventig van hun vindt men in 't Bosco Parrasio graffschriften, in den styl der opschriften. De jaargetallen zyn daar by Olympiades gerekend. De Arkadiers hebben omtrent zestig kolonien of kleine akademien in andere steden van Italien aangelegd.

De voormalige roem der Arkadiers is thans zeer gedaald. Zy komen niet meer t'zamen dan om nieuwe leden aanteneemen. Hoe het daar toegaat is in de Inleiding van het eerste Deel gezegd. De menigte der leden maakt, dat het niet veel eer is een lid te zyn. Ieder kan tegenwoordig lid worden, als hy eenige dukaaten wil spendeeren. Men beschuldigt den Custode, dat hy handel met de aanstellingsbrieven dryft. Inzonderheid is hy omtrent vreemdelingen, welken die eer begeeren, zeer gedienstig, al verstaan zy zelfs geen Italiaansch klinkt, gezwezen, dat zy 'er zouden weeten te maaken, gelyk het oogmerk by de oprigting was.

Lincei.

In het begin der zeventiende eeuw werd, onder de bescherming van den Prins Frederik Cesi, de Akademie der *Lincei* opgerigt, welke dien naam van den losch ontleende, alzo zy met scherpe oogen de natuurlyke historie wilde onderzoeken. Zy was in zulk een aanzien, dat

dat de beroemde Galilei zig altyd als een lid derzelve ^{Weeten-}
 ondertekende. Schoon de oudheden, de digtkunst, en ^{schappen en}
 de kerklyke geschiedenis van oudsher de hoofdstudien ^{Konsten te}
 der Romeinen zyn geweest, hebben zy egter in andere
 wetenschappen, vooral in de geschiedkunde, de natuur-
 lyke historie, en wiskunst, mannen van den eersten rang
 kunnen aanwyzen, waarvan wy maar alleen Paulus Jo-
 vius, Donati, Lancisi, Baglivi, Bianchini, Clavius,
 enz. willen noemen.

Een groot genie in zyn soort heeft Rome in deeze
 eeuw in Nikolaas Zabaglia, eenen der eerste werktuig-
 kundigen die ooit geleefd hebben, voortgebraagt. Hy
 had nog gestudeerd, nog eenige beginsels der wiskunde
 gelegd, en kon haauwlyks schryven: des niettemin hielp
 hem zyn beoeffenend vernuft werktuigen van eene veel
 ligtere en eenvoudiger zamenstelling, dan die tot dien
 tyd toegebruikt waren, uitdenken, waarop de bekwaamste
 werktuigkundigen, met hunne geheele theorie niet ge-
 vallen waren. Zyn graffchrift hebben wy by de kerk van
 Maria Transpontina in de veertiende wyk van Rome
 aangewezen, en van zyne uitvindingen reeds iets by de
 Pieterskerk gewaagd. (*) Zabaglia kon, gelyk gezegd
 is,

(*) De Graaf de Caylus zegt met reden van hem in de *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*, dat geen der werktuigkundigen en
 bouwmeesters den ouden, ten aanzien der eenvoudigheid der werk-
 tuigen, zo naby gekomen is als Zabaglia. Het volgende voorbeeld
 kan een bewys zyn, hoe ligt zyne invallen ter uitvoering te stellen
 waren, hoewel men 'er ook te gelyk uit zien zal, dat veele dingen
 door gemaklyke middelen zyn uitvoeren, waar men zig groote
 zwaarigheden voorstelt. Men had voor eene zekere kerk een mar-
 meren standbeeld gemaakt, dat te hoog was om door de deur inge-
 bragt te worden. Verscheiden bouwmeesters wilden een groot gat

*Weeten-
schappen en
Konsten te
Romen.*

is, zelf niet schryven, waarom de Prelaat Bottari der wereld den dienst gedaan heeft, van zyne uitvindingen in een werk in folio uittegeeven, (*) waarin men treflyke uitvindingen, niet zo zeer ten opzichte van konstryke samenstelling, als van eenvoudigheid aantreft. Eenige in dat werk opgegevene en Zabaglia toegeschrevene uitvindingen, b.v. de stelladien die Vanvitelli voor de tribune der Pieterskerk maaken deed, hebben de uitvinders niet voor 't werk van Zabaglia willen laten doorgaan, maar door wederleggingschriften zig toegeëigend.

Men heeft verscheiden ligte werktuigen, die meest van Zabaglia's vinding, of ten minsten door hem verbeterd zyn; b. v. ladders, welken men naar gevallen lang en kort kan maaken, eene gemaklyke wys om tabak te raspen, een werktuig om de plaats te vinden waar de pypen in de pompen beschadigd zyn, insgelyks een ander, om iets 't welk in een put of rivier gevallen is 'er uittchaalen, werktuigen om knoopen te maaken, om ovaale dingen te draaijen; een korf om visch te vangen, een

boven de deur maaken, waardoor het beeldwerk en de gewelfde boog veel zou geleden hebben, gezwegen dat het veel zou hebben gekost. Men vroeg Zabaglia om raad, en hy nam aan, het beeld voor het vierde gedeelte der kosten binnen te brengen. De anderen lachten hem uit. Dog hy hield zyn woord, en sloet 'er een overeenkomst omtrent met de opzigtters der kerk. Wat deed hy nu? Het eenvoudigste dat hy doen konde, maar waarom niemant gedagt had. Hy deed den drempel en een paar treden wegneemen; daardoor kreeg de deur de bekwaame hoogte, het beeld werd gemaklyk binnen gebragt, en de anderen stonden beschamd, dat zy zelve niet zo verstandig geweest waren.

(*) *Nicolai Zabaglia Contignationes & Pontes, Roma 1743.* met platen, in 't Latyn en Italiaansch.

een kar om door middel van osfen aarde en zand te ver-^{Weeten-}
voeren, en in de keuken der Augustynen een spitdraa-^{schappen en}
yer, die door het water gedreven wordt, nevens een ^{Konsten te}
ketel, die aanwyft wanneer het water te sterk kookt, of
wanneer hy te vol is.

Het is zonderling, dat de Romeinen, die anders kon-
stenaars in allerlei dingen hebben, in 't maaken van uur-
wyzers gantsch niet gelukkig zyn. De goede horlogies
in de paleizen zyn byna allen Franschen, en als zy
wat zamengefeld zyn, vindt men zelfs niemant die ze
herstellen konne. Naauwlyks is 'er iemant die bekwaam
is voor de zakhorlogies, uitgenomen eenigen die van
Geneve komen.

Ten opzigte der schoone konsten is Romeen altyd als
het middelpunt derzelven aan te zien. Raphaël, de stig-
ter der Roomsche school, is wel van Urbino afkomstig,
maar genoeg andere meesters, als Julio Romano, An-
drea Sacchi, Domenico Feti, Ciro Ferri, Brandi, Lau-
ri, en anderen zyn te Romeen geboren. En hoe veel
groote meesters, als Michaël Angelo, Guido, Domeni-
chino, Guercino, Caracci, hebben zig hier geformeerd,
en eenen onsterfyken naam door hunne werken gemaakt.
De schilderkonst is na 't affterven van Karel Maratti zeer
vervallen. Wy hebben onze gedagten daarover in de
Inleiding des eersten Deels gezegd. De eenige Romein,
die tegenwoordig buiten de stad een grooten naam heeft
is Pompeo Battoni, (*) schoon hy niet komt by den
Saxifchen meester Raphaël Mengs. Hy doet zig zeer
duur betaalen. Na hem volgen in vermaardheid Costan-
zi,

(*) Hy neemt voor een portraît 50. en als het levensgrootte, van
't hoofd tot de voeten is, 100. dukaren.

*Weeten-
schappen en
Konsten te
Romen.* zi, Corbi, Puzzi, en Monaldini, een schilder van
hambochades. (*)

De beeldhouwkunst is byna in nog grooter verval. Cavacepi is zeer bekwaam in 't herstellen van antieken; wy hebben reeds tweemaal van hem gewaggemaakt. Bracci en Valle worden voor de beste tegenwoordige meesters gehouden. Het gebrek van eigen kunstenaars dwingt de Romeinen toevlugt tot vreemden te neemen. Een zekere Franschman, Guiard, die byna twintig jaar te Romen gewoond heeft, staat in groot aanzien.

De graaveerkunst kan, na den dood des voortreflyken Freys, ook geen grooten meester toonen. De zoon van den ouden Frey heeft de kunst, waarin hy een gelukkig begin gemaakt had, geheel laten vaaren, en leeft van 't verkoopen van de platen zyns vaders, die gedeeltelyk zeer afgedrukt beginnen te worden. Piranesi is eigenlyk een architect; wy hebben boven zyne treflyke manier van etsen meermaalen gedagt, en van hem inzonderheid by de lyft der geleerden gesproken. De manier van deezen kunstenaar is zo voortreflyk en schilderagtig, dat men hem voor de gezigten altyd als een grooten meester moet aanzien. Clerisseau is eigenlyk ook een architect; hy onthoudt zig sedert twintig jaaren te Romen; en wy hebben zyne schoone reeks van Roomsche oudheden met gezigten in de Inleiding van Romen aangewezen.

Sedert Vanvitelli, een inderdaad groot man, die zig door de kleinigheden der laateren niet verblinden liet, maar den edelen smaak der ouden volgde, als architect des

(*) Zie bl. 49. van de Inleiding des eersten Deels. Daar zyn zelts eenige goede Fransche schilders, die thans te Romen woenen, opgegeven, waarby men nog Volaire, eenen leerling van Vernet, voegen kan.

des Konings naar Napels vertrokken is, vindt men te Ro-^{Weeten.}
 men niet een bouwmeester van naam. Het eenige gebouw ^{schappen en}
 van gewigt, dat sedert veele jaaren is gebouwd, is de Villa ^{Konsten te}
 Albani. De grootte familien hebben aanzienlyke palei-
 zen, de ryke kerken zyn meest al reeds volbouwd, en
 de armen hebben geen geld om te bouwen, of zy wag-
 ten tot dat 'er milde harten zig openen, die denken zig
 daardoor een trap naar den hemel te bouwen. Het schynt
 dat die yver hedendaags zeer afneemt, ten minsten se-
 dert dertig jaaren en meer zyn geene nieuwe kerken van
 eenig aanzien gebouwd. Ondertuschen vindt men te
 Romen zo schoone en zo goedkoope bouwstoffen, dat
 men voor de helft van de kosten als op andere plaatfen
 bouwen kan. Wy hebben reeds op een andere plaats
 gezegd, dat de Italiaanen in hun bouwen meer op de
 uiterlyke grootte en pragt zien dan op eene goede ver-
 deeling. Dit ontdekt men vooral aan de Roomsche pa-
 leizen. Men ziet dikwyls tien, twaalf, of meer ver-
 trekken, of liever zaalen op eene ry, dog het ontbreekt
 egter aan kamers, deuren van gemeenschap, gangen, ka-
 binetten, al 't welk zo veel tot het gemak van een huis
 toebrengt. De Italiaanen schynen evenwel in dit opzigt
 een weinig van hunne oude manier van bouwen aftegaan,
 want het Paleis Corsini, een der laatste gebouwen van
 gewigt, heeft daarin veel boven de ouden vooruit.

Te Romen vindt men eenige goede graveerders in steen. ^{Graveer-}
 De voornaamsten zyn Scarlettto en Pichler, een Duitscher. ^{ders in}
 De gesneden steenen maaken een soort van kleinen han- ^{steen.}
 del te Romen uit. Menige nieuw gesneden steen wordt
 door de antiquarii en opkooopers, aan zulken die geene
 regte kenners zyn, voor antiek verkocht. De Engelschen
 laaten veele oude steenen kopieeren; en also het demo-

*Weeten-
schappen en
Konsten te
Romen.*

de is, een antiek op den ring te draagen, zo verschaft hun dit werk eenigen aftek. Pichler wordt voor den grootsten meester in deeze konst gehouden. (*) Hy kopieert niet alleen camées, of verheven gesneden steenen, maar ook holgesnedenen. Ook snydt hy portraiten, als men het begeert, en neemt 15. of 20. dukaaten voor het stuk.

Een Duitscher, Christiano genoemd, maakt afdrukken van oude steenen in gips en zwavel. Zyne geheele verzameling bedraagt omtrent vyftienhonderd stukken, die door malkander gerekend elk een paolo kosten. Dit maakt de duizend omtrent 50. dukaaten, gevolgelyk zyn zy nog eens zo duur als de schoone afdrukken van Lippert te Dresden, welken die konstenaar met zo veel vlyt en order verzameld heeft, gezwegen dat de stof der Lippertschen van betere samenstelling en langer duurzaamheid is dan de zwavelkoeken, welken men te Romen zo duur betaalen moet.

*Stempel-
snyders.*

De familie van Hamerani heeft geduurende eene geheele eeuw voortreflyke stempelsnyders aan Romen geleverd. De penningen van hun en van den vermaarden

(*) Hy werkt, gelyk Natter, wien hy egtor niet ten vollen even-aart, en alle groote meesters, aan het rad, of *au torret*, gelyk het de Franschen noemen, met juweelpoeder, in plaats van amaril. De Heer Lippert heeft die methode zeer juist, in de voorreden zynrer Dactylitheek, beschreeven. Zo werkten ook de Ouden, schoon sommigen eene zekere plaats van Plinius anders willen uitleggen. Die zelf heeft zien slypen, en juiste denkbeelden van deeze moeilijke konst bezit, zal ligt begrypen, dat het onmogelyk is met een wezenlyk stuk van een juweelspits te snyden, gelyk zig eenigen verkeerd voorgesteld hebben. De juweelspits behoort tot het glazenmakers werk.

den Hedlinger, die thans zyn leeven geruſt in Zwit-^{Weeten-}ſerland bezig is te beſluiten, zyn onder de ſtukken^{ſchappen en} van laateren tyd zonder twyffel de beſten. Men ziet^{Konſten te} 'er op eene edele en juuſte tekening, zagte omtrekken, veel uitdrukking, en eene ſchoone ordonnantie. De Hamerani hebben inzonderheid een vernis uitgevonden, waardoor de koperen penningen niet alleen zeer wel, en langer dan voorheen, onderhouden worden, maar ook eenen heerlyken glans bekomen. Hoe donkerder bruin dit vernis is, des te beter is 't, alzo dat een bewys is, dat het koper het regt aangenomen heeft. Egter kan het koper, ſchoon het 'er mede overtrokken is, geen vogt lyden. Otto Hamerani (*) was de laaſte van deeze familie, en is voor twee jaaren overleden. (**) Zyn zoons verkiezen op hun gemak te leeven, boven het oefnen van de konſt hunner familie, en dryven eenigen handel met de medailles hunner voorouders. (†) De Paus doet gemeenlyk ieder jaar

eene

(*) De eerſte van deeze familie was Albert Hamerani van Hermanskirchen. Hy werkte lang onder Alexander VII. Zyn zoon Joannes volgde hem op, als Pauſlyke Medailleur, en overleed in 1705. Zynen vader had hy reeds in 1670. verloren. Joannes liet twee zoonen na, Hermenegild, geboren in 1683, die zyn vaders ampt na deſzelfs dood verkreeg, en Otto, die 1694. geboren werd. Hy was de opvolger van zyn broeder, en bereikte een hoogen ouderdom. Hy heeft tot op het laaſt van zyn leeven gewerkt, en eene menigte van medailles gemaakt.

(**) Dit werk is in 1770. in 't Hoogduiſch uitgekomen, zo dat hy dan in 't jaar 1768. moet geſtorven zyn,

(†) Men kan by hen het geheele vervolg van Pauſlyke medailles vinden. Dog de ſtempels zyn ten deele zeer verſleeten. Een koperen afdrukſel van middelbaare grootte koſt 4. paoli, anderen naar evenredigeeid der grootte van 6. of 10. paoli.

*Weeten- eene medaille snyden, die op eene of andere dan ge-
schappen en beurde zaak zinspeelt, om ze op 't feeft van S. Pie-
Konsten. te ter onder de Kardinaalen en anderen uittedeelen.
Romen.*

VAN DE LANDSTREEK EN DE LUGTGE- STELDHEID VAN ROMEN.

Lugt en Tot nog toe hebben wy de merkwaardigheden van Ro-
Landstreek men, haare staatkundige gesteldheid, den handel, de
van Romen. wetenschappen en konsten, beschouwd, nu wenden
wy ons naar de landstreek rondom die stad, waar wy
meer dan een merkwaardig gebouw, en inzonderheid veele
overblyffels der oudheid ontmoeten, welken de opmerk-
zaamheid eens reizigers verdienen. In de beschryving
der stad zelve zyn ons reeds veele heerlyke landhuizen
of *Ville* voorgekomen, als de Villa Ludovisi, Mattei,
Farnese, Medicis, Negrone, enz. dog buiten de poor-
ten liggen even zo aanzienlyken, b. v. de Villa Borg-
hesi, Pamfili, en Albani. Na een kort berigt aangaan-
de de merkwaardigheden buiten de poorten van Romen
zyn nog de omliggende, en met landhuizen voorziene
steden, Frascati, Tivoli, Marino, enz. overig, en moe-
ten in dit Deel besloten worden. Dog eer wy beginnen
die te beschryven, zullen wy nog eenige aanmerkingen
maaken over de lugt van Romen, en de omliggende land-
streken.

*Onbe- Op het einde van het tweede Deel hebben wy reeds
spoondland. gezegd, dat de landstreek rondom Romen van menschen
ontbloot is. De oorzaaken van die schaarschheid aan
volk zyn daar ook aangewezen, en vooral den schadel-
ken koornhandel van de Pauslyke kamer, en het daaruit
voortspruitende verval van den landbouw, toegeschre-
ven.*

ven. De schoonste uitgestrekte vlakten, die voorheen met menschen bezaaid waren, en waar verscheiden steedjes lagen, zyn thans woest en verlaten. Naauwlyks dwaalen 'er eenige kudden schaapen, welken de tot heiden gewordene akkers afvreeten. Eertyds was op de eene zyde de landstreek van Rome naar Frascati en Tivoli, en aan de andere tot aan Ostia, ten sterksten bebouwd. Omtrent Frascati en Tivoli hadden de Romeinen hunne landgoederen, en Ostia bloeide door den handel aan den mond des Tibers. Rondom de eersten deezer plaatsen treft men nog landhuizen van aanzienlyke lieden aan, maar de steden zyn ten hoogsten arm en elendig. Ostia is de toevlugt der Roomsche bannelingen, en by gevolg de zitplaats van allerlei godloos volk.

De vlakte van Rome tot aan Frascati is droog land, maar die tot aan Tivoli vol moerasen. Om op die plaatsen te komen waar de Romeinen hun genoegen in het landleeven zогten, moet men dus eenen zeer onaangenaamen weg, zonder menschen en huizen te zien, afleggen. Men ontmoet geenen schaduwryken boom, geene werkzaame hand, geene natuurlyke of konstweide. De natuur is hier de oorzaak niet van, dewyl zy den schoonsten grond aanbiedt, maar wel de gebreklyke staatkundige inrigting. De onbebouwde velden veroorzaaken gemeenlyk eene ongezonde lugt, alzo het water niet naar behooren wordt afgeleid, en staande plassen agterlaat. Dit is de waare oorzaak van de ongezonde lugt van Rome. (*)

Deeze

(*) Venuti heeft in 't jaar 1750. eene grondige verhandeling over de noodzaaklykheid van den landbouw rondom Rome te berisellen geschreeven.

*Lugt en
Landstreek
van Rome.*

*Land en
Lugtfreek
van Romen.*

Deeze onzuivere lugt brengt in den zomer veele rot- en heete afgaande koortfen voort. Na den oogft wordt haare zwaarte inzonderheid vermeerderd, indien 'er niet een fchielyke regen tuffchen beiden komt, die ze zuivere. Men is gewoon het koorn met fikkelen te maayen, en ten deele om 't gemak, ten deele uit hoofde van de menigte van 't kruipend ongedierte, lange stoppels te laaten ftaan. Als dan het koorn van 't veld is fteekt men die stoppels in brand, waardoor men wel veel ongedierte verdelgt, en het land door de afch een foort van miffing geeft, dog de lugt wordt, in het buiten dat reeds heete jaargetyde, nog meer verhit, en met dampen, welken de winden, om dien tyd zeer zeldzaam waayende, niet zo ras verdryven kunnen, vervuld. Om die reden verlangen de Romeinen naar fterke regens kort na den oogft, die egter voor het laaft van September zelden komen. In de heete maanden heeft men in 't geheel geen regen; de lugt betreft dikwyls, daar ontftaan onweders, die twee of drie uuren geweldig aanhouden, en dan weder wegdryven, zonder, gelyk by ons, met regen te eindigen. Egter komen 'er nu en dan heftige ftormwinden, plasregens, en hagelbuyen. (*)

Te

(*) Volgens de waarneemingen van den boven aangehaalden Pater Jacquier, viel den 4. juli 1764. een fterke regen, en op het Sabynfche gebergte een dikke fneeuw, waardoor de lugt zo verfrifht werd, dat de thermometer van Fabrenheit tot op 65. graaden daalde. Den 11. Auguftus ftond hy op 84. graaden, en hooger is hy, volgens deeze waarneemingen, nooit geklommen. Zie *la Gazette Litteraire de Paris*, Tom. 3. p. 132. Deeze 84. graaden maaken, volgens den Heer La Lande, maar 23. graaden op den thermometer van Reaumur uit, daar men te Parys fomtyds eene hette van 29. tot 30. graaden heeft.

Te Romen is het juist zo zeer de zwaare graad der *Land en* hette niet die verveelt, als de duurzaamheid van de *Lugtstreek* zelve, waardoor het lichaam wordt afgemat. Zy is eg- *van Romen.* ter nog lydelyk, vooral dewyl gemeenlyk tegens den middag een klein koeltje ontstaat, waardoor zig de natuur verfrist, en als nieuwe kragten bekomt. Als de hette het geweldigst is slaapen de meeste menschen, en eene aangenaame avondlugt houdt hen, voor het geen zy des daags geleden hebben, schadeloos. Na den ondergang der zon valt een daauw, dien men niet gezond houdt; hy duurt omtrent twee uren, en daarna gaat zig een ieder met wandelen verlustigen en verkwikken.

De zogenaamde *Mal' aria*, of kwaade lugt, strekt *Mal' aria*, zig over de geheele landstreek van Romen uit, dog maar over de laage landen, de hoogen houdt men voor gezond. De monniken buiten de stad, b. v. te S. Paul fuor delle Mura, verlaaten dan hunne kloosters, en brengen de heete maanden in de stad door. De Romeinen dryven dit zo ver, dat zy geduurende dien tyd nimmer buiten Romen, zelfs niet by dag, zullen slaapen: zelfs waagen zy het niet dan van het eene kwartier naar het andere te verhuizen. Lappi heeft dit vooroordeel grondig wederlegd, (*) en de vermaarde Pauslyke lyfarts, Lancisi, is 'er ook tegen. (**) Hy wyft aan, dat de lugt te Romen in haar zelve gezond is, schoon zy som-

(*) *Ragionamento contro la volgare opinione di non poter vivere in Roma nell' istate*, del Dottore Lappi. 1749. in quarto.

(**) *Johannis Maria Lancisii dissertatio de nativis deque adventivis Romani coeli qualitatibus, cui accedit historia Epidemiae rheumaticae, quae per hyemem anni 1709, vagata est.* Romae 1711. in quarto.

Lugt en Landstreek van Romen. somtyds by toeval, naamlyk door de stilstaande plassen, door de menigte van sneeuw op 't gebergte, en door de scherpe noorden winden, ongezond worden kan. Hy ontkent niet, dat de *Scirocco*, welken de Ouden *Euronotus*, en *Vulturhus* noemden, en die uit het zuidwesten blaast, zeer schadelyk is, alzo hy de kwaade dampen uit de Pomptynsche moerassen naar Romen voert. Hierin is onbetwiftbaar de schadelykheid der zogenaamde *Aria cattiva* voornaamlyk te zoeken, vooral als hy eenige dagen aanhoudt. Ten minsten willen zwaklyke menschen beweeren, dat zy by 't aanhouden van den *Scirocco* eene matheid in de ledemaaten, vooral in de beenen, eene verflapping van 't lichaam, en trekkingen in de zenuwen, bespeuren, 't welk gedaan is, wanneer de wind gaat liggen of verandert. Veelel willen, dat de menschen voornaamlyk by 't waayen van den *Scirocco* gek worden, en de paarden nooit zo ligt als dan aan 't kolderen geraaken. Voor 't overige meent men, dat de *Ma' aria* by den ingang der zonne in het teken van den Leeuw, of om den tyd der hondsdagen begint, en met den eersten regen, die gemeenlyk met de maand van October invalt, ophoudt, alzo die de lugt verdikt, en den dampkring van zyne onzuivere en kwaadaartige dampen zuivert.

De maanden van November en December zyn de regentyd, wanneer het byna alle dagen zonder uitzondering regent. Als die tyd voorby is, heeft men het geheele jaar meest zagt, helder en gezond weder, uitgenomen als de *Scirocco* waait. Tot een geluk voor Romen houdt die wind byna nooit meer dan twee, ten hoogsten drie dagen aan. De lugtstreek aldaar brengt de tuinvrugten veel vroeger dan by ons voort; van den 1. April

April af heeft men reeds erwten en andere moeskruiden. *Land en Lugtstreek van Rome.* Daartegen krygen de boomen maar drie weken omtrent eerder hun blad dan by ons. Hun groen is niet zo zagt, maar wat donkerder. Eenigen schryven dit toe aan de zonnestraalen, die reeds by 't uitkomen der bladen zo sterk zyn, anderen aan de roodagtige kleur der aarde, die, zo zy meenen, het loof een donkerder weerschyn geeft.

Men ziet te Rome fraaye paarden, die meest uit het *Paarden*; Napelsche komen, schoon het daar scherpelyk verboden *Ossen*, is, ze uittevoeren. De honden en katten (*) zyn te Rome, gelyk in gantsch Italië, zeer mak. Het rundvee is sterk en groot, en heeft ontzaglyke hoornen. Alle vrigten op het land, en wat naar de stad gebragt wordt, wordt door ossen en buffels getrokken. De buffels, *Bufali*, zyn grooter, zwaarder, en zwarter dan de os- *en Buffels*. sen. Zy hebben kromme, dicht aan den kop liggende hoornen, en meer kragt dan de ossen, 't welk uit hoofde hunner grootere zwaarte niet anders kan zyn, aangezien elk dier naar maate zyner zwaarte, wan-

(*) De Romeinen houden inzonderheid veel van katten. Zy worden hier op eene byzondere wys gevoed, diergelyke men niet ligt elders in gebruik vinden zal. De vilders, of menschen, die voor haar het vleesch van doode paarden en andere dieren koopen, draagen dat aan stokken, waaraan het aan beide de einden hangt, langs de straten. Zy hebben een zeker gescheeuw, 't welk de katten zeer nauwkeurig kennen. Zo dra laat zig niet zodanig een karsel hooren, of de katten komen uit alle de huizen r'zamen, en gaan aan de deur zitten, waar dan haar weldaader haar stukken toewerpt. Zy zyn egter zo gewend, dat zy hem niet op 't lyf springen. Wie zyn' katten op die wys laat voeden, beraalt daar maandyks eene kleinigheid voor.

Land en wanneer hy die in 't trekken doet werken, kragten
Lugtstreek heeft.
van Romen.

De buffels zyn beter koop dan de osfen, vooreerst om dat hun vleesch niet gegeten wordt, ten minsten gebruiken het geene bemiddelde lieden, ter oorzaake van deszelfs droogheid en taaiheid, en ten tweeden om dat zy langzaamer gaan, en daardoor zo veel op eenen dag niet afploegen als de osfen. Een buffel kan men krygen voor tuschen de 15. en 20. daalders, en een goede os kost byna eens zo veel. De buffelmelk is ligt, en, volgens gedagte van de meesten, aangenaamer van smaak dan de koemelk, dog is zo goed niet om boter en kaas te maaken. De buffels houden zeer veel van moerasige plaatfen, en wentelen zig gaarn daarin om, gelyk de varkens in de modder. Men ziet 'er gantsche troepen van in de Pomptynsche moerasfen, waar zy in hun element zyn, en wel vaaren. Die landstreek verzorgt Romen dan buffels.

*Haagdis-
sen.*

Men treft rondom Romen eene verbaazende menigte van groene haagdisfen aan, en doet byna geen flap op het veld zonder 'er te zien loopen. Zy zyn ongemeen gezwind, en schieten, vooral by zonneschyn, waarvan zy veel houden, langs de boomen, en de buitenmuuren op en af. De meeste menschen zyn 'er zeer bang voor, schoon zy nog gevaarlyk, nog vergiftig zyn. Dit is een ingeworteld vooroordeel; zy zyn inderdaad zo weinig schadelyk als de spinnen en padden, voor de welken veele menschen even zo bevreesd zyn.

Wy beginnen de beschryving van de landstreek om Romen aan de westzyde, waar de Villa Pamfili ligt, en gaan dan naar 't noorden, of de Porta del Popolo, vervolgens oostwaards, waar men Tivoli en Frascati vindt,

vindt; en eindigen tegens het zuiden by den mond des *Lugt en*
 Tibers, Ostia, en den weg naar Napels; dien wy voor *Landstreek*
 het volgende deel spaaren. *van Romens*

WESTLYKE LANDSTREEK OM ROMEN.

De *Villa Pamfili*, ook *Belrespiro* genaamd, is een schoon *Landstreek*
 landhuis, 't welk thans den Prins van Doria toekomt, *van Romens*
 en buiten Porta di S. Pancrazio aan de Via Aurelia ligt.
 Zy is eené der grootste en beste Ville rondom Romens,
 en kan alleen met de Borghesische vergeleken worden. (*)
 Men geeft haar, nevens het park, 6. Italiaansche mylen
 in den omtrek, en meent dat hier de tuinen gelegen
 hebben, die Galba aan de Via Aurelia had. De eerste
 aanleg is van Jan Baptist Falda ontworpen, dog het huis
 zelf, nevens de andere architectuur, in den tuin, van
 Alexander Algardi. Op de plaats voor het Paleis zyn
 de antieke busten der twaalf eerste Roomsche Keizers.

Het huis heeft twee rycn korinthische pilasters boven
 malkander. De geheele voorzyde is met ingemetselde
 basreliefs, médaillons, en statues in nissen versierd.
 Voor het huis ligt een voorportaal, uit het welk men in
 een zaal komt. Het gebouw behoorde uit aanmerking
 zyner hoogte breeder te zyn. Op het dak heeft men een
 loge, *Loggia*, in de gedaante van eenen vierkanten to-
 ren gebragt, waarvan men een heerlyk uitzigt heeft. Op
 de

(*) Men heeft 'er een breedvoerige beschryving van: *Villa Pam-
 philia, ejusque Palatium, cum suis prospectibus, statua, fontes, vicia-
 ria, theatra, arcola plantarum, viarumque ordines. Romæ ap. Jo. Jac:
 de Rubens. Of, Le statue e vedute della Villa Pamfili, intagliate da
 Domenico Barriera: 84. bladen*

Landfreet om Romen. de voorzyde staan de busten van Caracalla, Severus, en anderen, in 't portaal die van Claudius en Vitellius. De twee beste basreliefs zyn Venus, Mars zynen dolk ontneemende, en Papirius, die zyner moeder de geheimen van den Raad niet wil ontdekken. Op de regter zyde des gebouws staat een basrelief van twee menschen, die malkanderen de hand geeven, waarschyntlyk eene verlooving. De stelling van den man is niet wel geslaagd, dog de geheele figuur der vrouw is des te beter, men ontdekt in haare houding zeedigheid en bescheidenheid.

In de eerste kamer by den ingang staan de busten van Don Pamfili, den broeder van Paus Innocent X. en zyne gemaalin, door Algardi. In de hoofden heerscht een regte uitdrukking. Dat van den Prins is zeer fyn, en dat van zyne gemaalin, welke de heerschezugtige Donna Olympia was, aan de welke het huis van Pamfili zynen rykdom te danken heeft, bekomt door den fluyer een aartig aanzien. In de andere kamer ziet men een schoon gedrapceerde vrouwlyke statue; in de derde die van den beragten Publius Clodius, in een wel gedrapeerd vrouwenkleed, waarin hy zig gestoken had, om de *sacra bonae Deae* heimlyk bytewoonen. De kop heeft eene goede uitdrukking, dog de uitgesteken arm is kwalyk vernieuwd. In de vierde kamer is eene naakte Venus met den slapenden Cupido, van Titiaan op hout geschilderd. Het stuk is door het schoonmaaken geheel bedorven. Egter vertoonen zig nog de spooren van het schoone koloriet. In de vyfde kamer hangen een paar treflyke vrugtstukken. De cirkelvormige zaal van dit gebouw is in slegten smaak versierd. Op de tweede verdieping hangt een eenigins aanstootlyk stuk van Guido, verbeeldende Psyche, die Cupido met de lamp ligt; dog het koloriet is schoon.

Wy gaan veele andere merkwaardigheden in dit gebouw *Landstreek* voorby, als den staanden hermafrodiët, eene *Presi-om Roman- ca*, enz.

De vier kamers tegen het zuiden liggende maaken aan de tuinzyde de vertrekken gelykvloers uit, maar moeten met opzigt der voorzyde als de keldervertrekken worden aangezien. De versiersels van arabesques zyn in een lugtigen smaak door Algardi geordonneerd, schoon zy wat te veel op een gehoopt zyn. De beste van alle de zolderingen is in de kleine gallery ter regterhand: in haare sieraaden vertoont zig afwisseling en antieke smaak.

De tegenwoordige inrigting des tuins is van den in die konst bekenden Franschman Le Nôtre, die zig van de ongelykheid des gronds wel heeft weeten te bedienen; en daardoor veel verscheidenheid in zyn plan te brengen. Langs het eene terras heeft men waterprongen in de gedaante van gueridons. Het onderste muurwerk van het terras is met Toskaansche pilasters, en ingemetselde basreliefs voorzien. Het eene verbeeldt Apol met de lier, en een paar zittende vrouwen, welken zeer wel geslaagd zyn. Het basrelief van Trimalcion, die in de eetzaal intreedt, is byna op dezelve wys voorgesteld, als de twee in het Paleis Farnese en de Villa Albani.

Alzo de meeste boomen en haagen van deezen tuin altyd groen blyven, is het hier altyd aangenaam te wandelen. Onder de boomen zelven heerscht eene aangename verscheidenheid. Cypressen, *Leccini*, *Pigni*, *Accipressi*, vervangen malkander: vooral hebben de *pigni* een grootsch aanzien. Een stuk van den tuin wordt de geheime tuin genoemd, en ieder mag daar niet, gelyk in 't overige, gaan wandelen. In denzelven bevinden zig eenige merkwaardige standbeelden,

Landstreek Alexander de Groote, Hercules, Antoninus Pius, een *om Romen*. Egiptisch afgodsbeeld, verbeeldende den overvloed, twee marneren grafzaken met basreliefs, een schoon tafel van lumachella, een waterorgel, enz.

In het perk houdt men veel reën en herten. Digt by de Villa komt men onder eenen boog van de waterleiding der Acqua Paola door, waar boven staat: *Paulus V. Aquaductus ab Augusto Cesare exstructos — restituit* A. 1609.

Villa Corfini.

De *Villa Corfini* ligt tegen over de poort van S. Pancrazio. Simon Salvi was 'er de architect van. Zy heeft een zonderlingen portiek met vier groote boogen, gelyk die van Janus by S. Georgio. Van het terras op het huis heeft men een schoon uitzigt. In de hoofdzaal, welke twaalf deuren en twaalf vensters heeft, staan agt middelmaatige busten van Ferrata. Aurora met den zonneargen aan de zoldering is van Pasferi geschilderd. De tuin is klein, dog sierlyk, en ryk in bloemen. In het huis heeft men eene oude begraafplaats of *Columbarium*, tot een wynkelder gemaakt. (*)

Villa Giraud.

De *Villa Giraud*, certyds *Benedetti*, hier omstreeks ook gelegen, gewaagen wy alleenlyk om haare zonderlingheid, alzo het huis de gedaante heeft van een groot schip, 't welk masten en zeilen ontbreken. De beneden verdieping verbeeldt rotfen, waarop het schip als staat. Deezen wonderlyken inval heeft Basilius Bricci, een Roomsche schilder gehad. Men ontmoet hier op de muuren eene verbaazende menigte van spreuken, en allerlei zedenkundige gedagten, waarmede men den tyd

koft

(*) Men vindt het in plaat in de verzameling van Bartoli.

kerten kan. In eene gallery zyn zy allen tegens de *Landstreek om Romen*, schoone fex gerigt.

De *Villa Madama* ligt op den *Monte Mario*, (*) en *Villa Ma-* behoort den Koning van Napels, die ze geheel verval-dama, len laat. Men heeft hier het heerlykste uitzigt over geheel Romen, en de omliggende streek. Zy heeft haaren naam naar Margareta van Oostenryk, eene dogter van Karel V. en gemaalin, eerst van den Hertog Alexander de Medicis, en naderhand van den Hertog Octavius Farnese van Parma, die ze kost van het kapittel van S. Eustachio. De Kardinaal Julius de Medicis, naderhand Paus Clemens VII. heeft het gebouw volgens het plan van Raphaël doen optrekken, en door Julius Romanus en Joanna van Udina beschilderen, en stukadooren, waarvan men egter weinig meer ziet.

De *Villa Mellini* is, door gemelden Mellini, op het *Villa Mellini* hoogsten van den naar hem genoemden berg gebouwd. De weg derwaards is eenigfins moeilyk en steil, dog men wordt voor de moeite ryklyk beloond, alzo het gezigt van de hoogte, en vooral van het Dominikaanerklooster, dat aan de Villa paalt, onvergelyklyk is. Men overziet Romen in haaren geheelen omtrek, de omliggende streek, of *Campagna di Roma*, en alle de bogten des Tibers, die zig op vyf onderscheiden plaatsen aan 't oog vertoont, en even zo veelmaalen weder verbergt. Van deeze Villa, die

(*) De *Monte Mario* ligt noordwestwaards van Romen, en is eene verlanging van de *Janiculus* en *Vaticanus*. Deeze geheele streek heette certyds *Janiculus*: den naam *Monte Mario* bekwam die gedeelte eerst van eenen zekeren *Mario Mellini*, welke haar een schoon huis en eene kerk, ten tyde van Paus Sixtus IV. in de vyftiende eeuw bouwen deed.

Landstreek van Romē. die nu niet veel wil zeggen, zoude men eene der bekoorlykste landstreeken van den omtrek van Romē en gantsch Italiē maaken kunnen.

De liefhebbers der natuurlyke historie bezoeken den berg Mario voornaamlyk, om dat men op den zelve zeer merkwaardige versteeningen vindt. By Villa Mellini zyn inzonderheid veelen van de door de Engelschen zo genaamde *Puddingstones* te vinden. (*)

NOORDLYKE LANDSTREEK VAN ROMEN.

Onder de noordlyke landstreek is alles begrepen wat van Romē af tot aan Ponte Molle, op de oude Via Flaminia, of tuschen den Monte Mario en den Monte Pincio ligt.

Villa Giustiniani. De *Villa Giustiniani* ligt buiten de Porta del Popolo op eenen zagt ryzenden heuvel, en is met schoone laanen, boschjes van laurier, en fonteinen, die een theater maaken, dat zeer aangenaam is, versierd. Eertyds waren hier vele antieken, maar de Prins Giustiniani deed ze in 't jaar 1715. in zyne andere Villa by S. Jan van 't Lateraan brengen,

Muro torto. Als men de Porta del Popolo uitkomt, treft men een stuk van den stadsmuur aan, dat scheef staat, gelyk de toren te Pisa, en daarom *Muro torto* genoemd wordt. Toen Belisarius in 't jaar 538. Romē tegens de Gothen verdedigde, deed hy dit stuk, volgens Procopius, niet weder herstellen, also men hem verzekerde, dat het door een wonderwerk die schuinsche stelling had bekomen, en dat

(*) M. Mazeas heeft eene verhandeling daarover in de *Mémoires de l'Académie des Sciences de Paris* gegeven.

dat de h. Petrus de stad wel verdedigen zoude. Wy *Landfack* laaten deeze vertelling voor het geen zy is, en merken *om Romers* alleen aan, dat men hier de oudste manier van metselen der Romeinen ziet, waarby de baksteen niet horizontaal, maar ruitsgewyze gelegd zyn, of veeleer de gedaante van een verschoven vierkant hebben, welk soort van metselwerk *Opus reticulatum* genoemd werd.

Op den weg van Porta del Popolo tot aan Ponte Molle, welke den adel des zomers tot een wandelplaats dient, dog tot dat einde zeer kwaalyk gekozen is, alzo men niets anders ter wederzyde dan witte muren ziet, zyn eenige dingen voor de liefhebbers der bouwkunst opmerking waardig. Aan den tuin des Hertogs van Odescalchi is het schoone portaal door Honorius Lunghi, en dat aan het huis der Sanesi door Marconio, met niet minder vernuft, ontworpen.

De *Villa di Papa Giulio* heeft dien naam naar haar *Villa di Paus* stigter, Paus Julius III., die ze door Balthazar *Peruzzi* van Siena heeft doen aanleggen. Zy behoort aan de Pauslyke Kamer. Als de Kardinaalen of Gezanten hunne openbaare intrede doen, begint hier de optocht. Tegen over het huis ligt eene van Ammanati vervaardigde fontein. Vignola heeft de ordonnantie gehad van het gebouw. De vorm is schoon, en het geheel heeft eene goede evenredigheid met de deelen. De verdeeling der verdiepingen is goed, de orders hebben eene edele grootte, en 't middelste risaliet der voorzyde verheft het gantsche gebouw. De voorste gallery is met aartige grotesques, die men wil dat van meesters uit Raphaëls school gemaakt zyn, versierd. Ook ontbreekt het 'er niet aan marmerwerk. Voortyds stond hier de groote kom van porfier, die men nu op de

Landfreetk plaats in 't Belvedere van 't Vatikaan ziet, insgelyks *op Romen*. verscheiden zuilen van verde antico, die op andere plaatsen gebragt zyn.

Aqua acetosa. Niet ver van gedagte Villa ligt, wat op zyde, het *fa*. *Aqua acetosa*, een mineraal water. Alexander VII. heeft de bron met een aartig gebouw door Bernini doen voorzien. Het water, zo wel als het geen 'er na de overhaaling over blyft, heeft eene buikzuiverende eigenschap, welke het ontvangt van de puzzolana, een kalkaartig zand, waarvan zig eenige deelen in 't water oplossen. (*)

Op eenen heuvel ongeveer 1000. schreeden van de Porta del Popolo, by een klein huis, behoorende aan de familie van Colonna, treft men veel versteend hout aan. De bovenaangehaalde Heer Mazeas vond onder anderen een stuk dat 3. voet lang was. Op de vlakte, die zig van hier tot aan Ponte Molle uitstrekt, stonden ceertyds ontugtige huizen, waarin Nero de laagste buitenspoorigheden beging. (†) Thans staan hier kroegen, waar zig de gemeene man op heilige dagen gaat verlustigen.

S. Andrea della Via Flaminia. De kleine kerk van *S. Andrea della Via Flaminia* werd door Paus Julius III., nog Kardinaal zynde, tot gedagtenis gestigt, dat hy op S. Andriesdag den vyanden by de verovering van Rom en in 't jaar 1527. ontsnapt was. Vignola was architect van het gebouw, 't welk, in opzigt der bouworder, verdient onder de fraaisten van de nieuwe kerken van Rom en gerekend te worden. Het is

(*) *Ge. Hieronymus Lapi, de aqua acidula ad ripam Tyberis epistola. Roma 1749. in quarto.*

(†) *Tac. Ann. l. 13.*

is vierkant, en heeft een aartige koepel. Alleen heeft *Landstreek* de voorzyde bouwkonstige sieraaden, en bestaat uit *om Romens* vier korinthische pilasters met een gevel. De binnenste schikking is eenvoudige, edel, en in antieken smaak. Alle de deelen op hun zelve, met hunne leden en uitsprongen, hebben de schoonste evenredigheden. In een woord, deeze kerk is een model ter navolging voor alle jonge architecten.

Van den *Ponte Molle*, certyds *Pons Milvius*, die van *Ponte Mili-*
Aemilius Scaurus aangelegd, en van Nikolaas V. in 't *le*.
jaar 1450. herbouwd werd, is bereids op 't einde van
het tweede deel gesproken.

OOSTLYKE LANDSTREEK OM ROMEN.

De *Villa Borgheze* is de grootste en schoonste van al- *Villa Borg-*
len binnen en buiten Romens, en te gelyk en der groot- *heze*.
ste merkwaardigheden van Italiens voor een liefhebber
der konst. Zy bevat zo veel schoonheden, dat men ze
niet te dikwyls bezoeken kan. (*) Haar omtrek is zeer
groot, en gaat van de Porta Pincia naar Muro torto en
Porta del popolo. De Kardinaal Scipio Borgheze, neef
van Paulus V. lag ze aan, en dat wel op de plaats die
de ongelukkige familie van Cenci toekwam, en, gelyk
men

(*) In 't jaar 1700. gaf Montelatici eene beschryving van de
zelve uit, onder den titel: *Villa Borgheze, fuori di Porta Pia, con*
l'ornamento nel di lei Palazzo, e con le figure delle statue piu singolari.
Men heeft eene oudere in 't jaar 1650. gedrukte, van Manilli,
welke Burman in zyn Thesaurus ingevoegd heeft. Men vindt daar
den Schermer, den Hermasrodiet, den Seneca, en andere vermear-
de stukken der villa in plaat.

Landfreet men zegt, ook met haar geld. Een vader in deeze familie wilde verſcheiden maalen zyne dogter verkragten, waarom zy een paar moordenaars beſtelde, en als die reeds in de kamer verborgen waren, dog de daad weigerden te begaan, greep zy zelve eenen dolk, en doorſtak haaren vader in den ſlaap. De moeder en de broeder, die een afgryzen van den vader hadden, alzo hy zig ook aan onnatuurlyke zonde ſchuldig gemaakt had, werden om dit geval, zo wel als de dogter, op den Engelenburgt onthoofd, en hunne aanzienlyke goederen door de Pauslyke Kamer verbeurd verklaard.

De hoofdingang is van de architectuur van den ouden Martin Lunghi, en verſierd met een basrelief, welk de offerande van eenen ſtier, en aan de binnen zyde met een ander, 't welk de vergoding eens keizers verbeeldt. Een paar thermes met vrugten heeft Petrus Bernini, volgens de tekening zyns vaders, vervaardigd. Eene lange, met beelden en fonteinen bezette laan loopt op het hoofdgebouw aan, voor het welke een groot plein ligt, omgeeven met een colonnade van travertynſteen, waarop vaazen ſtaan. De voorzyde, die 172 voet breed is, heeft twee vleugels en een middelgebouw. De architect Giovanni Vefanzio Fiamingo heeft over 't algemeen hier geen groote bekwaamheid getoond; de buitenſte muuren zyn met zo veele antieke basreliefs, buſten, en vaazen verſierd, dat het oog daardoor in verwarring gebragt, en overladen wordt. Het ſchynt, dat men maar gezogt heeft, 'er veel intebrenge, zonder zig te bekommeren, of 'er ook de ſmaak door benadeeld werd. De meeste basreliefs zyn van oude graffteden genomen, en ten dien einde uit malkander gezaagd. De ſchoonſte zyn de volgende:

Aan den linker vleugel een Eskulaap met de Go-*Landstreek*
 din der Gezondheid tusfchen twee groote flangen.*om Romen.*
 Beide de beelden zyn edel gefield en wel gekleed,
 en fchoon de flangen naar evenredigheid der beelden
 te groot fchynen, doen zy dog eene goede wer-
 king. Aan den regter vleugel ziet men, op een bas-
 relief van drie beelden, een zittenden man en twee
 fttaande vrouwen. Eene van de laaften is voortreflyk
 fchoon.

De agterzyde is even op de zelve wys verfierd. Op
 een basrelief ziet men de Haruspices het ingewand eens
 ftiers onderzoekende. Het is in eenen grooten ftyl ge-
 werkt, vooral in de drapeering. Het andere ftuk met
 het offer is van gelyke fchoonheid. Het middelste bas-
 relief verbeeldt eene procesfie van offeraars, en is zeer
 verheven uitgewerkt. Boven het zelve is een maske van
 Bacchus van een fchoon karakter. Op een ander ziet
 men tweemenschen, rustende onder een verhemelte door
 thermen gehouden; flegts de helft van 't basrelief is oud,
 dog van goeden ftyl. Op deeze zyde van het huis ftaan
 ook tien beelden, welken, behalven eene vrouw, die
 druiven in haar kleed draagt, middelmaatig zyn. Een
 dansfende Faun van goede uitdrukking, fchoon 't beeld
 wat zwaar fchynt.

Aan de zuidzyde van het huis ziet men Curtius te
 paard, die zig in den afgrond fmyt, in eene gelukkige
 ftelling, vol van uitdrukking. Een wilde zwynenjagt.
 De vrede tusfchen de Romeinen en Sabynen. Verfchei-
 den bacchusfeften. Het ftandbeeld van Robert Malate-
 fta, een Generaal van Paus Sixtus IV., en boven het
 terras de buft van Geta. De noordzyde is ook met bac-
 chusfeften en offeranden voorzien. Als men in 't huis
 gaan

Land/breek gaan wil, vertoonen zig op het terras de beelden van *om Romen*. een vader, eene Musa, Jupiter, Venus, Keizer Galba, en een gevangenen Parthischen koning van porfier.

De benedenste groote zaal is 60. voet lang, 40. breed, met zes deuren, en boven elke met een basrelief voorzien. De zuilen, die 'er in staan, zyn voortreflyk. Twee, gekanneleerden van porfier, 8. voet hoog, zyn de eenigen van dat soort te Romen, vier anderen van de zelve stof 10. voet hoog, twee van lumachella, een soort van graauw marmer met schelpen daar in, 11. voet hoog, vier van breccia, nevens anderen van verde antico, graniet, en giallo antico; veele vaazen van porfier en Oosterfch alabafter; eene ronde, door de Bevalligheden gedragene, schaal. De busten der twaalf eerste Keizers zyn nieuw. Een liggende Bacchus op een oude grafstele, waarop de dood van Meleager verbeeld wordt. De hoofden van Hannibal en Scipio Africanus.

Seneca.

De in het bad stervende Seneca, in de eerste kamer, van zwart marmer, met oogen van email, en eenen gordel van giallo antico, behoort onder de vermaarde standbeelden van Romen. Het beeld heeft veel uitdrukking; de spieren schynen by 't aannaderen des doods slap en mat te worden. Men kan den stervenden wysgeer niet beschouwen dan met aandoening, en zonder den dwingland, die in koelen bloede zynen dood beval, te verfoeyen. De baadkuip van graauw marmer, waarin het beeld staat, is nieuw, en slegt van gedaante; de bodem is van porfier, om het bloed te verbeelden. Boven de deuren ziet men twee basreliefs, op het eene zyn drie meisjes, die een krans om een kandelaar winden; zy zyn schoon getekend,

en

en wel gedrapeerd. (*) Op het andere dansen vyf *Landstreek* vrouwen hand aan hand: zy zyn ongemeen bekoorlyk, *om Rómen.* en de stellingen bevallig; de kleederen laten de schoonste omtrekken vermoeden. Twee beelden gaan al dansende weg. Een paar groote schilderyen stellen den optogt eens Turkschen Keizers, en eens Pauzen voor: in beiden zyn de paarden schoon getekend. Een leeuw uit Cotognino. Een porfieren wolvin, met Romulus en Remus van wit marmer. De wolvin is slegt uitgevallen.

David, in de stelling als of hy eenen steen wegslingeren wilde, van Bernini. Eenigen meenen, dat de mee-*David* ster in David zyn eigen portrair afgebeeld heeft. De stelling maakt eene goede akademie. David byt op de lippen, 't welk een laag denkbeeld is, dat de uitdrukking van het geheele benadeelt. Twee daarby staande ronde vaazen zyn eenvouwdig en schoon van vorm. Eentreflyke vrouwlyke statue van porfier, met een witten marmeren kop en handen. Zy heeft eene kroon op 't hoofd, en schynt zig over iets te verwonderen. Het gewaad is schoon, en vertoont het naakte; dog de aangemaakte handen deugen niets. Een rond altaar, welks in goeden styl uitgevoerd basrelief een bacchusfeest verbeeldt. Het eene beeld heeft kastagnetten in de hand. Een voortreflyk basrelief van Venus en Cupido, 't welk, om de konst, voor 't werk van Praxiteles wordt uitgegeen. Twee vaazen van doorschynend alabaster, door Silvio van Velletri gemaakt. Een bust van Macrinus, drie schoone statues van Apollo, Narcissus en Icarus, of een genius; de Toro Farnese, van brons in 't klein nagemaakt, op een schoone tafel van Pietra Paragone.

(*) Bartoli heeft het gegraveerd.

Landfreck gone. Een kop van Alexander den Grooten in basre-
en Romen. lief. Eenige schoone zuilen.

In de volgende kamer staat de groep van Apollo en Daphne, een der schoonste moderne stukken, dat Bernini op zyn agttiende jaar gemaakt heeft, waarin hy een groot genie en eene gelukkige navolging der Ouden betoonde. 'T was te wenschen, dat hy zig altyd aan dien juistén styl gehouden, en niet eenen hem eígenen en styven styl aangenomen hadde, die by zyne leerlingen geheel verbafterd is. Hy heeft het oogenblik gekozen waarop de gedaanteverandering begint. De teenen veranderen in wortelen, de vingers en hairen in lauriertakken. (*) Zo dra het stuk vaardig was, verwierf 'er Bernini een groot aanzien door. De Paus kwam, toen de Kardinaal het had doen stellen, om het te zien, en vond 'er niets anders aan te berispen, dan dat het wat vry voor het huis eens geestelyken was. De Kardinaal Barberini, naderhand Paus Urbanus VIII. bevond zig onder 's Pauzen gevolg, en maakte dit zeedenkundige distichon daarop, 't welke op het piedestál werd uitgehouwen:

Quis.

(*) In de aartige digtkundige beschryving deezer Villa, die Brígentius van Padua in 't jaar 1716. te Romen in octavo uitgaf, druke hy 'er zig dus over uit:

*Ecce haret tergo (Apollo) dum pallida Nympha Diana
 Implorat dein patris opem, mirabile visu,
 En radix remorata pedes, en obtegit artus
 Illicet arboreus cortex, en brachia ramos
 Frondibus extendunt patulis, en foemina laurus.
 Artifici vel cede novo, vel suspice mirum
 Saltem opus, o coelo quondam gratissima tellus,
 Graia.*

*Quisquis amans sequitur fugitivæ gaudia formæ,
Fronde manus implet, baccas vel carpit amaras.*

*Landstreek
om Rome.*

De stelling van Apollo is schoon, dog de miene wat koel, daar zy de verwondering over de gedaanteverwyseling moest uitdrukken. Over 't geheel geeft de al te zorgvuldige polyfing van 't vleesch der geheele groepe een wat koel en mat aanzien. Men moet verbaasd staan over 't werk dat aan kleinigheden besteed is, als aan de wortelen en laurierbladen; de laatsten schynen zo ligt, dat de minste wind ze zou doen beweegen. Men heeft hier nog eene andere groep van den zelfven meester, naamlyk die van Aeneas met Anchises en Ascanius. Nog, een Melcager met den zwynskop en eenen hond; een borstbeeld van Augustus, en een van den h. Carolus Borromeus; een paar schoone tafels van Oosterfch alabafter en toetssteen.

Van hier komt men in eene gallery van 90. Roomfche palmen lang, boven welker deuren de vier jaargetyden in basrelief zyn voorgefteld. In de hoeken staan vier kostbaare zuilen van porfier. Op de twee groote porfieren tafels staan de borstbeelden van Paus Paulus V. en van den Kardinaal Scipio Borghese, beiden van Bernini. De laatste kop is een der besten die hy ooit gemaakt heeft, en zo fraai als een schildery van Van Dyk. De kop is niet gepolyft, en maakt met de muts eene aartige overftelling. (*) Alzo 'er op het voorhoofd een fout was,

(*) Bernini maakte dit ftuk in zyn jeugd. Toen hy het veertig jaaren daarna weder zag, zeide hy, met een treurig gelaat, dat hy sedert dien tyd niet verder in de konft gekomen was.

Landfhoek was, maakte Bernini een ander beeld, 't welk in een *om' Romen*. bovenvertrek staat, dog op ver en na zo wel niet uitviel. Een schoone kop van Lucius Verus. Twee moderne vaazen van porfier, door Silvio van Velettri. Twee antieke urnes van alabafter; agt groote antieke koppen, waaronder die van Plato en Pertinax de schoonste zyn.

In de vyfde kamer, een basrelief van Frans Quesnoy. De beelden zyn van toetssteen op een agtergrond van lapis lazuli. Het verbeeldt een bacchusfeest van aartige kinderen. Eene Diana met een kleed van agaath, een zogenaamde heidinne of *Zingara*, Castor en Pollux, een bust van Hannibal. Hercules Aventinus met een ossenkop onder den knods, een heerlyke, dikwyls gekopieerde statue. Een groep van Faustina, met haaren beminden schermer Carinus. Een bust van Lucius Verus, de schoonste die van hem te Romen is, en na den Schermer en den Hermafrodiet het beste stuk der Villa.

De Schermer.

De vermaarde Borgheffche Schermer, nevens den Apollo op 't Belvedere, werd te Antium, nu Nertuno, de geboorteplaats van Nero, gevonden, en is onbetwiftbaar een der heerlykste meesterstukken der oudheid, 't welk dikwyls gekopieerd, en dikwyls in plaat gebragt is. Men vindt 'er de naam des konstenaars Agafias van Efesen op. Winkelman (*) zegt, „ dit standbeeld schynt volgens de gedaante der letteren het oudste te wezen van die tegenwoordig te Romen zyn. Wy hebben geen nagigten aangaande deszelfs meester, Agafias, maar zyn werk verkondigt zyne verdienste. Gelyk in den Apol-

10

(*) Historie der Kunst bl. 324.

lo en het Torto een hoog ideaal alleen, en in den Lao-*Landstreek*
 coon de natuur met het ideaal en met de uitdrukking ver-*om Romen.*
 hoogd en verfraaid worden, zo is in dit standbeeld eene
 verzameling van de schoonheden der natuur in jaaren
 van volkomenheid, zonder byvoegfels van de verbeel-
 dingskracht. Die beelden zyn gelyk aan een verheven
 heldendigt, van de waarfchynlykheid boven de waar-
 heid heen tot het wonderbaare gebragt; dog dit is
 gelyk aan de historie, waarin egter de waarheid in de
 uitgezogtste gedagten en bewoordingen voorgefteld wordt.
 Het gezigt toont oogfchynlyk dat het naar de waarheid
 der natuur genomen is, want het vertoont een mensch,
 niet langer in den bloei zyner jaaren, maar die den
 manlyken ouderdom bereikt heeft, en men ontdekt 'er
 de blyken in van een leeven, dat geftadig in bezigheid
 geweest, en door den arbeid verhard is."

Sommigen houden dit beeld voor eenen Discobulus,
 't welk egter, aangezien de felling, niet geloofbaar is.
 De Schermer fchynt ouder dan het gebruik der fchermers
 in Griekenland; behalven dat men niet weet, dat ooit
 een fchermer in Griekenland een standbeeld verworven
 heeft; 't welk Winkelman doet vermoeden, dat het
 misfchien een Griekfch foldaat is, die zig in de felling
 van dit beeld beroemd gemaakt heeft. De regter arm is
 nieuw.

In de zesde kamer ftaat het beeld des Heilands in por-
 fier van Michaël Angelo. Een Moor van toetsfteen, in
 een gewaad van alabafter. Het standbeeld van Agrippi-
 na. De kop van Hadriaan. Silenus, den jongen Bac-
 chus draagende. Veele kenners houden zyne beenen
 voor de fchoonften van allen die te Romen zyn. De
 drie Bevalligheden, een vaas draagende. Zy ftaan op een

Landftrreek driehoekig altaar, dat met aartige beelden in basrelief om *Romen* versierd is.

In de zevende kamer een klein basrelief, verbeeldende Venus, die haaren zoon zyn kleed wil afnemen. De beschryvingen geeven het, zonder eenig bewys, voor een werk van Praxiteles op; ook is het dien grooten konstenaar onwaardig, hoewel het zyne schoonheden heeft. De vermaarde Faun, die Bacchus op den arm draagt, en tegens eenen boom, waaraan een huid hangt, leunt. Het hoofd en de stelling van het beeld zyn goed, dog het kind schynt niet zeer natuurlijk. De hand op den rug van 't kind is nieuw. Agrippina staande, gelyk eene Ceres, met een schoon gewaad. De kop is niet schoon, 't welk egter een gebrek is van het voorwerp, en niet een mislag van den beeldhouwer.

Op de eerste verdieping zyn niet minder veele schoone marmereen zuilen en tafels. In den eersten vleugel is een kleine groep uit brons van Nessus, die Dejanira schaakt. In de volgende kamer eene andere van een satyr, die eenen faun eenen doorn uit den voet haalt. Een stoel waaruit men niet weer kan opstaan als men 'er op gaat zitten, alzo 'er yzeren veeren uitspringen, waardoor men vastgehouden wordt. Een antieke fluitspeeler, of een faun van omtrent twaalf jaaren, aan den welken de handen, fluit, en voeten vernieuwd zyn. De stelling is schoon, de tekening juist, en de uitdrukking bevallig. In de derde kamer eene maske met het aangezicht van Alexander. Een kleine Morpheus van Algardi in toetssteen. Hy ligt op zyn rug te slaapen, met slaapbloemen in de hand. De rust en het zagte vleesch zyn treflyk uitgedrukt.

Uit deeze kamer komt men door eene opene gallery in *Lankstreek* den tweeden vleugel, en ziet in de eerste kamer een *om Romen.* schoonen Centaurus, hebbende een Cupido op den rug. *Centaurus.* Wat het bovenste gedeelte aangaat, is hy voortreflyk uitgevoerd; de kop en haren zyn bewyzen van de bekwaamheid des kunstenaars. Het stuk van 't paard is zo wel niet uitgevallen, de Cupido nog slegter. Het is de schoonste der oude Centauren, dog de voeten zyn nieuw.

In de tweede kamer, eene Venus met de schelp; eene andere Venus, schreyende over 't verlies van Cupido's vleugels, die zy afgesneden heeft. De vermaarde *Hermasfr.* Hermafrodiet is een der kostlykste stukken uit de Oudheid. (*) *diet.* Het beeld stelt eigenlyk eene naar alle evenredigheden schoone naakte vrouw van eene Grieksche hand voor. Zy rust op een matras, die Bernini zo konstig gemaakt heeft, dat men ze wezenlyk voor een matras houden zoude. Zy ligt, een weinig zydwaards, zo dat men haaren schoonen boezem zien kan. De omtrekken zyn zagt, het vleesch is week, en het gezigt inzonderheid schoon. Een bust der oude Faustina, gemaalin van Antoninus Pius, met een diadema.

In de derde kamer is de Centaur Chiron, met eene slang in de hand van brons. Julia, gemaalin van Augustus, als eene Ceres; het hoofd is edel, en de kleederen wel geplooid. Van hier komt men in een opene gallery, waarin Lanfranco eene vergadering van Goden ge-

(*) Men vond hem in de ruinen der Diokleiaanische baden, toen de fondamenten der kerk van Madonna della Vittoria gelegd werden. De Kardinaal betaalde het stuk zeer duur, doende daarvoor de geheele voorzyde der kerk bouwen.

Landfreet gefchilderd heeft. Het koloriet heeft zeer geleden, *eg-*
om Romein. ter ziet men 'er nog eenige fchoone overblyffels van.

Een groote marmeren vaas met een bacchusfeest in bas-relief. De ftyl is fchoon, en de kleederen vallen natuurlyk. Van de fchilderyen, die men hier eertyds aantrof, zyn 'er veele kopyen. Daartegen worden de ftatues en beeldhouwftukken als heilighdommen bewaard, en hebben hunne plaats, welke hun de gedrukte befchryvingen geeven, nog niet veranderd.

Wy gaan veele waterwerken, fonteinen, en andere dingen in den tuin voorby, die veel van hunne waardy verloren hebben, door dat de fmaak in deezen tyd zo veranderd is. Egter vindt men 'er nog veele partyen, welken deeze plaats tot een zeer aangenaam verblyfmaaken. By den ingang in den tuin vertoonen zig een paar Sphynxen van middelbaare grootte, en wel gewerkt. Twee diergelyken van bafalt, 8. voet lang, liggen op een andere plaats. Men ontdekt 'er eene groote manier in, maar de hoofden zyn flegt vernieuwd. Ten einde eener graslaan vertoont zig een driekantig altaar, dienende tot piedeftal voor eenen flegten kop. Hy is van Etrurifchen ftyl, en ftelt verfcheiden godheden en dansfende vrouwen voor.

De tuin zelf is een der grootften van Rome, en beftaat als uit drie deelen. Het eerfte, digtft by den hoofdingang, beftaat uit een klein luftboschje, van verfcheidene foorten van hout, met kruislaanen, en kleine fonteinen, en valt droevig in 't oog uit hoofde van de donkerheid van zyn groen. Het tweede ligt agter het huis, en is van wegen de grootere breedte der laanen, en dat de boomen niet zo hoog zyn, aangenaamer, en in dit warme land lugtiger. Ook vertoonen zig hier de ftatues
veel

veel beter, en schynen grooter. Tusschen beide de dee-*Landstreek* len ligt een bloemtuin, bestaande uit eene lange laan *om Rome*, met vyf ryen bloempotten aan elke zyde. Des winters worden zy in eene lange laage gallery gezet, of, gelyk wy zeggen zouden, in eene orangerie, die van hout is, en des zomers weggenomen wordt. Dit doet men veel in Italiën; maar in andere landen, waar men steviger en warmer gebouwen noodig heeft, kan het niet wel nagevolgd worden. Het derde deel des tuins is eigenlyk het park, waar de tuinier en opzigter woonen, en veele herten gehouden worden. Het is beplant met hoo-ge boomen, meerendeels *pigni*, door de welken schoone laanen gehouwen zyn. Ook zyn 'er groote vyvers. Men vindt 'er aartige gezigten, en aangenaame veranderingen. (*)

De *Villa Albani* is, in veele opzigten, de schoonste *Villa Alba*, rondom Rome, alzo de geleerde Kardinaal Albani ze *bani*. slegt sedert eenigen tyd aangelegd, en den nieuwen smaak gelukkiglyk met den ouden gepaard heeft. Men vindt 'er dus in de oude beschryvingen van Rome geen narigt van. Het is verbaazend, dat de bezitter in zo korten tyd zulke schatten heeft kunnen verzamelen, alzo de meeste antieken erflyk in de ryke families, die ze bezit.

(*) Men leeft in deezen tuin het volgende aartige plakaat van de tuinier of opzigter:

Villa Burghefiana Pinciana Custos hac edico: Quisquis es, si liber, legum compedes ne hic timeas; ito quo voles, carpito qua voles, abito quando voles. Exteris magis hac parantur quam hero, in aureo seculo, ubi cuncta aurea temporum securitas fecit, ferreas leges praefigere herus vetat. Sit hic amico pro lege honesta voluntas. Verum si quis dolo malo, lubens sciens, aureas urbanitatis leges frigerit, caveat, ne sibi teseram amicitiae subratum villicus adversum frangat.

Landstreek zitten, blyven, en het des bezwaarlyk valt nieuwen *an Romen*. te vergaderen: en men moet zig nog meer verwonderen, als men overweegt, dat men hier geene t'zamen-
 raapte middelmaatige dingen vindt, maar uitgezogte
 stukken, die, of voor de schoonheid der konst, of om
 dat zy byzondere dingen uit de Oudheid ophelderen,
 merkwaardig zyn. De Kardinaal is de grootste lief-
 hebber, tot wien zig allen, die oudheden of statues
 ontdekken, het eerst wenden; en, daar hy te gelyk
 een grondig kenner en gelcerde is, neemt hy niets aan
 dat middelmatig, of geene byzondere agting waardig
 is. (*) De aanleg van het huis en den tuin is groo-
 tendeels door den Kardinaal zelven ontworpen. Zyn
 vermogen en leevendige yver, met den welken hy het
 bouwen en 't maaken der verzamelingen heeft voort-
 gezet, hebben hem in staat gesteld, in weinig jaaren
 alles tot volkomenheid te brengen, en der laate nako-
 melingschap een bewys zyns edelen smaaks natelaaten.
 Voorheen lag op de plaats een elendige boedery, waar
 nu alles gelyk gemaakt is, en een schoon paleis met
 eenen even zo schoonen tuin staat.

De portiek gelykvloers rust op kolommen van Egi-
 ptischen graniet, en is versierd met standbeelden van
 Keizers, aan welker piedestals niets dan merkwaardige
 basreliëfs gebragt zyn. De statue van Domitianus is
 de

(*) Aan den overledenen Winkelman heeft de Kardinaal een
 grooten vriend, en den besten raadsman verloren. Zelden plegt
 hy iets te koopen zonder eerst dien scherpzinnigen kender om raad
 te vraagen. Uit de Historie der Kunst en de *Monumenti inediti spie-*
gati kan men opmaaken, hoe veele merkwaardige stukken de Villa
 Albani bevat.

de eenige in geheel Romen, en eene groote zeldzaam-Landstreek
heid, alzo de Raad alle de gedenktekens van dien om Romen.
vorst heeft doen vernielen. By den portiek staan twee
heerlyke alabafteren vaazen, welke 7. voet in de mid-
delynn hebben. Uit den portiek komt men in een groo-
te voorzaal, die met statues, basreliefs, en opschriften
vervuld is, en uit die in de met heerlyk marmer praa-
lende kapelle, welke in plaats van een altaar een an-
tieke tombe van rood graniet heeft, waarin een zeke-
re heilig begraven ligt.

Aan beide zyden zyn colonnades van granieten zui-
len. Onder de eene staan busten van de vermaardste
helden der Oudheid, en onder de anderen de filosofo-
fen, redenaars en digters. Op een marmeren grafstede
ziet men eenige beelden, die eenen held en zyner
vrouw wapenen en geschenken brengen; de beelden
zyn wat kort, dog wel uitgevoerd. Een vierkant Etru-
riscsch altaar van eene schoone gedaante heeft drie bas-
reliefs. Op het eene gaat Bacchus vooruit, en Mer-
kuur geleidt eene vrouw agter hem; op het andere
ziet men Ceres, Neptunus, en Juno; op het derde
eene godheid, die met een staf in de hand vooruit
gaat, en haar volgen twee vrouwen insgelyks met sta-
ven. De beelden zyn van een sierlyk karakter, en
zo wel als de kleederen in eenen schoonen styl uitge-
voerd.

In een laager plaats van deezen portiek, die op vier
zuilen van graniet rust, bemerkt men een voortreflyke
schaal van geel Oosterssch alabafter. Boven de twee deu-
ren staan twee antieke basreliefs, van welken het eene
Trimalcion verbeeldt, die met een troep tooneelspee-
lers in een eetkamer intreedt. Een basrelief van drie

Landfreet vrouwen, de eene heeft een thyrfus, de andere een fak-
om *Romen.* kel in de hand, en de derde geeft aan de Faam, die by
't altaar staat, een fchaal over. Op den agtergrond ont-
dekt men eenen tempel: dit is een fchoon bewaard, en
voor de konft merkwaardig basrelief. Eene vrouw, die
men voor Agrippina houdt, heeft den kleinen Nero op
den arm. Het hoofd is fchoon, en de drapery in goeden
fmaak. Voor 't overige is 't beeld eenigfins zwaar ge-
tekend; zy heeft een offervat in de hand.

Zaal van
Mengs.

In de bovenzaal staan twee voortreflyke zuilen van
giallo antico. De gallery bevat eene uitgelezene verza-
meling van ftandbeelden, basreliefs, zuilen, en mozaïe-
ken. Men ziet hier onder anderen twee ftatues meer
dan leerensgrootte, waarvan de eene Pallas, en de an-
dere Ino, die Bacchus op den arm heeft, verbeeldt. Een
fchoone Antinous in basrelief wordt voor een der heer-
lykfte ftukken deezer Villa gehouden. In de zaal is het
meeftstuk, waardoor de Saxifche fchilder Mengs zig on-
fterflyk gemaakt heeft. Men ziet Apollo op den Parnas-
fus omringd van de Zanggodinnen. Tekening, zamen-
ftelling, en koloriet zyn voortreflyk. Hier vertoont zig
een nieuw meefter, die de navolging der antieken en den
edelen ftyl van Raphaël met een kragtig koloriet heeft
weeten te paaren. Geen Italiaanfch fchilder van deeze
eeuw heeft een werk 't welk met dit kan vergeleken
worden gemaakt. Men ziet in hem den herfteller der
Roomfche fchool, die lang op 't uiterfte gelegen heeft,
en het verftrekt Duitschland tot eer, dat dit door ce-
nen Sax gefchied is. In deeze zaalen zyn verſcheiden
mozaïeken in ouden fmaak, naamlyk uit wezenlyke mar-
merbrokken t'zamengefteld.

De vertrekken ter wederzyde der gallery zyn niet min-
der

der schoon versierd. Op de linkerzyde is 'er een, dat *Landstreek* met allerlei antieken, statues van brons en marmer, bu *om Roma* sten, basreliefs, waaronder etlyken de eenigen van hun foort zyn, vaazen van rood porfier en alabafter, pronkt, en met oud mozaïesch werk geplaveid is. Die op de rechterhand zyn in een modernen, dog te gelyk edelen smaak aangelegd, en in hun foort pragtig. Verguldsfels, spiegels, lakwerk, in een woord, alles wat vertrekken schoon en pragtig maaken kan, is niet gespaard.

Als men in den tuin komt vertoont zig boven de fontein tusfchen den dubbelden trap een kleine antieke gestreep-te vaas van fchoone gedaante, die door drie grypvogels gedragen wordt. Onder aan de terras ziet men eenen kleinen elefant van zwart basalt. Onder de terras zyn drie kamers of grotten, waarin beelden van watergoden met groote urnes liggen, en in plaats van fonteinen dienen. Tegen over het Paleis ligt een gallery, die byna eenen halven cirkel uitmaakt: zy is insgelyks met de uitgelezenfte antieken vervuld. In het midden ligt eene zaal, waarin zes Egyptifche standbeelden van marmer en basalt ftaan. Het middelste uit Thebaansch alabafter is in dubbelde leevensgrootte.

In een aanzienlyke kom van het parterre draagen vier oude Sylvaanen, of beelden van den Atlas, eene groote granieten fchaal, 't welk een aartige uitwerking doet. Zy zyn in Etrurifchen ftyl gewerkt. De parterres en kleine boschjes zyn wel zo groot niet als op de Villa Borghese; egter ftaan 'er omtrent de tweehonderd beelden, verſcheiden groote ſchaalen, tenten, de kleine tempel van Jupiter, en een andere, die op tweekoſtbaare zuilen van alabafter uit een ſtuk ruſt. De colonnades aan 't hoofdgebouw, de ronde gallery in gedaante van

Landstreek een Xyftus der Ouden, de tempels, de menigte der beelden *om Rome*. den, dit alles t'zamengenomen, voert den liefhebber der oudheden als in een pragtig landhuis van eenen ouden Romein, of in het *Laurentinum* van Plinius, ten minften kan men 'er eenigermate zig een begrip uit formieren van den aanleg van 't zelve. In een woord, deeze Villa is de zetel van den goeden fmaak, en de eenige in haar foort. Alles is het werk van den Kardinaal Albani, dien waaren vriend der konft, dog byna den eenigen te Rome. Zonder een neef van den Paus te zyn, gelyk de aanleggers der Borghefifche, Pamfififche, en andere tuinen, heeft hy alleen meer gedaan, en eene meer uitgezogte verzameling byeengebragt, dan in veele vorftlyke familien te Rome eene reeks van malkander opvolgende prinsfen naauwlyks doen kunnen. (*)

Villa Aldobrandini.

De *Villa Aldobrandini*, die niet ver van de Albanifche af ligt, kennen alle liefhebbers, ten minften by naame, wegens de Aldobrandynfche bruiloft. Aan de muuren van het huis ziet men verfcheiden ingemetselde basreliefs, waaronder het offer van een ftier met treflyke beelden, en een paar worstelaars van veel uitdrukking optemerkten zyn. De Aldobrandynfche bruiloft (**) was voor de ontdekking van Herculanium een der beroemdste antieke fchilderyen. De bruid zit op het bed, en eene vrouw

Aldobrandynfche bruiloft.

(*) Eene poëtifche befchryving deezer Villa heeft de fekretaris des Kardinaals Albani op eenige blaaden in folio in 't jaar 1768. te Rome uitgegeven, onder den titel: *la celebre Villa del Cardinala Alessandro Albani. Ottave dell' Abbate Prospero Betti.*

(**) Zy verbeeldt eigenlyk het leiden der bruid in 't bed des bruidegoms. Men vindtze in Mifons Reizen, *Turnbull's Treatise on ancient painting*, en veele andere boeken; ook is zy byzonderlyk in plaat gebragt.

vrouw ſchynt met haar te ſpreken. De bruidegom *Landſtreek* zit aan den voet van 't bed, en wagt dat het geſprek *om Romer* geëindigd zy. By de bruid leunt een andere vrouw op een altaar, en giet wierook in een vat. Ter rechter zyde speelt eene vrouw op de lier, en twee anderen ſtorten wierook uit op een vat; ter ſlinker ſtaan drie matroonen om een waſchvat. Het ſtuk werd in de baden van Titus by S. Pietro in vincoli gevonden; dog het koloriet heeft veel geleden. De zamenſtelling ſchynt wat verſtrooid. Het beeld van de bruid is ſchoon, en wel gedrapeerd, dog niet jeugdig genoeg. De bruidegom is wel getekend, maar wat ſteenagtig gekleurd. Pouſſin heeft in zyn werken de aartige figuur van het bed nagevolgd. De drie beelden, waarvan het eene op de lier speelt, zyn zo ſchoon, dat Raphaël en andere meesters de ſtellingen daarvan dikwyls te pas gebragt hebben. Zo veel men van 't koloriet oordeelen kan, moet het zagt en harmonieſch geweeſt zyn. Elk beeld heeft zyn *clair-obscur*, zonder dat het geheel daar deel aan hebbe, of dat ligt en ſchaduw regulierlyk in het ſtuk verdeeld waren, en daardoor eene algemeene werking voortgebragt werde. In 't Paleis Pamfilii ziet men eene kopy van dit ſtuk door Pouſſin.

Villa Sacchetti.

De *Villa Sacchetti*, digt hierby, verdient ook bezogt te worden. Het gebouw is van de architectuur van Pieter van Cortona. Op den heuvel tegen het huis over ſtond voor een paar eeuwen het graf van een ezel, 't welk de Kardinaal Sacchetti voor eenen byzonderlyk ſchranderen, en met andere ongemeene eigenschappen begaafden ezel had doen oprigten. Het gebeente deeſes gunſtelings werd in eene koſtbaare urne

ne

Landftrreek ne gelegd , en tegen over het bad des Kardinaals *ge-om Romen*. fteeld. Deeze aartigheid kwam hem duur te ftaan , want in het eerfte conclave , waarin hy groote kans op de kroon had , fteelde zyn tegenparty dit als een blyk van zothed voor , en Sacchetti mifte de Pauslyke waardigheid.

Solfatara op den weg naar Tivoli. Op den weg van Romen naar Tivoli pafceert men tweemaal den Teverone of Anio , door middel van den *Ponte Mammolo* en *Lucano*. De eerfte ligt vier Italiaanfche mylen van de ftad , en heeft deezen verbafterden naam naar de ffigteres deezer brug , *Mammea* , moeder van Keizer Alexander Severus. De andere ligt vyftien mylen van Romen , en heet zo om dat zy na een merkwaardige overwinning , door de Romeinen op de Lukaners behaald , gebouwd werd. Ten opzigte der natuurlyke hiftorie heeft de Teverone de byzondere eigenfchap , dat zy alles verfteent of met een korft omtrekt. Men vertoont op de *Villa d'Efte* te Tivoli veele bladeren , die daardoor zo hard als een fteen geworden zyn. Het gras , en alles wat men 'er in legt , wordt met een witte huid omtrokken , zo dat het 'er uitziet als fuikerbanket , of het geen de Franschen *dragées* noemen. Men noemt daarom deeze verfteeningen ook *Confetti di Tivoli*. (*) Veertien mylen van Romen froomt de zogenaamde *Solfatara di Tivoli* , *acqua Solfa* , of *Aqua Albula*.

Het water heeft eene witagtige zwavelkleur , en ruikt gelyk eene opbrufing van auripigmentum met kalk. (†)

Het

(*) *Hoc minus videbitur tibi mirum , fi notaveris , Albulam & fere sulphuratam aquam circa canales suos tubosque durari. Seneca Ep. Nat. l. 3. c. 20.*

(†) *Martialis* gewaagt 'er reeds van l. 1. Ep. 13.

Het moet met de vermaarde Solfatara by Napels niet ver-*Landfreet*
 ward worden, die een foort van vlammen uitwerpende *om Romen.*
 vlakke is. De Solfatara by Tivoli ligt eigenlyk noord-
 waards van den weg, dog men pafceert het zogenaamde
Blauwe water, 't welk een kanaal is 3. ellen breed,
 dat de Kardinaal d'Este heeft doen graaven, om het
 moerasfige water der Solfatara een uitloop te verzor-
 gen. (*) De reuk is zo fterk, dat hy de geheele omlig-
 gende landfreet vervult, en by zekere winden te Romen
 befpoord wordt. De uitdampingen hebben alle deelen
 der fteenen, die tufchen den berg en de beek liggen, zo
 danig tot kalk gemaakt en opgeloft, dat zy week zyn,
 en de grond waar men over rydt hol klinkt. Hier en
 daar ziet men de dampen zeer dik uit de aarde opryzen,
 en in de gaten vindt men bloem van zwavel. Het wa-
 ter heeft geen zonderlinge warmte; Nollet vond ze maar
 van 4. graaden fterker dan die der vrye lugt, gevolglyk
 komen de waterblaazen niet van de kookende hette, maar
 van opklimmende dampen voort. De eigenlyke Solfata-
 ra is een klein meer, dat ongeveer 100. ellen in de mid-
 dellyn heeft, en in 't midden zeer diep moet zyn. De
 kleine daarop dryvende eilandtjes fchynen door de mul-
 heid van den grond ontftaan te zyn, hebbende zig al-
 lengskens van het aardryk los gemaakt. De eilanden
 zullen omtrent 50. voet in den omtrek hebben, dog zyn
 nu grooter dan kleiner, naar dat 'er zig nieuwe aarde
 aanzet

*Iter ad Herculei gelida qua Tiburis arces
 Canaque sulphureis Albula fumat aquis.*

(*) De Abten Nollet en Mazers hebben verſcheiden aanmerkin-
 gen over de Solfatara gemaakt, die van den eerſten vindt men in
 't 5. deel van de *Mémoires préſentés à l'Académie des ſciences.*

Landftreek aanzet of 'er afvalt. Aan de eene zyde plegt men zig te *om Romen*. baaden, alzo het water voor de fchurft, pyn in de leden, en teering, heilzaam werd gehouden. (*)

Niet ver van hier ligt eenig oud muurwerk, 't welk de *Antiquarii* voor de baden van Agrippa uitgeeven. Men noemt het *Bagni di Regina*, om dat zy onder anderen ook der vermaarde Zenobia zouden hebben toebehoord. Het water bevat niet alleen veel zwavel, maar ook yzerdeeltjes, waaruit vermoedelyk allengskens de groote, niet ver van hier liggende, groeve van travertyn- of tiburtynfteenen, *cava di Tiburtino*, waarmede men te Romē bouwt, en die eenen zwavelreuk hebben, ontftaan is. In deeze ftreek hadden de Ouden verfcheiden landhuizen, onder anderen de Regtsgelcerde Regulus, waarvan Plinius en Martialis gewaagen. (†) De zogenaamde ruinen der *Villa di Mecenate* liggen ter flinkerhand van den Ponte Lucano, en by de brug ftaat een groote oude toren, gelyk aan dien van Capo di bove, die een grafstede van de Familia Plautia geweest is. Deeze familie had hier ook een landgoed, waarvan Ovidus dikwyls fpreekt. Het benedenfte deel des torens is maar oud, en het bovenfte door de Gothen, om 'er zig in te verfterken, 'er opgezet. Aan de voorzyde tegens den weg ziet men overblyffels van zes zuilen. Het eene opschrift is nog zeer leesbaar; dog het andere, aan den kant van Tivoli, geheel uitgegaan. Deeze toren fchynt van eene fraayer archi-

(*) Dat dit water ook reeds door de Ouden met dit inzicht gebruikt werd, getuigen Gallienus, Strabo, en Plinius.

(†) Men kan over deeze ftreek het *Latium* van Volpi en Corradini, welk laatte werk in 1704. in twee deelen in oet. is uitgekomen, en de *Descrizione del agro Romano, del Padre Eshinardi, prefata dall'Venusi*, 1750. nazien.

chitektuur geweest te zyn dan Capo di bove. Van den *Lugtstreek* Ponte Lucano neemt men eenen omweg ter regter *oia* *Romen*, hand, om de ruinen der Villa Adriana, die twee mylen van de brug, en even zo ver van Tivoli liggen, te bezichtigen.

De *Villa Adriana* moet van eenen zeer aanmerklyken *Villa Adriana* omtrek geweest zyn, gelyk men uit de verbaazende ruinen der gebouwen zien kan. Zy ligt aan den voet van den heuvel van Tivoli, de grond behoort meerendeels den Graave van Fede en den Jesuïeten, die hier een landhuis, Roccabruna genaamd, bezitten. Men vindt nog geduurig oudheden, welken bewyzen, wat onbeschryfelyke sommen de Keizer op dit landgoed verspild moet hebben. De Centauren van Furietti, verscheiden standbeelden in 't Kapitoel, by den Graaf van Fede, in 't Paleis Masfimi, en op de Villa Albani zyn, sedert weinig jaaren, uit het puin deezer Villa voor den dag gehaald, om niet te spreken van ontelbaare oudheden, als marmeren friezen, tafels en zuilen. Ligorius heeft by zyn werk over deeze Villa een byzonder plan van dezelve gevoegd; maar het is ten deele gebreklyk, en ten deele heeft hy zyne inbeelding by 't maaken van hetzelfde te veel ingevolgd. De Fransche architekt Peyre, wiens werken wy meer dan eens hebben aangehaald, heeft zig veel moeite gegeven, om een naauwkeurig plan 'er van optemaaken, dog alles is te veel vervallen, dan dat men 'er iets dat zamenhangt uit maaken kan, en de bestemming van elk gebouw opgeeven. Volgens zyne afmetingen bevattede de breedte omtrent 1900. en de diepte 1000. ellen.

Aan de twee uiterste einden lagen twee theaters, die eenen halven cirkel uitmaakten, waarvan het een 102. ellen

Landfreck ellen in de middellyn had. Niet ver van dat, 't welk *om Romen*. het verft van Romen ligt, ziet men eene groote plaats, die omtrent 350. ellen lang, en 160. breed is, en vermoedlyk tot een monfterplaats der soldaatengediend heeft. Aan het eene theater ziet men nog zes trappen, de vertrekken voor de speelders, het *Proscennium*, het orkeft, en verſcheiden andere ſtukken. Ten minften is van dit theater uit alle de ouden nog het meeft overgebleven. Rondom de groote monfterplaats gaan bedekte boogen, en in de groote nis zal waarſchynlyk 's Keizers plaats geweeft zyn. Een groote waterkom lag in het midden. Aan twee zyden was de plaats als een terras gebouwd, waaronder men gewelfde kamers van bakſteenen gebragt had. Men noemt ze *le cento camerelle*, en meent dat zy tot een verblyfplaats der Keizerlyke lyfwagt gediend hebben.

Iets verder van daar ſtaat nog een taamlyk in wezen gebleven gebouw met kleine kamertjes, die allen van boven hun ligt ontvangen, en vermoedelyk baden geweeft zyn. Een rond muurwerk, 66. ellen in de middellyn, was veelligt eene menagerie. De *Naumachia* is 250. ellen breed; zy kreeg haar water uit den Anio; aan haar eind lag een tempel. Eene plaats van 190. ellen in 't vierkant was rondom met eene colonnade omgeeven, en had aan den eenen kant eenen langen muur, aan wiens eene eind een ronde tempel ligt, die 27. ellen in de middellyn heeft.

Een ander weinig beſchadigd muurwerk heeft groote wel geëvenredigde kamers. Aan de eene zyde liggen kleine vertrekken om te woonen, en voor allerlei gebruik, en aan de andere ſchynen de pronkkamers geweeft te zyn. Aan het gewelf der eene kamer ziet men

allerlei kleine arabesques en stukadoorfels, welke laat-*Land/breek*
sten zo plat zyn als men ze tegenwoordig aan de zolders *om Romen*
pleegt te maaken. In twee andere kamers ontdekt men
insgelyks nog diergelyke schilderyen en sieraaden. De
kleuren in de eerste kamer zyn hard, maar in de andere
zagter. Men bescpeurt, dat de arabesques in het Vati-
kaan hieruit ten deele ontleend zyn.

Voor al valt een huis van Canopus, of den Egyptischen
Neptunus, gelyk men 't noemt, op eene kleine hoogte
gelegen, in 't oog. De voorzyde is geheel ingevallen,
zo dat het een tempel van een halven cirkel moet ge-
weest zyn. Men heeft hier een zeepaard, 't welk aan
Neptunus geheiligd was, allerlei Egyptische beelden, een
Isis, Osiris, Orus, en Ibis gevonden. Agter is een
grootte nis, waarin kleinderen zyn, aan de welken
gewelfde kamers paalen. Door eene opening ziet men
in eene kamer, die waarschynlyk tot een waterbak ge-
diend heeft. Ter zyde liggen vertrekken, die van bo-
ven hun licht bekomen, en in grootte beschilderde vak-
ken afgedeeld zyn. Deeze zaal schynt een grootte
grot geweest te zyn, en in de nissen had men waterval-
len gebragt.

Op de plaats daar nu het huis Roccabruna staat vond
men eene afbeelding van de Elizeesche velden en het
ryk van Pluto. Eenige kanaalen verbeelden de Cocytus,
Phlegeton, en andere helsche rivieren; en het beeld-
werk vertoonde de straf van Ixion en anderen. Hier en
daar ziet men ruime zaalen, van de welken de eene
Stanza d'Adriano genoemd wordt, stukken van grootte
trappen, binnenplaatsen, colonnades, tempels, water-
leidingen; dog alles is zo vervallen, dat men niet met
zekerheid zeggen kan, waartoe het gediend hebbe. Spar-

Landfreet om Rome. tianus zegt, dat Hadriaan hier eenige vermaarde plaatfen van Griekenland heeft willen navolgen, als het Lyceum, de Akademie, het Prytaneum, eenen tempel van Theſſalien. In eene der zaalen rigtte hy eene prachtige bibliotheek op, en verzamelde alles wat maar in Afien en Griekenland ſchoons in de konſt kan gevonden worden, en deed het op deeze Villa plaatfen.

Uit den aanleg der kameren en het geheel blykt, dat de grootſte bouwmeesters 'er aan gewerkt hebben, en dat men toen veel beter de gemakken binnenshuis wift in agt te neemen, dan in de laaſte tyden der Republick. De kamers volgen malkander regulier, zyn naar behooren verligt, en in aanzien der korniffen, en andere bouwkonſtige ſieraaden, van een treffyken ſmaak. Het ſchynt, dat het gebouw vertrekken gelykvloers, en geen dak van hout, maar boven de gewelfde zaalen en kamers ſlegts eenigſins afhellende eſterikken gehad heeft. Eenige muuren zyn vermoedelyk met voordagt omgehaald, wyl de anderen nog zo ſtevig ſtaan. De ticchels zyn ruitſgewyze gezet, *opus reticulatum*, en van binnen is de dikke muur met kalk en andere ſteenen, om de ticchels te beſpaaren, gevuld, gelyk Winkelman in zyn aanmerkingen over de bouwkunſt der Ouden aangemerkt heeft. Van binnen zyn de muuren met ſtuk overtrokken. Het ſchynt, dat men by zulk een uitgeſtrekt gebouw niet zeer op de regelmaatigheid der voorzyde gezien hebbe, want eenige deelen ſtaan verder vooruit, anderen wyken terug: veellicht deed men 't om de eenvormigheid te vermyden, en daardoor in de verte een ſchilderagtig gezigte te maaken. Dit heerlyke gebouw had naauwlyks tagtig jaaren geſtaan, toen Caracalla begon 'er veele koſtbaare ſtukken uit te neemen; die na hem kwamen volgden zyn voorbeeld,
en

en het gebouw verviel, tot dat het geheel door de Go. Landstreek
then verwoest werd. om Romen.

TIVOLI.

Tivoli, het van de Ouden zo geroemde Tibur, maakt Tivoli.
tegenwoordig, zo wel als zyne inwoonders, een elen-
dige figuur, schoon de *Senatus Populusque Tiburtinus* in
de opschriften, die men hier en daar vindt, zig veel van
hunne stad schynen intebeelden. Men schat het getal
der inwoonders op 18000. zielen. De stad ligt op
een aangename hoogte, van de welke men de bekoor-
lykste gezigten van moderne gebouwen, ruinen, boo-
men, gewassen, en wat het oog streelen kan, heeft.
De omliggende landstreek is, gelyk eertyds, (*) met
landhuizen vervuld, schoon de tegenwoordige Romei-
nen het verblyf van Frascati schynen den voorrang te
geeven, t'zy dan om dat het digter by Romen, Albano,
en

(*) De Ouden waren zeer voor Tibur ingenomen: Horatius
wenscht 'er zyn leeven te besluiten:

*Tibur, Argeo postum colone
Sit mihi sedes utinam senecta,
Sit modus lasso maris & viarum
Milletrique.*

Ode 4. lib. 2.

Martialis houdt 'er de lugt voor zo gezond, dat hy zig verwondert,
hoe Curvatus daar heeft kunnen sterven.

*Cum Tiburnus damnat Curvatus auras,
Inter landatas ad Styga missus aquas,
Nullo fata loco possis excludere, cum mors
Fenerit in medio Tibere Sardinia est.*

Lib. 5. Ep. 57.

Tivoli.

en Castel Gandolfo ligt, waarheen zig de Paus dikwyls begeeft, of om dat men het van wegen de fcherpe noorden winden, die borstziektens veroorzaaken, niet zo gezond agt. De ftad is flegt gebouwd, en gelykt wel een elendig vlek. De ftraaten zyn naauw, krom en kwalyk geplaveid. De merkwaardigheid der landftreek is de eenige oorzaak waarom Tivoli bezogt wordt.

Strabo, Horatius, en anderen, geeven Tivoli op voor eene Griekfche volkplanting, en ftellen den oorfprong der ftad op vyftienhonderd jaaren voor Chrifthus geboorte. Volgens de Aeneïs kwamen de inwoonders Turnus te hulp, en Virgilius noemt Tibur reeds toen *Superbum*, fchoon dat anders eene poëtifche uitdrukking is, welke de digter van zyne tyden ontleend heeft. De inwoonders hebben dit devies boven het wapen hunner ftad behouden, dog het pafst zeer kwalyk op den tegenwoordigen toefland. De Tiburtynfche Sibylle maakte het oord beroemd. De Ouden hielden de lugt voor zeer gezond, en zo zuiver dat het ivoor hier nooit geel werd. (*) Auguftus begaf zig dikwyls naar Tivoli, en fpende de rigtbank in den tempel van Hercules, waar een aanzienlyke bibliotheek was. Propertius, Quintilianus, en andere digters en geleerden hadden hier hun landgoederen; (†) dog geen roemt Tivoli zo als Horatius. Niets was hem liever dan de oever van den Anio:

Quam

(*) *Quale micat femperque novum est quod Tiburis aura
Pascit ebur.*

Silius Ital. l. 12.

(†) Tivoli had den bynaam van het Herkulifche, en heerte ook *Catillus*.

*Quosque suo Herculeis taciturno flumine muris
Pomifera arva creant Anicolaque Catilli.*

Sil. Ital. l. 15.

Nat-

*Quam domus Albunea resonantis,
Et præcept Anio, & Tiburni lucus & uda
Mobilibus pomaria rivis.*

Na dat Attila Romen geplonderd had, behandelde hy Tivoli op de zelve wys, en een groot gedeelte der inwoonders moest, volgens Procopius, over den kling springen. Keizer Frederik de Rosse herstelde de stad eenigzins, en deed de muuren herbouwen.

De stad heeft tegenwoordig eenen bisschop, en verscheiden kerken en kloosters. De kathedraalkerk staat op de plaats van den gemelden tempel van Hercules. Op de markt ziet men een paar Egiptische statues van rood graniet, 5. ellen hoog, die schoone koppen hebben, en voor 't geheel wel zyn uitgevoerd. Die by de deur is de beste, aan de andere zyn het hoofd en de beenen niet wel vernieuwd. Men vondze op de *Villa Adriana*.

Het merkwaardigste overblyffel uit de oudheid te Tivoli is de tempel der Sibylle, die van de beste tyden der bouwkunst schynt te zyn. Men schryft hem der Sibylle toe, zonder het te kunnen bewyzen. Anderen meenen dat hy Vesta gewyd is geweest, alzo de tempels dier Godin, volgens Plutarchus, rond waren, om de

gc-

*Nullum Være sacra vite prius severis arborem
Circa mite solum Tiburis & moenia Catilli.*

Horat. l. i. od. 16.

Suetonius zegt, dat Propertius hier een landgoed had, waarop hy zig den meesten tyd onthield: *Vixit ut plurimum in secessu raris sub Sabini aut Tiburtini, domusque ejus ostenditur circa Tiburtini lucum.*

Tivoli.

gedaante der wereld aftebeelden. Hy staat op den top van eenen heuvel of rôt; op de eene zyde liggen de huizen der stad, en voor denzelven een prachtige waterval. Daar staan nog agttien gekanneleerde korinthische zuilen, 't welk omtrent de helft is van de geenen die 'er voorheen gestaan hebben. De zuilen zyn zo hoog als de middellyn van 't schip des tempels, en staan op een voet, die onder het gebouw heengaat. In de fries der kornis ziet men bloemkransen en ossenkoppen. Door eene groote deur, die ter wederzyde een venster heeft, treedt men in den tempel. Alle zyne deelen hebben eene schoone evenredigheid, en de versierfelen zyn bewyzen van een goeden smaak. Het gewelf van binnen is met stukadoorwerk, in vakken verdeeld, versierd. Over 't geheel heeft het gebouw een manlyk en te gelyk sierlyk aanzien. De bladeren der kapiteelen hebben de gedaante van artisjokbladeren. (*) De tempel is van travertynsteen, die door de langte des tyds een aartige kleur gekregen hebben. Alle architecten en liefhebbers van oudheden bezoeken dit merkwaardige en schoone overblyffel, schoon 'er geen zorg voor deszelfs onderhoud gedraagen wordt, en alles vervalt. Het dient den bewoonder des tuin waarin het staat tot een houtschuur, en in 't midden staat een groote amandelboom te wasfen. Zydwaards van deezen kleinen tempel ziet men overblyffels van zuilen met haaren voet, die vermoedlyk voorheen tot eenen vierkantigen tempel behoord hebben.

Waterval te Tivoli.

De vermaarde waterval ligt voor den thans beschrevenen tempel, en onstaat van de rivier Teverone, die op den

(*) Palladio heeft de architectuur des tempels in zyne werken naauwkeurig beschreven.

den berg Trevi aan de grenzen van Abruzzo ontspringt, *Tivoli*, en het land der Sabynen, van het eigenlyke Latium, of de *Campagna di Roma* scheidt. Boven Tivoli wordt zyn loop door twee heuvels versneld, en daarop stort hy zig by deezen tempel over eenen rots, 30. ellen hoog, in het daaronder liggend dal, met zulk een gedruisch neder, dat men het zeer verre hoort. De fyne, door het afvallen van 't water voortgebragte stofregen, maakt, als 'er de zon op schynt, eenen aartigen regenboog. Sixtus V. deed, met groote kosten, eenen muur trekken, ten deele om den loop der rivier zekere paalen te geeven, ten deele om den val nog grootscher te maaken. Ter regterhand zyn vier kleinere watervallen, die zig, onder een zwaar geruisch, met den draaistroom, door den hoofdval geformeerd, vereenigen, onder de rotsen voortruischen, en op eenigen afstand op nieuws kleine watervallen, of de zogenaamde *Cascatelle*, maaken, waardoor papier- zaagmolens en werktuigen voor andere fabrieken omgedreven worden.

Men kan zig geen schilderagtiger gezigt verbeelden; de val zelf, met de wilde boven malkander opgestapelde bemoste rotsen, de daar boven liggende eerbied verwekkende tempel, de stad, de schoone landsdouwe, het geboomte, de rivier, de aan dezelve om te drinken gedrevene kudden, in een woord, alles wat een landschap in verscheidenheid van voorwerpen ryk maakt, vindt men hier by malkander. (*) Om deezen waterval

regt

(*) Men behoeft zig dus niet te verwonderen, dat de schilders deezen tempel en de landsdouw dikwyls natekenen. Ponsin, Vernet, en anderen hebben zig 'er dikwyls in hunne stukken van bediend, en verscheiden meesters, die landschappen in plaat hebben

Tivoli. regt te zien, behoeft men maar de stad uit te gaan, den heuvel om, en eenen bekwaamen stand daartegen over te kiezen, waar men zig met het heerlyke gezigt verzadigen, en met het geruifch verlustigen kan.

Quintiliolo. Voor dat men aan den waterval komt, vertoont zig in de vlakte het zogenaamde *Quintiliolo*, een naam, welke het eertyds hier gelegen huis van Quintilius Varus, van wien Augustus zyne in Duitschland verflagene legioenen terug vorderde, fchynt aan te duiden. Het is een overblyffel van een *Trizonium*, of een rond gebouw, dat met elke zyner drie verdiepingen in de middellyn afneemt. Op de zelve vlakte liggen ook eenige ruinen van het landhuis van Mæcenas. Het strekte zig uit tot aan de stadspoort, en de hoofdstraat liep onder de boogen van het zelve door. De meeste overblyffels moet men hier op eenen wyngaard zoeken. Men ziet nog iets van een vierkant gebouw met dorifche zuilen, eene gallery, en verscheiden kamers, welken boven een onderaardsche zaal, *Sala terrena*, aangelegd zyn. Gemeenlyk noemt men ze de stallen van Mæcenas; dog zy fchikken zig niet tot eene stalling, maar wel tot baden. Sommigen denken, dat alle deeze overblyffels niets anders dan eene groote waterkom geweest zyn, waaruit het water naar de landhuizen geleid werd. In laater tyden heeft men door de ruinen een snel loopend kanaal getrokken, 't welk door eene arcade van dezelve den heuvel afstort, en eenen aartigen waterval maakt.

Van

nitgegeven, als Dietrich en anderen, die wy voorbygaan, hebben aan hunne plaaten hierdoor zeer fchilderagtige liggingen weeten te geeven.

Van hier gaat men den heuvel af, en klimt den tegen over liggenden weder op. Eerft ziet men drie kleine watervallen, waarvan de eene de reeds aangewezene is, de twee andere vindt men beneden de arcade. Zy vallen, byna loodregt, meer dan 100. voeten diep, en gelyken naar zilveren beeken, die tusfchen de groene oevers voortfchieten, en nevens de ruinen een fchoon gezigt opleveren. Ten einde van het dal ziet men eindelyk de groote *Cascatella*, die tusfchen het geboomte doordringt, en in eene taamlyke breedte, omtrent 50. voet diep, nederftort. Drie kleinderen voegen zig by haar, en maaken eenen nieuwen val, die nog eens zo hoog is, en, alzo hy op de rotsen zig breekt, een heerlyke vertooning maakt. De groote *Cascatella* maakt fraayer gezigt dan de groote waterval, alzo hier het toneel door de menigvuldige kleindere vallen nog meer verfcheiden wordt gemaakt, en een fchilderagtiger landschap oplevert. Op eene plaats ontdekt men zelfs by helder weder de zee op eenigen afftand.

Tivoli.

Van hier kan men langs een final en fteil voetpad terug keeren, 't welk tegen over de groote *Cascatella* ligt. Deeze berg is, zo wel als de omliggende landftreck, met olyfboomen beplant, welken een van de befte foorten van olie in den Kerklyken Staat voortbrengen, en grootendeels den Jefuïeten toebehooren. Boven op den berg loopt een weg lynregt op de poort aan, die tegen over die is, welke men is uitgekomen. Op deezen zeer hoog liggenden berg heeft men het heerlykfte gezigt over de daalen tot aan Rome, dat omtrent 18. mylen van daar ligt, waar zig de koepel der Pieterskerk boven alle anderen zeer grootfch ver-

Tivoli. heft. Voor zig ziet men Tivoli in de gedaante van een amphitheater, 't welk eene aartige verwisfeling maakt van moderne gebouwen en ruinen, inzonderheid verheft zig boven alle anderen de tempel der Sibylle, die alleen op den top eens bergs staat.

*Villa
Eftense.*

De voormaals zo beroemde *Villa Eftense*, een heerlijk landgoed, is van den Kardinaal Hippolytus d'Este, eenen zoon des Hertogs Alphonfus en van Lucretia Borgia, in het jaar 1542. met koninglyke kosten, aangelegd, hebbende hy en zyne navolgers daar omtrent drie millioenen scudi aan verfpild. Haare hooge en treffelyke ligging, de menigte van terrasfen, fonteinen, parterres, doolhoven, boschjes, orangerien en statuen maaken dit oord tot een betoverend verblyf; dog men ontdekt 'er aan, dat 'er de eigenaar niet op is, alzo alles vervalt.

Het gebouw heeft in aanzien der architectuur niets byzonders. Verscheiden kamers zyn van de twee Zuccheri met arabesques en schilderyen versierd, dog verdienen niet veel agting: zy hebben Raphaël willen na volgen, dog zyn daar niet gelukkig in geweest. Het huis staat op terrasfen, die met haagen omgeeven zyn. Naar den kant van Tivoli is een aartige waterval, en boven den zelven cene grot, gemaakt volgens het plan van Willem della Porta. Het waterorgel, dat men hier eertyds had, is, gelyk veele andere waterwerken, vervallen. Egter ontbreekt het den terrasfen niet aan dat soort van sieraaden, waaronder de *Girandola*, tegen over het huis, die in 't springen een sterk geraas, omtrent als het klappen van vuurpylen, maakt, eene goede werking doet. De merkwaardigste fonteinen zyn die van den Lenhoorn, van Thetis, Pando-

ra, Flora, Diana, Pallas, Venus, enz. Eene laan, *Tivoli.* eenige honderd schreeden lang, is op beide zyden met meer dan drie honderd adelaars, bloempotten, en andere steenen figuren bezet, die allen dunne waterstraalen uitgeeven, en eene aartige vertooning maken.

Aan het eene einde deezer laan ziet men een waterval, (*) in de gedaante van een halven cirkel. Boven denzelven zit tusschen de rotsen een groot vrouwenbeeld, waarom de waterval den naam voert van de grot der Sibylle, en daarboven zyn doorgebrokene rotsen met het beeld van den Pegafus; al het welk, nevens het zwaare geboomte rondom, eene goede werking doet. Aan het andere einde is de fontein der stad Romen. Men ziet daar als ware het een model van 't oude Romen, naamlyk verscheiden baden, renbaanen, tempels, amphitheatres, in 't klein verbeeld; dog also alles maar van baksteen is, is het zeer vervallen. Aan eene menigte van verborgene fonteintjes, 't welk de liefhebbery was der voorige eeuw, ontbreekt het niet. Voor het geheel overtreft deeze Villa alle anderen omstreeks Romen in waterwerken, alzo het hier, zo dicht by den Teverone, niet aan water mangelt, en de aanleg derhalven maar de helft gekost heeft. De tuin heeft over 't geheel beschouwd iets groots, 't welk egter meer van de gelukkige ligging, dan van de schoonheid van

(*) De beste fonteinen en waterwerken deezer Villa, met haare gezigten, heeft Venturini op 29. bladen in plaat gebragt: *Fontane del Giardino Esense in Tivoli co' loro prospetti, e colla cascata del Fiume Aniene.* De fonteinen te Tivoli en Fregate heeft Domenico Barriera op 24. bladen uitgegeven: *Fontane diverse di Roma, di Tivoli, e di Frascati.*

Tivoli.

van het ontwerp voortkomt. Onder de statuen zyn goede stukken, dog de besten heeft Benedictus XIV. voor 't Capitolium gekoft. Zy behoort den Hertog van Modena, die 'er niets aan te koste legt. Zyn gezant te Rome onthoudt 'er zig somtyds in de *Villeggiatura*; dog egter vervalt zy van jaar tot jaar, zo dat de schoone poëtische beschryving, die 'er Hubert Foglietta van gemaakt heeft, in de meeste stukken zeer boven het wzenlyke gaat. Boven de Villa liggen nog drie hoogere bergen, welken den Jesuïeten toekomen, en eene nog veel schoondere ligging hebben.

*Landstreek
rondom
Tivoli.*

Boven op den berg, ter regter zyde van den Teverone, in eene streek Arci geheten, ontdekt men spoooren van de waterleidingen van 't *Aqua Claudia* en *Marcia*. De eerste was 46. mylen lang, en de boogen hadden hier en daar in de diepte eene hoogte van 100. voet. In dit oord bezat Nero ook een landhuis, waar de Teverone eerst een meer gelyk by Subiaco, en naderhand schoone watervallen maakte. Het besloeg een groot deel der ruimte ter wederzyde der rivier de Mandra, tot aan de brug van S. Franciscus, en bestond uit de drie deelen, welken, volgens Columella, tot een landhuis behooren, naamlyk de *Urbana*, *Rustica*, en *Fructifera*. Daar lagen veele gebouwen in; uit de puinhoopen van een derzelven is het klooster van den h. Clemens gebouwd. By de kerk der h. Scolastica, waarin een paar treflyke hier opgegravene zuilen staan, liggen insgelyks nog oude overblyffels daarvan. Van het landhuis van Nerva ziet men veel oud muurwerk op den berg Arzinazzo.

De zogenaamde *Monte Spaccato* heeft zyne groote scheur vermoedelyk door eene zeer natuurlyke aardbeeying gekregen, schoon het gemeen zig verbeeldt, dat het ten

tyde

tyde van Christus kruisiging geschied is. Aan den voet van den *Monte Gennaro*, die niet ver van den gespletenen berg ligt, wast een klein boompje, waaruit, als men 'er in snydt, de welriekende harst, *Storax* genoemd, uitsypert. Men vindt dien boom anders nergens om Romen, dan hier en op de Villa Adriana. Het hout geeft eenen aangenaamen reuk. Men brandt des winters 'er van in de kamers op een konfoor, als 'er geene schoorsteen zyn. Dit maakt ze warm, en vervult ze met een aangenaamen reuk. Op de zelve wys verzamelt men ook manna omstreeks Romen, vooral dicht by *Frascati*, waar in de meeste eschenboomen insnydingen zyn gemaakt, om den afloop der manna te bevorderen. Egter komt deeze manna in deugd niet by de Kalabrische.

De bergen van Tivoli zyn van die van *Frascati* onderscheiden, en ook van verschillende aarde. De eersten hebben veel blyken van de overstroming der zee, versteeningen, en zwaare steenen, die uit kleine keizels bestaan, als door een harden kalk t'zamen verbonden. Inzonderheid bemerkt men dit op den weg van Tivoli naar *Subiaco*. De naam *Subiaco* komt van *Sublacus*, een klein meer, 't welk de Romeinen uit den *Teverone* afgeleid, en met kostbaare werken ingesloten hadden, waarvan men de overblyffels nog tuschen twee steile bergen ziet.

Als men van Tivoli den *Teverone* opvaart, ligt eenige mylen van daar een kleine plaats *Licenza* genaamd, welke het *Digentia* der Ouden is. *Horatius* gedenkt haar dikwyls, en veelen meenen dat hier de Villa van dien aangenaamen Digter gelegen hebbe, (*) en dat als

hy

(*) *Me quoties reficit gelidus Digentia rivus,*

Quem

Tivoli. hy van Tibur in zyne vaarzen spreekt, daaronder de Villa van Maënas moct verstaan worden.

Palestrina. *Palestrina*, eertyds *Praneste*, ligt half weg tusſchen Tivoli en Frascati. Het is eene zeer oude plaats, die door natuur en konſt ſterk was, (*) en waar Marius, na door Sylla geſlagen te zyn, belegerd werd. Sylla nam de plaats in, na dat zyn vyand zig alvorens had om 't leeven gebragt, en deed alle de inwoonders nederſabellen. De ſtad werd onder Bonifacius VIII. en onder Eugenius IV., in de onruſten dier tyden, tot op den grond verwoeft, dog heeft zig naderhand weder opgebeurd.

*Vermaard
Mozaïek.*

De Tempel der Fortuin te *Praneste* was eertyds zeer vermaard. Men ziet van dit gebouw, 't welk Sylla zeer pragtig optrok, nog eenige ſpooren. Het beeld der Godin was zo konſtig verguld, dat men, volgens Plinius, het ſchoonſte verguldiſel den naam van *Pranestynſch* gaf. Sylla deed den vloer met mozaïſch werk verſieren, waarvan nog een aanzienlyk ſtuk in 't Paleis Barberini te Romen, 't welk als het *Pranestynſche* mozaïek genoeg bekend is, vertoond word. Het is 18. voet lang en

14.

*Quem Mandela bibit, rufus frigore pagns,
Quid sentire putas? quid credis, amice, precari?
Sit mihi quod nunc eſt, & iam minus, & mihi vivam
Quod ſuperest avi.*

L. I. Ep. 18. v. 104.

Herwaards verplaatſt ook de Abt Dominicus de ſanctis in zyne *Diſſertazione ſopra la Villa di Orazio* in Roma 1761. het landhuis, en bewyſt het met veel waarſchynlykheids, na dat hy de meeningen van anderen grondig wederlegd heeft.

(*) Horatius noemt het *frigidum Praneste* om de hooge ligging, en Virgilius *altum Praneste*. De laaſte greſt Cæculus, een zoon van Vulkaan, voor den ſtigter van het zelve op. Men zie *Suaveſii Praneste antiqua*. Rom. 1655.

14. breed. Men heeft 'er verscheidene beschryvingen en plaaten van. (*) De steenen, waar het uit bestaat, zyn 3. of 4. lynen in 't vierkant groot, en verbeelden dieren en planten, nevens eene tent met soldaaten, een schip, priesters, tempels, torens, obeliskken, enz. Men weet niet wat men uit die verwarde voorstelling maaken zal. Elke geleerde heeft 'er genoegzaam eene byzondere uitlegging van gegeven. De waarschynlykste en scherpsinnigste schynt die van den Abt Barthelemy te zyn, die gelooft, dat men 'er de aankomst van Keizer Hadriaan in Egipten verbeeld ziet. De staande vrouw, die den Keizer het diadema toereikt, stelt de stad Elephantina voor, en het geval gebeurt op het eiland van dien naam in den Nyl, waar een tempel van Cnuphis stond. Barthelemy verklaart alle de soorten van dieren en planten, die men 'er opziet, zeer vernuftig, en overeenkomstig met de plaats daar de zaak is voorgevallen.

Tivoli.

Tusfchen Paleftrina en Frascati ligt *Colonna*, waar het *Colonna*.
Acqua Vergine van de Fontana di Trevi begint. Niet ver van daar moet de oude stad Collatia gelegen hebben, fchoon men de juiste plaats niet bepaalen kan. Vermoedelyk lag zy op eenen berg, en niet, gelyk velen willen, in de vlakte by *Ostia dell' Osa*. (†)

(*) Kircher heeft het in zyn *Latium vetus*, en Giampini in zyne Monumenten, en de Abt Barthelemy in het 30. deel der *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*, het best beschreeven. De Kardinaal Barberini deed het in 't jaar 1721. in groot formaat graveeren.

(†) Dat zy op een berg gelegen hebbe, blykt uit Virgilius:

Hi Collatnas impendent montibus arces.

FRAS.

Frascati.

F R A S C A T I.

Frascati ligt twaalf Italiaansche mylen van Romen, in de zo genaamde *Campagna di Roma*, aan eenen berg, niet ver van de oude stad Alba. De weg derwaards is, gelijk het gantsche oord, zonder dorpen en menschen; en indien in den zaaityd geene boeren van Viterbo en de bergagtige strecken des Kerklyken Staats kwamen, zou het land niet kunnen bezaaid worden. Hier lag het oude Tusculum, 't welk Cicero *clarissimum Municipium* noemt, en waar de Romeinen verscheiden landgoederen hadden. Tusculum was de geboorteplaats van Cato den Cenfor, beroemd wegens zyne gestrengheid. Cicero maakt van dit oord zeer dikwyls gewag, alzo hy 'er zelf een landhuis had, waar hy, onder anderen, zyne *Quaestiones Tusculanae* schreef. (†) In de middeleeuwen leefden de inwoonders in een geduurigen oorlog met die van Romen, en sloegen die eens, ten tyde van Keizer Frederik den Rossen, zodanig, dat men den slag met de nederlaag van Cannæ vergeleek. Dog onder Coelestinus III. werd deeze vlek uitgewischt, en Tusculum tot op den grond verwoest. De arme inwoonders maakten zig butten van takken, waarvan de nieuw aangelegde stad den naam van Frascati kreeg. Nog ten tyde van Leandro Alberti, in 't jaar 1550. was het een slegt en

woest

(†) *C'est là, que ce Romain —*

*Libre des soins publics, qui le faisoient rêver,
Sa main du Consulat laissoit flotter les rênes,
Et courant à Tuscule, il alloit cultiver
Les fruits de l'Ecole d'Athènes.*

Rousseau

woest oord. Sedert een paar eeuwen hebben verscheiden *Frascati.*
Romeinsche familien hier eenige landgoederen aangelegd,
en daardoor herwaards meer inwoonders getrokken.

De stad heeft eene aangename ligging, en vertoont
zig, vooral als men haar van beneden naar boven be-
schouwt, wegens de verscheidenheid der gezigten van de
aan den heuvel liggende huizen en tuinen, waarmede die
als bezaaid is, zeer aartig. De stad heeft oude muuren
en bolwerkē. Niet ver van de poort ligt de kathedraale
kerk op eene grootte plaats, die met eene slegte fontein
voorzien is. *Frascati* is het vaderland van den nog lee-
venden vermaarden digter *Metafasio*. De bekende Abt *De Digter*
Gravina nam hem tot zig, en vond dat hy zo veel talen- *Metafasio.*
ten had, dat hy hem eene bekwaame opvoeding geeven,
en in alle noodige wetenschappen onderwyzen deed.
Hy heeft daar door de eer gehad, in *Metafasio* aan Ita-
lien den grootsten lierdigter te verschaffen.

De *Villa Pamfili*, of *il Belvedere*, heette certyds *Aldo-Villa Aldo-*
Brandini, naar haaren stigter den Kardinaal *Aldobrandi.*
brandini. ni, een neef van Clemens VIII. Zy heeft een schoon
aankomen, aan 't einde van 't welk eene fontein staat,
van de welke een dubbelde trap naar eene tweede fontein
loopt op het eerste terras, en van daar komt men op het
terras waarop het huis staat.

Het gebouw is het laatste dat Jakob della Porta ge-
bouwd heeft, dog heeft voor de architectuur niets by-
zonders. De middelste zaal en de beide zykamers zyn
met treflyke marmers en schoone schilderyen versierd. In
de slaapkamer ter regter hand van de groote zaal vertoont
zig een zoldering, waaraan Josef van Arpino David met
Abigaïl heeft verbeeld. De stelling van David is niet
goed, en Abigaïl ontbreekt een edel karakter, dog de
IV. DEEL. A 2 beel.

Fraſcati. beelden agter David verdienen geprezen te worden. Het ſtuk heeft veel van Raphaëls manier, dog is droog geſchilderd. Aan de zoldering der kleine gallery ziet men drie ſtukken van den zelven meeſter, naamlyk God den Vader, die Adam verbiedt van den boom des leevens te eeten. Eva, Adam verleidende, en de uitdryving uit het paradys. Dit laaſte ſchynt het beſte te zyn. David Goliath vellende, in eene ſlaapkamer, is een zeer middelmaatig ſtuk van den zelven meeſter. In een ander vertrek ziet men Judith met den kop van Holoſernes; het beeld van haar is ſchoon geſchilderd, en het beſte van allen van dien meeſter in 't geheele Paleis.

Het plan van den tuin, dat inſgelyks van gemelden bouwmeester is, doet zig wel op. Men vindt 'er zo veele donker groene boomen en haagen niet als in de andere Italiaanſche tuinen, en dit maakt dat hy 'er friſch en leevendig uitziet. Inzonderheid geeven de platanuslaanen eene treſlyke ſchaduw. De fonteinen en water-vallen zyn met ſmaak te pas gebragt. Het water daartoe wordt een paar mylen ver van *Monte Algido* herwaards geleid, en vertoont zig hier onder verſcheidene gedaantens. In de benedenvertrekken ziet men hier en daar buizen, door de welken het onder door loopende water een friſche lugt inbrengt. In eene kamer dringt de wind met zulk eene hevigheid door de buis, dat hy geſtadig een ligten kogel omtrent een voet hoog in de lugt dryvende houdt.

Van de terraffen heeft men een heerlyk uitzigt over de laage vlaaktens tot aan de Middellandſche Zee, waarop men by helder weder de ſchepen ziet zeilen. Onder een van deeze terraffen ligt een aartige grotte, met veele druipſteenen verſierd, die met mos bewaſen zyn, 't welk

met

met het daarin springende water eene goede uitwerking *Frascati*. doet. Agter het huis ligt aan den berg een waterval, voorzien met korinthische zuilen. In de nissen staat een centaurus, die met zynen hoorn een verschriklyk geluid van zig geeft. Pan speelt op zyn zevenpypige fluit, welker muziek door een waterorgel wordt voortgebragt. Van den daarboven liggenden met boomen bewaassenen berg valt het water, *Acqua Algida* genaamd, in de gedaante eener beek, met een geruisch dat men reeds van verre hoort, af, in de grot van het reeds gemelde gebouw, en loopt onder den Hercules en Atlas met den hemelkloot door. De waterval maakt, met den berg en de daarop staande boomen, een zeer schilderagtig gezigt, als men in de hoofdzaal van het huis is. De plaats en de trap, tusfchen het huis en den waterval, is met verborgen fonteintjes voorzien. In eene zaal niet ver van deezen waterval ziet men eenen Zangberg, met slegte beelden, op een rots die water uitwerpt. (*) Op de muuren heeft Domenichino verscheiden daaden van Apollo in fchoone landschappen geschilderd. Het stuk van Marfyas moet fchoon gekleurd, en vol uitdrukking geweest zyn. In de negen anderen is het landschap als tyd het best. (†)

De

(*) Men heeft 'er hier volgende kwalyk gefneden werk, *Villa Aldobrandina a Frascati, colle pitture dipinte a fresco nella Stanza del monte Parnaso, intagliata da Domenico Barriere. 14. bladen in fol.*

(†) Van binnen leeft men boven de dewz dit aardige distichon:

Huc ego migravi Musis comitatus Apollo,

Hic Delpi, hic Helicon, hic mihi Delos erit.

Frascati. De *Villa Ludovisi* ligt naby de stad, en heeft haar schoonheid voornaamlyk aan Paus Gregorius XV. te danken. Thans behoort zy den huize van Conti. De tuin is zeer groot, en heeft de beste waterwerken van allen. De Girandola doet eene schoone uitwerking, gelyk ook de prachtige waterval. Men treft hier eenige oude ruinen aan, die men voor de tuinen van Lucullus houdt.

Villa Taverna. De *Villa Taverna* is het eerste der twee landhuizen die de ryke familie van Borgheze te Frascati bezit. De Kardinaal Scipio Borgheze, welke die prachtige Villa by Rome aanleide, bouwde dit huis voor zyne zuster Hortensia, en spaarde niets om het verblyf alhier aangenaam te maaken. Paulus V., zyn oom, bezocht het dikwyls. Het gebouw heeft van binnen of van buiten niets byzonders. De tuin is ruim en aangenaam, dog volgens geen byzonder plan aangelegd. Het zonderlingste is dat men uit de laanen lynregt op die der tweede verre van daar gelegene Borghefische Villa komen kan, welke Mondragone heet, en nog hooger dan Frascati ligt. In de maand van May en in September, als het de tyd der Villeggiatura is, onthoudt zig de familie van Borgheze op deeze landhuizen, en zy zynde verzamelpplaats van alle de voornaamste lieden uit Rome.

Mondragone. De Kardinaal Marco Sitico, uit den huize van Altemps, leide de *Villa Mondragone* aan; na zynen dood trok de Kardinaal Scipio Borgheze ze nog veel pragtiger op. Het gebouw heeft driehonderd vier en zestig vensters, waaruit men eenigermate over zyne grootte kan oordeelen, dog anders weinig architectuur. Op het eene einde van 't parterre heeft Vignola een aartige gallery van vyf boogen met ionische zuilen gebragt. Zy is van eenen geelagtigen steen, *Perone* genaamd, gebouwd, 't welk zeer wel staat. Aan het an-

andere einde staat op een groote plaats een rond gebouw in antiëken smaak, met zes nissen tusschen de zuilen. In de middelste ziet men eenen draak op een rots, die uit het Borghesische wapen genomen is. *Frascati.*

In het Paleis van Mondragone ziet men in eene gallery twee reusagtige koppen van Antinous en de Faustina van Marcus Aurelius, welken te Tivoli gevonden zyn. Aan het einde derzelve hangt een schoon gekleurd stuk van Paul Veronese, verbeeldende de afgodery van Salomon. De twaalf eerste Keizers, van Bernini. Een hoofd van Cicero, op Monte Porcio gevonden. Men ziet hier ook de beeldtenissen der ongelukkige familie van Cenci, welker geschiedenis by de Villa Borgheze verhaald is. In een zaal staan twee fonteinen van porfierkleurig stukadoorwerk, en in haare nissen een aantieke Venus, en een slechte Bacchus, met een hoofd van Bernini. Men brengt de vreemdelingen gemeenlyk aan een venster, uit het welk men zo veele landeryen der familie van Borgheze toebehoorende overzien kan, dat de inkomsten daarvan 60000. daalders bedraagen, een uitzigt het welk voor den eigenaar zeer bekoorlyk zyn moet. Paulus V. bezocht Mondragone zeer vlytig, waarom men aan den ingang deeze door hem gemaakte regels leeft:

*Hac subit impositi & ponit cum pondera mundi
Paulus, ab accessu subtrahit cura pedem.*

Het terras van den tuin is van Vignola geordonneerd. Het ligt uitmuntend wel; men overziet de geheele vlakke rondom Rome, welke zig ter linkerhand tot aan de zee, en ter regterhand tot aan Monte Porcio uitstrekt. Verder ligt Colonna, waarvan reeds gespro-

Frascati. ken is, en het meer van Castiglione naar den kant van Gavino. De tuinen van Mondragone hebben zo veel bekoorlyks, dat men niet zonder reden aan den ingang der schoone laanen deeze vaarzen gezet heeft:

*Thesala quid Tempe, quarts Adonidis hortos,
Hæc tibi pro cunctis Villa Draconis erit.*

La Rufina. *Le Rufina* is een landhuis in het jaar 1714. door de familie van Falconieri aangelegd, waarin men goede schilderyen vindt; b. v. *Asteon* en *Diana van Albani*, *Kain* en *Abel van Guercino*, nevens verscheidenen van *Titiaan*, *Karel Maratti*, en andere meesters. Een groen geschilderd kabinet heeft eene schoone tafel van verde antico. De kapelle is aartig.

Villa Bracciano. De *Villa Bracciano*, eertyds *Montalto*, ligt verder zuidwaards. Men vertoont eenige schilderstukken, en inzonderheid eene zoldering, waaraan de leerlingen van *Domenichino* den loop der zonne voorgesteld hebben, en eene geheele door *Jan Paul Pannini* geschilderde gallery. Van het balkon van 't huis heeft men een voortreflyk uitzigt. De tuin is groot, dog heeft niets byzonders. Nog hooger ligt de *Villa Scarcelli*, wier uitzigt daardoor alle de anderen overtreft. Een weinig beneden vindt men de *Villa Conti* en *Rospigliosi*. Aan deeze landgoederen doen de eigenaars weinig kosten, zo dat zy 'er vervallen uitzien, 't welk een algemeen gebrek is van de grooten in Italiën.

Op de hoogte tegen het oosten ligt een kapucynerklooster, waarin een treflyk stuk van *Guido* te zien is, en hooger op hebben de *Jesuiten* een landgoed *la Ruffinella*, waar het landhuis van *Gabinus* zou gestaan hebben.

ben. Uit een tent of het Belvedere aldaar overziet men *Frascati*, Romen, Ostia, de zee, Marino, Albano, Tivoli, den tempel van Jupiter Latialis, welke den zendelingen, *Pasfionari* genaamd, toebehoort. Sommigen meenen dat Cicero in de nabuurschap van Ruffinella zyn landhuis gehad heeft. Op deezen heuvel liggen ook de ruinen van het oude Tusculum, de welken het gemeen *Grotte di Cicerone* noemt. Men ziet nog de overblyffels van een amphitheater, 't welk hoog ligt. De hermitagie der Kamaldolensers noordwaards van Frascati verdient ook gezien te worden. De beroemde en geleerde Kardinaal Pasfionei had hier eene zeer aartige wooning voor zig aangelegd, (*) dog na zynen dood haalden de monniken, die dit hermitagie met scheele oogen aanzagen, alles omver.

De vrouwen bezitten te Frascati even zo weinig be-Monte Por-
koorlykheden als te Tivoli, schoon zy den naam hebben *zio*.
van schoon te weezen, en men ten minsten, aangezien
de zuivere lugt welke men hier inademt, vermoeden
zoude, dat zy eene frische kleur hebben moesten. Zy
draagen een witten doek op het hoofd, van vooren vier-
kantig, van agteren afhangende, die niet wel staat.
Rondom Frascati wordt veel wyns gemaakt, die te Ro-
men sterk gedronken wordt, alzo men hem voor gezond
houdt. Hy is niet sterk, en niet zoet.

Een paar mylen van Frascati naar den kant van Pale-
strina ligt Monte Porzio, eene heerlykheid van de Bor-
ghesische familie, die ook de kerk heeft doen bouwen.

De

(*) Hy had hier inzonderheid veele Latynsche en Grieksche op-
schriften by malkander gebragt, welken zyn neef, de Prelaat Be-
peditus Pasfionei in 't jaar 1763. te Lucca heeft uitgegeven.

Frascati. De gantsche landstreek is vol van wynbergen. De omstreeks liggende weiden heeten nog *Prati Porzii*, en hebben dien naam vermoedlyk uit de Oudheid, alzo de Catoos hier aanzienlyke landeryen bezeten hebben. Eenigen meenen dat Lucullus hieromtrent een groot land, goed gehad heeft, (*) 't welk zig van Monte Porzio tot Marino, omtrent vier Italiaansche mylen, zou hebben uitgestrekt. Op de vlakte boven Frascati ziet men het meer Regillus, dat merkwaardig is uit hoofde der overwinning, door welke de Romeinen de heerschappy over de Latynen verwierven, en waarvan Castor en Pollux de eerste tyding te Rome bragten.

Grotta Ferrata. *Grotta Ferrata* is een oude Benediktyners abdy, die veertien duizend daalders opbrengt. Zy ligt een uur van Frascati, en wordt van de liefhebbers der schilderkunst wegens de treflyke stukken van Domenichino bezogt. (†) Zy bestaan uit zes groote stukken op natten kalk in een zydwaards voor de kerk liggende kapel, en verbeelden het leeven van den h. Nilus. Deeze heilig begaf zig om het jaar 1000. herwaards, om voor de Saraceenen, die eenen inval in Kalabrien gedaan hadden, veilig te zyn. Het vierde is het merkwaardigste van allen. De h. Nilus dryft een duivel uit een kind, door het een druppel olie, uit de lamp die voor een Marienbeeld staat, in den mond te laten vallen. Dit stuk is wegens de groote uitdrukking, zo wel in de monniken als in het kind, vermaard.

(*) Plinius spreekt van haaren verbaazenden omtrek, en voegter by, *Villa carebat agro. l. 4. c. 6.*

(†) Zy zyn in 't jaar 1762. te Rome, van Francisco Bartolozzo op 25. bladen zeer schoon in plaat gebragt; de titel is, *Dominicus Zampierii Pictura in sacello sacro ad Cryptoferratenf. adjuncta.*

maard. Het beeld van de moeder des kinds is schoon, *Frascati*. de tekening rigtig, en de zamenstelling van eene gelukkige verbindtenis. Op het vyfde stuk ziet men Keizer Otto III. als hy den oppersten des kloosters omhelst, die hem, vergezeld van de overige monniken, komt ontvangen; een stuk van eene treffelyke uitvoering. Op het zesde wordt de biddende Nilus voor een in de woestyn staand crucifix verbeeld. Boven het altaar ziet men God den Vader, nevens drie ovaalen van dien zelven meester. In deeze ovaalen heeft hy vrouwlyke allegorische beelden geschilderd, waaronder een byzonderlyk schoon is, bekend in de Italiaansche schilderboeken onder den naam van *La Frascatana*.

Onder de abdy loopt de beek Marana, welke Cicero *Aqua Crabra* noemt. Zy stroomt by den Circus maximus door Romen, en dryft niet ver van Grotta Ferrata een yzerwerk om. Het yzer komt ter zee van Porto Ferrajo, wordt met wagens naar Romen gebragt, en, als het gesmeed is, weder terug in een yzerdraad fabriek op den Monte Gianicolo geleverd.

MARINO, ALBANO, EN CASTEL GANDOLFO.

Marino ligt twee mylen van *Frascati*, ten halven wege *Marino*, van die plaats en *Castel Gandolfo*, en behoort den hui-
ze van *Colonna*. Men meent, dat de naam van een landgoed afkomstig is, dat *Marius* hier bezeten heeft. Toen de Pauzen met het huis van *Colonna* oneenig waren, werd *Marino* eenige reizen verwoest, en nog onder *Clemens VII.* afgebrand. Tegenwoordig brengen yeele Romeinen den tyd der *Villeggiatura* te *Marino*

Marino. door. De plaats maakt, wegens de lange rei van huizen, welken nevens den hoogen heuvel liggen, een aartige vertooning.

In de kerk van S. Barnabas heeft Guercino den marteldood van dien heilig op het hoofdaltaar, en ter linkerhand in den kruisgang dien van S. Bartholomæus afgebeeld. Het beeld des laatsten, wanneer hy gevild werd, is niet edel, dog het geheele stuk treflyk gekleurd. In de kerk van *Santa Trinita* ziet men de Drieëenheid van Guido. De zelve schildery ziet men ook te Bologne, dog deeze wordt voor schooner, en beiden voor egte origineelen gehouden. De waterleidingen op de vlakte tusschen Romen en Marino zyn van het oude Aqua Claudia en Martia. Ten halven wege verbergen zy zig onder den grond.

Castel Gandolfo. De kleine stad *Castel Gandolfo* ligt op den oever van 't *Lago Castello*, en heeft een lustslot van den Paus, waar hy zig in den herfst pleegt te onthouden. Benedictus XIV. hield zeer veel van dit oord, en het verdient het ook, wegens de gezondheid der lugt; vooral dewyl de Pauzen geen ander landhuis hebben. By het inkomen in de stad ligt de *Villa Barberini*, in welker tuinen men nog aanmerklyke overblyffels van Domitiaans landhuis ziet, waaruit men kan opmaaken, dat het een regelmatig gebouw geweest is. Hier en daar staan nog overwelfde kamers, en een lange muur met nissen, die vermoedlyk tot eene gallery gediend heeft. De tuin is in eenengroot-schen smaak aangelegd, en heeft schoone laanen van *Lecini*, en haagen. Hy bestaat uit drie lange hoofdlaanen, welken door anderen doorsneden worden. Die ter rechter zyde van den ingang is op een lang terras geplant, van waar men een schoon uitzigt over het land tot aan de

de zee heeft , schoon het landschap juist niet ryk is in *Castel Gandolfo*.
verscheidenheid van voorwerpen.

Het Pauslyke lustslot heeft niets byzonders. Men *Pauslyk*
zoude het eer voor het huis eens ampteloozen heers aan- *Lustslot*.
zien, dan voor de verblyfsplaats van den eersten der
geestlyke vorsten. Het ontbreekt 'er wel niet aan kamers,
dog zy zyn zeer kaal gemeebleerd. De kamer van den
Paus heeft een eenvoudig damasten ledikant, en hou-
ten geverwde stoelen. Men ziet hier zestien kartons van
verschillende meesters, twee stukken met dieren van Ro-
fa, en vier met bloemen van Christiani.

De kerk van Castel Gandolfo is van Bernini gebouwd,
heeft eene koepel, dorische pilasters van binnen, en ee-
ne zo goede architectuur, als weinigen van de gebou-
wen van Bernini. Het hoofdaltaar is ook van zyn or-
donnantie. Eenige engelen van stukadoorsel draagen de
schildery, door Pieter van Cortona geschilderd. In de
kapelle ter linker hand heeft Karel Maratti een hemel-
vaart van eene goede samenstelling, en een aangenaam
koloriet geschilderd.

De *Villa Cibo* is met een ruimen tuin voorzien, die ver-
fierd is met veele goede statuen.

Van Castel Gandolfo loopt een schoone hooge laan, *Albano*,
langs den oever van 't meer, naar Albano, 't welk 'er
maar een Italiaansche myl van daan ligt. Zy dient den
Paus, als hy zig daar ophoudt, gemeenlyk tot een wan-
delplaats. Gemeenlyk zyn de hier liggende vlekken door
laanen verbonden, en de voorwerpen zo verscheiden,
dat de jonge Romeinsche schilders hier gewoon zyn zig
te komen oeffenen. De kleine stad *Albano* ligt aan het
meer van dien zelven naam; dog het oude *Alba Longa*
lag tusschen den berg en de zee op de plaats die nu *Pa-*
laz-

Albano, lazziuolo heet. In de volgende tyden gaven de hier geplaatste karnen, of het *Castrum Prætorium*, gelegenheid tot het bouwen van een ander Alba, 't welk het tegenwoordige Albano is, trekkende de marketenters en andere ambagtslieden hun onderhoud van de soldaaten. Dit gebeurde omtrent den tyd van Nero. Onder Urbaan VIII. vingen de Romeinen aan hieromtrent landhuizen aanteleggen, waarvan men thans een taanlyk getal aantreft.

Graf der Horatii.

By 't inkomen van Albano ligt ter flinkerhand een oude grafftede zonder eenige sieraaden, welke het gemeen voor het graf van Ascanius, Aeneas' zoon, dog zonder de minste waarschyndykheid, houdt. Aan de andere zyde van 't steedje, naar den kant van Lariccia, staat voor de poort een groot monument van 45. voet in 't vierkant met vyf piramiden, die 10. voet in de middellyn houden. Men noemt het gemeenlyk het graf der Horatii en Curiatii; dog het is veel waarschynder, dat het aan de familie der Pompeji behoort. Plutarchus schryft, dat de weduwe van den grooten Pompejus, de asche haars mans, uit Egipten overgebracht, op een landgoed by Albano bygezet heeft, alzo daar de familie haar begraafplaats had, waarin ook Julia, Cæsars dogters, begraven werd. Ligorius meent, dat Keizer Hadriaan dit gedenkteken ter eere van Pompejus heeft opgericht, en dat de vyf piramides op vyf merkwaardige overwinningen, voor zyn eerste borgemeesterschap verworven, doelen. Twee van de zelve zyn nog geheel, van de overigen ziet men nog maar een stuk. Het monument moet eertyds eene goede vertooning gemaakt hebben. De puinhoopen, met heesters en mos bewasfen, geeven tegenwoordig een zeer schilderagtig gezigt.

De

De *Villa Pamfili* en de *Villa Lercari* zyn wel gebouwd, *Albano*.
 dog hebben geene schoone tuinen, 't welk een wezenlyk
 stuk is van een landhuis. Domitiaan bezat te Alba een prag-
 tig lustflot, 't welk uit twee anderen, naamlyk uit die
 van Clodius en Pompejus den Grooten, ontstaan was.
 Hy deed daar scherm- en andere spelen houden. Men
 ziet 'er nog de puinhoopen van, zo wel als van een
 amphitheater, en een waterbak in den tuin van de abdy
 van S. Paulus. In den tuin der Kapucynen op een schoon
 terras heeft Bernini het kind Jesus op een bed, nevens
 de krib, verbeeld. De schildery in fresco vertoont de
 herders naar de krib gaande. Men heeft van dat terras
 een heerlyk gezigt over het meer, dat omtrent agt mylen
 in den omtrek heeft. Piranesi heeft aan den oever van
 't zelve een paar grotten ontdekt, die hy voor Nym-
 phica uitgeeft, een soort van gebouwen, die met stand-
 beelden versierd waren, en in de hitte tot verfrisching
 dienden. (*) Zy zyn in eenen berg gegraven. De eene
 is

(*) Piranesi heeft met de hem eigene treffelyke schilderagtige ma-
 nier verscheiden outheden rondom Romen en ook te Albano in
 koper gebragt, en met verklaringen uitgegeven. Zy zyn voor de
 konst schoon, dog de inbeelding heeft 'er veel by gedaan, en in
 de beschryvingen zyn veele onderstellingen. Het werk over Albano
 heet *Antichita d' Albano e di Castel Gandolfo*, in Roma 1762. groot
 fol. 15. bladen. Daarby behoort een byzonder werk, *Descrizione
 e disegno dell' Emisario del Lago di Albano*. Op dezelve wys heeft
 hy ook de *Antichita di Cora*, en de *Rovine del' Castello dell' Acqua
 Giulia* op 19. bladen uitgegeven. Zyn werk over 't *Campo Marzio*
 is volkomen een harsenlchim, dat alleen om de aartigheid der plaas-
 ten agting verdient. De *Antichita di Roma*, in 4. deelen in folio
 zyn voorzeker zyn beste werk, schoon men 'er ook veel overtollig-
 en menig byvoegfel zyner verbeeldingskracht in aantreft.

Albano. is regelmatig uitgehouwen, en heeft eenige architectuur. Men onderscheidt 'er niet alleen de nissen voor de statues, maar ook de zitbanken zeer duidelyk, in.

Het kanaal van het Albanisch meer, *Emisfario*, is een oud en zeer merkwaardig werk der Romeinen, en dient tot eene afleiding van het water, als het al te hoog aanwaft. (*) Het werd omtrent het jaar 398. voor Christus geboorte aangelegd, toen de Romeinen bezig waren Veji te belegeren. Het water rees zo hoog, dat men zelfs te Rome voor een overstroming vreesde. Men bragt dit kanaal, dat omtrent 3700. schreeden lang, 6. voet diep, en $3\frac{1}{2}$. breed was, binnen een jaar tot stand, schoon men den berg aan 't meer en verscheiden rotfen doorbooren moest. Het werd zo stevig gemaakt, dat het nog tot het zelve oogmerk dient. Piranesi brengt, in het aangehaalde werk, allerlei gisfingen by, hoe hy meent dat men te werk gegaan zy, alzo toen de konst van 't waterpassen nog niet tot volkomenheid gekomen, of vermoedelyk geheel onbekend was. Dit geeft hem gelegenheid te bewyzen, dat de Romeinen reeds zeer wel bouwden eer zy Griekenland leerden kennen, en dat zy veel eer die konst van de Etruriërs geleerd hebben, die ze tot eenen hoogen trap van volmaaktheid gebragt hadden. Een nog merkwaardiger kanaal vindt men aan de oostzyde van Rome aan 't *Lago di Celano*.

Monte Cavo. De *Monte Cavo* heette voorheen *Mons Albanus*, alzo Alba Longa aan den voet diens bergs lag. Den tegenwoordigen naam heeft hy van zyne holle gedaante aan den kant van Rome gekregen. Op zyn top lag de ver-
maar-

(*) Cicero zegt 'er bereids van: *Ex quo illa admirabilis a majoribus Albana aqua facta deducta est.*

maarde tempel van *Jupiter Latialis*, welken Tarquinius *Albanus* Superbus bouwen deed, dog daar men niet het geringste overblyffel meer van bespeurt. De Romeinen vierden daar, nevens de inwoonders van Latium, de Latynsche feesten, en alle de veldheeren, die getriomfeerd hadden, moesten eenige dagen daarna hier een offer verrigten. Men ziet hier spooren eener ouden heirbaan, en veel overblyffels van kornissen en kapiteelen, die bewyzen geeven van eenen goeden smaak in de bouwkunst.

Deeze berg ligt van de anderen afgezonderd. De veel verglaasde, en eene Lava gelykende stoffen en puinsteenen, schynen aantekenen, dat hier voortyds een vuurbraakende berg geweest zy. De meeren van Albano en Nemi zyn met hooge rorsen omgeeven, en hebben de gedaante een ketels. Dit komt met het berigt van Livius overeen, dat zig, naamlyk de aarde by Monte Albano geopend heeft, en 'er een zo ontzaglyke afgrond overgebleven is, dat de zee ten tyde van de belegering van Veji dermaate gezwollen was, dat het gantsche land tot aan de zee toe onder water gezet werd. De oevers der beide meeren zyn met even zodanige glasaartige deelen voorzien, en de beddingen der aarde gaan van dezelve buitenwaards afhellende. Dit alles maakt het zeer geloofbaar, dat voorheen onderaardsche vuuren in deeze streken gewoed hebben, schoon men den juistten tyd daarvan niet bepaalen kan. In dit opzigt heeft deeze landstreek veel overeenkomst met die van Radicofani, welke in 't tweede deel beschreven is.

In den omtrek van Albano wassent een soort van paddenstoelen, die somwylen een voet in de middellyn hebben, en van zo keurlyken smaak zyn, dat zy als een lekker beetje voor de tafels der grooten bewaard worden. Het
be-

Albano. behoort tot de regten der heeren die hier goederen bezitten, dat de landlieden zodanig een paddenstoel dag en nacht bewaaken moeten tot dat hy ryp is. Om deeze reden pleegen zy ze, zo dra zy 'er eenigen vinden, in 't geheim te vernielen, om van zo lastigen dienst ontslagen te zyn, 't welk de hoofdoorzaak is van de zeldzaamheid van dit gewas.

LANDSTREEK VAN GENSANO TOT AAN CIVITA VECCHIA.

Gensano. Gensano is een vlek, twee mylen van Albano, en even zo ver van Larizzia. Op den weg van Romen tot daar toe ziet men veele ruinen van oude grafsteden, die ten deele rond, ten deele vierkant, gelyk kleine tempels, zyn. Zy bestaan uit baksteenen, dog zyn allen zo vervallen, dat men niets meer van de architectuur onderkennen kan. Het gebruik der ouden, van op de groote wegen grafsteden te zetten, heeft wel iets treurigs, dog ook te gelyk iets eerbied verwekkends en majestueus. Het werd vermoedlyk gedaan op dat de graven des te meer van de voorbygangers zouden gezien worden. Men ziet te Gensano op den oever des meers tegens 't oosten veele oude ruinen, en het huis van den vermaarden Karel Maratti, waarin hy verscheiden goede tekeningen aan de muuren heeft nagelaten. By het vlek liggen vier schoone laanen, die malkander kruisen, en waarvan de eene naar Monte Giove loopt, eene plaats bekend van wegen haaren goeden wyn.

Het *Lago di Nemi* by Gensano, naar het welk het aangeene zyde des oevers staande slot den naam draagt, heette eertyds *Lacus Trivie*, aan het welk een vermaarde

de

de tempel stond, waarin groote feesten ter eere van Diana *Genfano*. na gevierd werden. Het oord rondom is zeer aangenaam, en heette deswegen *Cynbiarium*, waaruit de thans verbafterde naam *Cinbiano* ontstaan is. Dit meer heeft ook een afleidingskanaal, of *Emissario*, dog het is zo aanzienlyk niet als dat van 't meer Albano.

Tusfchen Larizzia en Cinbiano was de plaats waar Numa Pompilius voorgaf, met de nymf Egeria mondsprekken te houden, en werwaards Hippolytus, na dat hy van den dood was opgewekt, gebragt, en *Virbius* genoemd werd, dat is te zeggen, die tweemaal een man geweest was, of geleefd had. (*)

Larizzia, een groot vlek, dicht by Albano, heeft zy-Larizzia. nen naam uit de Oudheid overgehouden. (†) Horatius maakt 'er gewag van in zyne 5. satire van 't 1. boek. Op de markt ftaat een ronde kerk van zeer aartige architectuur, vooral van binnen. Bernini was 'er de vinder van. Op den weg van hier naar Citta Lavinia liggen de ruinen des tempels van Juno Sospita, of Lavinia, welker ftatue men in 't kapitolool ziet. Daar werden ook zekere feesten gevierd op de wys als de Eleufynifchen, en de nieuwe burgermeesters kwamen hier by 't aanvaarden hunner regeering offeren.

La.

(*) Virgilius spreekt van deeze plaats in de vier volgende regels, welken men veel beter verftaat, als men ze zig daar zelf overnemt:

Ibat & Hippolyti proles, pulcherrima bello,
Virbius, insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeria lucis humentia circum
Littora, pinguis ubi & placabilis ara Diana.

Aen. Lib. 7. v. 763.

(†) *Aricia*.

IV. DEEL.

B b

Lanuvium. *Lanuvium*, eene van ouds beroemde stad, die tegenwoordig een elendige plaats is, *Civitas Lavinia* genoemd, ligt twee mylen van Genzano. Op den heuvel ziet men de oude vervallen muuren der stad, en ruinen van tempels. Dog men kan niets meer onderscheiden.

Ardea. *Ardea*, een klein vlek, zes mylen verder naar zee toe, is, nit hoofde der ongezone lugt, byna geheel onbewoond. Het was eertyds de hoofdstad van Turlus, welke Danaë, de moeder van Perseus, zou geboortw hebben.

Quam dicitur urbem

Acrifoneis Danaë fundasse colonis,

Præcipiti delata noto, locus Ardea quondam

Dictus avis, & nunc magnum manet Ardea nomen.

Virg. Aen. VII. 409.

Lavinium. Het oude *Lavinium* lag, volgens gedagte van Venuti en anderen, op de plaats waar nu de familie van Borgheze een boerderij, *Practica* genaamd, bezit. De kleine rivier *Nimicus*, van de welke by Virgilius dikwyls gesproken wordt, loopt 'er langs. Hier landde Aeneas aan, in 't jaar 1182. voor Christus geboorte.

Italiam fato profugus, Laviniaque venit

Littora.

Aeneas bouwde de stad, en noemde ze naar zyne gemalin Lavinia, Latinus dogter. Sommigen meenen dat de plaats voor dien tyd *Laurentum* geheten werd; dog *Laurentum* was eene onderscheiden plaats.

Laurentum.

Laurentum lag waar nu *Torre paterno* staat, een paar mylen van *Practica*, digt aan zee. Latinus wyde Apollo

eenen

laurierboom, waarvan de oord zynen naam kreeg. (*) *Lauren-*
 De meesten zoeken het landhuis van Plinius *Laurenti-*
num in deeze strek, anderen eenige mylen verder by
 Torre di S. Lorenzo. Plinius beschryft het, in den 17.
 brief van zyn 2. boek, even zo naauwkeurig, als zyn
 tweede landhuis, gelegen in 't Toskaansche, in den 6.
 brief des 5. books. (†) Van Nettuno, het oude An-
 tium, 't welk eenige mylen agter Albano zeewaards ligt,
 spreken wy op de reis naar Napels, by gelegenheid der
 Pomptynsche moerassen.

Alle deeze plaatfen maaken tegenwoordig eene slechte
 vertooning, en waaren veelligt oudtyds in niet veel be-
 teren staat. Dog als men met de schriften der Ouden,
 welken men niet genoeg leezen kan, bekend is, en in-
 zonderheid met het 7. boek der Aeneis, wordt deeze
 landstreek van groot gewigt, en men leert 'er veele
 plaatfen veel duidlyker door verstaan. Men erinnert zig
 de schoone schilderyen welken 'er ons de Digtcr van
 maakt,

(*) *Ipse serchatur Phoebo sacrasse Latius*
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.

Aen. VII. 58.

De plaats komt zeer dikwyls in de Aeneis voor.

(†) Felibien heeft getragt volgens die beschryvingen grondreke-
 ningen te maaken. Men zie *les plans & les descriptions de deux*
maisons de campagne de Plin le jeune, Paris 1699. Dog eenige jaa-
 ren geleden heeft de Heer Krubfacius veel betere en waarschynly-
 kere plans gegeven, en te gelyk Felibien wederiegl. Men zie zyn
 ontwerp van het landhuis van Plinius den jongen. Een kostbaar
 werk over de landhuizen der Ouden in 't algemeen heeft een En-
 gelschman, Castel genoemd, in folio uitgegeven, onder den titel,
the Villas of the Ancients Illustrated; dog hy heldert Plinius zo ge-
 lukkig niet op als de Heer Krubfacius.

Lauren-
tium.

maakt, en de karakters der helden die hy schildert. Men beschouwt de plaatsen *et campos ubi Troja fuit* met vergenoegen, al zyn ze ons slegts door de fabelen bekend. Men past 'er de aartige gedagten van Sallustius op toe: *Minores fuerunt quam fama feruntur; sed quia provenerunt ibi scriptorum magna ingenia, ita eorum virtus tanta habetur quantum verbis ea potuere extollere praeclara ingenia.*

Ostia.

Ostia ligt twaalf mylen van Romen aan den mond des Tibers, en is, uit hoofde van de ongezondheid der lugt, een gevaarlyke plaats. De weg gaat door een aanzienlyk bosch, het welk Romen van hout en koolen voorziet, en waarin men veele kudden van buffels onderhoudt. Naderhand rydt men langs een ouden Romeinschen weg door enkeld moerasfige oorden tot aan het Pauslyke zoutwerk, 't welk Ancus Martius, zo wel als de stad Ostia, reeds voor derde half duizend jaaren, heeft aangelegd. Alle geschiedschryvers staan toe, dat de streek reeds toen moerasfig, ongezond, en de Tiber zo ondiep was, dat men de goederen overscheepen, en op ligte vaartuigen naar Romen brengen moest. Toen Romen toenam, groeiden ook de inwooners van Ostia aan, en de handel bragt de stad in bloei; zelfs werd de geheele landstreek tot aan Romeu toe zo bevolkt, dat zy als een enkele stad scheen te zyn. Keizer Claudius lei by de stad een haven aan. Met Romen viel Ostia te gelyk. In de middeleeuwen werd het van de Saraceenen verwoest; en de Pauzen hebben, ongeagt alle aangewende moeite, het niet weder in bloei kunnen brengen. Men vindt nog eenige brokken, zonder te kunnen ontdekken waartoe die gediend hebben. De haven is vol puin, en de vestingwerken zyn meest vervallen. Ondertusfchen toonen de menig-
vul.

vuldige stukken van kostbaar marmer, die hier en daar *Ofsia.* verstrooid liggen, den ouden rykdom en de voormaalghe heerlykheid der plaats aan. *Ofsia* is thans de zamelplaats der spitsboeven en deugnieten van Rome, wyl alle de Roomsche bandieten hier, om zo te zeggen, een vryplaats vinden. Zy arbeiden meerendeels in de zogemelde zoutwerken.

Porto is een kleine plaats, aan geene zyde des Tibers, *Porto.* over den welken men zig zetten laat, om de overblyfsels eener aanzienlyke stad te bezigtigen, welke daar door Claudius en Trajaan gebouwd werd. Dit oord is even zo ongezonder en moerasfig als te *Ofsia*. By de kom der haven, welke de laatste deezer twee Keizers tot veiligheid der schepen deed aanleggen, worden eenige zuilen vertoond, die vermoedlyk gediend hebben om 'er de schepen aan vast te binden. Eene myl van daar is eerst de mond des Tibers, die van *Porto* tot aan zee maar als een kanaal maakt, alzo het water zo zeer door de modder belemmerd geworden en teruggeweken is.

Fiumicino is een groot welvaarend vlek aan den mond *Fiumicino.* des Tibers, 't welk de stapelplaats is van de levensmiddelen en andere behoeftens, die van daar naar Rome gezonden worden. Het ligt naby de verstopte haven van Trajaan, aan den noordlyken mond des Tibers, den eenigen die tegenwoordig vaarbaar is. By *Fiumicino* ziet men eenen ouden toren, *Torre Alessandrina* genaamd, diergelyken 'er van hier tot by *Nettuno*, op de Napolitaansche grenzen, nog elf liggen, welken vermoedelyk eertyds tot dekking der kust gediend hebben.

Tot slot voegen wy hier nog iets van *Civita Vecchia* *Civita Vecchia.* by, 't welk zelden van de reizigers bezogt wordt. Het is de eenige haven van den Paus op deeze kust. Bene-

Civita Vec- dictus XIV. maakte het tot eene vrye haven, ten einde
chia. den handel op te beuren. Tot nog toe is zyn oogmerk niet vervuld geworden, alzo de lugt en het water hier niets deugen, en, zo lang de handel te Livorno blyft bloeyen, zal hy hier veelligt nooit opneemen. De haven ligt op de breedte van 42. gr. 5. min. omtrent veertig Italiaansche mylen van Rome, en heette voormaals *Centum cella*, naar honderd boogen, gelyk sommigen meenen, waaronder de schepen bedekt lagen. De jonge Plinius beschryft de schoone haven die Trajaan daar deed aanleggen. Toen de Saraceenen de stad verwoest hadden, bouwde Paus Leo IV. op eene zekere plaats eene nieuwe stad, *Cincelle* genaamd; dog de inwoonders keerden allengskens naar de oude terug, die daardoor den naam van *Civita Vecchia* bekwam. By de stad ligt eene vermaarde grotte, die, van wegen haare zwavelagtige uitwaasfemingen, als een geneesmiddel voor verscheidene toevallen gebruikt wordt, en den naam voert van de slangengrot. De ligtgeloovige Vader Labat had zig laten wysmaaken, dat de slangen in deeze grotte de zieken komen likken en dus geneezen. Hy verhaalt dit met eene eenvoudige overtuiging in zyne Italiaansche Reizen.

Aluinwer- Zes mylen van *Civita Vecchia* ligt het ryke aluinwerk
ken. *della Tolfa*, waar de Roomsche aluin, die zeer in naam is, vervaardigd wordt. (*) Als de erts gehouwen is, zet men de stukken in ovens, die 6. voet in de middellyn, en even zo veel in de hoogte hebben, en dat wel zo, dat 'er de vlam door speelen, en door de hette ze regt tot kalk maaken kan. Dan worden de stukken op

hoo-

(*) Men vindt daar eene schoone verhandeling over in het vyfde Deel van de *Mémoires présentés à l'Académie des Sciences.*

hoopen gelegd, en veertig dagen lang, elken dag drie of viermaal met het zelve water, begoten. Als de stukken *Civita Vet-*
chia. genoegzaam opgelost en rood aangezet zyn, kookt men men ze in ketels, en laat daarna het water zagties afloopen. Dan wordt het voor de tweede maal gekookt, en blyft staan, wanneer binnen agt dagen de kristallen zig aan de randen der ketels zetten. Op deeze wyze maakt men de Roomsche aluin, waarmede buitenlands een aanzienlyke handel gedreven wordt.

Wy besluiten hier onze beschryving van de landstreek rondom Rome. Veelen schynt zy mischien ten aanzien der oudheden te wydloopig. Die smaak heeft in de oude letterkunde, en wie zoude dien niet hebben als hy Rome met nut bezoeken wil? zal deeze ruinen met genoegen en een soort van eerbied beschouwen. Dog die ze als kleinigheden aanziet, en zig buiten die te kennen wys genoeg oordeelt, dien neemen wy de vryheid de volgende voortreflyke plaats uit Plinius tot eene les voortstellen: (*)

Reverere gloriam veterem, & hanc ipsam senectutem, quæ in homine venerabilis, in urbibus sacra est. Sit apud te honor antiquitati, sit ingentibus factis, sit fabulis quoque. Habe ante oculos hanc esse terram, quæ nobis miserit jura, quæ leges non victa acceperit, sed potius dederit.

(*) Lib. 3. Ep. 24.

EINDE VAN HET VIERDE DEEL.

GEDRUKT TE UTRECHT,

BY

JOH. JOH. BEESSELING.

